

RADIKALISERING

FENOMEN OG FOREBYGGING

RED. ELLEN REISS OG LINDA NOOR

MINOTENK

RADIKALISERING

FENOMEN OG FOREBYGGING

RED. ELLEN REISS OG LINDA NOOR

Tom Olsen, Tor Bach, Øyvind Strømmen, Linda Noor, Ellen Reiss, Lars Erik Berntzen, Brynjar Lia, Saira Basit, Belinda Ekornås, Cathrine Moestue, Erik Lindbæk Kruse, Hege Hansen, Hans Magnus Gjerlaug, Julie Ræstad Owe, Mishell Akhtar Shakar, Christine Isøy, Gazi Mikail, Navjot Sandhu. Med intervju av PST-sjef Marie Benedicte Bjørnland.

RADIKALISERING

FENOMEN OG FOREBYGGING

RED. ELLEN REISS OG LINDA NOOR

Ekstremisme – fenomen og forebygging

© Minotenk / Frekk forlag 2018

Redaktør: Ellen Reiss

Medredaktør: Linda Noor

Alle foto: Ellen Reiss

Design og illustrasjon: Ellen Lorenzen

Trykk: Polinor

ISBN: 978-82-93097-48-8

Boken er utgitt med støtte fra Politidirektoratet.

OM MINOTENK

Minotenk er en landsdekkende organisasjon som arbeider for å definere problemstillinger og utfordringer som gjelder minoriteter i Norge, og for å fremme politiske og praktiske løsninger. Minotenk er også en nettverksplattform for unge mennesker, på tvers av etnisk bakgrunn, religion og kjønn. Vi tilbyr kurs og veiledning samt en arena for å delta i den offentlige debatten. Vi jobber ut ifra FNs menneskerettighetserklæring og er partipolitisk og religiøst uavhengige.

Mer informasjon om vårt arbeid: www.minotenk.no

INNHold

DEL 1: FORTELLINGER OM EKSTREMISME

1. En gang var jeg nynazist 12
Tom Olsen – SLT-koordinator i Time kommune
2. Illuminati drepte Michael Jackson 23
Tor Bach – generalsekretær for Wild X
3. Internett og høyreekstremismen 30
Øyvind Strømmen – journalist og forfatter
4. Hjemmedyrkede jihadister 41
Linda Noor – daglig leder i Minotenk
5. Intervju med Marie Benedicte Bjørnland 52
Ellen Reiss – seniorrådgiver/redaktør i Minotenk

DEL 2: FENOMENKUNNSKAP

6. Radikalisering, ekstremisme og terror 63
Ellen Reiss – seniorrådgiver/redaktør i Minotenk
7. Ytre høyre: ideologier, grupper, vold og rekruttering 74
Lars Erik Berntzen – forsker ved Senter for ekstremismeforskning (C-REX)
8. Islamistisk ekstremisme – en innføring 93
Brynjar Lia – professor II ved Forsvarets forskningsinstitutt (FFI)
9. Konspirasjonsteorier og radikaliseringsprosesser 104
Saira H. Basit – forsker ved Senter for asiatiske sikkerhetsstudier
10. Ekstreme veivalg – en «løsning» for sårbare unge 117
Belinda Ekornås – psykologspesialist ved RVTS Øst

11. Samspillet mellom sårbarhet, indre motivasjon og manipulasjon under radikaliseringsprosessen 130
Cathrine Moestue – psykolog

DEL 3: FOREBYGGING OG VEIER UT

12. Hvordan jobbe forebyggende mot ekstremisme i en norsk kommune? 149
Erik Lindbæk Kruse – SLT-koordinator i Fredrikstad
13. Samarbeid mellom en sosialarbeider og politibetjent i Søndre Nordstrand – SaLTo-modellen 162
Hege Hansen – SaLTo-koordinator i Bydel Søndre Nordstrand
Hans Magnus Gjerlaug – politibetjent ved forebyggende avsnitt på Enhet Øst
14. Dialog som verktøy i det forebyggende arbeidet 175
Julie Ræstad Owe – nestleder i Minotenk
15. Hvordan forebygge radikalisering i skolen 186
Mishell Akhtar Shakar – sosialpedagogisk rådgiver i Oslo-skolen
16. Om Dialoggruppa i Oslo politidistrikt 196
Christine Isøy – politioverbetjent i Oslo politidistrikt, Dialoggruppa
17. Mentorprosjektet: et forebyggende tiltak mot radikalisering og rekruttering til voldelig ekstremisme i kriminalomsorgen 207
Gazi Mikail – prosjektleder for Mentorprosjektet, Kriminalomsorgsdirektoratet
18. Reintegrering og familiestøtte til hjemvendte syriafarere 218
Navjot Kaur Sandhu – rådgiver i Forsvaret

FORORD

«Vi oppfordrer hele Norge til å bli med oss i den daglige innsatsen for å forebygge radikaliserings- og voldelig ekstremisme. Tryggheten må bygges nedenfra og opp.»

– Statsminister Erna Solberg, september 2014

Å fremme forebygging av utenforskap og radikaliseringsprosessen har stått sentralt i Minotenk sitt arbeid helt siden vi ble etablert i 2009. Vi har gjennom årenes løp besøkt kommuner over hele landet, holdt foredrag og utvekslet erfaring. Det ble tydelig for oss at det manglet en oversiktlig og oppdatert håndbok om radikaliseringsprosessen: som fenomen, hvilke former ekstremisme tar i Norge i dag, og hvilke verktøy vi har tilgjengelig i det forebyggende arbeidet.

På bakgrunn av dette bestemte vi oss for å samle de fremste fagfolkene i Norge og lage en sammenfattet innføring i både islamistisk ekstremisme og høyreekstremisme, samt selve radikaliseringsprosessen. Hele veien med fokus på å gi konkrete forebyggingsverktøy. Denne boken er nyttig for alle som jobber i førstelinjetjenestene, politikere, journalister og så klart alle andre interesserte. Boken er for dem som ønsker å bidra til å styrke det

forebyggende arbeidet mot utenforskap, radikaliserings- og voldelig ekstremisme i Norge.

Boken er delt inn i tre deler med ulike inngangsvinkler til tematikken. Den første delen har et personlig preg, med perspektiver både innenfra og i kontakt med ekstremisme. Den andre delen tar for seg hva empiri og forskning kan fortelle oss om radikaliserings- og ekstremisme, både som overordnede fenomener, ulike grupperinger, og hvilke psykologiske mekanismer som er i spill. Siste del har vi viet til forebygging og intervensjon, med erfaringer fra praktikere i felt og konkrete verktøy til å styrke det forebyggende arbeidet.

Til slutt vil vi rette en stor takk til alle bidragsyterne som har levert et uvurderlig materiale, til alle våre støttespillere som har bidratt med nyttige tips og råd underveis, og til Politidirektoratet som gav oss muligheten til å realisere dette bokprosjektet.

Linda Noor
daglig leder i Minotenk

Ellen Reiss
seniorrådgiver i Minotenk
og redaktør

DEL 1: FORTELLINGER OM EKSTREMISME

KAPITTEL 1:

EN GANG VAR JEG NYNAZIST

TOM OLSEN

EN GANG VAR JEG NYNAZIST

Tom Olsen er oppvokst i Haugesund og på Karmøy, er gift og har to barn. Han jobber som SLT-koordinator (Samordning av lokale rus- og kriminalitetsforebyggende tiltak) i Time kommune. Olsen har master i sosialt arbeid, samt 17 års erfaring fra arbeid i barnevernsinstitusjoner, rus & psykiatri, sosiale tjenester og NAV. Olsen har også en omfattende «realkompetanse» fra syv år som aktiv nynazist, og har opparbeidet seg ytterligere spisskompetanse om forebygging av ekstremisme, blant annet gjennom egen forskning til masteroppgaven «Nynazistiske miljøer – en studie om tilslutnings- og exit-prosessen» (2011).

Jeg har mange ganger prøvd å identifisere de bakenforliggende årsakene til min inntrreden i nynazistiske rekker. I 2002 forsøkte jeg å forklare det i boken *Bak nynazismen*, skrevet sammen med sosiolog Kathrine Fangen. I dag ser jeg på boken som svært ufullstendig, mer som en kronologisk oppsummering av hendelser enn en dypere forklaring. En oppsummering er viktig, men boken svikter der den skulle vært tydelig: Den skulle beskrevet hvorfor.

I 2002 kunne jeg ikke beskrive hvorfor. Det var først ni år senere da jeg arbeidet med masteroppgaven «Nynazistiske miljøer – en studie om tilslutnings- og exit-prosessen» (2011), at jeg ble oppmerksom på betydningen av en rekke enkelthendelser. Jeg gjorde timelange intervjuer med ni tidligere nynazister, og da jeg fordypet meg i deres livshistorier, leste transkriberingene av intervjuene og hørte deres analyser, så kjente jeg meg igjen. I arbeidet med intervjuobjektene bearbeidet jeg min egen historie.

I dag ser jeg hendelser som jeg velger å beskrive som «tilfeldige», som perler på en snor i en sammenheng: «veien inn». Jeg vil oppsummere hendelsene som forførte og førte meg inn i de ekstremes og etter hvert revolusjonæres rekker.

Første perle i rekken var da jeg begynte på ungdomsskolen. Fra å være blant de eldste på barneskolen var det en stor overgang å med ett være yngst og nederst i hierarkiet. Livet som elev på ungdomsskolen gikk veldig bra, karakterene var godt over middels, og jeg gjorde det godt i fag som norsk, engelsk, historie og gym. Men til stede på skolen var også Folkebevegelsen mot innvandring (FMI), ledet av nå avdøde Arne Myrdal, og de gjorde det godt ved skolevalgene. Å være stolt over å være norsk, å være glad i og beskytte fedrelandet, å være opprørt over den påståtte kriminaliteten flyktningene brakte med seg, og de økonomiske fordeler de fikk, gjorde at flere elever på min skole gikk med buttons på jakken der det sto «Norge for nordmenn». Det ble dannet

bånd på tvers av klassetrinn på grunn av dette, bånd som ble videreført på yrkesskolen da jeg begynte der. Jeg ble tiltalt av FMIs budskap – primært fedrelandskjærligheten, å våge å være stolt over å være hvit og norsk –men politikk var ikke noe som jeg brukte mye tid på å fundere over.

OPPLÆRING I Å SLOSS

I helgene var høydepunktet å dra til Haugesund for å være på ungdomsdiskotek, men når det kom ungdom fra Karmøy, ble det ofte håndgemeng. Det er ikke uvanlig at ungdom fra ulike byer og bygder er i konflikt, uten at det fører til grov vold, og slik var det med oss også. Slåssingen var mild, vi verken slo eller sparket noen som lå på bakken, og stort sett var det ingen fysiske skader, men vi likte ikke folk fra Karmøy.

På denne tiden raste det en grusom borgerkrig i Jugoslavia. Unge mennesker på min alder bodde på flyktningmottaket i Haugesunds nordre bydel, og som meg ville disse ungdommene også gå på ungdomsdiskotek. Vi kalte dem «sotrøyr», for de var mørkere i huden enn oss. Vi ville ikke ha dem på diskoteket, og det ble raskt en stor konflikt mellom oss og dem. På samme måte som vi ikke likte folk fra Karmøy, likte vi ikke flyktninger.

Jeg hadde på denne tiden god kontakt med en barndomsvenn, vi kan kalle ham Ronny, som vokste opp i et hjem med alle de risikofaktorer et barn kan være omgitt av. Hans mor var sterkt alkoholisert, hans far hadde drukket seg i hjel. Storebror satt i fengsel for narkotikarelatert kriminalitet. I tillegg bodde tanten, som var psykisk syk, stort sett i samme leilighet som dem. Hun var uberegnelig og ekstra glad i unge gutter. Hos Roy fant vi et fristed der vi kunne utforske alkohol. Vi kom tidlig, og selv om vi bare var 15–16 år, fikk vi øl og sprit av Roys mor, og var «edru» igjen til klokken 23. Jeg ble hentet av min far eller mor cirka klokken 23.30. Jeg klarte å lure mine foreldre ganske lenge.

Da Roys eldre bror ble løslatt, arrangerte vi en stor fest for å feire. Broren var ikke interessert i alkohol, så han introduserte oss for amfetamin i stedet. Jeg ville ikke ta det, men Roy så opp til sin storebror og tok imot pulveret mer enn én gang. Det var dramatisk å se hvor raskt Roy forfalt, både mentalt og fysisk. Han var tungt inne i rusmiljøet i Haugesund i løpet av kort tid. Hvor barnevernet var, aner jeg ikke, men åpenbart ikke på rett plass. Som en konsekvens ble jeg veldig kritisk til narkotika.

Jeg og kameratene mine hang utenfor Markedet kjøpesenter på lørdager, og stirret der rett inn i en provokasjon. Blitz-miljøet forsøkte å etablere seg i Haugesund og okkuperte et hus like over gaten til hovedinngangen til Markedet kjøpesenter. Huset ble kalt Syra og var dekorert med diverse slagord. Det var tydelig at de var svært positive til en del narkotiske stoffer. Denne glorifiseringen av narkotika stred mot mine holdninger på det sterkeste. Dermed ble det knuffing og konflikt med folka fra Syra også, selv om det ikke var på grunn av deres antirasistiske ståsted.

På Karmøy fantes det en motpol til Syra som kalte seg «Keza» og holdt til i Kopervik. De dro mannsterke inn til Haugesund i helgene for å banke opp medlemmene av Syra. Selv om jeg ikke likte folk fra Karmøy, slo ordtakene «Min fiendes fiende

er min venn» inn, og vi allierte oss med dem, vel vitende om at de var nynazister. Jeg hadde lest min historie og visste hva nazistene hadde gjort av grusomheter under krigen, så jeg likte dem ikke nevneverdig.

Vår felles innsats gjorde at Syra forsvant fra bybildet. Det førte til en slags samholdsfølelse. Så da Keza inviterte oss til Karmøy på fest, ja, så takket jeg ja, mest fordi jeg følte at jeg «skyldte» dem det. Likevel startet alliansen med nynazistene en slags marginaliseringsprosess fra mine nærmere omgivelser. Flere venner sa at jeg måtte velge mellom dem og naziene, da de foraktet dem og det de sto for. Ut fra de felles opplevelsene vi hadde delt, «kampen» vi hadde vunnet mot blitzerne, så følte jeg at jeg sto i «gjeld» til mine nye venner. Jeg har alltid vært lojal, alltid gjort opp gjeld, aldri likt å skyldte noen noen ting, verken i form av tjenester eller penger, så jeg valgte naziene.

Fortsatt så visste ikke mine foreldre noen ting om hvilke brune miljøer og tanker jeg leffet med, og festen på Karmøy ble bare en av mange. Først var det fest og latter, felles opplevelser og røverhistorier, men etter hvert ble det mer ideologi. Jeg ble stadig mer ekskludert fra mine vante omgivelser, men jeg tok det ikke til meg fordi jeg hadde nye venner som etter hvert betød mer.

KU KLUX KLAN OG BOMBINGEN AV DRESDEN

Ku Klux Klan hadde en sentral rolle i en film jeg så på valgfaget «Film og media». Filmen «Birth of a nation» (1915), regissert av D.W. Griffith, ble valgt på grunn av at den var tidenes første kino blockbuster – en rekord den holdt til «Gone with the wind» (1939) kom på kino. Det var en kontroversiell film allerede da den kom ut, på grunn av den heroiske fremstillingen av KKK og den negative fremstillingen av afroamerikanere. Tre timers stumfilm er jo egentlig nok til å ta livet av enhver ungdom, selv de som er lidenskapelig filminteresserte. Men fremstillingen av KKK som heltmodige gjorde at jeg ble fascinert. Jeg hadde aldri hørt om KKK tidligere og lot meg forføre av fremstillingen som de svakes beskyttere – de «svake» var forstått som hvite kvinner og barn. Hos nynazistene fant jeg aviser fra KKK og leste dem med stor interesse, og til slutt sendte jeg en forespørsel om medlemskap.

Vi diskuterte mye historie, og jeg ble fortalt at jøder ikke egentlig ble gasset under krigen. Nei, tvert imot var alle bildene fra konsentrasjonsleirer egentlig utmagrede tyske sivile som var påført davidstjerner av de allierte, russerne og USA. Dette ble gjort av to hensyn: 1) De allierte ville dekke over sine egne krigsforbrytelser, og 2) de allierte ville sette tyskerne i et dårlig lys etter krigen ved å fremstille dem og nazistene som masse-mordere. Alt hva jeg hadde lært om krigshistorien, var utelukkende fakta vridd om til det ugjenkjennelige for å undertrykke hvite nasjonalsinnede ideologier og slik sikre det jødiske okkupasjonsregimet – ZOG – makten over den frie verden.

Bombingen av Dresden ble brukt som eksempel. Jeg hadde ikke lært noe om det i historieundervisningen, og nynazistene forklarte meg at det var en grunn til det. De mente dette var en åpenbar krigsforbrytelse. Sytti tusen sivile – mange flyktninger, eldre, kvinner og barn – ble drept av napalmbomber som en strategi fra Churchill for å svekke

de tyske frontsoldatenes kampmoral. Jeg ble bedt om å konfrontere lærerne med dette på skolen. Jeg gjorde det, og ikke overraskende førte det til konflikt. Læreren svarte «Du kan ikke ha sympati med nazistene» og tilsvarende tilbakemeldinger. Resultatet ble et møte hos rektor, som jeg stakk av fra. Jeg skulket og oppsøkte biblioteket. Etter mye leting fant jeg noen utvalgte bøker som vagt beskrev en annen krigshistorie, med fokus på det tyske folks lidelser. Deres skjebner ble mitt nye fokus. Rettferdighetssansen i meg sto sterkt, og ut fra tunnelsynet jeg var i ferd med å utvikle, bekreftet lærerens reaksjon bare nynazistenes påstander. Dresden er også i dag en viktig del av nynazisters propaganda, så sent som i år oppdaget jeg klistremerker på Kvadrat, Norges største kjøpesenter, med avsender «Den nordiske motstandsbevegelsen». «Husk Dresden» sto det på disse.

Slike erfaringer med lærere har jeg merket meg at flere unge muslimske elever også har hatt. I tilfeller der de har uttrykt en bekymring for krigsforbrytelser mot muslimer, og en viss forståelse med IS og Al Qaidas kamp mot krigsmakter, så er dette blitt tolket som sympati og enighet med terrororganisasjoner og slått kraftig ned på. Man kan se de samme problemene, men tolke bakgrunnen for dem og responsen vidt forskjellig.

Å SLOSS FOR IDEOLOGIEN

Sakte, men sikkert hadde jeg blitt mørkebrun i tankegangen min uten helt å forstå det selv. Jeg var blitt en nynazist. Nynazistene på Østlandet, Birkebeiner-gruppen og VAM – Hvit Arisk Motstand, norsk avlegger av Svenske VAM, oppfordret oss til å synliggjøre vår tilstedeværelse i Haugesund.

Vi tok med oss spraybokser og sprayet ned offentlige bygg over hele byen med hakekors og slagord. Vi ble pågrepet ganske raskt. Dommeren ville ikke ha noe nazimiljø i Haugesund, og med flere mindre saker hos politiet var veien til varetektsfengsling kort. Det ble i første omgang brev- og besøksforbud, alene 24 timer i døgnet. Min nyoppnevnte og nylig utdannede advokat, John Christian Elden, fikk meg raskt over på besøkskontroll. Jeg fikk da inn post, bøker og annen «sengelektyre» som satte tankene i sving i et ungt ukritisk sinn som var i en situasjon der sunn veiledning ikke eksisterte. Bøker som *White power* (1967), *Might is right* (1890), *Revolution by number 14* og andre lignende bøker satte sitt preg på mitt tankesett.

Elden fikk meg løslatt mot betingelsen om at jeg måtte gå i Forsvaret, noe jeg sa ja til. Nå var det slik at jeg lenge hadde vært isolert, lest meg opp på nazilitteratur og blitt fullstendig hjernevasket. Militæret kunne vært en god idé for jeg nådde det punktet, men på det tidspunktet dro jeg til Trandum leir som fullblods nynazist. Ikke langt fra Trandum leir lå flere bygder der det bodde fremtredende nynazister, straks jeg fikk permisjon oppsøkte jeg dem og pleiet forholdene til dem. Det tok ikke lang tid før POT (nå PST) ante ugler i mosen, og jeg ble dimittert fra Forsvaret.

Jeg bosatte meg på Østlandet og fikk oppleve vold på kroppen. Jeg ble jaget og knivstukket av folk fra Blitz-miljøet. Dette bidro selvsagt ikke til noen exit for min del, selv om det finnes krefter på ytterste venstre fløy som mener at om du bare banker en nynazist mange nok ganger, vil han trekke seg ut. Det er en fullstendig virkelighetsfjern

oppfatning. Tvert imot fikk jeg en stadig høyere status internt på grunn av blodet jeg ofret, og det faktum at flere fra Blitz-miljøet endte opp på sykehuset etter vold fra meg. Dette kalles på godt norsk en voldsspiral.

Jeg ble i nazimiljøet i nesten sju år, det var flere grunner til det. Jeg trodde i en lang periode på «saken», at vi var «the good guys», at vi kjempet for en rettferdig sak. Og vennskapet, brorskapet og samholdet sto sterkt. Sistnevnte var lokalt, i vår egen organisasjons Einzats-gruppe. Miljøet nasjonalt var preget av «backstabbing», uro og fiendskap mellom flere fremtredende nynazister. Mange ville være kongen på haugen. Etter hvert gikk jeg lei av disse interne konfliktene som indirekte skadet miljøet jeg var en del av, og valgte derfor å forlate Norge. Jeg dro til Sør-Afrika.

MIN VEI UT: OVERRASKELSE I SØR-AFRIKA

Besøket til Sør-Afrika ble på mange måter min endestasjon i livet som nynazist og grunnlaget for min exit. Jeg dro ned dit fordi Eugene Terre Blanch, lederen av AWB – Afrikaner Weerstandsbeweging, oppfordret hvite til å komme landet til unnsetning da det ifølge ham ville bryte ut rasekrig ganske umiddelbart. Jeg hadde brevvekslet med en familie fra en middels stor by i Sør-Afrika i mange år og så frem til å møte dem. Faren i huset var tidligere politisjef og sønnene politibetjenter. Det var hyggelig å treffe dem, og vi tilbrakte mange uker sammen, jeg ble introdusert til store deler av den høyreekstreme bevegelsen i dette fantastisk flotte landet på Afrikas sørspiss.

Det var kompliserte forhold der, som hjemme, og intriger mellom de hvite på ytterste høyre side. En tydelig skillelinje fantes mellom hvite med ulik bakgrunn, de evnet rett og slett ikke å samarbeide, verken internt eller med hverandre. De engelsk-ættede var uglesett blant boerne, som var av nederlandsk ætt, på grunn av boerkrigen som raste fra 1898 til 1902. Opprettelsen av de engelske konsentrasjonsleirene, der tjue tusen barn og seks tusen kvinner døde, er fortsatt et åpent sår.

For mitt vedkommende var det vanskelig å kommunisere med AWB-medlemmer da flere av dem ikke ville snakke med meg på engelsk. Jeg kunne ikke deres språk, afrikaans, som er en form for gammeldags nederlandsk. Så språkbarrieren var til å ta og føle på, og jeg følte meg isolert. Som i min tilslutningsprosess var det også i min exit-prosess en serie hendelser som fant sted i løpet av en periode på cirka et halvt år.

En kveld, på en privat pub på bondegården til Robert van Tonder, lederen av Boerestaat-partiet, var det svært mange AWB-medlemmer til stede, og flere høytstående offiserer. Organisasjonen har militær struktur, dette fordi de fleste medlemmene hadde bakgrunn fra militæret og politiet. Jeg hadde brakt med meg CD-er med europeisk nazimusikk, og alt var bare underholdende og positivt inntil en sang med antijødisk lyrikk ble spilt. Da fikk jeg brått en revolver i pannen av en offiser som satt ved min side. Han truet meg og sa blant annet at jeg ikke måtte fornærme «Guds utvalgte folk». Jeg ble ført ut av lederen av ungdomsorganisasjonen til AWB. Han opplyste at jeg måtte roe mine antijødiske holdninger. Jeg valgte å pakke bagen og dra til Johannesburg under påskudd av at jeg skulle møte den lokale Ku Klux Klan-avdelingen der.

Jeg bodde på et ungdomsherberge og var uglesett av de fleste gjestene, backpackere fra hele verden. Det var både forståelig og helt greit for meg. Jeg drakk tett, og sammen med en engelskmann havnet vi i downtown Joburg «during the peak of the bad years». Vi gikk oss bort og fulgte lyden av stemmer. Da vi rundet et hjørne, møtte vi en gjeng svarte sørafrikanere, som nok ble overrasket over å se oss der «drunk and lost». Før vi rakk å spørre om veien, ble vi ranet, og jeg i mine høyreekstreme symboler var sikker på at jeg ville bli skutt av mannen som rettet en pistol mot pannen min. Han skjøt ikke, de forlot bare stedet etter å ha ranet oss i en hverdagslig, henslengt stil. Som om ingenting hadde skjedd.

Den gang fantes verken Paypal eller Vipps, og tilværelsen var med ett mye vanskeligere. Penger ble sendt fra Norge med en sjekk, men det ville ta opptil ti dager før den ankom. Jeg fikk bo på herberget mot lovnad om at jeg skulle gjøre opp når jeg fikk sjekken. Jeg fikk også frokost hver morgen, men dagene var lange og svært edrue. Jeg fikk anledning til å tenke på de to foregående episodene der jeg var blitt truet med skytevåpen. Frustrasjonen over å bli truet av mine egne satt dypt, likeledes frustrasjonen over at den svarte raneren ikke skjøt meg. I min verden var svarte dyr, uten evne til å skape eller vise empati. De var rovdyr, som hvis de ble sluppet løs i en sivilisert verden, ville ødelegge den i et kaos av drap og voldtekter. Så det faktum at han lot meg leve, frustrerte meg faktisk. Samtidig var jeg selvsagt glad for å leve. Men det stemte ikke.

En kveld mens jeg satt i baren og drakk og så på en rugbykamp, bestilte en herremann to øl. Én av ølene ble skjøvet bort til meg. Jeg ble glad og snudde meg for å takke vedkommende. Jeg stirret rett inn i det mest avvæpnede, imøtekommende og vennlige ansiktet du kan tenke deg. Men det var svart. Det var mørkere enn de sørafrikanske svarte. «Skål», sa han på engelsk. Jeg fikk hakeslipp og snudde meg slik at han kunne se hakekorset på T-skjorten min. Han smilte like bredt, men min paranoia slo inn, og med ett «forsto» jeg hvem mannen med smilet var. Han var så klart en utsendt agent fra Mandelas hemmelige politi, ølen var forgiftet, og han skulle drepe meg. Bartenderen så at noe var i ferd med å skje med meg, og fikk roet meg. Jeg tok imot den første ølen, og etter den drakk vi mange flere. Mannen viste seg å være en teleoperatør fra Zambia.

Neste morgen våknet jeg med lett hodepine og husket at jeg drakk meg full med en svart mann. Jeg var sjokkert og forferdet over meg selv. Likeledes da han kom tilbake på ettermiddagen og spurte om jeg ville dele middag med ham, og jeg var så sulten og lei at jeg takket ja. Og vi laget zambisk mat sammen. Dette gjentok seg over flere dager, og da sjekken omsider kom, gjorde jeg opp med herberget og ville betale tilbake til den hyggelige zambieren. Han nektet å ta imot pengene mine og sa at han var blitt fortalt at jeg var et medmenneske i nød, og at han hadde valgt å hjelpe meg. Han skulle ikke ha tilbakebetalt for det. Han dro fra herberget like etter. Det gjorde jeg også.

DEN SISTE JOBBEN

Vel tilbake i Norge feiret jeg julen sammen med min familie, men jeg var uten penger og uten arbeid. Da ringte telefonen en romjulsdag, datteren til lensmannen i Nedre Vats

ville at jeg og mine venner fra nazimiljøet skulle være dørvakter på en privat nyttårsfest der i det lokale grendehuset. Kun inviterte skulle slippe inn, og betalingen var svært god. Det ble en hektisk kveld med mange basketak i døren, mange fulle ungdommer som ikke sto på gjestelisten, ville inn, blant annet en mann i hvit dress som jeg senere fikk vite var bygdas skrekk, den lokale bråkmakeren. Han angrep meg med en stokk, jeg var edru og unngikk slaget. Jeg tok fra ham stokken og slo ham over hodet. Han falt sammen i nysnøen, og det kom ganske mye blod fra hodet hans, som farget både snøen og dressen rød. En venn av meg, som hadde vært i saniteten i Forsvaret, bøyde seg ned og sjekket tilstanden hans. «Han er død», opplyste han. Jeg hadde drept ham.

Det var et sjokk og absolutt ikke det jeg hadde hatt til hensikt å gjøre. Jeg fikk fatt i jenta som organiserte festen, datteren til den lokale lensmannen, og ba henne ringe sin far og opplyse om hva som hadde skjedd. Da jeg kom ut på parkeringsplassen igjen, var den bevisstløse mannen i dress borte. Jeg trodde han kanskje var blitt hentet av en ambulanse, men kompisen hans kunne opplyse meg om at han hadde våknet, og stukket av da han hørte at politiet var tilkalt. Han hadde vært redd for at det var han som ville bli arrestert. Jeg gløttet for øvrig bort på min venn som hadde overbrakt meg dødsbudskalet. Med et smil konstaterte han bare: «Jeg tok visst feil.»

Hendelsen førte meg i fengsel igjen, og der ble jeg sittende i seks måneder. Det var ingen andre nazister i samme fengsel, og jeg fikk godt med tid til å tenke. Jeg reflekterte rundt hendelsene som hadde funnet sted de siste månedene. En fengselsbetjent, i dag min gode venn John Håkon, hjalp til ved å møte meg som medmenneske og ikke nazist. Han stilte de rette kritiske spørsmålene på en særdeles god måte. Og kokken som en morgen over frokosten i fengselskjøkkenet der jeg arbeidet, spurte: «Når du ser tilbake på livet ditt, Tom, hva godt har det gjort for deg og din familie at du ble nazist?» Svaret var jo åpenbart: ingenting! Tvert imot hadde det forårsaket rikelig med lidelse rundt meg. Ikke noe godt.

Summen av det hele ble en erkjennelse om at dette, nynazismen, det var noe jeg ikke lenger kunne stå for. Hatet, og troen på den revolusjonære og ufeilbarlige nasjonalsosialismen, hadde gradvis smuldret opp. Jeg ringte derfor hjem og sa følgende: «Jeg er ferdig med dette nå.» Beskjeden jeg ga mine foreldre, var svært kort, men ikke til å ta feil av. Det ble tårevått i begge ender at telefonlinjen, og flere ord for å utdype min beslutning var overflødig. Etter seks måneder ble jeg løslatt, og en varm julkveld fyrte vi opp i peisen. Alt jeg eide med hakekors på – bilder, bøker, blader og klær – endte opp i flammene. Fokuset på veien videre ble min nære familie, mitt eget liv, veien fremover. Tiden som nynazist var et tilbakelagt kapittel.

Jeg er i dag med i flere nettverk bestående av tidligere ekstremister, og det er slående å se hvor like våre exit-opplevelser er. Det dreier seg så godt som alltid om uventede møter med mennesker som behandlet oss annerledes enn det vi forventet. Episodene, hendelsene er selvsagt unike, men essensen er stort sett alltid den samme: De som greier å se personen bak hakekorset, som strekker ut en hånd forbi hatet og forakten, kan med medmenneskelighet og omsorg bidra til veien ut for selv den mest hardbarkede ekstremist.

KAPITTEL 2

ILLUMINATI DREPTE MICHAEL JACKSON

– OM HVORDAN KONSPIRASJONSTENKNING
ER EN FORUTSNING FOR Å BLI EKSTREMIST

TOR BACH

ILLUMINATI DREPTE MICHAEL JACKSON

Tor Bach er generalsekretær for friluftsforslaget Wild X. Han har jobbet 18 år som ungdomsarbeider i flerkulturelle miljøer, i skoleverket, på Antirasistisk Senter og i Wild X. Han er også tidligere redaktør i Magasinet Monitor og for nettstedet Vepsen og har skrevet om norske hatmiljøer siden 1991.

På datamaskinen min har jeg bilder av to gutter. De smiler, de er sosiale, og rundt seg har de andre ungdommer som smiler med dem, som feller trær, som fisker gjedder. Bildene er så langt fra krigens redsler og hat som man kan komme.

På datamaskinen har jeg også andre bilder, bilder av en av dem hvor smilet i øynene har hardnet, han har på seg kamuflasjeklær og holder et maskingevær i hendene. Bildet er tatt rett før han døde. Dette er fortellingen om mitt innblikk i en kort del av livet til to gutter som døde i Syria i oktober 2014.

Jeg omtaler dem bare ved fornavn. Navnene deres har vært nevnt offentlig før, men av hensyn til venner og familie gjør jeg ikke noe stort poeng ut av hva de het, bare av hva jeg så, hva jeg vet, og hva jeg lærte.

Vinteren 2006 ble jeg kjent med Hisham. Han kom til Norge som barneflyktning fra Eritrea da han var 13 år gammel. Han fant seg raskt til rette, lærte seg fort norsk og var ifølge fostermoren et av de mest harmoniske fosterbarn hun hadde vært borti. Første gang jeg hadde med Hisham på tur, var i mars det året. På bildene derfra smiler han mens han gumler pølser ved bålet, koser med hunden min og borer hull i isen for å fiske. Triumferende løfter han en liten abborpinne han har dratt opp fra et tjern i min barndoms skoger i Odalen. På sommeren ble det gjeddefiske. Hisham klinte til og landet et beist av en sekskilos gjedde i Engerdal. Ellers var han som 15–16-åringer flest, tullet og lo, fortalte dårlige vitser mens han spredde godt humør rundt seg.

Etter 2007 så jeg ikke noe mer til ham. Fra tid til annen lurte jeg på hvor han var, og hva han gjorde, men det skulle jeg først få svar på fem år senere.

Samme år som Hisham forsvant ut av synsfeltet mitt, ble jeg kjent med Mohamed. Han var en typisk østkantungdom og levde til tider på kanten. Han rotet seg bort i en del småtull og fikk problemer med politiet i forbindelse med en slåsskamp. Han var energisk, blid og sjarmerende, og tok jegerprøvekurs hos meg. Bildene viser en gutt som kapper ved med motorsag, som sitter med oss på revejakt, poserer med et reveskinn rundt halsen, eller over på førstehjelp.

Mohamed var frivillig leder på jobben og var en omsorgsfull og snill fyr. Han var alltid hjelpsom, sa aldri nei.

I januar 2009 var det krig i Gaza. Oslo var full av opprørte ungdommer som ville protestere. Det lå i luften at det ville bli bråk. Selv var jeg nede i sentrum for å jage de ungdommene jeg kjente, hjem, eller i det minste forsøke å roe dem ned. Midt i demonstrasjonene var Mohamed, med caps på hodet og en plakate som sto «Make Peace not war». Han snakket med ungdom som ville kaste ting, mens han manet til ro og ikkevold. Han befant seg i sentrum av det hele og fikk en sprut med tåregass i ansiktet, en sprut som de han forsøkte å roe ned, kanskje fortjente bedre enn ham. I et intervju i Aftenposten tok han avstand fra volden og irttesatt dem som laget bråk.

Dette var altså samme gutt som senere sluttet seg til en terrorbevegelse, deltok i forferdelige handlinger og mistet livet. Jeg har tenkt på det etterpå, om det var der det startet, om det var der han begynte å tvile på samfunnet, tvile på fredelige midler. Men for å være ærlig vet jeg ikke.

Jeg skrev en kronikk om opptøyene i Aftenposten etterpå:

Denne torsdagskvelden foran Stortinget kunne vi, før tåregassen drev oss alle vekk, observere ungdom uten politisk eller organisatorisk tilknytning, kompisgjenger, skolevenner, mange av dem drevet av et oppriktig raseri, mange av dem på jakt etter eventyr. Som ungdomsarbeider kunne jeg høre flere ganger i løpet av dagen at «det skal bli kaos i byen i kveld». Kaos ble det, og kaos vil dette skape i fremtiden.

I tillegg har de gjort den erfaring at de kan bli synlige og dominere avisenes overskrifter gjennom å rasere sentrum.

Dette er en farlig situasjon som må tas tak i umiddelbart for å hindre at dette blir et mønster. Det siste vi trenger, er et klima hvor SMS, Facebook og andre kommunikasjonskanaler brukes for å iverksette ustrukturerte, voldelige opptøyer, hvor organiserte, ekstreme krefter kan rekruttere blant deltakerne, eller styre det hele i mer militant og målrettet retning. Man trenger ikke å være rakett-ingeniør for å regne ut at voldelige islamister vil se disse miljøene som en herlig fiskedam.

De voldelige islamistene så tydelig mulighetene til å rekruttere frustrert ungdom i etterkant av opptøyene.

En dag i 2010 fortalte Mohamed meg at Illuminati drepte Michael Jackson, og ikke bare ham, men rapperen Tupac også. Madonna derimot, var medlem av Illuminati, en organisasjon som ifølge Mohamed sto bak det meste av grusomme ting her i verden, en skjult verdensmakt. Mohamed kunne vise meg filmklipp etter filmklipp på YouTube som skulle bevise sammensvergelsen, inkludert musikk som ble spilt baklengs, og som ifølge filmene han viste meg, bekreftet det hele. Det hvilte en uhygge over denne samtalen, ikke fordi det høstes sannsynlig ut, men fordi gutten ikke på noen måte var mottakelig for motargumenter eller fakta. Han hadde tatt skrittet inn i konspirasjonsteoriens verden og lagt igjen sin kritiske sans ved døra.

De neste gangene han kom innom, dreide samtalen stadig inn på nifse konspirasjonsteorier, teorier om jødernes skjulte makt, om at muslimer var forfulgt. Sa jeg imot, gled han bare unna. Klesstilen hans forandret seg. Han forsøkte å vokse frem et skjegg,

selv om det ikke var store greier han klarte å gro. På hodet hadde han kalott. Siste gang jeg møtte ham på gaten, gikk han rett forbi, hilste ikke, stoppet ikke for å slå av en prat. Øynene var sinte. Jeg fikk siden vite at noen hadde gitt ham beskjed om at det er haram (ulovlig etter islamsk lære) å ha kontakt med oss. Sjelefiskerne med lange skjegg vil alltid skjerme rekruttene sine fra motforestillinger.

Siste gang jeg så Mohamed, var den 20. januar 2012. Jeg var på oppdrag for Magasinet Vepsen og sto foran Stortinget og fotograferte jihadister som demonstrerte under ledelse av Arfan Bhatti. Plutselig så jeg en kjent skikkelse med skolesekk som smatt mellom sperringene og sluttet seg til demonstrantene. Det var Mohamed. På lederplass hadde Vepsen oppfordret til å møte opp og vende ekstremistene ryggen. Flere organisasjoner hadde oppfordret til det samme, og mange fulgte oppfordringen. Og der sto jeg. Kunne jeg vende Mohamed ryggen? Var det han, den spedbygde guttungen, som var demokratiets fiende? Guttungen som jeg hadde lært å felle tømmer? De var ikke eldre mange av dem som i sin tid meldte seg som frivillige i Waffen SS, noen av dem var til og med yngre, men der hvor jeg sto, visste jeg ikke hvilken vei av vold, blod og ødeleggelse guttungen skulle slå inn på. Jeg håpet at vi kunne nå ham, håpet at vi med venners hjelp kunne få ham på rett vei igjen. Der jeg sto blant fotografer med blinkende blitser, forsøkte jeg å fange blikket hans, men han så aldri min vei den dagen.

I februar 2012 forberedte jeg et jegerprøvekurs for ungdom. Mens jeg satt og registrerte påmeldte kursdeltakere, fikk jeg en uventet telefon. «Hei, det er Hisham.» Jeg ble jo glad, for jeg hadde ikke sett guttungen på rundt fem år, og spør hvordan det går. Han hadde vært i Volda for å studere, nå lurte han på om han kunne ta jegerprøven. Jeg svarte at ja, selvfølgelig kunne han det.

Dagen etterpå ringte han igjen, han hadde tre kompiser som også hadde lyst til å ta kurset. «Bare kom», sa jeg. På første kursdag sto jeg i bakgården foran kurslokalet. Inn porten kom Hisham med langt skjegg og morskt blikk.

«Jøss, du ser ut som Al-Shabaab», sa jeg og dro ham i skjegget. Øynene hans mørknet. Borte var det glade smilet til den femtenårige gjeddefiskeren. «Her har det skjedd noe, og det er ikke av det gode», jaget det gjennom tankene mine. Så kom kompisen hans. Alle med like langt skjegg og sinte øyne.

Vi var ikke mer enn ti minutter ute i kurset før en av kompisen til Hisham kunne fortelle meg at Mulla Krekar var Norges snilleste mann. I første pause kom en arabisktalende kollega bestyrtet og fortalte meg at Hisham og vennene snakket om at når de fikk våpen, skulle de jakte på «Yahud», jøder. Etter at kurset var slutt, ringte jeg PST. Spørsmålene de stilte, bekreftet at vår frykt ikke var ubegrunnet. PST hadde disse folkene i kikkerten. Vi ble enige om at vi skulle ha dem under oppsyn mens de fortsatte på kurset. Det var ingen lett beslutning å ta. De øvrige kursdeltakerne var tydelig nervøse når de fire var til stede, og ingen satte seg ved siden av dem.

Under et oppdrag for Vepsen, hvor jeg skulle dekke en demonstrasjon som Mulla Krekar arrangerte i Oslo, så jeg Hishams tre kamerater i søkeren på kameraet. De toget sammen med andre jihadister mot Stortinget.

Det var få klare svar å få på om det var hjemmel for å nekte ustraffede personer våpentillatelse, selv om de tilhørte et ekstremistmiljø. Verken jeg eller kollegaene ville

ha på samvittigheten at de fikk tilgang på skytevåpen, så vi brøt voksenopplæringsloven og saboterte oppmeldingen til eksamen. Vi sørget på den måten for at de ikke fikk noen jegerprøve. At de ikke fikk mulighet til å kjøpe egne våpen.

I oktober 2012 tikket meldingen om at Mohamed var død i Syria, inn til Norge. Venner og familie var i sjokk, men så kom en tekstmelding fra ham. Han var i live. «Foreløpig», som han skrev.

Omtrent samtidig gikk jeg ut i Dagsavisen og advarte om at jihadister kan forsøke å skaffe seg våpen gjennom å ta jegerprøve. Da hadde de samme folkene stått foran den amerikanske ambassaden i Oslo og ropt ut et særdeles hatefullt budskap. I første rekke sto Hishams gamle fotballkompis, Egzon. Han skulle også dø i kampen for kalifatet i Syria. Egzon sto der sammen med Bastian Vasques og Omar Cheblal, som også falt for kulene der nede. Bildene fra demonstrasjonen er som en liste over unge døde, unge som har dødd for forskrudde ideer og i totalt forfeilet idealisme.

I november samme år reiste Hisham fra sin høygravide kone og satt kursen for Syria. Ett år senere reiste to unge jenter med somalisk bakgrunn fra hjemmet sitt i Bærum. Åsne Seierstad skrev deres historie i boken *To søstre*. De skulle til Den islamske staten for å møte Hisham.

Mens alt dette skjedde, diskuterte vi i Norge hva vi skulle gjøre med disse ungdommene, hva deres bakgrunn var, hvilke fellestrekk som fantes. Var Bærum en jihadistisk hotspot, eller var det så enkelt som at en gjeng fotballkompiser dro hverandre ut i ekstremismen? Det var knapt en organisasjon med respekt for seg selv som ikke lagde konferanse om voldelige jihadister, og det ble stilt penger til disposisjon for dialogmøter om «radikalisering og voldelig ekstremisme», som man litt klønete kaller det.

I oktober 2014 fikk vi vite at Hisham og Mohamed var døde. Begge var falt i kamp for kalifatet med hovedstad i Raqqa i Syria. Flere av de norske jihadistene har falt i kampene om Kobani, den kurdiske byen helt nord i Syria. Nederlaget ved Kobani skulle bli begynnelsen til slutten på drømmen om et tusenårsrike.

Når jeg skriver dette, har Raqqa falt. Sluttkampen har kostet tusenvis av liv. Minst et tjuetalls unge mennesker som dro fra Norge, er drept, mange sitter fengslet etter å ha kommet hjem igjen. Resten går en uvisss skjebne i møte i ruinene av tusenårsriket der nede, en skjebne som også kan vise seg å bli hard mot barna av norske jihadister, som ble født i kalifatet.

PST beskriver de norske jihadistenes bakgrunn i Radikaliseringsprosjektets slutt-rapport. Det er et dystert bilde av (hovedsakelig) unge menn med lav utdanning, nederlag på arbeidsmarkedet og en bakgrunn som ofte er preget av rus og kriminalitet. Men, og dette er viktig, ingen blir ekstremist av å ha lav utdanning eller av å slite på arbeidsmarkedet. Ei heller blir man ekstremist av å drive med ivrige koranstudier. Mye kan tyde på at mange av syriafarerne har hatt liten kunnskap om den religionen i hvis navn de har kjempet.

Men det er klart, møter man mange nok nederlag, i verden og i seg selv, da drar man ut på søken etter svar. For en del unge mennesker ligger svarene i konspirasjonstenkningen. De skjeggete karene som dukker opp på fotballbanen om kvelden, de som forteller om hvordan muslimer er forfulgt, som forteller deg at det er en grunn til at du ikke får det til, at du holdes utenfor fordi du er muslim, de lokker med paradiset, de tar

frem telefonen, viser deg YouTube-klipp, legger deg til i en Facebook-gruppe, de gir deg oppmerksomhet, samhold og forklaringene som besvarer alt du har grublet på.

For å bli en ekte ekstremist, for å være villig til å drepe sakesløse, da må du først tro på konspirasjonstenkning. Du må tro på at mektige krefter undergraver verden, og du må tro dette så sterkt at du er villig til å se bort fra alle motargumenter.

Hver dag kommer norske lærere i kontakt med unge som har funnet noe fantastisk på nettet. Det kan være en professor som hevder å kunne bevise at holocaust ikke fant sted, at angrepene på World Trade Center og Pentagon var en «inside job», at månelandingen ikke skjedde, at vaksiner ikke fungerer, eller at jødene gjennom Illuminati og andre skumle organisasjoner styrer verden mot undergang, død og fordervelse. Du kan tro på alt dette og være nazist, kontrajihadist eller jihadist. Verdensbildet er paradoksalt nok det samme, de definerer seg bare på motsatte sider av Den store kampen.

På skolene sitter lærere og vet ikke hva disse filmene ungdommene ser på, er eller heter. De har ikke kunnskap nok til å gjendrive påstandene som fremsettes, og på nettet og utenfor skoleporten venter sjelefiskerne, de som gladelig sender unge mennesker i døden i Syria, eller like gjerne kortklippte menn med hakekors tatovert på armene.

Jeg har sett to smilende, hyggelige gutter på leting etter svar i livet. Men istedenfor faktiske svar fant de bare noe som lignet i konspirasjonsteoriene, og slo inn på en vei som førte både dem selv og andre mennesker i døden.

Å låse opp hjernen til et menneske som først har satt seg fast i et slikt tenkesett, er svært vanskelig, ofte umulig. Prosessen har gått for langt, og motforestillingene er allerede ryddet av veien. Vi kan bryte ned farlige miljøer med politimakt og medieeksponering. Vi kan ta imot dem som velger å hoppe av, men den viktigste jobben, den vanskelige og litt kjedelige jobben, det er det vi gjør for å fange opp unge mennesker før de har satt seg riktig fast i sjelefiskernes garn. Det er den jobben lærere og ungdomsarbeidere må gjøre hver dag. I en tid hvor nærpolitireformen tilsynelatende skaper mer avstand mellom politiet og befolkningen, blir skoleverkets utfordring med å også lære ungene nødvendig kildekritikk og vaksinere dem mot konspirasjonstenkning enda tyngre, og fokus må i sterkere grad settes på å tilføre nødvendige ressurser.

Mange unge har dødd i Syria, men ser man på bildene fra demonstrasjonene til jihadistene, var det store flertallet voksne. De har ikke dødd, mange av dem går rundt i gatene, rede til å rekruttere nye unge ved neste korsvei. Snart står en ny kalif frem, kanskje i Jemen, kanskje på Filippinene. Er vi klare til å møte utfordringen når nye kampprop lyder fra fjerne steder? For å være klar må man være føre var, og det er nå vi må forebygge.

KAPITTEL 3

INTERNETT OG HØYREEKSTREMISMEN

ØYVIND STRØMMEN

INTERNETT OG HØYREEKSTREMISMEN

Øyvind Strømmen er journalist, forfatter og utdannet religionsviter. Han har hatt særlig interesse for ulike former for ekstremisme, og har skrevet flere bøker om høyreekstremisme og høyreradikalisme, blant dem Det mørke nettet (Cappelen Damm, 2011), som så nærmere på nettbasert anti-muslimsk ekstremisme i forbindelse med terrorangrepene 22. juli. Hans nyeste bokutgivelse er Ungarn – en fortelling om Europa (Humanist, 2018).

Kvelden 17. juni 2015 gikk en ung mann inn i en tradisjonsrik metodistkirke i Charleston, en kirke kjent som Mother Emanuel, og som er den eldste svarte kirken sør for Baltimore. Der hadde en gruppe samlet seg for bibelstudier.

Den unge mannen spurte etter pastor Clementa Carlos Pinckney, som også var delstatssenator i Sør-Carolina. Pinckney hadde vært en aktiv politiker i Demokratene i en årrekke, og hadde månedene i forveien markert seg som en sterk stemme etter at den ubevæpnede svarte mannen Walter Scott ble skutt av en politimann i North Charleston den 4. april. Som politiker arbeidet Pinckney blant annet for at politifolk skulle bære kroppskamera.

Den unge mannen, som hadde fylt 21 år dagen før Scott ble skutt av politiet, satte seg ned ved siden av Pinckney. Han var en hvit arbeiderklassегutt fra utkanten av delstadshovedstaden Columbia. Faren var snekker, moren jobbet i bar, men da han ble født, var de ikke lenger sammen. På fødselsattesten hans var ikke farens navn oppført. Etternavnet fikk han fra morens slekt, fornavnet hadde hun hørt på såpeserien «General Hospital». Den unge mannen som tok plass i bibelstudiegruppen i Charleston, het Dylann Storm Roof. I bilen hadde han lagt igjen et brev der han tok farvel med faren, et brev uten nostalgi, uten mye følelser. Flere år tidligere hadde han sluttet på skolen, og i en periode mellom 2014 og 2015 arbeidet han for et firma som drev med skadedyr-bekjempelse. Mange av dem som kjente ham, beskrev ham som merkelig. Og som taus.

I februar 2015 la han ut en annonse på nettstedet Craigslist, der han søkte etter noen som kunne være med på en rundtur i det historiske Charleston. Han ville ikke ha med seg jøder, homofile eller niggere, skrev han. En pensjonert psykolog, dr. Thomas Hiers, så annonsen, reagerte på språket, og tok kontakt med Roof i et forsøk på å hjelpe ham. «Jeg er til sengs, så deprimert at jeg ikke kommer meg opp av den», skrev den unge mannen tilbake. «Livet mitt er bortkastet. Jeg har ingen venner, selv om jeg er kul. Jeg legger meg til å sove igjen.»

Dylann Roof ble ønsket velkommen av menigheten i Charleston. Han satt ved siden av Pinckney i en time. De leste fra Skriften, og ba. Roof var ikke kommet til kirken for å be. Han var ikke der for å studere Bibelen. Han var der for å drepe. Etter en stund dro han ut et håndvåpen og begynte å skyte. En av kirkegjengerne forsøkte å overbevise

han om å la være. «Nei», svarte Roof, «dere har voldtatt kvinnene våre, og dere tar over landet. Jeg må gjøre dette.»¹

Den kvelden skjøt og drepte Dylann Roof ni mennesker – seks kvinner og tre menn. Den eldste av ofrene var Susie Jackson på 87. Yngst var Tywanza Sanders på 26, Jacksons grandnevø. Hva var det som drev ham? Hva var det som fikk den stille unge mannen til å ville drepe tilfeldige kirkegjengere?

TERRORIST ELLER PSYKISK SYK EINSTØING?

Kanskje er det ikke mulig å finne noen fullstendig forklaring på Roofs handlinger, og det vi har av svar, er komplisert. I etterkant av handlingene dukket det også opp en debatt som er gjenkjennelig for oss i Norge: en debatt om forholdet mellom Roofs mentale helse, hans politiske ideologi og hans ekstreme voldshandling.

La det være sagt: I motsetning til for eksempel «batmanmorderen» James Holmes – som drepte tolv mennesker under et angrep på en kino i Aurora i Colorado i 2012 – hadde han et ganske åpenbart politisk motiv. Dermed faller hans angrep inn under det som er en ganske alminnelig terrorismedefinisjon, nemlig at det er snakk om målbevisste og politisk motiverte voldshandlinger rettet mot sivile, med mål om å spre frykt. Som med mange andre såkalte «ensomme ulver», eller selvaktiverende terrorister, kommer man likevel ikke utenom personlige faktorer. Tidlig i januar 2017, under den føderale rettssaken mot ham, insisterte den unge mannen på at det psykologisk sett ikke var noe galt med ham. Mindre enn to måneder tidligere hadde imidlertid den rettsoppnevnte psykiateren dr. James C. Bollinger konkludert med at Roof blant annet led av en personlighetsforstyrrelse og av sosial angst, og at han dessuten muligens befant seg på autismspekteret.² For å forstå mennesket Dylann Roof kan alt dette være viktig. Men for å forstå Dylann Roof som terrorist må man imidlertid se til det politiske motivet. Det er et politisk motiv den unge mann selv har gjort veldig klart, blant annet gjennom en dagbok skrevet i fengsel.³

I den sistnevnte fremgår det blant annet at han ønsket å starte en rasekrig: «Jeg gjorde det jeg trodde ville skape de største bølgene, og nå er min rases skjebne i hendene på mine brødre, som fremdeles er fri.» Han angriper jøder, latinamerikanere, svarte, homofile og muslimer, skriver at Hitler en dag vil bli opphøyet til helgen, og sier at hvite må ta i bruk vold, ellers vil de ikke ha noen fremtid. Fengselsdagboken bekrefter inntrykket fra nettstedet The Last Rhodesian, som Roof hadde satt opp i forkant av terrorangrepet: Dylann Roof er en høyreekstremist, påvirket av bredere høyreekstrem kultur.

På bilder på nettstedet poserte han med våpen, med sørstatsflagget, med tallet

1 Denne gjennomgangen er basert på Rachel Kaadzi Ghansah: «A most American terrorist: The making of Dylann Roof», GQ.com, 21. august 2017.

2 Kevin Sack: «Trial Documents Show Dylann Roof Had Mental Disorders», New York Times, 2. februar 2017.

3 Kevin Sack & Alan Blinder: «No Regrets from Dylann Roof in Jailhouse Manifesto», New York Times, 5. januar 2017.

1488 (en kodet referanse til de såkalte 14 ordene, We must secure the existence of our race, and a future for white children; samt til Adolf Hitler), mens han brente det amerikanske flagget, og med en jakke med apartheidtidens sørafrikanske flagg, samt det rhodesiske flagget. På de fleste av bildene har han det samme ansiktsuttrykket, et ansiktsuttrykk som virker tomt og følelsesløst. I et manifest publisert på nettstedet viser han også kjennskapet til den samme subkulturen. Han refererer til, og kritiserer, ideen om en egen hvit stat på den amerikanske nordvestkysten, for hvorfor skulle han gi opp skjønnheten og historien i sin egen hjemstat? Han gjentar typiske rasistiske standpunkter. Og han kommer med det han kaller en forklaring. Forklaringen starter interessant nok med et sitat fra den japanske filmen «Himizu», der en 14-årig loner tar livet av sin alkoholiserende far, og deretter legger ut på en voldskampanje mot dem han anser som onde:

For å sitere min favorittfilm: «Selv om livet mitt er verdt mindre enn en dritt, ønsker jeg å bruke det til samfunnets beste.»⁴

Jeg har ikke noe valg. Jeg har ingen mulighet til å dra, alene, inn i ghettoen for å slåss. Jeg valgte Charleston fordi det er den mest historiske byen i min delstat, og fordi den en gang hadde landets høyeste andel svarte sammenlignet med andelen hvite. Vi har ingen skinheads, ingen egentlig KKK [Ku Klux Klan], ingen som gjør noe annet enn å snakke på internett. Vel, noen må ha motet til å gjøre noe i den virkelige verden, og jeg antar det må være meg.

Teksten avsluttes med at han sier han har det travelt, og at han har glemt mange av sine beste tanker. Så unnskylder Roof seg for eventuelle skrivefeil.

ROOFS RADIKALISERING

På noen måter er Roof den typiske ensomme ulven, slik denne typen terrorist også skildres i FBI-ettersøker Terry Turchie og psykolog Kathleen M. Pucketts bok *Hunting the American Terrorist* (2007). Ofte er han (det er nesten alltid en han) intelligent, men han passer dårlig inn i sosiale sammenhenger, og føler seg gjerne isolert. I møtet med den ekstreme ideologien han slutter seg til, oppheves imidlertid isolasjonen, han finner et formål å dedikere seg til, og blir ideologiens «sanne forsvarer», den som faktisk gjør noe.⁵ De fleste hun skriver om, var på et tidspunkt en del av et større miljø, selv om det finnes enkelte unntak. Så langt man vet, var Roof imidlertid aldri medlem av noen høyreekstrem gruppe. Han deltok ikke i demonstrasjoner. Folk rundt ham var klar over hans rasistiske ideer, men han ser ikke ut til å ha hatt særlig kontakt med likesinnede. Iallfall ikke andre steder enn på nettet. Det var der han fant ideene sine, og der han ble radikalisert.

Det var en reise som ifølge hans eget manifest begynte med at han skrev inn ordene «Black on White crime» i Googles søkemotor, og slik kom over nettstedet til Council of Conservative Citizens, en gruppe som definerer seg selv som konservativ, men som i realiteten står for en form for «hvit nasjonalisme».⁶ Snart gikk han lenger inn i dette ideologiske kaninhullet, og noen måneder før terrorangrepet i Charleston publiserte han noen få kommentarer i det som er det eldste, et av de største, og definitivt blant de mest beryktede høyreekstreme nettstedene av dem alle, stormfront.org. Stormfront er et samlingssted for både europeiske og amerikanske høyreekstremister, og er i betydelig grad preget av nynazistisk tankegods. Det er et nettsted som om og om igjen har blitt nevnt i forbindelse med høyreekstrem vold og terror. Den norske terroristen Anders Behring Breivik var for eksempel også innom på Stormfront. Der tok Roof i bruk kallenavnet LilAryan, lille arier. Han skrev bare noen få kommentarer, der han diskuterte en HBO-dokumentar fra 1993, «Skinheads USA: Soldiers of the Race War».

I den føderale rettssaken mot ham kom det frem at Roof også sendte private meldinger til andre Stormfront-brukere i nærheten av Columbia, og forsøkte å arrangere møter med dem.

For nordmenn kan historien om Roofs internettradikalisering fremstå som ubehagelig gjenkjennelig, siden det meste tyder på at storparten av – om ikke hele – Anders Behring Breiviks radikaliseringsprosess også fant sted der. I amerikansk kontekst ble Roofs radikaliseringsprosess imidlertid sett på som mer overraskende og utypisk, blant annet av Heidi Beirich i den antirasistiske stiftelsen SPLC.

For noen år siden kunne man kanskje ha gitt Beirich helt rett. Fremdeles er det også slik at internettradikalisering gjerne går hånd i hånd med radikaliseringsprosess offline. For den moderne høyreekstremismen spiller likevel internett en avgjørende rolle. Det gjelder både for nynazisme, for antiislamsk høyreekstremisme og for (tilsynelatende) nyere fenomener, som den såkalte alt-right-bevegelsen.

I dag brukes uttrykket ofte upresist, eller altfor vidt, men den egentlige alt-right-bevegelsen startet på mange måter med det nettbaserte tidsskriftet Alternative Right, etablert av Robert D. Spencer i mars 2010. Nettstedet var en arvtager etter andre outsiders på den amerikanske høyresiden, og kombinerte amerikansk «hvit nasjonalisme» – en slags hvit identitetspolitikk preget av rasistiske forestillinger – med inspirasjon fra både den franske nouvelle droite-bevegelsen og fra den italienske selverklærte «superfascisten» Julius Evola (1898–1974) og hans anti-modernisme. Fenomenet tok imidlertid ikke av før etter at nettstedet hadde gått dunken, og da var det fordi de samme «alternativ høyreside»-ideene ble remikset av det som hovedsakelig var unge menn med kjennskap til og forståelse av internettkultur.

Det er her man finner forklaringen på at frosken Pepe – egentlig en tegneseriefigur skapt av amerikaneren Matt Furie, til bruk i en tegneserie på det sosiale nettsamfunnet MySpace – har blitt et symbol for alt-right-bevegelsen, og det så til de grader av tegneren har sett seg nødt til å ta livet av frosken i en tegneseriestripe, og at frosken har endt

⁴ Sitatet er fra Roofs «manifest», slik det ble publisert på hans eget nettsted.

⁵ Se Terry D. Turchie & Kathleen E. Puckett (2007) *Hunting the American Terrorist: The FBI's war on homegrown terror*, Palisades: New York, s. 3137–3194.

⁶ David A. Graham: «The White-Supremacist Group That Inspired A Racist Manifesto», *The Atlantic*, 22. juni 2015.

opp på Anti-Defamation Leagues liste over hatsymboler, sammen med hakekors, Ku Klux Klan-symboler og håndsignaler brukt av høyreekstreme fengselsgjenger.⁷

Nettstedet 4chan ble etablert i 2003 som et forum som i utgangspunktet var dedikert til japanske tegneserier og tegnefilmer. Det ble imidlertid raskt populært som et slags virtuelt samlingssted med få regler, boblende med kreativitet, men også med mange av nettets verste sider. I 2008 ble det generelle underforumet /b/ beskrevet som en slags blanding av en toalettvegg og «en blogg uten poster, men med kommentarer fulle av slang du er for gammel til å forstå», og det i selveste New York Times.⁸ En beskrivelse skrevet av en /b/-entusiast, og sitert i Angela Nagles bok *Kill all normies*, kan synliggjøre flere av de problematiske trekkene ved kulturen som vokste frem der. I denne blir /b/ beskrevet som den fyren som ber krøplingen som står foran ham i køen, om å skynde seg; som fyren som glaner på bilulykker; som han som leverer de sædstenkede klærne sine til Fretex; som en «het incestuøs drøm»; som han som etterlater seg et brukt kondom ved skolegården; som stemmen som hvisker at det ikke spiller noen rolle at en jente er for full; som onkelen som har tatt på deg; som kompisen som snakker om din mors meloner; men også som den eneste som forstår deg; og som vidunderlig.⁹ 4chan er – kort fortalt – et grenseoverskridende sted.

INTERNETTRADIKALISERING – ELLER BARE RADIKALISERING?

Internettradikalisering som fenomen har i stadig økende grad vært gjenstand for forskning det siste tiåret. Mye av interessen skriver seg fra den betydningen internett har hatt i forbindelse med ekstrem islamisme, ikke minst i forbindelse med den selvutnevnte islamske staten, som i stor grad gjorde seg nytte av sosiale medier, ikke minst Twitter, for å spre sin propaganda. Likevel kan det være nyttig å gå tilbake til en artikkel fra 2009 – før IS i det hele tatt var etablert¹⁰ – for å forstå internettradikalisering. De to terrorforskerne Tim Stevens og Peter Neumann pekte nettopp på at nettet legger til rette for at det skapes nye sosiale miljøer der synspunkter som ellers er sosialt uakseptable, blir normaliserte. 4chan er verken et ekstremistisk nettsted eller et egentlig ekkokammer, men synliggjør likevel hvordan mange ekstreme kan danne en subkultur på nett. I tillegg gir internett personer med ekstreme oppfatninger en mulighet til å omgi seg med likesinnede, og til å bygge ekkokamre der ekstreme ideer får næring og støtte. Stevens og Neumann skriver:

7 For mer om alt-right-bevegelsen, se Øyvind Strømme: «Den amerikanske alt-right-rørsla: Til høyre for folkeskikken», fritanke.no, 29. november 2011.

8 Mattathias Schwartz: «The Trolls Among Us», *New York Times*, 3. august 2008.

9 Angela Nangle: *Kill all normies: Online culture wars from 4chan and Tumblr to Trump and the Alt-Right* (2017) Alresford: Zero Books, s. 32.

10 Forgjengerorganisasjonen ISI, Den islamske staten i Irak, var riktignok det, og har røtter tilbake til organisasjonen Jama'at al-Tawhid wa-al-Jihad (Organisasjonen for monoteisme og jihad), som ble grunnlagt av den jordanske salafijihadisten Abu Musab al-Zarqawi i 1999.

Det synes åpenbart at internett kan spille en rolle i å intensifere og akselerere radikaliseringsprosesser. Man kan faktisk argumentere for at nettet tilbyr særlige fordeler til marginale og/eller illegale grupper og bevegelser, siden det fasiliteter etablering av (virtuelle) samfunn som ville være mer risikable, om ikke umulige, å etablere i den virkelige verden. Det kan derfor ikke være tvil om at internett er problematisk, men er det problemet?»¹¹

Hos Stevens og Neumann er spørsmålet innledningen til en diskusjon om betydningen av sosiale relasjoner utenfor nettet, og om nettets begrensede rolle i radikaliseringsprosesser, men det er et spørsmål man også bør stille mer generelt. Når det blir fokusert på internett i forbindelse med terroristers bakgrunnshistorie, er det viktig å huske på to ting. For det første: Internett er ikke «et annet sted», ikke en virtuell virkelighet, ikke en verden for seg selv. I dag er nettet allestedsnærværende i den vestlige verden, og stadig viktigere verden over. Det som finnes på internett, finnes ikke bare der. For det andre: Internett er først og fremst et medium, en kanal for å formidle informasjon. Å fokusere på internett som selve problemet er en omtrent like meningsløs øvelse som å fokusere på bøker som problemet fordi en rekke høyreekstreme terrorister har lest boken *Turner Diaries*.

Å snakke om internettradikalisering kan slik sett være misvisende: Radikalisering kan foregå helt eller delvis på internett. Å se på den som et produkt av internett minner lett om en moralsk panikk i møte med nettet som medium.

FRA «EARLY ADOPTERS» TIL YOUTUBE

Ekstremister har ofte vært såkalte «early adopters» i møte med nye medier, og ekstremismen – og da faktisk særlig høyreekstremismen – har også en lang historie på nettet. Det allerede nevnte høyreekstreme nettstedet stormfront.org ble etablert i 1996. Da var world wide web fremdeles ganske ungt. Enda mer slående er det at nettstedet var en videreføring av et såkalt «bulletin board»-system, en slags nettside man kunne koble seg direkte opp til via et modem, og slik sett har en historie som strekker seg helt tilbake til 1990. Til sammenligning ble Google lansert i september 1997.

Den svenske historikeren og ekstremismeforskeren Helene Lööw påpeker i et intervju med tidsskriftet Expo at den teknologiske utviklingen også gjort det enklere for ekstreme grupper og enkeltmennesker å få ut sin informasjon. «Tidigare var man tvungen att dela ut flyblad och ha undergroundtidsskrifter för att nå nya sympatisörer. För inte så länge sedan, på nittioalet, kunde en anhängare av rasistiske og antisemitiska idéer ha svårt att komma i kontakt med likasinnade.»¹² Dette har utvilsomt endret seg. Slik også Stevens og Neumann pekte på tilbake i 2009, kan nettet enkelt benyttes av ekstremister for å illustrere og forsterke ideologiske budskap, for eksempel ved bruk av bilder og video.¹³

11 Tim Stevens & Peter Neumann: *Countering Online Radicalisation: A strategy for action* (2009), London: ICSR, s. 12.

12 «Unga män dominerar på extremhögerns sajter», *Expo*, 30. november 2011.

13 Stevens & Neumann: *Countering Online Radicalisation*, s. 12.

Her må det legges til at internett ikke minst har gitt konspirasjonsteorier ben å gå på, ofte uavhengig av en konkret politisk ideologi. Det er mer sannsynlig å komme i kontakt med konspirasjonsteorier enn å komme i kontakt med ekstreme ideologier som nynazismen eller den ekstreme islamismen. Det viser seg ofte – blant annet i norske IS-rekrutters biografier – at interessen for konspirasjonsteorier har kommet før interessen for ekstrem ideologi.

I årene som har gått siden 2009, har vi sett hvordan nettvideoer i høyeste grad har blitt en del av de ekstreme islamistenes propaganda. IS tok i svært stor grad slik propaganda i bruk, ikke bare for å vise henrettelser av sine ofre, men også for å kunne fremstille sitt selvutnevnte kalifat som både storslått og uovervinnelig.¹⁴ IS er imidlertid og selvsagt langt fra de eneste som har tatt i bruk internettvideoer som propaganda-verktøy. Samme år som Stevens og Neumann publiserte sin artikkel, publiserte det tyske Jugendschutz en rapport som ikke bare viste til utbredt bruk av multimediale virkemidler på høyreekstreme nettsteder, men som også påpekte at kvaliteten på videomaterialet ble mer og mer profesjonell.¹⁵ Igjen er det ikke underlig: Teknologiutviklingen har gjort både kameraer og redigeringsverktøy langt billigere i anskaffelse, og produsentene av propagandaen tilhører gjerne det man kan kalle YouTube-generasjonen, ungdommer og unge voksne som har vokst opp med videonettsstedet som ble grunnlagt i 2005. Ekstremistenes videomateriale har gjerne også blitt spredd via de samme sosiale mediene og mediaplattformene som folk flest benytter seg av, som Facebook og YouTube. Selv om ekstremislamistisk innhold oftere blir slått ned på enn tidligere, er det en smal sak å finne høyreekstremt innhold på begge disse nettstedene, også innhold som glorifiserer både voldsbruk og ren terror. Det er gjort i løpet av sekunder.

Nettet gjør det ikke bare enklere å finne ekstremistisk innhold. Det gjør det også enklere å bli med i eller få kontakt med mer formelle organisasjoner og nettverk. Det har blitt enklere å finne likesinnede, og enklere å bygge nettverk, et tredje poeng Stevens og Neumann understreket i sin artikkel fra 2009.¹⁶

ET EKSEMPEL: NYNAZISME I 2018

Den såkalte nordiske motstandsbevegelsen (DNM), som i dag er den største og mest aktive nynazistgruppen i både Skandinavia og Norge, kan tjene som et eksempel på hvilken rolle internett spiller i den moderne høyreekstremismen.

Organisasjonen – som ble grunnlagt som Svenska Motståndsrörelsen i 1997 – er i utgangspunktet en ganske typisk nynazistorganisasjon. Organisasjonens medlemmer søker å være synlige på gateplan, omgir seg med nynazistisk symbolikk og har også forsøkt å spre budskapet sitt gjennom papirtidsskriftet *Nationellt motstånd*.

I dag er organisasjonens nettsteder vel så viktige, og disse publiserer jevnlig opp-

dateringer, gjennom mai 2018 har den norske avdelingens nettsteder for eksempel publisert flere artikler daglig. Dette inkluderer både ideologiske artikler, artikler om historie og artikler som presenteres som nyhetsstoff. I sistnevnte kategori inkluderes selv de minste aktiviteter, og dette er faktisk et krav som stilles i organisasjonens interne aktivisthåndbok. Dermed kan man lese om plakattopphenging, oppsetting av klistremerker og utdeling av løpesedler i postkasser, ofte kombinert med påstander om at de nynazistiske aktivistene fikk «mange positive tilbakemeldinger» eller lignende. Det er ikke vanskelig å tenke seg til målet med denne intense propagandaproduksjonen, nemlig at organisasjonen skal fremstå som aktiv, slagkraftig og uredde, og – ikke minst – som større enn de få titalls aktivistene det faktisk er snakk om.

Organisasjonen benytter seg også av mulighetene internett som media tilbyr, både gjennom en egen podcast, og gjennom bruk av videoer. I forbindelse med nynazistgruppens 1. mai-demonstrasjoner i svenske Ludvika og Boden utarbeidet de for eksempel en flashy video med dramatisk musikk og bilder av marsjerende nynazister for å reklamere for disse. Videoen ble delt på YouTube av et underbruk av organisasjonen. I tillegg har DNM sin egen nettbutikk der det selges klistremerker og litteratur.

Nynazistene i DNM har også benyttet sosiale medier flittig, inklusive Twitter, Instagram og Facebook. Sistnevnte plattform har riktignok gjentatte ganger slått ned på nynazistene og slettet sider. Det har ført til at de også bruker den russiske Facebook-lignende plattformen V Kontakte (vk.com), som har fungert som noe av et «fristed» for høyreekstreme grupper.¹⁷ Enkeltmedlemmer av organisasjonen er imidlertid fremdeles på Facebook, og benytter Facebook både til å holde kontakten med andre, til å spre artikler fra organisasjonens nettsider, til å diskutere og som en kilde til informasjon, altså mye på samme måten som andre.

DNMs tilstedeværelse på nett vil neppe endre på det faktum at organisasjonen forblir en nynazistisk politisk sekt uten noen reell betydning. Den innebærer imidlertid for det første at organisasjonens kontaktflate blir større, at propagandaen deres blir lettere tilgjengelig, og at potensielle nykommere til organisasjonen lettere kan komme i kontakt. For det andre innebærer den at denne propagandaen også er tilgjengelig for personer som kanskje slett ikke vil ta kontakt med organisasjonen, men som likevel tar til seg organisasjonens høyreekstreme budskap gjennom en radikaliseringsprosess. Det siste er på mange måter internetttradikaliseringens reelle utfordring: At enkeltpersoner kan bli radikalisert på nettet alene, slik Roof tilsynelatende ble, gjør det vanskeligere å oppdage potensielle ensomme ulver.

Da er det verdt å huske på at også slik ensom radikalisering bak en dataskjerm har et startpunkt. Det utenforskapet som drev Dylann Roof inn i hatet, er intet nytt under solen. Det er heller ikke et produkt av søkeordene han skrev inn i Google.

14 Se f.eks. *The Islamic State Propaganda Machine* (2016), Oslo: HIS.

15 *Right-wing Extremism Online – Targeting teenagers with stylish websites. Trends and Counter-Strategies* (2009), Mainz: Jugendschutz.net, s. 3.

16 Stevens & Neumann: *Countering Online Radicalisation*, s. 12.

17 Se f.eks. Martin Schori: «Nazisternas nya hemvist på nätet: Rysk facebook-kopia», *Aftonbladet*, 8. november 2017.

KAPITTEL 4

HJEMMEDYRKEDE JIHADISTER

LINDA NOOR

HJEMMEDYRKEDE JIHADISTER

Linda Noor er utdannet sosialantropolog fra universitet i Oslo og jobber som daglig leder i Minotenk. Noor har også skrevet en rekke artikler om forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme, blant annet i Huffington Post, og hun har vært medredaktør for bøkene Radikaliserings blant unge muslimer i Norge (2014) og Islamsk humanisme (2016). Noor har også vært invitert til å dele erfaringer fra sitt arbeid i Det hvite hus i Washington, FNs hovedkvarter i New York, og en rekke andre nasjonale og internasjonale konferanser.

Den 21. september 2013 leste jeg om fire terrorister som gikk til angrep på barn og voksne som handlet på kjøpesentret Westgate i Nairobi i Kenya. De drepte minst 63 personer, og skadet nærmere 200 mennesker, før de selv ble skutt av politiet. Den somaliske terrororganisasjonen Al-Shabaab påberopte seg ansvaret for udåden.

Blant terroristene var Hassan Dhuhulow, en ung norsk-somalisk mann som hadde vokst opp i Larvik. Da terroren først ble beskrevet i nyhetene, hadde jeg ingen anelse om at det var samme person som hadde lagt igjen nesten 2600 innlegg på islam.no, et diskusjonsforum hvor jeg var moderator og aktiv debattant i perioden mellom 2006 og 2011. På forumet brukte han navnet Abdi Alfattah, så det tok en stund før det gikk opp for meg at Alfattah var samme person som hadde vært delaktig i å skyte flere titalls uskyldige mennesker på et kjøpesenter i Nairobi. Det første jeg tenkte, var: Burde vi ikke ha forstått at han var i ferd med å bli radikalisert? Hva gikk vi glipp av?

Islam.no sitt diskusjonsforum var, før Facebook tok av for fullt, et populært nettsted for debatter om alt mulig relatert til religionen islam. Selv skrev jeg nesten 12 300 innlegg på forumet de årene jeg var aktiv, og som moderator var jeg også ansvarlig for å lese gjennom debattråder jeg ikke deltok i selv, og sørge for at forumets regler ble overholdt.

I perioden Dhuhulow var aktiv på islam.no, var han ikke en person jeg bet meg spesielt merke i. Den gangen hadde jeg liten kunnskap om radikaliserings og ekstrem islamisme, selv om jeg hadde dialog med PST om noen andre brukere som senere ble en del av den ekstreme islamistiske grupperingen som kalte seg «Profetens Ummah» (mer om gruppen under).

FAKTA: Det arabiske begrepet «**ummah**» sikter generelt til det muslimske fellesskapet av troende. Betyr bokstavelig et folk med felles utgangspunkt. Når jihadistene i Norge valgte navnet «Profetens Ummah», ønsker de å signalisere at de er profeten Mohammads følgere og folk, for slik å få religiøs legitimitet til sin ideologi og aktivisme.

Så at Abdi Alfattah var en av terroristene bak Westgate-angrepet, kom først som et stort sjokk. Han virket som en forvirret, ensom og kontaktsøkende gutt, som også ved et tilfelle kom til Oslo og hilste på meg da jeg satt i en kafé ved siden av Rabita-moskeen. Han fortalte at han ønsket å hilse på flere fra diskusjonsforumet som vi begge brukte mye tid på. Jeg ga ham knapt noe oppmerksomhet, men da han kom hjem etter Oslo-turen, skrev han om oss han hadde hilst på, og hvordan det hadde vært en av hans beste dager. Tanken slo meg at jeg burde kanskje ha invitert ham til å sitte med oss og innlemmet ham i gjengen vår, for hva ville skjedd hvis han kunne ha funnet samhold i vår religiøst dedikerte, men tolerante og åpensinnede gjeng, i stedet for de ekstreme miljøene han endte opp hos? Kanskje var vi ikke så åpensinnede likevel, når vi ikke klarte å fange opp at han virkelig var på vei inn i en radikaliseringsprosess?

TERRORISTEN FRA LARVIK

Etter at det ble offentlig kjent at en av terroristene hadde vokst opp i Norge, ble bakgrunnen til Dhuhulow undersøkt nærmere. Gjennom dokumentaren «Terroristen fra Larvik» (NRK 2014) og Lars Akerhaugs bok *En norsk terrorist* (Kagge forlag 2015) ble vi nærmere kjent med Larvik-guttens reise inn i ekstremismen. Kunnskapen kan hjelpe oss til å bedre forstå deler av radikaliseringsprosessen hans. Og da jeg i ettertid leste igjennom innleggene han la igjen på forumet, så jeg med min nåværende kompetanse tydelige tegn på radikaliseringsprosessen.

Dhuhulow kom fra Somalia via familieforening til en familie som ikke var hans biologiske foreldre. På papiret var han ni år, men han skal ha vært to år eldre. Barndommen i Larvik var preget av ensomhet, rasistisk mobbing, fattigdom og et dypt savn etter moren. Dhuhulow klarte aldri å bli en del av noen vennegjeng og følte seg ikke ønsket i det norske samfunnet. Han skrev på islam.no at han følte seg norsk i hjertet, men han skrev også mye om utenforskap – om å sitte alene i friminuttene og be til Gud om at noen ville bli hans venn. Han fant etter hvert både tilhørighet og fellesskap i en nyfrelst interesse for islamisme. Han ble stadig mer opptatt av å praktisere en rigid tolkning av islam, og han ble mer og mer oppslukt av konspirasjonsteorien om at muslimer verden over er under angrep. Han kom i kontakt med ekstreme personer, både på nett og i sitt virkelige liv. Han fulgte særlig godt med på hva som foregikk i Somalia, og skrev ved en anledning at han kanskje skulle slutte seg til jihad da han skulle reise tilbake og besøke moren. Men setningen ble avsluttet med et «blunke-fjes», så det var nærliggende for oss andre på forumet å tro at han bare spøkte. Alt i alt virket han som en ganske troskyldig og søkende ungdom, han utmerket seg ikke som aggressiv eller grov i språket, slik flere av de andre brukerne som senere ble tilknyttet Profetens Ummah, gjorde.

Det viste seg senere at Dhuhulow hadde en rekke ulike aliaser på ulike nettforum, han prøvde også å få med seg noen av oss på islam.no over til et internasjonalt radikalt forum. Jeg husker jeg meldte meg inn, men syntes ikke det var noe interessant der, og ble ikke aktiv. Det var bare ett av mange ulike nettsamfunn som jeg opprettet en inaktiv konto på, i tiden før Facebook tok over som den dominerende diskusjonsarenaen på

nett. Jeg brukte jo også nettet til å finne fellesskap og likesinnede. Jeg hadde brutt ut av et trøblete ungdomsmiljø preget av vold, narkotika og kriminalitet, så jeg var i likhet med Dhuhulow på søken etter nye venner. Jeg lyktes med å finne inkluderende, samfunnsengasjerte og oppegående bekjentskaper på nettet, med forskjellige bakgrunner og livssyn. For meg ble det sosiale livet jeg fant på nettet, en redning, men for unge Dhuhulow ble det inngangsporten til en mørk og ekstrem verden, som han i sin ensomhet og fortvilelse fant trøst og mening i.

Jeg har tenkt mye på hvorfor ikke Dhuhulow ble stanset på et tidligere tidspunkt. Akkurat som hos Anders Behring Breivik så var det mange varsellamper som lyste, og mange instanser som var involvert. Det er alltid lett å være etterpåklok, men det er viktig å se forbedringspotensialer i både systemet og hvordan vi som medmennesker kan gripe inn når noen begynner å falle utenfor samfunnet. Hvordan vi kan forbedre manglende eller dårlig samarbeid mellom ulike etater. Hvordan vi kan øke kunnskapen om islamistenes ideologi og tankeunivers, og ikke minst det komplekse forholdet mellom ideologi, religion og utenforskap: samspillet mellom det personlige, det psykososiale og det ideologiske. Kunnskap er vårt mest konstruktive våpen mot radikalisering.

ET NORSKT JIHADISTMILJØ VOKSER FREM

FAKTA: Jihadisme er kort forklart en ideologi som med henvisning til islam legitimerer bruk av vold og terror for å oppnå makt og territorium. Selve det arabiske begrepet *jihad* betyr bokstavelig «å streve». Jihad i islamsk teologi viser til både en indre kamp mot ens egoistiske og destruktive tilbøyeligheter som menneske, men også til fysisk krigføring i Guds navn. Det har variert gjennom historien om man har vektlagt fysisk jihad som en religiøs plikt for å ekspandere eller kun som forsvar. At begrepet både kan bety en indre kamp mot ens ego og fysisk krigføring, kan skape forvirring for utenforstående.

Terrorangrepene på World Trade Center og Pentagon 11. september 2001 markerte et skille i diskursen rundt islam og terrorisme, et skille som kom til å prege særlig den oppvoksende generasjonen muslimer – 9/11-generasjonen. «Krigen mot terror» ble lansert som svar på angrepene, og muslimer over hele USA og Europa opplevde en økende mistenkeliggjøring av dem som gruppe. Fiendebilder oppsto og fikk fotfeste. Den ene siden mente «Vesten» var under angrep fra islam, og en del muslimer hevdet at den muslimske verden var under angrep fra «Vesten». Denne virkelighetsforståelsen er utbredt langt utenfor ekstremistenes rekke, men det er ofte ved å internalisere slike fiendebilder at veien inn i voldelig ekstremisme skyter fart: Når det ikke lenger bare er noe man tenker og sier i diskusjoner, men blir referanserammen for hele ens liv, og når

alt negativt som skjer, tolkes til å passe inn i det fiendebildet. For Dhuhulow og hans likesinnede dreide deres virkelighetsforståelse seg rundt forestillingen om at islam og muslimer var under angrep, uskyldige muslimer drepes overalt fordi de er muslimer, og vantro «korsfarere» samarbeider med muslimske ledere som lar dette skje. Å forsvare seg selv og sine brødre og søstre i islam mot dette er en hellig plikt. Det er det gode og rene mot det onde og skitne. Det samme forvrengte fiendebildet finner man også hos Anders Behring Breivik og andre tilhengere og fremmere av «Eurabia-teorien», som mener at Europa er under angrep av islam, og at våre ledere samarbeider med arabiske ledere om islamiseringen av Europa.

Da jeg i 2005 ønsket å skrive om ekstremistisk islamisme i Norge som tema for en masteroppgave i sosialantropologi, var det ikke mulig å oppdrive noe mer enn det ganske beskjedne miljøet rundt Mullah Krekar. Det fantes sympatisører til grupper som Taliban, Hizbollah og Hamas i Norge, men de gjorde lite ut av seg. Samtidig så ble karikaturstriden, som startet i Danmark i 2005, brukt som propaganda for å øke anti-vestlige holdninger blant muslimer i europeiske land. Dette ble sett i sammenheng med europeiske lands støtte til USAs krigføring i Afghanistan fra 2001 og senere i Irak fra 2003. De grusomme bildene som ble lekket fra det amerikanskkontrollerte Abu Ghraib-fengselet i Irak, gjorde det lett for dem som ønsket å dyrke fiendebildet ytterligere. I radikale muslimske miljøer på nettet ble det diskutert om det var tillatt i islam å angripe vestlige mål som et ledd i forsvaret mot Vestens kamp mot islam og muslimer. Dette dukket også av og til opp som tema på nettstedet islam.no. En natt i september 2006 ble det avfyrt flere skudd mot den jødiske synagogen i Oslo, og Arfan Bhatti ble tiltalt for å stå bak og innrømmet etter hvert å ha vært ansvarlig for skytingen. Norsk-pakistanske Bhatti var en kjent skikkelse i Oslos kriminelle underverden, og skulle senere bli en av Norges mest profilerte ekstreme islamister.

Vinteren 2008/2009 starter Israel en voldsom militæroffensiv på Gaza-stripen. Bilder av døde babyer, barn og kvinner fylte Facebook-feeden til mange unge muslimer. Krigens grusomheter kom rett inn på mobilen og iPaden. Effekten var sinne, frustrasjon og fortvilelse. Demonstrasjonen mot krigen, som ble holdt i Oslo, utviklet seg til gateopptøyer. Ødeleggelser for millioner ble påført Oslo sentrum, og flere titalls unge ble hanket inn av politiet. Dette var også en hendelse som samlet og tiltrakk seg personer med anti-vestlige holdninger som fant samhold i motstanden mot Israel som det ultimate symbolet på USA og vestlige lands krenkelser av muslimer. Nå er det viktig å presisere at det å være motstander av Israels krigføring mot palestinerne, eller invasjonen av Afghanistan og Irak, eller sågar karikaturtegninger av Profeten, absolutt ikke er en indikasjon i seg selv på at man er i ferd med å bli ekstremist. Men følelsene og polariseringen som oppstår etter slike hendelser, skaper grobunn som ekstreme lederskikkelser kan tilføre næring ved å presentere det som bevis på enda mer urett mot muslimer, for så å dyrke frem en fullblods ekstremist.

Debattene knyttet til islam, integrering, terror og innvandring ble mer og mer betente i årene som kom. Spesielt opphetet ble det da Norge fikk sin lokale karikaturstrid vinteren 2010 som følge av at Dagbladet trykket en fremstilling av profeten Mohammad som en gris på forsiden. Riktignok var det kun for å illustrere en sak om at Arfan Bhatti beskyldte PST for å ikke fjerne karikaturen fra kommentarfeltet på deres Facebook-

sider, men saken vokste seg raskt ut av proporsjoner og handlet med ett om at Dagbladet fremstilte Profeten som en gris. Dette mente noen at de måtte protestere mot. I frontlinjen sto den samme konfliktingeniøren som hadde posert med bildet på forsiden av Dagbladet i første omgang, Arfan Bhatti. Det ble mobilisert til en svær demonstrasjon mot Dagbladet, organisert av et knippe unge muslimske menn, flere med ganske radikale og voldsforherligende holdninger, som kalte seg «De frivillige».

Demonstrasjonen ble massiv, det kom flere tusen oppmøtte. Midt på universitetsplassen holdt norsk-irakiske Mohyldeen Mohammad talen som ble oppfattet som en trussel mot Norge, og som skulle gjøre hele landet oppmerksomme på en vennegjeng bestående av unge menn, hovedsakelig vokst opp i Norge, med sterke sympatier til Al Qaida og skikkelser som Usama bin Laden og Anwar al Awlaki. Den samme gruppen som til slutt sverget troskap til terrorgruppen IS og kalte seg «Profetens Ummah».

Gruppen hentet ideologisk kompetanse og inspirasjon fra London, og særlig den kjente islamistiske aktivisten Anjem Choudary ble en slags mentor og veileder for dem. Den radikale predikanten Omar Bakri Muhammad hadde også en viktig rolle for miljøet som organiserte seg på Østlandet. Gruppen utmerket seg med å ha en internasjonal agenda og flerkulturell sammensetning i gruppen. Ideologi og fiendebilder overlappet med den globale jihadistiske ideologien som vi finner hos Al Qaida og IS.

Tidligere hadde islamistiske miljøer primært vært knyttet til lokale og nasjonale saker, som Mullah Krekar og kurdere, Taliban og afghanere, og ikke minst somaliere som samlet inn pengestøtte og også reiste for å slåss med Al-Shabaab. Alle disse kampsakene hadde begrenset appell for andre utenforstående. Profetens Ummah skilte seg ut fra dette med en transnasjonal tilnærming og greide å innlemme personer, hovedsakelig menn, men også noen kvinner, med bakgrunn fra en lang rekke muslimske land og områder, men også konvertitter med bakgrunn fra blant annet Norge, Chile og Filippinene.

Denne relativt plutselige tilstedeværelsen av både et aktivt ekstremt islamistisk miljø som åpent rekrutterte blant unge muslimer, og som etter hvert også ble aktive i fremmedkrigervirksomhet til IS og andre Al Qaida-assosierte grupper i Syria og Irak, satte alarmberedskapen i sving hos norske myndigheter og politikere. I underkant av hundre personer har reist fra Norge til IS og lignende grupper. De fleste unge menn med minoritetsbakgrunn. Hvor stort miljøet som ble igjen i Norge, var og er, er fortsatt uvisst. Det kan være snakk om et sympatiserende omland på et par hundre, som antakeligvis var en del høyere da Profetens Ummah var på sitt mest aktive.

I dag er Profetens Ummah ikke en organisert gruppe som tidligere. Det skyldes hovedsakelig at de fleste lederskikkelsene er satt ut av spill, enten er de blitt drept i Syria og Irak, eller fengslet. Ved at myndighetene har slått hardt ned på rekruttering og misjonering for IS, har de som sympatiserer, gått mer under jorden, og det foregår ikke åpenlys aktivisme som før. Men det er naivt å tro at det ikke fortsatt finnes IS-støttespillere og jihadistisk tankegods i Norge, de er bare ikke like synlige som før. For å avgjøre om de utgjør en faktisk sikkerhetsrisiko, vil godt etterretningsarbeid og forebyggende innsats fra politiet være helt avgjørende, men også årvåkenhet blant folk flest – som da den norsktyrkiske parkeringsvakten på Grønland meldte fra til politiet om en russisk 17-åring som hadde med seg en hjemmelaget bombe, og slik forhindret at bomben kunne bli brukt mot sivile.

KALIFATETS KVINNER

Menn utgjør fortsatt et klart flertall i jihadistiske miljøer, men vi har de siste årene vært vitne til en markant økning i kvinner som omfavner IS. Fra Europa er ca. 17 prosent av fremmedkrigerne til IS kvinner. I Norge rapporterer PST at 12 prosent av dem som frekventerer ekstreme islamistiske miljøer, er kvinner. Åsne Seierstads bok *Tø søstre*, om to norsk-somaliske jenter som reiste fra Bærum til IS, gir et innblikk i kvinnes verden i PU-miljøet. Norsk-pakistanske Aisha Shezadi er den mest profilerte kvinnen som reiste fra Norge. I 2011 skrev hun om sin bruk av niqab i boken *Utilslørt – Muslimske råtekster* (2011), og kom på forsiden av avisene da hun uttrykte støtte til Taliban samtidig som hun holdt foredrag for skoleelever i regi av Foreningen lles. I Syria skrev hun engasjert i sosial medier om livet sitt der.

Tradisjonelt har kvinner først og fremst blitt sett på som ofre og skadelidende for krig og terror. Men de siste årene har kvinner fått en stadig mer fremtredende rolle i både konvensjonelle militære grupper, men også i militante opprørsbevegelser og terrorgrupper. At IS har klart å gjøre seg relevante for kvinner har vært en av suksessfaktorene til at såpass mange har reist fra hele verden for å støtte opp om byggingen av kalifatet. Kvinnene fungerer både som trekkplaster for unge menn, som blir lovet hustruer som vil varte dem opp mens de kriger, og de gir også moralsk legitimitet til bevegelsen.

Hos både PU og IS var kvinners rolle mest fremtredende når det kom til spredning av ideologi og propaganda, som støtteapparat og motivatorer for sine ektemenn, og mobilisering av støtte hos andre kvinner. I propagandamaterialet er det også egne deler som henvender seg direkte til kvinner. I sitt engelskspråklige internettmagasin Daqib har IS inkludert kvinnelige skribenter som forsvarer det som ofte blir kritisert som kvinnefiendtlige praksiser hos IS, som flerkoneri og slaver som blir utsatt for systematiske voldtekter. IS opprettet en egen kvinnebrigade, og kvinner er aktive som moral- og ordenspoliti. Utover det er det hovedsakelig rollen som mor og kone som blir fremhevet som essensiell. For at kalifatet skal bli en realitet, må det stadig fødes nye lojale krigere, og her innprentes det hvilken hellig rolle kvinner har som mødre.

Motstand mot likestilling og degraderende holdninger til kvinner er generelt et gjennomgangstrekk blant flere voldelige grupperinger, både i kriminelle gjengmiljøer og ulike ekstremistiske grupperinger med forskjellig ideologisk utgangspunkt. Kjønsrollene er essensialistiske og blir dominert av biologiske «sannheter» om menn og kvinners ulike «natur» og derav ulike roller i samfunnet. Kvinners seksualitet må kontrolleres, og feminisme og ikke-heteroseksuelle seksualiteter er en trussel mot samfunnets orden, som må slås ned på.

IS er eksepsjonelt gode på rekruttering på sosiale medier, det tar kun et par minutter å komme i direkte kontakt med IS-tilhengere. Ikke alle jenter som får henvendelser, lar seg imidlertid lure til å bli jihad-koner, det er meldt om flere hendelser hvor unge kvinner har svindlet mennene som har forsøkt å lokke dem til å komme til Syria, gjennom å late som de er interesserte og fått tilsendt penger til reisen, som de så har beholdt.

De bakenforliggende årsakene til at kvinner slutter seg til jihadisme, er mye de samme som for unge menn: De ønsker å rense seg for tidligere synder og uislamsk livsførsel, de føler seg fremmedgjort og utilpass i samfunnet de lever i, de opplever

identitetskrise og generasjonskonflikt, kjedsomhet, eventyrlyst, søker en mening med livet, samhold og mulighet til å være med og skape historie. IS spesialiserte seg på en propagandastrategi som kunne tilby noe for enhver, for ulike personlighetstyper og begge kjønn. Man blir både sett som enkeltindivid og tilbudt et fellesskap.

PROPAGANDA OG SOSIALE MEDIER

PU-nettverket utgjorde et flerkulturelt fellesskap, og selv om de fleste hadde trøblete bakgrunner, med kriminalitet og rus, var likevel kunnskapsnivået om både internasjonale politiske forhold, religion og ungdomskultur langt bedre enn noen tidligere ekstreme islamister som hadde vært aktive i Norge. Appellen ble mye bredere, og Profetens Ummah fikk i perioder sympatier langt inn i mer «mainstream» muslimske miljøer. At mediene ga gruppen så enormt mye plass og oppmerksomhet, hjalp dem til å fremstå som større og mer betydningsfulle enn de i realiteten var. VGTV sendte i 2014 et 43 minutters langt eksklusivt intervju med lederen Ubaydulah Hussain, noe som vanligvis kun er forbeholdt fredsprisvinnere og statsledere. Intervjuet ble en del av PUs propaganda og aktivt delt blant deres støttespillere. Det var i realiteten en gratis propagandavideo for jihadister. Dette kunne enkelt vært unngått ved for eksempel å klippe inn motstemmer eller ha et betraktelig mer kritisk kjøp på intervjuobjektet. Deres nyvunne kjendisstatus gjorde ungdom nysgjerrig på dem.

Profetens Ummah var også spesielt gode på å bruke sosiale medier til sin fordel. På Facebook og Twitter kunne de enkelt nå ut til et stort antall muslimsk ungdom. De kunne spille på propagandamateriale som resonnerte med følelser av å være fremmed- og mistenkeliggjorte som muslimer i et stadig mer muslimfiendtlig Norge, og de skrev mye om Norges og andre vestlige lands deltakelse i krigføring på «muslimsk jord». De benyttet PalTalk og andre kommunikasjonstjenester flittig, organiserte studiesirkler, innkalte til pressekonferanser, drev med gatemisjonering, lagde YouTube-videoer, hadde talpersoner og ledere, og profesjonaliserte rett og slett det norske jihadistiske miljøet på en måte vi aldri hadde vært vitne til før. Gruppen var også sentral i å bistå personer som ble inspirert til å reise til Syria for å kjempe mot Assad-regimet, først i flere forskjellige Al Qaida-relaterte grupper og FSA (Free Syrian Army), etter hvert mer ensrettet til støtte for IS.

For mange av oss som var aktive i ulike deler av de tradisjonelle muslimske miljøene, var det viktig å mobilisere mot budskapet som Profetens Ummah frontet. Mange ulike initiativ ble tatt, det ble skrevet kronikker, det ble laget bildeserier med muslimske ledere som tok til motmæle mot PU, og det ble arrangert demonstrasjoner. PU skapte polarisering i storsamfunnet fordi de hevdet å snakke på vegne av norske muslimer og fulgte den korrekte islam, noe som var viktig å kontre. På den andre siden var det også viktig å skape bevissthet i muslimske miljøer om hva gruppen faktisk sto for, hvor ekstreme de var, og hvor kynisk de rekrutterte blant sårbare ungdommer. Og selv om PU forsøkte å skape et sterkt fellesskap – med et sterkt «brorskap» seg imellom, og var rause med kjærlighetserklæringer og komplimenter – så var det også indre stridigheter,

særlig rundt hvordan de behandlet kvinnene i nettverket. Noen praktiserte nærmest en «bruk og kast»-mentalitet, hvor de giftet seg med og skilte seg fra kvinnene i raskt tempo. Andre i miljøet reagerte sterkt på dette og argumenterte at det var uislamisk, og at de var dårlige forbilder.

Det er flere ting med denne ideologien som virker forlokkende på unge mennesker. Så forlokkende at de er villige til å dø for den. For jihadismen dyrker martyrdøden. Å dø som martyr romantiseres voldsomt med vakre, poetiske fortellinger om hvordan martyrens blod lukter søtt, at martyrene blir til vakre, grønne fugler ved Guds trone, og at de som belønning også vil kunne sikre sin familie en plass i paradiset. Dette henger sammen med IS' apokalyptiske narrativ. De fremmer en dramatisk fortelling om endetiden – profetien om dommedagskrigene – for å legitimere opprettelsen av kalifatet og overbevise om sin guddommelige misjon. IS sitt flagg er Profetens segl, som består av den islamske trosbekjennelsen, med det symboliserer de at de forsvarer islams kjerne, og at deres brutalitet er Guds vilje. Alle motstandere av denne overbevisningen er legitime mål – både muslimer og ikke-muslimer. Det overveldende flertallet av deres ofre er andre muslimer, og den enorme viljen til å erklære andre muslimer som vantro og fiender av islam, er et av de fremste kjennetegnene på jihadisme.¹

Det offisielle tallet på norske syriafarere er rundt hundre personer. Antallet toppet seg i 2015, og i motsetning til naboland som Danmark så stoppet strømmen av fremmedkrigere fra Norge opp i 2016. Det er sammensatte årsaker til at vi fikk et slikt miljø i Norge, delvis lokale forhold med et knippe karismatiske personer som tok lederroller og mobiliserte andre, men først og fremst var dette en del av en internasjonal trend med kraftig økning i oppslutning til militant salafisme og jihadisme, og internasjonale bånd og kommunikasjon mellom ekstreme islamister. Totalt har over tretti tusen fremmedkrigere sluttet seg til IS fra hele verden. Den avtagende rekrutteringen i 2016 kan tyde på at vi har gjort mye riktig i Norge, men også at det var en begrenset «pool» å rekruttere fra i utgangspunktet. Flere av lederskikkelsene ble også drept i Syria, og det sto ikke nye ledere i kø for å ta over her hjemme.

Jihadisme som fenomen i Norge har gått fra å være hovedsakelig knyttet til diverse nasjonale gruppers kampsaker til å bli et fleretnisk og flerkulturelt fenomen. De opererer primært på norsk språk, kommuniserer med det norske samfunnet på digitale plattformer og bruker mediene til å bli kjente. En kjendisstatus de bruker når de aktivt oppsøker ulike deler av det norske samfunnet hvor de kan finne potensielle støttespillere, om det er på fotballturneringer, Palestina-demonstrasjoner, utenfor moskeene eller rett og slett midt på Karl Johan. Deres unge alder, flerkulturelle profil og evne til å nå ut på sosiale medier og internett er en vesentlig del av suksessfaktoren.

¹ Jeg har skrevet mer utdypende om jihadistenes tankeunivers i kapitlet «Terror i islams navn» i boken *Islamsk humanisme* (2016).

INTERNETT OG FOREBYGGING

Da regjeringen i 2014 lanserte sin nye handlingsplan for forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme, var fem av tretti tiltak rettet mot å forebygge radikalisering og rekruttering gjennom internett. Nettet bidrar til å desensitivere, danne nettverk og spre ideologi. Radikalisering er prosessen hvor en person gradvis aksepterer bruken av vold for å ytre et politisk standpunkt. Voldelig ekstremisme er enden av radikaliseringsprosessen, hvor man selv bruker vold for å forsvare sine politiske meninger og angripe sine meningsmotstandere. Vi ser at voldelig innhold på nettet senker terskelen for hva som er akseptabelt. Hatytringer, voldstrusler og voldelige visuelle fremstillinger flytter grensene for hva som anses som akseptabelt å si, mene og gjøre. Det gjør det også mulig å lage og spre propaganda og ekstremistisk materiale raskt og gratis. Det ligger en enorm utfordring i å kontre ekstremistisk budskap på nettet, og her ligger Norge dessverre langt etter. Det er juridiske utfordringer, og kontringsinnsatsen er spredd utover mange små organisasjoner som har lite tverrorganisatorisk samarbeid og strategi.

Eksplisitt voldelig innhold på sosiale medier som YouTube, Facebook og Twitter, i online-magasiner utgitt av terrororganisasjoner, i debattfora og i kommentarfelt er bare noen få tastetrykk unna. Mengden av ekstremistisk innhold på nettet er enormt, og mange foreldre har ingen anelse om hvilke virtuelle nettverk deres barn er en del av. Det hersker også mye usikkerhet rundt hva som gjelder på nett. Det er ikke slik at hatytringer og oppfordringer til vold over nett ikke er greit – det er rett og slett ulovlig. Nettet er en virkelig samfunnsarena. Ytringsfriheten må fortsatt stå sterkt, og forskning viser at sensur ikke er effektivt. For at vi skal kunne fortsette å praktisere omfattende ytringsfrihet og ikke-sensur, er vi avhengige av at vi er tydelige på hva som er lovlig, og hva som bryter loven. Lovovertredelser må få konsekvenser.

Vi vet at dagens unge er online mange timer daglig, men vi mangler kunnskap om hvordan unge personer påvirkes av ekstremistisk innhold på nettet. I møtet med videoer av halshugging, skamferte barnelik, bombeoppskrifter, konspirasjonstenkning og romantisering av krig må ungdom, foreldre og lærere få informasjon om hvordan nettet og sosiale medier brukes i propagandamaskineriet til terrororganisasjoner og ekstreme grupper. Vi må tette kunnskapshull og fremme kildekritikk. Propagandaen som er rettet mot unge, er laget med en klar hensikt om å desensitivere og legitimere bruken av vold, og spiller på kjente kulturelle referanser som de unge allerede føler seg hjemme i og ikke føler er utpreget ekstremt. Unge personer er mest sårbare for å gå inn i en radikaliseringsprosess, rett og slett fordi de er unge. De tenker mindre konsekvenser og er mer impulsive og spenningssøkende. Det kanskje viktigste forebyggende arbeidet ligger i å sørge for at dagens oppvoksende generasjon blir utrustet med kritisk tenkning og evne til kildekritikk, i samspill med empatiske verktøy, for å sikre menneskeverd og likestilling for alle.

KAPITTEL 5

INTERVJU MED MARIE BENEDICTE BJØRNLAND

– SJEF FOR POLITIETS SIKKERHETSTJENESTE (PST)

ELLEN REISS

INTERVJU MED MARIE BENEDICTE BJØRNLAND

Marie Benedicte Bjørnland ble i 2012 utnevnt til sjef for Politiets sikkerhetstjeneste, etter å ha jobbet som politimester i det som den gang var Vestfold politidistrikt.

– PST skal både forebygge og etterforske voldelig ekstremisme og terror, men vi har ansvaret for den «spisseste» enden, forklarer Marie Benedicte Bjørnland.

Politiets sikkerhetstjeneste er en tjeneste som er omgitt av mystikk og myter. Før de byttet navn i 2002, het tjenesten Politiets overvåkningstjeneste (POT). PST er et yndet mål for en rekke konspirasjonsteorier med ulik forankring i virkeligheten. Myter og mystikk til tross, PSTs primære ansvar er sikkerhet: forebygging og etterforskning av lovbrudd som kan true nasjonens sikkerhet. Det kan være å avdekke spionasje, forebygge terror, hindre spredning av masseødelegglesesvåpen og forhindre trusler mot myndighetspersoner.¹ PST står også bak én av de fire årlige trusselvurderingene, hvor trusselen for terror utført av ekstreme islamister har vært dominerende de siste årene. Det er økt bekymring knyttet til tilvekst og bedre organisering av høyreekstremister, men det vurderes stadig som lite sannsynlig at disse vil gjennomføre en terrorhandling i Norge med det første.

Her er Bjørnland sjef, og når hun snakker om PST som den «spisse enden», mener hun at PST ikke er en «førstelinjetjeneste» på samme måte som skole, helsevesen og politi.

– Vår rolle er å bidra med fenomenkunnskap, brife SLT [samordningsmodell for lokale, forebyggende tiltak mot rus og kriminalitet] og politiråd. Vi vet godt at jo flere som går igjennom en radikaliseringsprosess og ender opp som ekstremister, enten det er ekstremistisk islam eller høyreekstremisme, desto mindre sjanse har PST for å lykkes i den jobben vi er satt til å gjøre. Derfor inngår foredragsvirksomhet og enkelte intervjuer som dette.

Når jeg spør om hvordan samarbeidet med førstelinjen fungerer, svarer hun:

– Jeg vil si at først og fremst er vårt innslagspunkt gjennom politiet. De har radikaliseringskontakter, som er viktige samarbeidspartnere, så kanalen til PST er ofte gjennom politiet. Og sånn bør det også være. Det er radikaliseringskontaktene som skal tas kontakt med av førstelinjetjenestene ved mistanke, og så skal de formidle videre til PST.

Hva som skjer ved en eventuell bekymring, kan vurderes fra sak til sak. PST kan gjen-

nomføre bekymringssamtaler hvis de ser muligheten til å hjelpe vedkommende. Og der det er nødvendig, følger de opp med bruk av lovhjemlede tvangsmidler, slik som f.eks. telefonavlytting eller hemmelig ransaking.

Bjørnland forteller at de har noen eksempler på situasjoner hvor de har greid å snu folk som er i en radikaliseringsprosess:

– Det har vært i tett samarbeid med politi, barnevern, familie og NAV, og personene det er snakk om, har f.eks. fått hjelp med arbeidsplass. Men disse eksemplene er relativt få, fordi det skal være ganske kvalifiserte bekymringer før en sak havner hos PST i utgangspunktet.

Her går grensen mellom politiet og PSTs viktigste jobb:

– Når bekymringen er begrunnet, betyr det at vi må ha en konkret mistanke som gjør det nødvendig å sette inn tiltak, som å registrere opplysninger eller å bruke tvangsmidler. Vi må gå til retten med mistanker og bevis, og få tillatelse til å bruke tvangsmidler som ransaker og lytting på telefoner. Vi er ikke til stede over alt, og vi følger ikke enhver hatefull ytring på nettet. Det skal noe mere til.

TRUSSELBILDE OG TERROR

Bjørnland forteller at PST ikke har endret synet på hva som er den største trusselen mot Norge: ekstremistisk islam og hjemvendte fremmedkrigere.

– Terror med utgangspunkt i ekstremistisk islam er «umulig», og da med utgangspunkt i et lavskalaangrep. Det kan være symbolske mål, eller mål med lav sikring, som vi har sett gjentatte ganger i Europa. Men heldigvis er ikke Norge sentrale i verken IS eller Al Qaida sitt fiendebilde.

Hun nevner noen grunner til at de vurderer høyreekstremisme som en mindre trussel.

– Per i dag så har ikke høyreekstremistene i Norge en sterk, samlende lederskikkelse som støtter terror som virkemiddel. Vi har sett voldelige handlinger av folk som befinner seg i randsonen, og vi regner med økt aktivitet fra den kanten. Vi har også sett mye propaganda, de henger opp plakater og klistremerker og deltar i demoer. Det som er greit å merke seg etter demonstrasjonen i Kristiansand [Den nordiske motstandsbevegelsen, juli 2017], er at den viste at miljøet i Norge må ha hjelp fra naboland for å kunne gjennomføre en demonstrasjon av et visst omfang

Over 50 av de som demonstrerte, var svenske, det var 18–19 norske. Det er også en viss kilde til bekymring, for det svenske miljøet er mye større og mye bedre organisert, med utveksling og reiser til Norge.

– Vi samarbeider med svensk sikkerhetstjeneste og utveksler informasjon. Noen demonstrasjoner har man lovlig meldt ifra om. Og det er ikke alt politiet kan finne muligheter for å stanse. Det kan ofte være

¹ Hentet fra www.pst.no

krevene for politiet å vurdere hvilke demonstrasjoner man skal tillate, og hvilke restriksjoner og begrensninger som i tilfelle skal gjelde.

Trusselen fra hjemvendte fremmedkrigere er større, både på grunn av våpenerfaring og at de kan ha fått lavere voldsterskel etter å ha deltatt i grusomheter selv.

– En del av fremmedkrigerne har kommet i retur. Der vi har greid å etablere bevis, så har de blitt straffe-fulgt. Vi har mange i varetekt eller som soner dommer. En del er fortsatt i Syria eller Irak, og har vært der lenge. De er blitt hardbarket, og de kan utgjøre en fare ved retur. Kanskje kan de komme tilbake med et konkret terroroppdrag også. Det er et alvorlig bilde.

Det grenseløse Europa gjør det vanskelig å fange opp hjemvendte fremmedkrigere. Selv om en fremmedkriger er etterlyst, er det mulig å kjøre bil fra Sør-Europa til Norge. Har vedkommende falske reisedokumenter i tillegg, så kan han gli greit gjennom grensene.

– Det er ikke usannsynlig at vi får en terrorhandling i Norge de nærmere år. For vi har også sett «hjemme-radikaliserte» eller «selvradikaliserte» som blir overbeviste om at ISIL-ideologien er riktig, og så utfører de såkalte lavskalaangrep.

Bjørnland har også uttrykt bekymring for det som kalles «cubs of the caliphate». Det er barn født av kvinner som har reist til Syria og Irak for å støtte soldater og føde barn til «kalifatet». Barna blir tidlig indoktrinert i ekstremistisk tankesett, og PST anslår at mer enn ti barn med tilhørighet til Norge er født i «kalifatet». De har enten reist dit som små barn, eller blitt født der nede.

– Kommer noen av disse barna tilbake, så er det barn som sannsynligvis er sterkt traumatiserte og indoktrinerte. De er vokst opp i et skrekke regime, hvor de kanskje har sett halshugginger, og blitt lært at å drepe «vantro» er helt legitimt. Disse barna må tas imot med kvalitet og skikkelig innsats.

Regionalt ressursenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) bør ha en rolle, mener Bjørnland.

– Når det tross alt er snakk om så få individer, er det ikke mulig å bygge opp et fagmiljø i hver kommune, men vi bør ha noen mekanismer på plass og ressurser til å følge opp disse barna. Vi må påse som samfunn at vi evner å ta imot dem.

PSTS RAPPORT OM EKSTREME ISLAMISTER I NORGE

I 2016 publiserte PST en rapport om bakgrunnen til personer som frekventerte ekstreme islamistiske miljøer i Norge. Bjørnland forteller at det på sikt vil bli utarbeidet en tilsvarende rapport om høyreekstremistiske miljøer.

Blant funnene var at 61 prosent av de som radikaliseres, har innvandret i barndoms- og ungdomstiden. 17,5 prosent hadde mistet én eller begge foreldre i løpet av barndoms- og ungdomstiden. Den viste også at mange hadde falt ut av skolesystemet, og at mange var kriminelle forut for radikaliseringen. Bildet var av unge voksne med en vanskelig oppvekst og svekket tilhørighet til Norge og det norske samfunnet. Funnene var ikke overraskende, men Bjørnland mener informasjonen er nyttig i det forebyggende arbeidet.

– Det forteller oss at sårbarhetsfaktorene er mange. Flere av dem som vil få oppmerksomhet av kommunale instanser, inngår her. Førstelinjen kjenner til dem lenge før de radikaliseres, enten gjennom skole, NAV-systemet, helsevesenet eller lignende.

Hun trekker frem at det var relativt få unge med pakistansk og somalisk bakgrunn som ble ekstremister. Det er grupper som er store og har vært relativt lenge i Norge og derfor antakelig er godt integrert. Derimot var det en større prosentandel konvertitter. Med andre ord vil mange flyktninger og enslige asylsøkere som har kommet de senere årene, antakelig være svært sårbare.

– Vi må få til god oppfølging. Vi må få til skolemestring og kvalifisere dem for arbeidslivet.

Det er viktig å huske på at også situasjonen i verden, med internasjonale konflikter og krigføring, spiller inn på radikaliseringsmønsteret. For eksempel viser rapporten at 73 prosent av personene i undersøkelsen ble radikaliserte etter at Syria-konflikten startet i 2012. Bjørnland mener at både migrasjonskrisen, de humanitære lidelsene og IS sitt «statsbyggeprosjekt» har spilt en viktig rolle.

– Flyktningkrisen har vært en mobiliserende faktor både for ekstremistisk islam og høyreekstremisme. Muslimer så at her blir «brødre og søstre» utsatt for krenkelser, store lidelser, stengte grenser og dårlig behandling av flyktninger. Mens for høyreekstremister har den store mengden asylsøkere hatt en mobiliserende faktor med motsatt fortegn. Frukten av internasjonale konflikter er mobiliserende for miljøer som har radikalisert muslimsk ungdom.

Hun forteller at før Syria-konflikten så var det én eller to i året som reiste for å delta i konflikter i andre land. Mest til Afghanistan, Pakistan og Nord-Afrika/Sahel. Det var få, og det var også vanskeligere å reise. Med Syria-konflikten var plutselig et stort fasiliteringsnettverk etablert, hvor det ble tilrettelagt for reise.

– Denne konflikten har mobilisert i stor skala. Det var en nærhet til Europa. ISIS hadde også et strømlinjeformet propagandaapparat med bred appell til muslimsk ungdom. De oppfordret til å bidra til statsbyggeprosjektet og etablere kalifatet. De fleste som har reist, var marginaliserte unge voksne, så det å bli fremmedkriger var som en rensete. Det var et tilbud om frelse, tilgivelse, helterolle, å spille en viktig rolle.

FENGSEL OG DERADIKALISERING

At den største satsingen mot voldelig ekstremisme bør ligge på forebygging, er det bred enighet om, og på spørsmål om hvordan man skal deradikalisere og reintegrere tidligere ekstremister, spesielt de som soner fengselsdommer, så svarer Bjørnland at Norge ikke har på plass et nasjonalt exit-program.

– *Deradikalisering er krevende, og det er få europeiske land som har lyktes med det. Vi gjør det vi kan for å hankе ut, men det er vanskelig. Det er annerledes å jobbe med exit fra ekstrem islamisme enn det var å jobbe med høyreekstremisme på nittitallet.*

På nittitallet brukte man tidligere høyreekstremister for å lage et exit-program, og programmet regnes for å være en suksess, men en tilsvarende strategi med tidligere ekstreme islamister kan ikke sies å være like tydelig.

– *Det finnes eksempler fra Europa på tidligere fremmedkrigere som har blitt «vanlige mennesker», og som har blitt brukt som talpersoner inn mot ekstreme miljøer, men hvor vellykket det har vært på sikt, vet jeg ikke. Jeg kjenner ikke til noen virkelig gode internasjonale prosjekter.*

Som nevnt så er det en del fremmedkrigere som soner i norske fengsler for terrorvirk-somhet, og det er få som har kommet ut.

– *De skal jo ut i samfunnet igjen, og da er det viktig at det finnes et apparat som er klart til å følge opp. De skal ikke bare gå ut en fengselsport, for det er en sårbar situasjon for alle kriminelle. Å være i arbeid er en nøkkel. Jeg mener det er all mulig grunn til å være aktsomme for de som har fått sin straff og sonet sin dom.*

Bjørnland forteller om et tett samarbeid mellom PST og Kriminalomsorgdirektoratet (KDI), både hva angår deling av informasjon, og hvor de dømte bør plasseres. De ønsker for eksempel ikke at dømte soner i ungdomsfengsler. De bruker skreddersøm for å verne sårbare individer mot radikalisering under soning, og i kapittel 17 forteller Gazi Mikail fra KDI om mentorprogrammet de har etablert i fengslene. Ennå gjenstår mye jobb.

– *Vi kommer til å stå overfor en langvarig utfordring. Forskere har sagt at det kommer til å vare ved i ti til tretti år før det brenner ut. Når det gjelder høyreekstremisme og deres mobiliseringsfaktorer, så blir jo det også påvirket av innvandring og flyktninger. Det er grunn til å ha et aktsomt øye på kontakten de har på tvers av landegrensene, og da særlig opp mot Sverige.*

DEL 2: FENOMENKUNNSKAP

KAPITTEL 6

RADIKALISERING, EKSTREMISME OG TERROR

ELLEN REISS

RADIKALISERING, EKSTREMISME OG TERROR

Ellen Reiss er utdannet litteraturviter. Hun har jobbet som fotograf, forfatter og prosjektkoordinator, samt vært redaktør for blant annet bøkene Radikalisering blant unge muslimer i Norge (2015) og Islamsk humanisme (2016) for Minotenk. I 2012 gav hun ut boken Søstre – hvordan unge muslimske kvinner former sin egen frihet, og har siden vært medforfatter på bøkene Norsk slaveri (2015) og Hvit PR (2016). Ellen er ansatt som seniorrådgiver i Minotenk.

«Han mener han skal berge oss alle fra undergang i en kamp mellom det gode og det onde. I denne kampen mener han å ha et ansvar og et kall til å bestemme hvem som skal leve og dø»,¹ fortalte overlege i psykiatri Synne Sørheim under rettsaken mot terroristen Anders Behring Breivik i 2012. Radikalisering og ekstremisme er i «filosofiske termer» en kamp mellom det gode og det onde, men i arbeidet mot radikalisering og voldelig ekstremisme opererer vi med helt andre og politisk omstridte begreper. Begreper som det er viktig å ha en god forståelse av og et avklart forhold til. Hva menes med radikalisering, ekstremisme og terror?

Regjeringens handlingsplan² definerer radikalisering som «en prosess der en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål», og voldelig ekstremisme som «aktiviteten til personer og grupperinger som er villige til å bruke vold for å nå sine politiske, ideologiske eller religiøse mål». Disse begrepene bør utforskes nærmere.

EKSTREMISME

Å ha radikale holdninger er ikke nødvendigvis det samme som å være ekstrem, og mye av det vi i dag ser på som en selvfølge innen likestilling og borgerrettigheter, har tidligere i historien blitt ansett som ekstremt og truende mot samfunnets ro og orden. Både Nelson Mandela, Martin Luther King jr. og suffragettene som kjempet for kvinners stemmerett, ble i sin samtid sett på som ekstremister og sågar terrorister. Hva som regnes som ekstremt vil med andre ord ikke nødvendigvis være vedvarende eller universelt.

De fleste har en intuitiv følelse av hva som er ekstremt, men begrepet brukes også i hverdagen veldig bredt. I boken *Ekstremismens kjennetegn* (2012), definerer Lars Gule

¹ «Husby og Sørheim: – Breivik er potent og farlig», VG.no, 14. juni 2012

² «Handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme» (2014) kan lastes ned fra regjeringen.no

ekstremisme som «en mer systematisk gjennomtenkt posisjon, teori eller ideologi hvor ekstreme posisjoner, standpunkter etc. er vesentlig». Dette er posisjoner og standpunkter som står i motsetning til samfunnets kjerneverdier: demokrati, rettsvesen og universelle menneskerettigheter. Verdiene bestemmer hvordan staten skal ivareta sine innbyggere, og fungerer samtidig moralsk veiledende for våre handlinger mot hverandre i dagliglivet.

Vi har også verdier som er basert på forskning, altså kunnskap som det finnes bred vitenskapelig støtte for. Når noen har en virkelighetsforståelse eller posisjon som går på akkord med dette, så inntar vedkommende en ekstrem posisjon. Det kan være avvisning av den livsviktige effekten av vaksiner, eller oppslutning om rasisme og jødehat. Vi tror ikke på påstander det ikke er vitenskapelig belegg for, derfor blir intrikate konspirasjonsteorier som «Eurabia-teorien» – påstanden om at europeiske myndigheter har inngått en avtale med arabiske ledere for å legge til rette for innvandring fra arabiske land (se kapittel 9) – sett på som ekstremisme. Rasisme og antisemittisme kan også være former for ekstremisme, når den baserer seg på moralske normer som kan føre til at menneskeverd og menneskerettigheter blir krenket, hevder Gule.

De siste tiårene er det spesielt ekstrem islamisme og ulike ytre høyre-grupper som har dukket opp på ekstremismeradaren (se kapittel 7 og 8). Disse ekstreme ytterpunktene kan synes å forsterke hverandre, og Matthew Feldman bruker begrepet kumulativ ekstremisme for å beskrive dette fenomenet.³ Kumulativ ekstremisme oppstår når én form for ekstremisme fremmer en annen form for ekstremisme. Den ekstreme islamismen har vært nyttige verktøy for en ny generasjon politikere på den radikale høyresiden, og en ny generasjon nasjonalsosialister (se kapittel 7). I boken *I hatets fotspor* lurur Øyvind Strømmen på om angrepene i USA 11. september 2001 – angrep som påvirket amerikansk utenrikspolitikk, og en hel generasjon mennesker i store deler av verden – fungerte som et startskudd for en slik kumulativ ekstremisme mellom ulike grupper.⁴

RADIKALISERING

I kunnskapsrapporten «Forskning på forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme» (2015) av Tore Bjørge og Invild Magnæs Gjelsvik skriver de at *radikalisering* oppsto som et politisk begrep i EU-kommisjonen etter terrorangrepene i London i 2005. Det var et behov for å diskutere terrorismen som ikke kom «utenfra», men som var oppstått blant egne borgere.

I regjeringens handlingsplan defineres *radikalisering* som «en prosess der en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål». Det er viktig å vektlegge at det er selve *prosessen* over til voldelig ekstremisme som begrepet beskriver i denne sammenhengen, og ikke en radikal posisjon. Derfor må ikke

³ Matthew Feldman, i Strømmen (2014).

⁴ Strømmen (2014).

begrepet brukes for vidt og utydelig, for det å være radikal – å gå inn for omfattende samfunnsendringer – er ikke nødvendigvis verken negativt eller farlig.

Bruk av vold for å påtvinge andre sin overbevisning er åpenbart ekstremt. Radikalisering skjer når et individ har omfavnet en ekstremistisk forståelse av hvordan samfunnet bør organiseres, og gradvis blir mer mottakelig for å akseptere og begå voldshandlinger. Et slikt forsvar for bruk av vold har vi i Norge historisk sett fra både høyre- og venstresiden, samt ekstreme dyrevernere og islamistiske ekstremister.

Det er også viktig å være bevisst på at endring i en persons holdning til vold ikke nødvendigvis fører direkte til voldelige handlinger. De fleste som er i en radikaliseringsprosess, vil aldri ende opp med å utføre voldelige handlinger, og mange som deltar i voldseksremistiske grupper og aktiviteter, gjør det like mye på grunn av sosiale behov som ideologisk overbevisning. Ikke alle utvikler først en voldelig ideologi, for deretter å søke seg til en gruppe som støtter dette. Radikaliseringen kan ofte skje som en følge av deltakelse i et miljø eller gruppe, heller enn i motsatt rekkefølge. Det er heller ikke automatikk i at noen som forlater en voldelig gruppe, slutter å ha ekstremistiske holdninger.⁵

Den sosiale dynamikken er avgjørende i en radikaliseringsprosess, og viser en dypt menneskelig mekanisme som Kristian A. Bjørkelo beskriver i boken *Ekstremisme* (2016): «Nokre meninger er så sterke at vi identifiserer oss med dei, og med dei som deler vår mening. Vi inngår i fellesskap med folk som liker det same som oss [...] Vi samlar oss om det vi har felles, og gjer dette fellesskapet til det viktigaste for kven vi er.» I tett kontakt med andre likesinnede foregår radikaliseringsprosessen i en form for psykologisk *ekkokammer* (mer om psykologiske mekanismer i kapittel 10 og 11). Det er en mental seleksjonsprosess hvor all informasjon blir et ekko av våre egne meninger og tanker, som blir gjentatt gang på gang, til vi opplever dem som selvsagte. Motargumenter blir avvist, de som motsier, blir ikke lyttet til, og nyansering uteblir. Når noen bekrefter tankene, lyttes det derimot ivrig. Dette er en effekt alle kan oppleve i større og mindre grad, men i miljøer hvor denne mekanismen spiller sterkt inn, kan det oppstå regler for oppførsel, påkledning, ordbruk og interesser som forsterker tilhørighet og radikaliseringsprosessen.

Bjørkelo beskriver hvordan disse reglene er med på å forme en egen kultur, eller subkultur. Han trekker frem fascistiske og nynazistiske miljøers bruk av symbolikk på klær og plakater, dannelsen av band og festivaler, og hvordan de tilbyr ungdommer en totalpakke av aktiviteter og sosiale møteplasser. Lignende «subkulturdannelse» har vi også sett i miljøer med ekstreme islamister, hvor religiøse symboler, poesi, klesdrakt og språkbruk, i kombinasjon med politiske offernarrativ, blir et sterkt lim for gruppen. De danner med dette grobunn for et lydsikkert ekkokammer.

I en radikaliseringsprosess utelukkes andre perspektiver og alternative svar. Andre som sier imot, eller tilbyr alternative forklaringer, vil etter hvert ikke anses som uskyldige, men som noen som står i veien for rettferdighet, renhet og sannhet. Det utvikles en holdning om at samfunnet er galt, og bare du og dine medsamsvorne vet hvorfor og hva som må gjøres for å skape det perfekte samfunnet.⁶ Denne «unike innsikten» baserer seg ofte på konspirasjonsteorier (se kapittel 9).

Lars Fr. H. Svendsen skriver i *Ondskapens filosofi* (2001): «Mennesket er et vesen som drives av et behov for mening, og som meningssøkende og -produserende skaper det forestillinger som det igjen handler på grunnlag av. To sentrale forestillinger er 'godt' og 'ondt', og disse blir ofte korrelert med skillet mellom 'oss' og 'dem'.»⁷ En slik avgrensning er en vesentlig del av vår identitetsdannelse, men når de blir «asymmetriske», altså begynner å danne grunnlag for forskjellsbehandling av «dem», så beveger man seg over i et farlig landskap. I et slikt verdensbilde vil de som utøver både terror og folkemord, ha en reversert forståelse der overgripere/terrorister er de gode, eller de «egentlige ofrene».⁸

DESENSITIVERING OG DEHUMANISERING

Sentralt i radikaliseringsprosessen er *desensivering* for bruk av vold og vilje til å skade andre, og *dehumanisering* av de du skader eller ønsker å skade.

Desensivering er en psykologisk prosess som kan gå overraskende raskt for de fleste av oss. Terskelen senkes for hva man blir frastøtt av eller opprørt over. Et kjent eksempel på dette er *The Stanford prison experiment*, et eksperiment utført av psykologen Philip Zimbardo i 1971. En gruppe studenter ble rekruttert som deltakere og delt inn i to grupper: Gruppe én skulle være fanger og oppholde seg i et konstruert fengsel, mens den andre gruppen skulle være deres fangevoktere. Det som så utspilte seg, skjedde under oppsyn av de ansvarlige, men hele eksperimentet havnet fort utenfor kontroll. Vaktene undergravde helt fra begynnelsen individualiteten og menneskeverdet til fangene. Overgrepene ble gradvis drøyer – de ble fratatt madrassene sine, tvunget til å kle av seg, og ydmyket på ulike vis. Zimbardo selv, som skulle overvåke og verne om eksperimentets deltakere, ble også revet med, og det hele ble ikke stoppet før kjæresten hans til slutt innså hva som foregikk, og fikk avsluttet det. Da hadde de holdt på i seks dager, som var mer enn nok til å gjøre helt vanlige ungdommer til overgripere.

Ekstreme handlinger er i mange kontekster ikke nødvendigvis knyttet til en «ekstrem personlighet». Når enkelte gruppedynamikker, gruppepress, autoritetstro og fravær av ansvarlighet skjer innenfor et system som legger til rette for det eller belønner det, så lar vi oss lett manipulere til å bli overgripere. Urett skjer når en gruppe ikke lenger oppfatter ekstreme handlinger som ekstreme, og opplevelsen av hva som er moralsk gode handlinger, blir forskjøvet. En folkemengde har ikke samvittighet. Samvittigheten ligger i den enkelte, og i en gruppe kan derfor den enkelte fritas fra moralens krav.⁹ Sentralt i denne prosessen er en dehumanisering av andre mennesker.

Dehumanisering muliggjør utøvelse av grov vold mot uskyldige, fordi man slutter å se på sine ofre som verdige mennesker. Dette er elementært i alle former for voldelig ekstremisme: å dele inn mennesker i de som fortjener å leve, og de som er så lite verdt at

5 Bjørge & Magnæs Gjelsvik (2015).

6 Bjørkelo (2016).

7 Svendsen (2001).

8 Svendsen (2001).

9 Svendsen (2001).

de bør drepes. «De andre» tillegges gjerne moralsk onde egenskaper og praksiser som det sjelden er dekning for.¹⁰

Menneskegrupper kan lett degraderes og dehumaniseres gjennom nedlatende og intolerant retorikk og agitasjon. Dette så vi blant annet i den dehumaniserende propagandaen før holocaust, i forberedelsene til folkemordet i Rwanda, og i den etniske rensningen i Bosnia. Holocaust ble forberedt med en gradvis innføring av særlover, billedbruk og overgrep før opprettelsen av arbeids- og dødsleirer. Propagandaen før folke-mordet i Rwanda skjedde gjennom mediene, og viser hvordan slike prosesser kan skje veldig fort. I dagens digitale virkelighet er dehumaniserende omtale av folkegrupper hverdagskost i kommentarfelt og på ytterliggående nettsider. Sosiale medier er populære plattformer for ekstremister av alle slag, og gir ekstreme krefter mulighet til å både samle seg og nå ut til et langt større publikum enn hva som tidligere var mulig. Kritisk tenkning og kildekritikk bør derfor få en betydelig større plass i vårt utdanningssystem helt fra barneskolealder.

Radikalisering skjer oftest i grupper, men selvradikalisering forekommer også, hvor individet blir radikalisert uten å direkte møte andre ekstremister. De sitter hjemme og isolerer seg, mens de konsumerer propagandamateriale. Såkalte «ensomme ulver» føler ikke nødvendigvis selv at de er alene. De har ofte et utstrakt sosialt liv på internett, og de har en forestilt sterk tilhørighet til likesinnede rundt om i verden.

TERRORISME

Terror er den ytterste konsekvens av radikalisering og voldelig ekstremisme. Ordet *terror* har latinsk rot og betyr «redsel» eller «skrekk». Terror eller terrorisme er en planlagt og organisert voldshandling som er ment å skape frykt i en gruppe mennesker. Moderne terrorisme har eksistert i Europa siden siste halvpart av 1800-tallet og har vært knyttet til nasjonal, etnisk og religiøs identitet, og ideologier som sosialisme, anarkisme, islamisme og kamp for demokrati og selvstyre. Målene for angrep har vært demokratiske stater så vel som autoritære regimer, små eliter og hele klasser i samfunnet.¹¹

Det er ingen allmenn akseptert definisjon av begrepet terror, selv ikke FN har kommet til en felles enighet. Journalister bruker ofte begrepet, men det er sjelden de gjør noe forsøk på å definere det. I norsk lov av 20. mars 1998 nr. 10 om forebyggende sikkerhetstjeneste § 3 heter det at terror er:

*Ulovlig bruk av, eller trussel om bruk av, makt eller vold mot personer eller eiendom, i et forsøk på å legge press på landets myndigheter eller befolkning eller samfunnet forøvrig for å oppnå politiske, religiøse eller ideologiske mål.*¹²

¹⁰ Svendsen (2001).

¹¹ Sitter (2017).

¹² Finnes på Lovdata.no

Frykt for gjentatte aksjoner gjør terroren særlig effektiv, og leder over til poenget om at et viktig formål med terrorangrep er kommunikasjon: å skape frykt langt utover dem volden er rettet mot. Nikolai Sitter trekker opp fire kjennetegn i boken *Terrorismens historie*.¹³

- *Det er en asymmetrisk, langsiktig kamp:* Den er løsningen til den militært svakere part. Det kan være en videreføring av krig med andre midler, hvor målet er å slite ut fienden og provosere frem overreaksjoner – det er «terrorfellen».
- *Polarisering:* Ved hjelp av terror kan individer som i utgangspunktet var ikke-engasjerte, presses til å «velge side». Hvis staten overreagerer så har de også fått vist at staten er autoritær, og slik få større oppslutning.
- *Mobilisering:* bygge opp legitimitet fra støttespillere og mobilisere passive sympatisører til å delta aktivt. Dilemmaet til ensomme ulver er at angrepet bør ha en effekt med trussel om nye angrep – håpet er å inspirere andre til «lederløs motstand» – hvor enkeltindivider / små grupper oppfordres til å utføre angrep.
- *Avstraffelse:* hevn som gir et inntrykk av «rettferdig straff».

EFFEKTEN AV TERROR OG TERRORBEKJEMPELSE

«Et av de mest slående trekkene ved moderne ekstremisme er hvor sjelden den virker», skriver Nikolai Sitter.¹⁴ Med få unntak oppnår ikke terroristene «seier» for sin sak. Selv om det noen ganger fremstilles slik, så har ingen terrorgruppe alene utgjort noen eksistensiell trussel mot stater, verken på kort eller lang sikt. Svake eller allerede destabiliserte stater kan bli svakere og mindre stabile, for eksempel lyktes Al Qaida i Irak og IS i Syria til dels i sitt mål om å polarisere og destabilisere samfunnet, noe som bidro til å intensivere og trekke ut borgerkrigen i Syria.

Den største trusselen terror utgjør, er mot menneskene som lever i samfunnet, både fysisk og psykologisk. Stoltenberg fikk mye ros etter sin reaksjon på angrepene 22. juli, og sitatet «Vårt svar er mer demokrati, mer åpenhet og mer humanitet» gikk videre inn i historiebøkene. Stoltenbergs tale er også et eksempel på det dilemmaet demokratiske ledere står overfor i kampen mot terrorisme. Han manet til mer demokrati, samtidig som han la til «Men aldri naivitet». For terrorismen som har preget Europa de siste tiårene, har hatt som mål å provosere statene til å reagere med overdreven maktbruk, polarisere befolkningen og mobilisere nye støttespillere. Sitter beskriver dilemmaet godt:

På den ene siden tilsier erfaringene fra 150 år [...] at dette bør tolkes som en sikkerhets- og propagandatrussel, men ikke eksistensiell trussel, at raske og dramatiske tiltak mot terrorisme ofte virker mot sin hensikt, og at det ofte er verdt mer å prioritere politi-, etterretnings- og informasjons-

¹³ Sitter (2017).

¹⁴ Sitter (2017).

*tiltak selv om de kan ha langsommere og mindre synlig effekt på terrorisme. På den andre siden vil enhver demokratisk valgt leder være sårbar for kritikk fra den parlamentariske opposisjonen – og særlig høyre- eller venstrepopulistiske partier – for manglende handlekraft. Dilemmaet består i at det ofte ikke er mulig å møte begge utfordringene samtidig. Utfordringen er at robuste strategier for bekjempelse av terrorisme ikke bare må bekjempe terrorismetruslene, men også håndtere frykten terrorisme bygger på.*¹⁵

Siden 1970-tallet har vestlige stater først og fremst tolket terrorisme som væpnet propaganda, og satt inn det som på norsk kalles «begrensningsstrategien» (eng. containment): Det er en kombinasjon av å forsøke å forhindre terrorisme gjennom å beskytte mulige terrormål, og arrestere og fengsle terrorister. Men de har også jobbet for å minimere «makten» terroristene søker, ved å ikke overreagere, og videre motarbeide terroristenes ideologi og legitimitet.¹⁶ Statsledere kan bruke mediene og delta i den offentlige debatten for å påvirke holdninger og meninger. «De mest effektive kontraterrorismekampanjene har vært utført av stater som har kombinert politibasert terrorbekjempelse med tiltak rettet mot å svekke terroristenes legitimitet og fjerne all betydelig sympati for terrorgruppene», skriver Sitter.

Et sterkt sivilsamfunn har også en viktig rolle i dette arbeidet. De kan skape et motnarrativ og bidra med informasjon som er mer politisk nøytral, og løfte frem fokus på menneskerettigheter.

TERRORISTEN – MONSTER ELLER MENNESKE

Den vanskeligste øvelsen vi kan gjøre i møte med ekstremisme og terror, er å forsøke å forstå terroristen: Hvordan kan noen få seg til å utføre så grusomme handlinger mot sine medmennesker? Få terrorister er psykotiske eller sosiopater, de er verken ute av stand til å skille mellom rett og galt, eller utfører handlingen uten å bry seg.¹⁷ Det er vanskelig å gi noen dekkende kjennetegn, men sosiale, politiske og historiske forhold spiller inn. Det samme gjør behovet for tilhørighet. Høyreekstremister har tradisjon for å rekruttere blant dem som er havnet på utsiden av samfunnet, og funnene i PST-rapporten «Hvilken bakgrunn har personer som frekventerer ekstreme islamistiske miljøer i Norge før de blir radikalisert?» (2016) underbygger en hypotese om at også ekstreme islamister gjør dette.

Religiøs voldelig ekstremisme har også lovnaden om at hvis du ofrer deg for en god sak, så venter et bedre etterliv «på den andre siden». Det har en spesielt stor appell hvis livet på denne siden ikke har vært av de beste. I dag er selvmordsaksjoner en sentral terrorstrategi i de fleste konflikter hvor ekstreme islamister er involvert.¹⁸

¹⁵ Sitter (2017).

¹⁶ Sitter (2017).

¹⁷ Sitter (2017).

I USA er det gjort mye forskning på soloterrorister, nesten bare menn. Det er likevel ikke slik at sårbarhetsfaktorene vi ofte tenker på – mishandling, omsorgssvikt eller usunne familieforhold – er kjennetegn som går igjen. I boken *Hunting the American Terrorist* beskriver tidligere FBI-etterforsker Kathleen M. Puckett en annen viktig faktor: «[D]e fleste av dem var reserverte som barn, og hadde få venner. Selv om flere av dem var kjent som høflige, slet de sosialt, og da særlig i forhold til kvinner. Ni av dem hadde også en annen ting til felles: De hadde forsøkt å bli en del av etablerte politiske grupper. Det hadde de stort sett mislyktes med.»¹⁹ Kanskje på grunn av personlighet, eller andre sosiale vanskeligheter. Men behovet for å tilhøre, eller bety noe, forsvinner ikke. Øyvind Strømmen skriver: «Når gruppetilhørigheten ikke fungerer, velger vedkommende i stedet å knytte seg til den delen som ikke kan avvise ham, nemlig ideologien i seg selv. Han blir selv ideologiens 'sanne tilhenger', og den som – i motsetning til de andre – faktisk gjør noe.»²⁰ Dette er en beskrivelse som er dekkende for Anders Behring Breivik. Selv om han var en norsk soloterrorist, så var hans manifest på engelsk, han var åpenbart inspirert av internasjonale ideologer og refererte til en transnasjonal kontrajihadistisk bevegelse. Det var publikummet han forsøkte å nå, og aktivere til handling. Hans angrep plasserer seg i en kulturell sammenheng, og i hans forståelse så handlet han på vegne av en flokk og den delen av det norske folk som ikke hadde gått over til fienden. Han var ikke «helt alene» likevel.²¹

FOREBYGGINGENS DILEMMAER

Det er umulig å skape et samfunn helt uten radikalisering og ekstremisme. Vi kan jobbe for å opprettholde et liberalt og stabilt demokrati, og forebygge korrupsjon, diskriminering og sosialt utenforskap, men det er umulig å skape et samfunn hvor ingen overhodet føler urett. Dagens ekstremisme blir også forsterket av urett og konflikter i andre deler av verden.

Et liberalt samfunn kan ikke være et menings- eller holdningsdiktatur, vi må ha rom for et stort meningsmangfold. Samtidig må det tas stilling til hvordan vi skal forholde oss til aktører som ønsker å avvike det sekulære samfunnet. I Norge er den ultra-konservative ungdomsorganisasjonen Islam Net ett eksempel. Islam Net tar eksplisitt avstand fra vold, men går samtidig inn for et islamsk styresett, som er i konflikt med et sekulært demokrati, og må vurderes som ekstreme ut fra et demokratisk perspektiv. Islam Net mener selv at de utgjør en barriere mot voldelig ekstremisme og fungerer forebyggende ved å fange opp unge, rotløse mennesker og korrigere deres feilaktige påstander om jihad. Spørsmålet er om de heller fungerer som et springbrett, for flere kjente ekstremister har vært innom Islam Net før de gikk videre til Profetens Ummah,

¹⁸ Bjørkelo (2016).

¹⁹ Gjengitt Strømmen (2014).

²⁰ Strømmen (2014).

²¹ Strømmen (2014).

og/eller reiste som fremmedkrigere til Syria og Irak (se kapittel 4). Å forby Islam Net som organisasjon vil være i strid med demokratiske prinsipper, men medier og myndigheter trenger ikke å hjelpe Islam Net å vokse seg større, gi dem legitimitet eller tilgang til flere ressurser.

Et lignende dilemma er diskusjonen om hvilken effekt høyrepopulistiske partier som FrP, Sverigedemokratene og Dansk Folkeparti har for rekruttering inn til høyre-ekstreme grupperinger som Den nordiske motstandsbevegelsen (se kapittel 7). Her er ikke forskerne enige.

Vi må også ta stilling til hvordan vi skal jobbe med «exit» eller deradikalisering, som er et begrep som kan knyttes både til holdningsendring og handlingsendring. I boken *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement* (2009), av Tore Bjørgo og John Horgan, foreslo de et begrepsmessig skille mellom prosessene som skjer på et holdningsplan og et atferdsplan. De brukte begrepene «radicalisation/deradicalisation» for å beskrive endringer i verdier og holdninger til vold som politisk virkemiddel, og «engagement/disengagement», for å beskrive endringer i handlinger og deltakelse i voldelige aktiviteter.²² Det er ofte ikke en direkte sammenheng mellom holdningsendring og handlingsendring. Bør et exit-program fremme «disengagement» – å endre atferd ved fjerne noen fra et voldelig ekstremistisk miljø – eller skal vi jobbe mot avradikalisering og endre holdningene som støtter opp om bruk av vold? Enkelte personer som endrer atferd, kan fortsatt ha ekstremistiske holdninger, de kan være «disengaged» men ikke «deradicalised». Mens andre endrer holdninger når de fjerner seg fra «ekkokammeret». Videre har man også de som har endret holdninger, men ikke finner noen vei ut av gruppen/miljøet, de er «deradicalised», men ikke «disengaged».²³

Det med størst verdi for samfunnet vil være å endre atferd, så de ikke lenger deltar i voldelig ekstremisme. Å endre holdningene er et mye mer ambisiøst mål, vanskelig å måle, og krever andre tilnærminger og metoder (se kapittel 18). Det finnes forskning som viser at når en ekstremist forlater sitt «ekkokammer», mister sin daglige bekreftelse fra miljø og venner og utsettes for alternative virkelighetsforståelser, så vil også de gamle holdningene miste sin troverdighet. Det er en deradikalisering som skjer gradvis som en følge av «disengagement».²⁴

Som samfunn må vi ha fokus på sikkerhet, men bare så langt på vei at det ikke går for mye utover vår frihet, eller svekker våre demokratiske verdier. Ressurssterkt og målrettet etterretningsarbeid, i kombinasjon med langsiktig og aktiv forebygging, synes å være den mest fruktbare strategien i norsk sammenheng.

LITTERATURLISTE:

Bangstad, S. 2014. *Anders Behring Breivik and the Rise of Islamophobia*, Zed books, London

Bjørgo, T. & Magnæs Gjelsvik, I. 2015. «Forskning på forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme. En kunnskapsstatus». Politihøgskolen i Oslo

Bjørkelo, K.A. 2016. *Ekstremisme*. Humanist forlag

Gule, L. 2012. *Ekstremismens kjennetegn. Ansvar og motsvar*. Spartacus Forlag AS. Oslo

Sitter, N. 2017. *Terrorismens historie. Attentat og terrorbekjempelse fra Bakunin til IS*. Dreyers forlag. Oslo

Strømmen, Ø. 2014. *I hatets fotspor*. Cappelen Damm

Svendsen, L.Fr.H. 2001. *Ondskapens filosofi*. Universitetsforlaget

22 Bjørgo & Horgan, i Bjørgo & Magnæs Gjelsvik (2015).

23 Bjørgo & Horgan, i Bjørgo & Magnæs Gjelsvik (2015).

24 Bjørgo & Magnæs Gjelsvik (2015).

KAPITTEL 7

YTRE HØYRE: IDEOLOGIER, GRUPPER, VOLD OG REKRUTTERING

LARS ERIK BERNTZEN

YTRE HØYRE: IDEOLOGIER, GRUPPER, VOLD OG REKRUTTERING

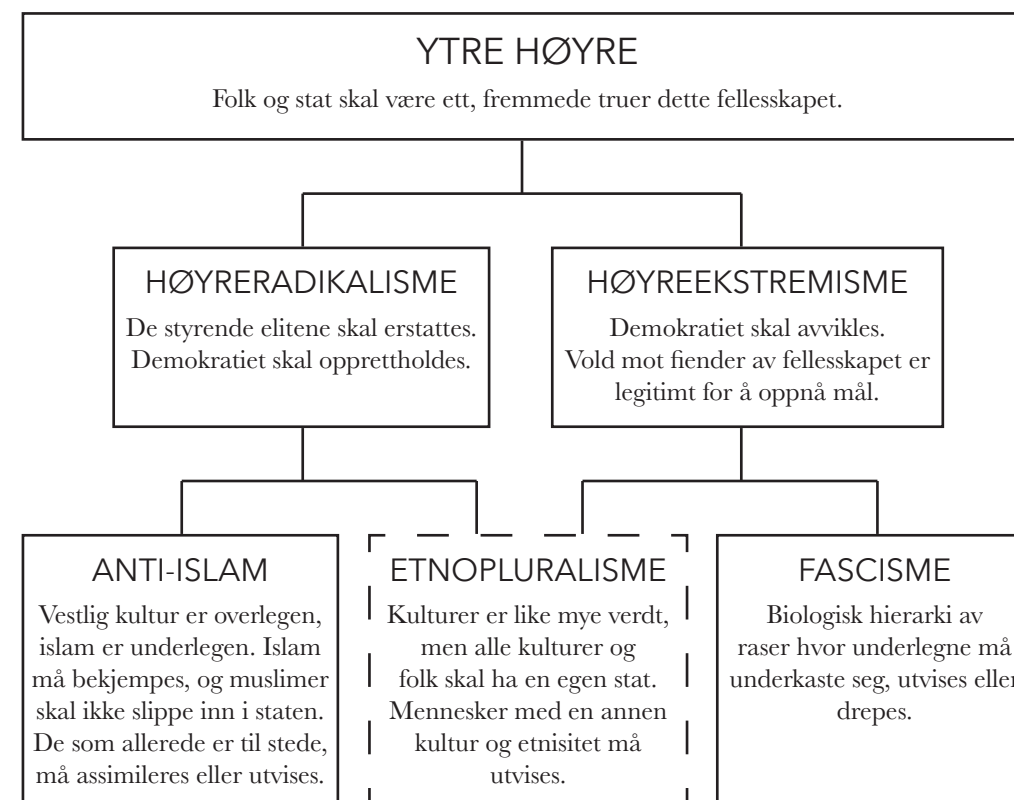
Lars Erik Berntzen er forsker ved Senter for ekstremismeforskning (C-REX), Universitetet i Oslo. I sin forskning tar Berntzen for seg koblinger mellom ideologi, følelser, nettverk og politisk vold med et særlig fokus på den anti-islamske høyresiden i Vest-Europa og Nord-Amerika.

Ytre høyre er en sekkebetegnelse vi bruker for henholdsvis høyreekstreme og høyre-radikale ideologier. Det er et politisk fenomen som oppsto i mellomkrigstiden, og som kulminerte under andre verdenskrig, og vi har fortsatt et behov for å forklare hvordan disse kreftene kunne vinne makt i demokratiske land. Det førte Europa ut i ruin, knuste demokratiet og rettstatens prinsipper, og sto bak et folkemord uten sidestykke i historien. Denne arven av overgrep, forfølgelse og utrydding av mennesker preger hvordan ytre høyre forstås til den dag i dag. Dette kapitlet skal gi et kort innblikk i ideologiene, de ulike gruppene, og hvilke faktorer som gjør at folk blir aktive og utøver vold.

IDEOLOGI

De senere tiår har ytre høyre igjen vært på fremmarsj over hele Europa. Men ytre høyre rommer mange forskjellige ideologier, grupper og partier, og langt ifra alle er det vi vil kalle ekstreme. Veksten har faktisk stort sett vært blant grupper og miljøer som på en eller annen måte forfekter støtte til demokratiet, og som arbeider innenfor demokratiets rammer. Likevel utfordrer de dagens liberale demokrati, ettersom samfunnet de streber etter, utelukker enkelte grupper. Hvem de ekskluderer, varierer, men dagens motstand er først og fremst rettet mot muslimer.

Ideologi, altså verdensbilde, er det som skiller ytre høyre fra andre politiske fenomener. Ikke organisasjonsform eller hvorvidt de utøver vold. For å gi et overblikk tegner vi opp et hierarki av de ulike ideologiene og deres avarter (se figur på neste side). Øverst er ytre høyre som rommer både høyreekstremisme og høyreradikalisme. Deretter har vi underarter som fascisme, anti-islam og etnopluralisme. Hvordan vi forstår og avgrenser disse ideologiene, er viktig fordi de legger ulike politiske og operative føringer.

Figur 1. Ytre høyre. Et idealtypisk slektstre over ideologiene og deres avarter.¹

HØYRE OG YTRE HØYRE

Opphavet til skillet mellom høyre og venstre finner man i den franske revolusjonen. Den franske kongens støttespillere satt til høyre i nasjonalforsamlingen, mens motstanderne som støttet revolusjonens kamp for frihet, likhet og brorskap, satt til venstre. Ordet høyre blir i dag brukt som motsats til venstre for å markere to motpoler når det kommer til økonomisk og sosial politikk.² Venstre anvendes for dem som støtter økonomisk og sosial utjevning mellom folk, gjerne fordi man mener samfunnet er rigget i favør av dem som allerede har mye ressurser.³ Høyre mener ulikhetene vi ser i samfunnet, speiler egeninnsats og arbeidsvilje,⁴ og er derfor mindre innstilt på sosial utjevning.

To trekk skiller ytre høyre fra den moderate høyrefløyen. For det første er ytre høyre enten mot det bestående demokratiet i sin helhet, eller så utfordrer de noen nøkkelvordier i den liberale rettstaten. For det andre er ytre høyre nativistisk. Direkte

1 Figuren og ideologioversikten i dette kapitlet bygger hovedsakelig på to kapitler i Lars Erik Berntzens doktogradsavhandling «The Anti-Islamic Movement: Far Right and Liberal?» (2018).
2 Rydgren (2005).
3 Bobbio (1996).
4 Bobbio (1996).

oversatt betyr *nativisme* «innfødt-isme», og betyr at man mener at folket (de innfødte) og staten skal være ett. Dermed blir de som ikke regnes som en del av folket, automatisk en trussel.⁵ Så hvis en gruppe, et parti eller for den saks skyld en person ikke forfekter motstand mot demokratiet eller noen demokratiske nøkkelverdier, så er det heller ikke riktig å betegne dem som tilhørende ytre høyre.

HØYREEKSTREMISME OG HØYRERADIKALISME

Under nivået «ytte høyre» finner vi høyreekstremisme og høyreradikalisme. Felles for dem begge er nativismen, tanken om at folk og stat er ett, og at fremmede truer dette fellesskapet. Det grunnleggende skillet mellom henholdsvis høyreekstrem og høyreradikal går på deres syn på demokratiet, og bruk av vold for å skape endring.

La oss begynne med høyreekstremisme. Ordet *ekstrem* kommer fra latin og betyr «det ytterste», noe som igjen kan få en til å tenke at akkurat hva som er ekstremt, er avhengig av hva folk flest mener, eller hvilke tanker som dominerer et samfunn. For at det skal ha noen analytisk verdi anvender vi derimot begrepet i en absolutt og fastlagt form: Høyreekstrem ideologi innebærer en uttalt avvisning av demokratiet. Dermed er også bruk av vold et akseptabelt og gjerne aktverdiggjort middel for å oppnå sine politiske mål om å vedlikeholde, eller gjenskape, enheten mellom folk og stat. Denne avvisningen av demokratiet, og vold som legitimt virkemiddel, gjør høyreekstremismen grunnleggende revolusjonær, på samme måten som venstreekstremisme også er det.

Radikal kommer fra ordet *radix*, som betyr «rot». I likhet med sekkebetegnelsen «ytte høyre» og begrepet «høyreekstrem» anvender en del ordet radikal på en utflytende og relativ måte. Vi trekker her et fasttømret skille: I motsetning til høyreekstremisme forkaster ikke høyreradikalisme demokratiet. Høyreradikalisme inneholder derimot en oppfatning av at den bestående eliten er korrumpert eller virkelighetsfjern, og at representativt demokrati er et hinder for at folkeviljen skal nå gjennom. Fremfor representativt demokrati argumenterer de heller for direkte demokrati med folkeavstemninger, slik at flertallet skal vinne frem i alle saker. Høyreradikal ideologi slår altså sammen nativismen med en grunnleggende kritikk av bestående institusjoner og eliter. På grunn av dette kalles ofte høyreradikale partier og grupper for delvis lojale til demokratiet.⁶

HØYREEKSTREMISMENS AVARTER: FASCISME, HVIT MAKT OG NAZISME

De ulike avartene av verdensbilder man finner innenfor høyreekstrem og høyreradikal

ideologi, skiller seg langs tre dimensjoner: hvem folket er, hvem fienden er, og til sist hvilke løsninger man forfekter. Vi begynner med fascismen, som er en avart av høyreekstremisme.

Den bærende tanken i fascismen er at dagens samfunn er forfallent og umoralsk, og en heltmodig elite av rendyrkede fascister må gripe inn og sørge for at nasjonen og folket blir gjenfødt.⁷ Fascismen oppsto i Italia og kommer av det italienske ordet for en bunt med pinner bundet sammen, noe som ble brukt som et maktsymbol, og retten til å utøve straff i det gamle Romerriket. Opphavet er italiensk, men den tyske nasjonalsosialismen – også kalt nazisme, med sin raselære og målrettede utryddelse av det jødiske folket – blir sett på som selveste kroneksempelen på fascisme.⁸ Nazismen er altså en variasjon av fascismen.

Innenfor dette verdenssynet ligger en tydelig avgrensning av «folket» på bakgrunn av blodsbånd og fysiske trekk. I den nazistiske raselæren blir germanske folk – eksempelvis nordmenn, svensker og tyskere – sett på som overlegne alle andre. Hvor grensene går innad i hierarkiene mellom folk og raser, er noe som varierer over tid. Dette skaper konflikt mellom ulike fascistiske grupperinger i ulike land, men tanken er alltid at blanding mellom folkeslag og raser fører til fordervelse og i siste instans utslettelse av de overlegne.

For å bevare en rase eller et folks egenskaper må man derfor holde dem adskilt fra hverandre, og alt som ødelegger folkets biologiske og åndelige renhet, må stanses. Å «blandes» gjennom å få barn på tvers av folkegrupper blir derfor sett på som det ultimate ondet.

Historisk sett har jødene blitt utpekt som den største fienden, og lik mennesker med en annen hudfarge blir de forstått som en ytre fiende. I kategorien indre fiender finner man alle dem som tilhører fascistenes eget folk, men som forfekter ideer som undergraver folket og nasjonens blodsbånd og renhet. Dette gjelder i all hovedsak personer, grupper og partier på venstresiden – gjerne omtalt som kommunister, marxister eller kulturmarxister. Disse forstås som rase- og folkeforrædere. I tillegg har man personer og grupper som på andre måter kategoriseres som degenererte eller perverterte. Dette gjelder særlig homofile.

Innenfor dette verdensbildet forfekter man at et «naturlige hierarki» skal gjenetableres, og det er en elite som er nødvendig for å sikre folkets overlevelse. I noen tilfeller åpner dette opp for at andre folk kan forbli i staten hvis de underkaster seg. I andre tilfeller, slik som for jøder, innebærer det utvisning eller utslettelse. De som er en del av folket, men med motstridende ideer, kan heller ikke tolereres innenfor en stat, ettersom de kan bidra til å true folkets overlevelse.

Etter annen verdenskrig og tilintetgjørelsen av Hitler-Tyskland og Mussolinis stat, har fascismen mer eller mindre dødd ut som et partipolitisk fenomen i Vesten. Istedenfor har den blitt videreført av det vi kaller for nynazister og hvit-makt-grupperinger.⁹

⁵ Mudde (2007).

⁶ Capoccia (2005).

⁷ Griffin (2006).

⁸ Griffin (2000).

⁹ Griffin (2006), s. 58.

I KRYSNINGSPUNKTET MELLOM EKSTREMISME OG RADIKALISME: ETNOPLURALISME

Fascismen finnes også i en nyere, mer moderat ideologisk avart som kalles for «nye høyre» (*nouvelle droite*).¹⁰ Nye høyre har etnopluralisme som sitt særtrekk.

Etno står for «folk», mens *pluralisme* betyr «flertall». Grunntanken er at alle folkegrupper og kulturer er like mye verdt, men for å kunne overleve må de også ha sine egne stater uten andre folkegrupper eller kulturer. Her er nasjonen det viktigste, og ikke den germanske rase eller hvite folk. Vi kan altså snakke om en annen form for nativisme. Den store forskjellen at de ikke bygger på rasemessig eller kulturell overlegenhet. Igjen står folkets og kulturens særegenhet. Andre folkeslags underkastelse er derfor ikke lenger en mulighet. Etnopluralismen oppsto som en intellektuell tradisjon på 1960-tallet i Frankrike, og ble siden det dominerende idégrunnlaget for de høyreradikale partiene som begynte å gjøre seg gjeldende i Vest-Europa fra 1980-tallet og fremover.¹¹

Der nynazister og andre fascister holder fast ved sin avvisning av demokratiet og sin idealisering av vold, forekommer etnopluralismen som regel i en høyreradikal innpakning. Vold avvises, lovverket respekteres, og demokratiske prinsipper aksepteres som veien til makt. Fysisk kamp er med få unntak skiftet ut med idémessig kamp, og utvisning er eneste løsning for å fjerne «ytre» trusler mot nasjonens overlevelse.

Det jødiske folket som den største trusselen består enten i en nedtonet form, eller så har den blitt fullstendig erstattet av muslimer. Store deler av det indre fiendebildet har likevel forblitt det samme. De indre fiendene er i all hovedsak venstresiden, forstått som kulturmarxister eller lignende som undergraver folkeviljen og den kulturelle særegenheten.

DET SISTE IDÉMESSIGE TILSKUDDET: ANTI-ISLAM

Anti-islam utgjør det siste tilskuddet til ytre høyre. Som en ideologisk avart er det korrekt å bruke begrepet anti-islamisk fremfor anti-muslimsk, ettersom det er islam som fremstilles som hovedfienden, og ikke muslimer i seg selv. Enkelte bruker begrepet islamofobi, men vi benytter ikke dette ettersom *fobi* betyr «irrasjonell frykt» – noe som indikerer en følelsesmessig reaksjon hos enkeltpersoner fremfor et verdenssyn.

Den organiserte motstanden mot islam og muslimer skjøt for alvor fart etter terrorangrepene mot USA den 11. september 2001. I dag er det dette verdensbildet som dominerer ytre høyre. Negative fremstillinger av islam og muslimer i Europa er ikke nytt i seg selv, men det var ikke før inngangen til det nye årtuset at anti-islam utkryslalliserte seg som en klar ideologisk avart.

Innenfor den anti-islamske verdensanskuelsen blir islam sett på som en totalitær ideologi på lik linje med nazismen og kommunismen. Akkurat som med etnopluralismen forekommer anti-islam som regel i en høyreradikal innpakning. Den prinsipielle

tanken er at vestlig kultur og sivilisasjon er overlegen islam og muslimsk kultur. For å bevare demokratiet og vestlig sivilisasjon må muslimer derfor assimileres i den forstand at deres tro skal holdes utenfor det offentlige rom, eller forvises. Videre kan ikke nye muslimer slippes inn. Den uttalte forståelsen av vestlig kultur som overlegen står i motsetning til etnopluralismens prinsipper om ulik, men likeverdig. Assimilasjon som løsning er veldig ulikt både den etnopluralistiske linjen og den rasehierarkiske tenkningen som dominerer blant høyreekstreme.

Siden den anti-islamske nativismen trekker frem vestlig sivilisasjon, er forståelsen av hvem som er «folket», mye bredere enn tidligere. Som regel inkluderer de grupper og prinsipper kjempet frem av venstresiden, som likestilling og homofiles og ulike minoriteters rettigheter, inkludert jøder. Denne sivilisasjonsforståelsen av folket kan beskrives som medborgernativisme.

Men til tross for at de inkluderer mange minoriteter og rettigheter kjempet frem av venstresiden, er deres forståelse av den indre fienden nokså lik den vi finner i fascismen og etnopluralismen. Fortsatt er det slik at det er venstresiden, forstått som politisk korrekte, godhetstyranner eller kulturmarxister, som undergraver vestlig sivilisasjon ved å slippe inn muslimer og tillate en tiltakende islamisering av samfunnet.

GRUPPER I NORGE

Nå skal vi dykke ned til de faktiske gruppene som befinner seg innenfor det høyreradikale og høyreekstreme landskapet i Norge. I virkeligheten er det ikke tette luker mellom de ulike idé- og ideologitradisjonene innenfor de høyreradikale og høyreekstreme gruppene. Man kan likevel si at en viss ideologi eller ideologisk avart er mer sentral enn en annen.

Mens det er få miljøer og grupper som er preget av høyreekstremt tankegodt, er det høyreradikale landskapet nokså stort og variert. Innenfor det høyreradikale landskapet i Norge finnes en lang rekke nettsted, lukkede Facebook-grupper, mindre politiske partier og organisasjoner av ymse slag. Av disse kan man særlig nevne nettstedet Document.no, partiet Demokratene og organisasjonen Human Rights Service (HRS). Det anti-islamske tankegodset står sentralt for alle disse. Fremskrittspartiet (FrP) (i regjering fra 2013–) har også anvendt seg av anti-islamske ideer for å trekke til seg velgere.¹² Fra sentralt hold i FrP har dette for eksempel kommet til uttrykk med Siv Jensens bruk av ordet snikislamisering under valgkampen i 2009. Når vi snevrer inn til høyreekstreme og høyreradikale aktivistgrupper som driver med gatedemonstrasjoner og lignende aktivitet, står vi igjen med seks grupper som har markert seg i Norge over det siste tiåret. Disse er PEGIDA Norge, Norwegian Defence League (NDL), Stopp Islamisering av Norge (SIAN), Folkebevegelsen mot innvandring (FMI), Den nordiske motstandsbevegelsen (DNM) og Vigrid. Gruppene er aktiv både på nett og på gaten, men har aldri representert noe massefenomen.

¹⁰ Rydgren (2005b), s. 416, 427.

¹¹ Rydgren (2004; 2005).

¹² Se for eksempel Jupskås (2012; 2015).

HØYREEKSTREME GRUPPER

Av disse er det Den nordiske motstandsbevegelsen og Vigrid som på bakgrunn av sin ideologi kan kalles høyreekstreme og fascistiske. De forfekter motstand mot demokratiet, uttrykker hat mot jøder og har klare forestillinger om den hvite rase og det germaniske folks overlegenhet. På grunn av at de i så stor utstrekning speiler ideene som gjorde seg gjeldende i Hitler-Tyskland, blir disse gruppene som regel omtalt som nynazister.

Vigrid ble stiftet av Tore W. Tvedt ved årsskiftet 1998/1999, med mål på seg for å være en raserevolusjonær organisasjon. På sitt meste hadde gruppen anslagsvis 150–200 aktive deltakere.¹³ Siden 2013 har Vigrid derimot fremstått som en enmannsorganisasjon styrt av Tore Tvedt, hvor aktiviteten stort sett foregår på nett.

På grunn av dette fremstår Den nordiske motstandsbevegelsen som den eneste høyreekstreme gruppen med nevneverdig aktivitet i dag. Den nordiske motstandsbevegelsen har sitt opphav i Sverige. Den norske avdelingen er en avlegger av den svenske, noe som ble gjort offisielt i 2016. Mens de regelmessig mønstrer flere hundre deltakere til sine marsjer i Sverige, besto den norske avdelingen i 2016 av mellom tretti og førti medlemmer. De har markert seg i det norske gatebildet ved en del anledninger, blant annet med demonstrasjonstog og utstrakt bruk av klistremerker med hatbudskap. For eksempel marsjerte seksti til sytti medlemmer gjennom Kristiansand i juli 2017, hvor de delte ut flygeblader mot den såkalte «homolobbyen».¹⁴

Disse to gruppene representerer ikke et nytt fenomen i Norge. Nynazister har en lang fartstid i etterkrigstiden, med grupper under navn som Zorn 88, Norges Nasjonal-sosialistiske Bevegelse, Norsk Front, Nasjonalt Folkeparti, Norges Germanske Armé og Boot Boys. De har likevel aldri hatt et like stort fotfeste som i vårt naboland Sverige.¹⁵ Dette er blant annet fordi Sverige ikke ble okkupert av Hitler-Tyskland. I Sverige ble nazismen derfor aldri forbundet med forræderi og landssvik. Dette bidro til at ideologen og organiseringen ble overført fra én generasjon til den neste.¹⁶ Den svake stillingen til nynazister i Norge har vært bidragsgivende til at svenske grupper og personer har hatt en lederrolle også her til lands, noe som har utkrystallisert seg i DNM.

HØYRERADIKALE GRUPPER

De resterende gruppene faller alle innenfor den høyreradikale ideologiens landskap. La oss begynne med gruppene som ligger tettest opptil den etnopluralistiske avarten som for alvor fikk sitt gjennomslag i Europa på 1980-tallet.

I Europa er det først og fremst grupper som kaller seg for identitære, som forkynner etnopluralismen. Identitære har så langt ikke fått et særlig fotfeste i Norge,¹⁷ men de

¹³ Bjørge & Gjelsvik (2017).

¹⁴ <https://www.nrk.no/sorlandet/nynazister-demonstrerer-i-kristiansand-1.13621490>

¹⁵ Nynazistiske grupper og miljøer aktive i tidligere tiår er dekket i forskningen til blant andre Tore Bjørge (1997) og Katrine Fangen (1999; 2001).

¹⁶ Löw (1999; 2004; 2015).

¹⁷ Lindalen (2017).

har et tydelig idémessig fellesskap til de innvandringsfiendtlige nasjonalistene i Norge. Organisasjonsmessig har disse samlet seg rundt Folkebevegelsen mot innvandring (FMI). FMI ble grunnlagt i 1987 for «å stoppe den fremmedkulturelle innvandringen til Norge». De innvandringsfiendtlige nasjonalistene ser på seg selv som en fortsettelse av den nasjonale motstanden mot nazistenes invasjon under annen verdenskrig, og mange av de opprinnelige medlemmene hadde også vært motstandsmenn under krigen.¹⁸ I FMIs vedtekter fra 2014 heter det blant annet at «... det [er] best for det enkelte menneske å kunne forbli i sitt eget folks fellesskap». FMI var en fremtredende høyreradikal organisasjon på begynnelsen av 1990-tallet. I dag er de nokså marginale.

På 1990-tallet ga FMI også opphav til en høyreekstrem utbrytergruppe kalt Norge mot innvandring (NMI) i regi av FMIs tidligere leder, Arne Myrdal.¹⁹ Det idémessige grunnlaget forble stort sett det samme som i FMI, med det avgjørende skillet at NMI forfektet voldelige løsninger. Før dette hadde Myrdal blitt dømt til ett års fengsel for å ha planlagt å sprengte asylmottaket på Tromøy.

I motsetning til henholdsvis nynazistene og de innvandringsfiendtlige nasjonalistene har grupper som forfekter den anti-islamske avarten av høyreradikal ideologi, vært i vekst de to siste tiårene.

I Norge og Europa fikk allmenheten for alvor øynene opp for den anti-islamske aktivismen i etterkant av terroristen Anders Behring Breiviks angrep den 22. juli 2011. Dette var fordi hans såkalte manifest inneholdt store mengder med tekst som var plagiert fra eller inspirert av sentrale anti-islamske figurer, slik som den norske skribenten kalt Fjordman. Men Norge er faktisk ett av landene hvor anti-islamsk aktivisme har pågått lengst.²⁰ Det begynte med Forum mot islamisering (FOMI) i 2000,²¹ ledet av den tidligere Arbeiderpartimannen, humanetikeren og journalisten Arne Tumyr.

Anti-islamsk aktivisme er utpreget transnasjonal, noe som speiler deres fokus på vestlig sivilisasjon fremfor enkeltland eller etnisitet. Siden 2001 har vi sett fire perioder hvor nye anti-islamske aktivistgrupper har spredt seg utover Vest-Europa og Nord-Amerika. Den første perioden kom i kjølvannet av Al Qaidas terrorangrep mot USA den 11. september 2001 og var utpreget nettbasert, med utgangspunkt i kontra-jihadistenes blogger som Gates of Vienna.

Kontrajihad betyr simpelthen «mot jihad», som de mener er den type krig som muslimer fører mot Vesten, men felles for dem er at de agiterer mot islam og muslimer i allmenn forstand, og ikke bare voldelige islamister.

I den andre perioden tok kontrajihadistene og andre anti-islamske aktivister til gatene for første gang, motivert av den såkalte karikaturstriden. Den dansk-engelske gruppen Stopp Islamiseringen av Europa (SIOE) fungerte som den viktigste paraply-organisasjonen, og undergrupper ble opprettet over hele Vest-Europa. Den norske aktivistgruppen FOMI ble også med i dette nettverket, og skiftet navn til Stopp Islamiseringen av Norge (SIAN).

Den tredje perioden startet med opprettelsen av English Defence League i 2009,

¹⁸ Bjørge (1997).

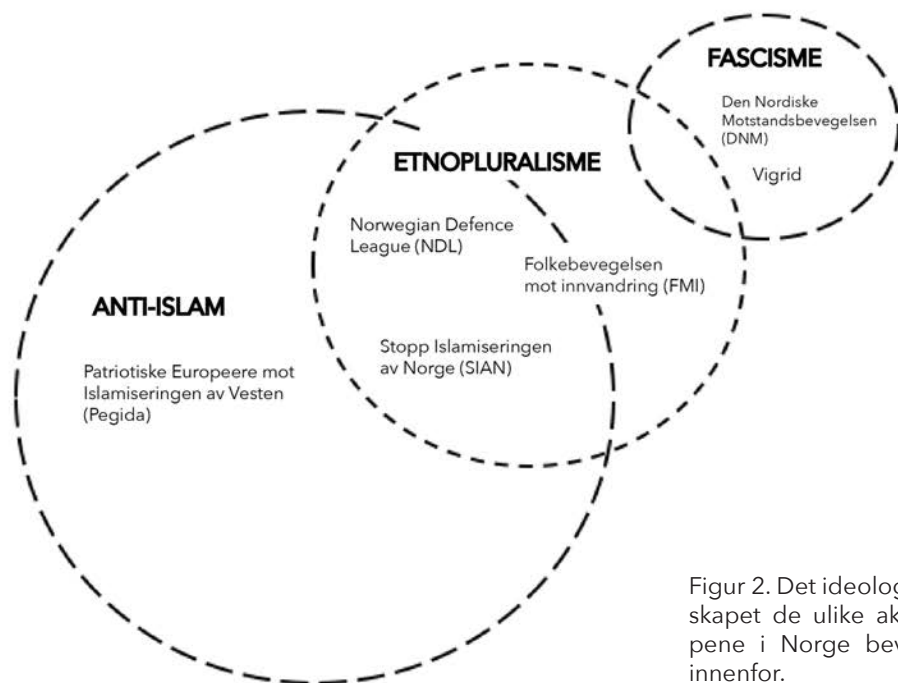
¹⁹ Bjørge (1997).

²⁰ FOMI gikk under navnet Aksjonskomiteen mot bønnerop i perioden 2000–2002.

²¹ Berntzen (2018).

og en tilsvarende rask spredning av søster- og undergrupper. I 2010 ble en norsk avlegger under navnet Norwegian Defence League (NDL) også opprettet, men de lyktes ikke med å kopiere den engelske modergruppens gatemarsjer. Likevel har de bidratt til den vedvarende og over tid økende høyre-radikale aktiviteten på nett, spesielt på Facebook.

Den fjerde perioden startet med opprettelsen av PEGIDA, Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes (Patriotiske europeere mot islamisering av Vesten), i oktober 2014 i den tyske byen Dresden. PEGIDA i Dresden trakk etter kort tid store folkemengder (anslagsvis tjuefem tusen på det meste), og i de påfølgende månedene ble det opprettet søster- og undergrupper over hele Europa. I Norge trakk PEGIDA rundt to hundre personer i sin største marsj. Sett opp imot befolkningstallet er dette veldig få, men sammenlignet med tidligere aktivisme i regi av ytre høyre i Norge er dette den hittil største mønstringen. Felles for dem alle er at de har trukket betydelig flere personer til sine Facebook-grupper og nettsteder.²² Dette gjelder også for de innvandringsfiendtlige nasjonalistene.

Figur 2. Det ideologiske landskapet de ulike aktivistgruppene i Norge beveger seg innenfor.

OVERLAPP

Det er ikke tette skott mellom de anti-islamske gruppene og de innvandringsfiendtlige nasjonalistene, verken på gateplan eller på nett. Tilsvarende har det i tidligere perioder heller ikke vært tette skott mellom de innvandringsfiendtlige nasjonalistene

og nynazistene.²³ Idémessig finnes det også en del overlapp. Personer og grupper som trekker på anti-islamske ideer, spiller på etnopluralistisk tankegodt, fascistiske trekker til tider på etnopluralistiske ideer, mens etnopluralistene på sin side igjen kan åpne opp for fascistiske så vel som anti-islamske ideer. Med andre ord har miljøene noe overlapp i ideer, aktivister og sympatisører. I figuren nedenfor markerer sirklens overlapp hvor dette er tilfelle. I tillegg markerer størrelsen på sirklene hvor stort omfang av sympatisører og mulige støttespillere gruppene kan trekke på.

Det anti-islamske omlandet er klart størst, etterfulgt av etnopluralister, og til sist raseorienterte fascistiske.

Foruten det idémessige overlappet er det stor grad av samkvem mellom de høyre-radikale gruppene. I Norge har det politiske partiet Demokratene tjent som samlingspunkt for sentrale aktivister i grupper som SIAN og PEGIDA. For eksempel overtok Max Hermansen, initiativtakeren til PEGIDA i Norge, som leder for Demokratene i Oslo i 2016.²⁴ Det samme året ble Makvan Kasheikal utnevnt som partileder.²⁵ Kasheikal har iransk bakgrunn, noe som underbygger hvor sentralt nettopp det anti-islamske tankegodset står. Dette har altså bidratt til at man går vekk fra etnisitet som grunnlag for sin identitet.

VOLD OG RADIKALISERING

Det har vært et begrenset omfang av høyreekstrem vold og terror i Norge, med Anders Behring Breiviks angrep som det store unntaket. Vold og terror begått av personer og grupper med en høyreekstrem eller høyre-radikal ideologi er mer utbredt i en del naboland, som Sverige og Tyskland.²⁶

Ideologisk ekstremisme er ikke ensbetydende med faktisk vilje eller evne til å utøve politisk vold mot sine motstandere. De fleste tilhengere av ekstreme ideologier begår aldri vold.²⁷ For å tydeliggjøre dette skiller man mellom radikaliserings av idéer og handlinger.²⁸

Forskningen på politisk vold og terror forteller oss at det finnes noen gjentakende mekanismer som ligger til grunn for hvorfor personer som er med i en ekstrem gruppe, utøver vold,²⁹ og ideologisk overbevisning er ikke den viktigste faktoren. I noen tilfeller kan man faktisk si at ideene kommer etter handlingene.

Det er særlig fire mekanismer som utløser vold:³⁰ 1) Vold kan komme som et resultat av konkurransepreget opptrapping mellom motstridende grupper, slik som

23 Bjørge (1997), s. 288.

24 <http://www.demokratene.no/2016/max-hermansen-og-jan-simonsen-i-ledelsen-for-demokratene-i-oslo/>

25 https://www.nrk.no/sorlandet/_partiet-er-oppe-og-gar-1.13274074

26 Se for eksempel Ravndal (2017).

27 Borum (2011).

28 McCauley & Moskalenko (2017).

29 Della Porta (2013); McCauley & Moskalenko (2017).

30 Della Porta (2013).

22 Se for eksempel Haanshuus & Jupskås (2017).

nynazister og blitzere i Norge; 2) økt inngripen fra politiets side kan utløse voldelig motstand dersom inngripenen oppleves som overdreven og urimelig; 3) militante nettverk av venner kan dras inn i voldeligheter av at en person kommer i konflikt med utenforstående; og 4) små grupper og miljøer kan bli voldelige dersom de blir isolert fra omverdenen, ettersom de ser på sin lille gruppe som under trussel fra alle andre uten mulighet for å rekruttere nye folk.

Ikke overraskende er det derimot slik at høyreekstrem, voldsforherligende ideologi i større grad sammenfaller med faktisk voldsutøvelse enn høyreradikal ideologi. Ideologi er altså en faktor, men ikke den viktigste for å forklare eller forstå vold begått av personer som er med i grupper.

ENSOMME ULVER

De siste tiårene har personer uten tilknytning til noen gruppe, iblant kalt ensomme aktører, ensomme ulver eller einstøinger, stått for en stor andel av den høyreekstreme volden.³¹ I motsetning til vold begått av personer som faktisk er med i en gruppe, ser det ut til at disse einstøingene pleier å gå gjennom en idémessig radikaliseringsprosess før de tyr til vold.³² Ideologi fremstår dermed som en viktigere faktor i slike tilfeller.

Breivik eksemplifiserer dette. Han gjennomgikk en prosess hvor han gikk fra anti-islamske, høyreradikale standpunkt og ikke-voldelige løsninger til å innta høyreekstreme standpunkt før han utøvde vold.³³ Men også her spiller en lang rekke andre faktorer inn, slik som oppvekst og psykisk helse. I en sammenligning av einstøinger og medlemmer av grupper som utøvde politisk vold, fant man at det var 13,5 ganger så stor sannsynlighet for at einstøingene hadde psykiske lidelser.³⁴

REKRUTTERING

Akkurat slik som at ideologisk overbevisning ikke er den viktigste faktoren for å forklare hvilke handlinger personer i en høyreradikal eller høyreekstrem gruppe utfører, er det heller ikke slik at en gruppes ideologiske plattform er den viktigste grunnen til at enkeltpersoner blir med. I hvert fall ikke direkte. Vennskap og andre personlige nettverk spiller en viktigere rolle, sammen med det man kaller moralske sjokk.³⁵ Dersom man opplever at en hendelse i ens liv passer inn i verdensbildet og propagandaen til en høyreekstrem eller høyreradikal gruppe, så øker dette sjansen for man selv blir med.

31 Ravndal (2017).

32 McCauley & Moskalenko (2017).

33 Berntzen & Sandberg (2014).

34 Corner & Gill (2015).

35 Se for eksempel Busher (2015).

Personer kan bli tiltrukket til høyreekstreme grupper på et annet grunnlag enn høyreradikale grupper. Dette er fordi en del høyreekstreme grupper er bundet opp i kriminalitet og gjengvirksomhet.³⁶ Ved å bli med kan personer dermed få tilgang til makt, status og penger de ellers ikke kan oppnå i sin livssituasjon. I tillegg utgjør selve muligheten til å utøve vold en viktig tiltrekningskraft for enkelte. Dette er en mulighet henholdsvis nynazistgrupper og venstreekstreme, slik som Antifascistisk Aksjon, byr på ettersom de ofte er låst i gjensidige sirkler av voldsutøvelse og hevn.³⁷

OPPSUMMERING

I dette kapitlet har vi kort tatt for oss ytre høyres ideologiske landskap, de aktive gruppene i Norge og hvilke faktorer som gjør at folk blir aktive og utøver vold.

Under sekkebetegnelsen ytre høyre skiller vi mellom høyreekstrem og høyreradikal ideologi. Felles for begge er nativismen, tanken om at folk og stat skal være ett. Der høyreekstreme er anti-demokratiske, er de høyreradikale ikke mot demokratiet som sådan, men som regel mot de styrende elitene og dagens representative demokratiske institusjoner som de mener er et hinder for folkeviljen. Fascismen er en avart av høyreekstremismen, mens etnopluralismen (eller etnonasjonalismen) og anti-islam er avarter av høyreradikalismen. Det er den høyreradikale siden som har vært i fremvekst de siste tiårene.

Dette har også vært tilfelle i Norge det siste tiåret. Innenfor dette tidsrommet har vi hatt to høyreekstreme grupper: Den nordiske motstandsbevegelsen og Vigrid. Til sammenligning har vi hatt fire høyreradikale aktivistgrupper: Folkebevegelsen mot innvandring, Stopp Islamiseringen av Norge, Norwegian Defence League og PEGIDA. De siste tre er hovedsakelig anti-islamske.

Ideologi er ikke den viktigste årsaken til at folk blir med i høyreradikale eller høyreekstreme grupper. Andre faktorer som vennskap og moralske sjokk spiller en større rolle. Det er heller ikke slik at ideologisk ekstremisme er ensbetydende med politisk vold. De fleste ekstremister utøver aldri vold. Vold begått av medlemmer i høyreekstreme grupper drives i hovedsak av andre forhold enn ideologi, slik som konkurranse og hevn. Derimot fremstår ideologi som viktigere for de ensomme ulvene. Men også her er det heller ikke slik at ideologi kan gi hele forklaringen. Psykologiske faktorer er vel så viktig.

LOGOER

Under følger logoene til Den nordiske motstandsbevegelsen (DNM), Vigrid, Stopp Islamiseringen av Norge (SIAN), Folkebevegelsen mot innvandring (FMI), Norwegian Defence League (NDL) og Patriotiske Europeere mot Islamiseringen av Vesten (PEGIDA).

36 Blee (2017).

37 Lodenius (2006), s. 78-120.

HØYREEKSTREME GRUPPER

Figur 1. Den fascistiske gruppen DNMs logo består av en innrammet t-rune. Runen symboliserer den norrøne guden Tyr, og står for kamp og makt.

Figur 2. Den fascistiske gruppen Vigrids logo er en stilisert utgave av Yggdrasil, livets tre i norrøn mytologi. Navnet Vigrid er fra de norrøne Edda-verkene, og står for den mytologiske sletten der det siste slaget mellom de gode og onde kreftene utkjempes.

HØYRERADIKALE GRUPPER

Figur 3. Den innvandringsfiendtlige nasjonalistgruppen FMIs logo er en sirkel med teksten «Bevar Norge norsk» i midten. Logoen anvender fargene i det norske flagget.

Figur 4. Den anti-islamske gruppen SIANs logo viser silhuetten av en ulv i fargene til det norske flagget.

Figur 5. Den anti-islamske gruppen NDLS logo viser det norske flagget omkranset av en sølvfarget ring hvor det står *In hoc signo vinces*, som er latin for «i dette tegnet skal du erobre».

Figur 6. Den anti-islamske gruppen PEGIDAs logo viser en figur som kaster symbolene til Den islamske staten (IS), Anti-Fascistisk Aksjon (AFA), nazistenes hakekors og Sovjetunionens hammer og sigd i et søppelspann.

LITTERATURLISTE:

- Berntzen, L.E. & Sandberg, S. 2014. The collective nature of lone wolf terrorism: Anders Behring Breivik and the anti-Islamic social movement. *Terrorism and Political Violence*, 26(5), s. 759–779
- Berntzen, L.E. & Weisskircher, M. 2016. Anti-Islamic PEGIDA Beyond Germany: Explaining Differences in Mobilisation. *Journal of Intercultural Studies*, 37(6), s. 556–573
- Berntzen, L.E. 2018. *The Anti-Islamic Movement. Far Right and Liberal?* Doktoravhandling, European University Institute
- Borum, R. 2011. Radicalization into violent extremism I: A review of social science theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4), s. 7
- Bjørge, T. 1997. *Racist and right-wing violence in Scandinavia: Patterns, perpetrators and responses*. Tano Aschehoug
- Blee, K.M. 2017. How The Study of White Supremacism is Helped and Hindered by Social Movement Research. *Mobilization*, 22(1), s. 1–15
- Bobbio, N. 1996. *Left and right: The significance of a political distinction*. University of Chicago Press
- Busher, J. 2015. *The making of anti-Muslim protest: Grassroots activism in the English Defence League*. Routledge
- Capoccia, G. 2005. *Defending democracy: Reactions to extremism in interwar Europe*. JHU Press
- Corner, E. & Gill, P. 2015. A false dichotomy? Mental illness and lone-actor terrorism. *Law and human behavior*, 39(1), s. 23
- Della Porta, D. 2013. *Clandestine political violence*. Cambridge University Press
- Fangen, K. 1999. «Pride and power: a sociological interpretation of the Norwegian radical nationalist underground movement»
- Fangen, K. 2001. *En bok om nynazister*. Universitetsforlaget. Oslo
- Griffin, R. 2000. Revolution from the right: fascism. *Revolutions and the Revolutionary Tradition in the West*, 1560(1991), s. 185–201
- Haanshuus, B.P. & Jupskås, A.R. 2017. Høyreklikk! En analyse av ytre høyre på sosiale medier i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 58(02), s. 145–165
- Jupskås, A.R. 2013. *Ekstreme Europa: ideologi, årsaker og konsekvenser*. Cappelen

Damm

Juppskås, A.R. 2015. «The persistence of populism. The Norwegian progress party 1973–2009»

Laqueur, W. 2006. *Fascism past and present, West and East: an international debate on concepts and cases in the comparative study of the extreme right* (Vol. 35). Columbia University Press

Lindalen, K.K. 2017. *Vi er her for å bevare vårt folk, vår kultur og vår særegenhet. Et sosiologisk studie av identitetsideer*. Masteroppgave, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo

Lodenius, A.L. 2011. *Gatans parlament: om politiska våldsverkare i Sverige*. Ordfront Förlag

Löow, H. 1999. «Svensk rasism och antisemitism. Historiska kontexter» i Erik Olsson (red.) *Etnisitetens gränser och mångfald*

Löow, H. 2004. *Nazismen i Sverige 1924–1979. Pionjärerna, partierna, propagandan*

Löow, H. 2015. *Nazismen i Sverige 2000–2014*. Ordfront

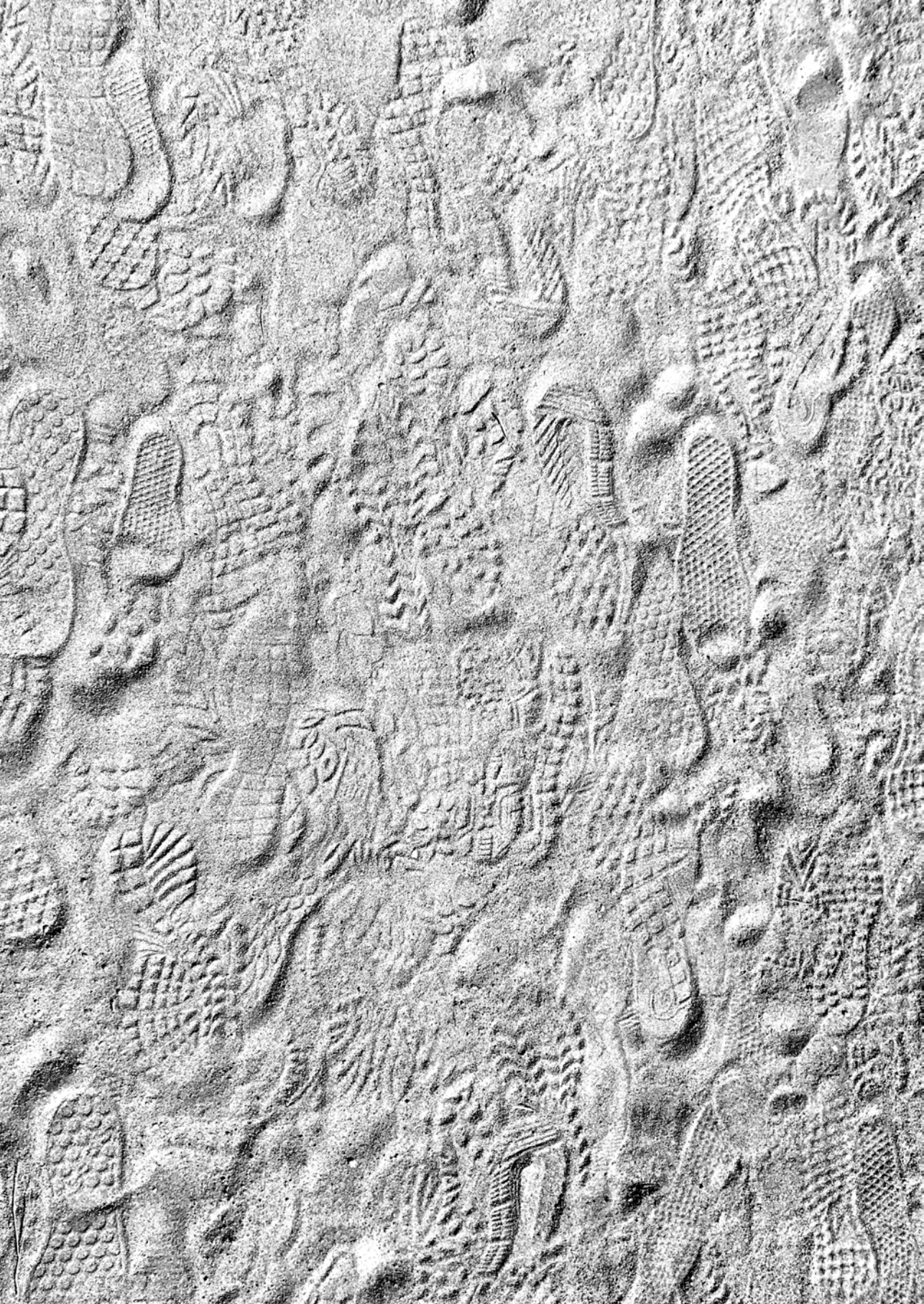
McCauley, C. & Moskalenko, S. 2017. Understanding political radicalization: The two-pyramids model. *American Psychologist*, 72(3), s. 205

Mudde, C. 2007. *Populist radical right parties in Europe* (Vol. 22, No. 8). Cambridge University Press. Cambridge

Ravndal, J. 2017. *Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo

Rydgren, J. 2005. Is extreme right-wing populism contagious? Explaining the emergence of a new party family. *European journal of political research* 44.3 (2005): s. 413–437

Rydgren, J. & Widfeldt, A. (red.). 2004. *Från Le Pen till Pim Fortuyn: populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Liber

KAPITTEL 8

ISLAMISTISK EKSTREMISME - EN INNFORING

BRYNJAR LIA

ISLAMISTISK EKSTREMISME – EN INNFØRING

Brynjar Lia er utdannet historiker med Midtøsten som spesialfelt og har forsket på islamisme, jihadisme og terrorisme siden slutten av 1990-tallet. Han er professor II ved Forsvarets forskningsinstitutt (FFI), og i perioden 1999–2011 bygget han opp og ledet FFIs internasjonalt anerkjente forskningsmiljø på jihadisme. Lia er forfatter av en lang rekke bøker og artikler om militant islamisme og terrorisme.¹

Dette kapitlet vil drøfte hva islamistisk ekstremisme er, og forklare sentrale ord og uttrykk som man ofte støter på i taler og tekster skrevet av ekstreme islamister. Deretter følger en beskrivelse av ulike typer organisasjoner og bevegelser som kan defineres som ekstreme islamistgrupper, herunder også terrorgrupper. Til slutt vil jeg se på situasjonen i Norge der vi har hatt en rekke ulike typer ekstreme islamistmiljøer i løpet av de tre siste tiårene.

ISLAMISME OG EKSTREMISME – RETNINGER OG AVGRENSNING

Begrepet islamisme er avledet av «islam» og brukes ofte synonymt med begrep som «politisk islam» eller «islamsk fundamentalisme». «Islam» er en verdensreligion med et utall av trosretninger, tolkningstradisjoner og praksiser, mens «islamisme» er en politisk ideologi, eller rettere sagt en samlebetegnelse for flere politiske ideologier. På samme måte som begrepet «sosialisme» i prinsippet kan romme svært mye, kanskje alt fra trauste norske sosialdemokrater til voldelige anarkister og geriljagrupper, så finner vi mange ulike typer islamister. De aller fleste islamister er ikke revolusjonære eller tilhengere av voldelig opprør, og de søker først og fremst å endre det politiske systemet innenifra med politiske virkemidler. I tillegg er islamistbevegelser ofte engasjert i omfattende religiøst og sosialt arbeid i et forsøk på å endre samfunnet nedenifra.

Islamisme er altså en type politisk ideologi, og et vanlig kjennetegn på islamisme er

¹ Mange av Lias publikasjoner er tilgjengelige i fulltekst på hans hjemmeside på UiO. Se spesielt «Norske muslimske fremmedkrigere» (2014); «Profetens Ummah og sosiale medier» (2013); og «Jihadism in Norway: a Typology of Militant Networks in a Peripheral European Country» (2016). Alle finnes i fulltekst på <http://www.hf.uio.no/ikos/personer/vit/midtostenstudier/fast/brynjar/>

at dette handler om organiserte bevegelser som arbeider for å innføre islamsk lovgiving og etablere islamske stater. Det er viktig å ha i bakhodet at få av verdens muslimer kan betegnes som islamister, og de ulike islamistiske grupperingene er heller ikke enige om akkurat hva islamsk lovgiving er i praksis, hvordan denne islamske staten skal se ut, eller hvor bokstavtro man skal være i tolkningen av påbudene i Koranen og tradisjonene (hadithene) etter Profeten. Mange islamister fremmer i dag krav om en sivil/sekulær stat basert på moderne demokratiske prinsipper og der islamske tradisjoner respekteres. Det tunisiske Ennahda-partiet er et eksempel på denne type islamisme. En rekke islamistbevegelser er imidlertid langt mer negative til demokrati som styreform enn Ennahda, uten at de dermed er tilhengere av politisk vold og terrorisme som virkemiddel. «Hizb ut-Tahrir» («Frigjøringspartiet»), en transnasjonal bevegelse med avdelinger i mange land, herunder Danmark, er et eksempel på ikke-voldelig, ikke-demokratisk islamisme. Deres mål er å forene den muslimske verden og gjeninnføre det islamske «kalifatet» (Khilafa på arabisk). Sistnevnte er en betegnelse på det islamske imperiet som ekspanderte ut fra den arabiske halvøy og Levanten i islams gullalder fra 600-tallet frem til mongolinvasjonen på 1200-tallet. Etter det fortsatte kalifatet å eksistere som et åndelig overhode for verdens muslimer inntil det ble avskaffet i Tyrkia i 1924.

En sentral tendens innenfor moderne islamisme er «salafisme», en vid betegnelse som brukes om svært ulike typer muslimske retninger, fra militante og voldelige bevegelser til mer moderate politiske aktører, i tillegg til teologisk konservative apolitiske retninger. Sistnevnte faller delvis utenfor islamismebegrepet på grunn av deres avvisning av politisk deltakelse. Salafister kjennetegnes gjerne av et ønske om å etterligne profeten Muhammad og de første fire generasjoner muslimer, de såkalte ærbare forfedrene («al-Salaf al-Salih»).

Salafister, både moderate og de mer ekstreme, kan ofte oppfattes som ekskluderende i den forstand at de uttrykker seg som om deres islamoppfatning er den eneste sanne retningen, og at alle andre muslimer er «villfarne», og i noens øyne «frafalne». Retningen assosieres i dag gjerne med en konservativ saudisk islamforståelse, blant annet fordi salafister ofte følger råd og påbud fra ledende saudiske muslimske lærde. Av den grunn brukes også betegnelsen «wahhabisme» ofte synonymt med «salafisme», selv om dette er noe misvisende. Det finnes knapt nok noen islamistiske bevegelser som selv kaller seg wahhabister, et navn som kommer fra Muhammad bin Abd al-Wahhab (1703–1792), den religiøse grunnleggeren av den første saudiske stat i al-Diriyya (nordvest for dagens Riyadh) i 1744.

Det vi kan trekke ut av dette, er at det finnes en rekke ulike islamistbevegelser, men relativt få av disse er det vi kaller ekstreme eller militante. De som beskrives som ekstreme, er det i den forstand at de helt avviser demokrati som styreform, og at de aksepterer voldsbruk som et legitimt politisk virkemiddel. Avvisningen av demokrati begrunnes med at det er et folkestyre bygget på menneskeskapte lover, mens muslimer kun skal adlyde lover som Gud har gitt, og derfor bør samfunnet innrettes deretter. Ekstreme islamister har ofte en tendens til å overdrive hva man kan lese direkte ut av Koranen og Profetens tradisjoner når det gjelder lover, og de plukker gjerne ut enkeltstater uten å ta hensyn til den omfattende islamske litteraturen om hvordan tekstene skal forstås og fortolkes.

Et typisk slagord blant islamister er kravet om innføring av sharia som lovverk for alle deler av samfunnet, og der vil ekstreme islamister gå mye lenger enn sine moderate motstykker i å kreve umiddelbar og kompromissløs implementering. Begrepet «sharia» brukes gjerne synonymt med islamsk lovgiving, men det er ikke et nedskrevet lovverk på samme måte som for eksempel Norges lover. Sharia kan bedre forstås som religiøse leveregler og lovfortolkninger som kan leses ut av islams hellige skrifter. Noen påbud er mer eksplisitte enn andre, men vi snakker likevel om subjektive tolkninger av tekster. Blant muslimer flest er det mange som sier de støtter sharia, men da tenker mange på sharia som de dagligdagse levereglene og moralske påbud muslimer skal følge, samt ritualer som bønn og faste, som til sammen skaper en islamsk orden og leveste. Sharia er med andre ord langt mer enn bare islamsk strafferett.

Et godt eksempel på hvordan sharia oppfattes og praktiseres, er utstedelse av fatwaer. Dette er formelt sett en slags «rettslig betenkning» fra en islamsk lærd vedrørende et spørsmål om forhold relatert til islamsk lov. I praksis er det svar på et spørsmål der spørsmålsstiller er en ulærd muslim og spørsmålssvarer er en som betraktes som en islamsk lærd («alim» eller «ulama» i flertall). Enhver som har opplæring og skoleing i islamsk lov, kan i prinsippet utstede fatwaer, noe som innebærer stor spennvidde i fortolkningen av sharia. Det finnes en rekke eksempler på at ekstreme islamister opptrer i «mufti»-rollen (*mufti* betyr «islamsk rettslærd»). Etter Khomeinis fatwa mot Salman Rushdie i 1989 i forbindelse med utgivelsen av boken *Sataniske vers* har fatwa gjerne blitt oppfattet som ensbetydende med dødsstraff, men det er altså misvisende. Det er et utbredt syn både blant sunni- og sjiamuslimer at blasfemi og fornærmelser av profeten Muhammad medfører dødsstraff, og en rekke muslimske majoritetsland har dødsstraff for blasfemi og apostasi, i tillegg til en rekke andre grove «synder». Disse forbrytelsene omtales gjerne som «hudud» eller «Guds grenser» og viser til handlinger som anses å krenke Gud. I prinsippet kan hudud-straffene komme til anvendelse for ekteskapsbrudd og falske anklager om ekteskapsbrudd («zina»), tyveri, landeveisrøveri, alkoholkonsum og blasfemi. Mens ekstreme islamister ofte er høylytte tilhengere av en reservasjonsløs utøvelse av denne type straffer, vil mange ledende islamske lærde ofte finne at omstendighetene ikke tillater bruk av disse straffene, og at bare den type apostasi som innebærer «politisk forræderi» eller landssvik, bør straffes med døden.²

Militante islamister betrakter gjerne apostasi- og blasfemisaker som et effektivt virkemiddel for mobilisering av tilhengere og for å presse moderate muslimske rivaler på defensiven. Det er svært mange eksempler på at lederskikkelser blant de ekstreme islamistene løfter frem slike saker i muslimske majoritetsland og bruker disse til å polarisere opinionen. I den vestlige verden er Muhammad-karikaturkrisen mest kjent. Denne begynte da Jyllandsposten på høsten 2005 publiserte en rekke karikaturtegninger som ble påstått å både være en latterliggjøring av profeten Muhammad og et brudd på en islamsk norm om at Profeten ikke skal avbildes. Dette førte til en massiv

mobilisering verden over. I årene som fulgte, var Jyllandsposten og karikaturtegneren Kurt Westergaard et av de mest profilerte terrormålene i Europa.

Ikke alle forsøk på å hisse opp folkeopinionen til kamp mot «de vantro» har vært like vellykkede. Tvert imot ser det ut til at de fleste forsøk fra militante islamister på å mobilisere til kamp basert på blasfemisaker mislykkes. Et eksempel på en slik feilslått kampanje var Mulla Krekars trusler og gjentatte oppfordringer til hevnaksjoner mot tre kurdere som hadde filmet brenningen av flere koranvers i Oslo i 2010 og lagt filmklippet ut på YouTube. Kurderne ønsket å sette søkelyset på at Iraks tidligere diktator, Saddam Hussein, hadde brukt Anfal-versene i Koranen for å legitimere massedrapet på kurderne på slutten av 1980-tallet. Krekar mente derimot at sharia foreskrev dødsstraff for koranbrenning og oppfordret muslimer i Norge og verden over til å straffe de tre. Krekars oppildnende taler, distribuert via nettet, falt imidlertid på stengrunn. Saken fikk omtrent ikke oppmerksomhet og sto således i skarp kontrast til et fåtall meget kjente blasfemisaker i samme periode og som involverte danske (Jyllandsposten), svenske (Lars Vilks' rondellhund-tegning) og amerikanske (Innocence of Muslims-filmen) fornærmelser av Profeten. De sistnevnte utløste ikke bare demonstrasjoner, men også drapstrusler og terroraksjoner. Muhammad-karikaturer og andre «fornærmelser mot islam» er helt klart en sentral faktor som kan øke terrorfaren her hjemme, men når og på hvilken måte slike saker blir til en mobiliseringssak for militante islamister, er imidlertid meget vanskelig å forutsi.

JIHADISME OG TERRORISME

For mange muslimer betyr *jihad* – et begrep man kan oversette som «hellig bestrebelse på Guds vei» – fortrinnsvis en åndelig bestrebelse for det gode. Men sekundært kan jihad også bety en tradisjonell militær forsvarskamp for å forsvare muslimsk land mot invasjon og militære angrep utenfra. For militante jihadister er jihad en altomfattende voldelig kamp utenfor staters kontroll og styring der den enkelte muslim kan gripe til våpen uten godkjenning fra stater og internasjonale organisasjoner. De oppfatter jihad både som en voldelig opprørskrig mot sittende styresmakter og en global voldskampanje mot «islams mange fiender», fortrinnsvis USA og Vesten.

Militant jihadisme er en ytterliggående avart av islamisme og kan for enkelthets skyld gjerne defineres som ideologien til Al Qaida og dets utbrytergruppe Den islamske staten (IS). Selv om «jihadisme» ofte brukes synonymt med betegnelser som «militant islamisme» og «ekstrem islamisme», er det store forskjeller på «jihadisme» og «politisk islamisme». Norske massemedier omtaler ofte kjente jihadistgrupper som «islamister», men dette er en slurvete praksis som bidrar til å sause sammen parlamentariske politiske partier og ekstreme voldsforherligende terrorgrupper.³

2 En annen sterk innvending mot dødsstraff for apostasi er at dødsstraff strider mot nasjonal lovgiving i svært mange land. Muslimer som har fått politisk asyl og/eller oppholdstillatelse og/eller statsborgerskap i et ikke-muslimsk land, har inngått en pakt med en ikke-muslimsk stat og plikter dermed å følge landets lover. Dersom nasjonal lovgiving bryter fundamentalt med islamsk lov, er løsningen ikke å bryte nasjonale lover, men å emigrere til et land der man kan praktisere islam fritt.

3 Boken *Islamismen: Ideologi og trussel* (Dreyers forlag, 2016) er et annet eksempel på dette. Her har flere av bidragsyterne «slått legitime islamistpartier i hartkorn med jihadister.» Se min anmeldelse av boken i *Aftenposten* 16. april 2016. https://www.aftenposten.no/kultur/i/a2wKd/Sorensen_-Hagtvat-et-og-Brandals-antologi-er-polemisk-og-nyansert-om-islamisme

Ett av jihadismens fremste kjennetegn er at den forfekter et verdenssyn om at «islam er under angrep» (se også kapittel 9 om konspirasjonsteorier) og at voldelig kamp med alle virkemidler er den eneste løsningen. Det er verdt å merke seg at ikke alle ekstreme eller radikale islamistgrupper, eller muslimske ekstremister, er jihadister. Sistnevnte betegnelse passer best på grupper som enten er en del av Al Qaida-nettverket eller har sine historiske røtter i dette nettverket (slik tilfellet er med IS).

Hovedelementene i Al Qaidas ideologi er at den islamske verden er dominert og delvis okkupert av vestlige «vantro» (kafir, kuffar i flertall) stater. Både Vestens kolonihistorie i regionen og de historiske korstogene som fant sted mellom det 11. og 13. århundre, trekkes inn i jihadistenes verdensforståelse. I fiendebildene deres er begrepet «korsfarere» (salibi, salibiyyun i flertall) sentralt. Disse er stort sett ensbetydende med myndighetene og makteliter i vestlige land. Jihadistene mener at «korsfarerne» står i ledtog med korrupte makteliter og diktatorer i den muslimske verden. Sistnevnte har forrådt den muslimske nasjon og forlatt sin muslimske tro, og av denne grunn betegnes de som «frafalne» (murtadd, murtaddun i flertall) og tyranner (taghut eller tawaghit i flertall). Al Qaida og IS snakker gjerne om en global koalisjon av vantro og frafalne. Jihadistene skiller gjerne mellom den fjerne fienden (al-'aduw al-ba'id) og den nære fienden (al-'aduw al-qarib) og er ofte ikke enig seg imellom om hvilke av disse fiendene som det skal prioriteres å kjempe mot. IS mener dessuten at Iran og sjiaislam er en vel så farlig fiende som korsfarerne og tyrannene. Sjiamuslimer omtales gjerne av jihadistene som rafida (rawafid i flertall), som betyr «de som avviser», fordi sjiaislam ikke anerkjenner kalifene Abu Bakr, Umar og Uthman som legitime etterfølgere etter profeten Muhammad.

I Al Qaidas verdensforståelse er en voldelig, gjerne militær kamp helt nødvendig for å frigjøre den islamske verden fra korsfarernes og tyrannenes åk. I motsetning til mange lokalt orienterte militante islamistgrupper ønsker Al Qaida å fokusere på «frigjøring», ikke væpnet revolusjon, fordi de mener frigjøringsfokus virker samlende. Grunnen til at Al Qaida og dets affilierte bevegelser kalles, og kaller seg selv, jihadister, er fordi de har gjort plikten om jihad til et så sentralt kjernepunkt i sin ideologi. De hevder at plikten til å utøve voldelig jihad mot korsfarerne og deres allierte tyranner (tawaghit) påhviler enhver voksen og kapabel muslim. Siden hele den muslimske verden er de facto okkupert, slik Al Qaida ser det, er det nå «en individuell plikt» (fard 'ayn) å delta i jihad, ikke bare for muslimer i muslimske majoritetsland i Midtøsten, Afrika og Asia, men også i andre deler av verden, inkludert i Vest-Europa. For Al Qaida har altså den voldelige kampen ingen geografiske grenser. I praksis ser vi imidlertid at den militære kampen i all hovedsak foregår i et fåtall muslimske majoritetsland der jihadistene deltar i borgerkriger.

Al Qaida mener USA og dets europeiske allierte (korsfarerne) er den viktigste fienden, men oppildner også sine tilhengere til å slåss mot myndighetene i land som Egypt, Jemen, Algerie, Syria, Irak, Somalia, Afghanistan og Pakistan. I praksis vil alle land som bidrar i kampen mot terror, være på jihadistenes fiendeliste. Oppfordringer til, og utføring av, angrep i «Vesten» er ment å svekke USA og Europas vilje til å delta i militære intervensjoner i Midtøsten og Asia, altså som en type «bak fiendens linjer»-angrep. Jihadistene har også andre fiender. Israel og jødene er høyt oppe på listen, men

siden mulighetene til å ramme Israel er små, vier jihadistene mindre plass til Israel i sin propaganda.

I etterkant av USAs invasjon av Irak og Irans økende dominans i Midtøsten har flere jihadistgrupper med utspring fra Al Qaida begynt å betrakte Iran og den sjia-dominerte regjeringen i Irak som sin fremste fiende, blant annet fordi sjiamuslimske og pro-iranske partier dominerer politikken i Irak. Samtidig har borgerkrigene i Syria og Irak gitt grobunn for en lang rekke opprørs- og militsgrupper som promoterer andre former for ekstrem voldsbejaende islamistisk ideologi enn Al Qaidas. Pro-iranske militsgrupper i Syria og Irak står for en ekstrem voldsforherligende ideologi med røtter i sjiaislam.

Fremveksten av IS er et eksempel på en meget ytterliggående form for jihadisme med røtter i sunniislam. Al Qaida kaller gjerne IS for «kharijitter» (khariji, flertall: khawarij). Uttrykket kan oversettes med «utbrytere» og har røtter tilbake til det første skismaet i islam etter profeten Muhammads død. I dag har begrepet fått betydningen «veldig ekstrem» og brukes både av tradisjonelle muslimske lærde og av Al Qaida for å beskrive ytterliggående meningsmotstandere.

I muslimske majoritetsland finnes det et utall muslimske ekstremistgrupper som har en voldsbejaende antidemokratisk retorikk. Situasjonen i Pakistan illustrerer godt spennvidden av slike ekstremistgrupper. Her opererer en rekke radikale islamistbevegelser med våpen i hånd for «frigjøring» av Kashmir, eller de deltar i Taliban-geriljaen i Afghanistan. Andre islamistgrupper står bak voldelige angrep mot meningsmotstandere eller deltar i hevnangrep mot tilhengere av rivaliserende religiøse sekter eller minoritetsgrupper.

Mens disse organisasjonene er store og velorganiserte i hjemlandene sine, har de også tilhengere og organisatoriske avleggere blant innvandrerbefolkningen i Europa. Det er likevel viktig å merke seg at i mange tilfeller vil militante islamistgrupper ha én strategi for vestlige land og en annen for muslimske majoritetsland. I motsetning til Al Qaida og IS vil de aller fleste militante islamistgrupper bruke Europa som tilfluktsted og en base for å drive politisk arbeid, forkynning og propagandavirksomhet, ikke som arena for angrep.

I denne sammenhengen er det viktig å påpeke at ikke alle islamistiske ekstremistgrupper er terrorister. Begrepet «terrorisme» er vanskelig å definere presist, men den inneholder gjerne disse sentrale elementene: 1) planlagte politisk motiverte voldshandlinger; 2) rettet mot sivile eller ikke-stridende; 3) utført av enkeltpersoner og ikke-statlige aktører, gjerne opprørsgrupper; og 4) med et mål om å påvirke et publikum. Sistnevnte faktor er blant de viktigste. Terrorisme er med andre ord én spesiell form for politisk vold, og er således ikke synonymt med væpnet opprør og geriljakrig. De aller fleste voldelige islamistgrupper er først og fremst geriljagrupper og vil ikke verken ønske eller prioritere å utføre terroraksjoner i Europa. Hamas, Hizbollah og Taliban-geriljaen er tre eksempler på militante islamistgrupper med et hovedsakelig lokalt fokus.⁴ Ideologisk sett er de svært forskjellige både i synet på demokrati, kvinners rolle i samfunnet og

4 Hizbollah var angivelig involvert i to store terroraksjoner i Latin-Amerika tidlig på 1990-tallet.

teologisk ståsted, men samtlige har geriljastyrker, og samtlige begrenser sin militære kamp til territorielle konfliktsoner i hjemlandet eller nabolandet (sistnevnte gjelder Hizbollah i Syria).

Et sentralt aspekt ved jihadistisk ideologi er martyriet. Ønsket om å delta i kamp for Guds sak (jihad fi sabil Allah) og oppnå martyrdom (istishhad) er et gjennomgangstema i jihadistisk propaganda. Man oppfordres til å lengte etter og elske døden og det hinsidige. Med det skapes en distanse til den «vestlige dekadente verden»s frykt for døden og kjærlighet til det dennesidige. I jihadistbevegelsene finner man mange kulturelle uttrykk for denne martyrdyrkingen. Det kan være overnaturlige historier om hvordan martyrenes kroppar ikke råtner, men dufter av musk selv måneder etter at døden inntraff. Eller bryllupsfeiringer der deltakerne, kun menn, feirer den kommende martyrs ekteskap med huria (skrives også houria), vakre jomfruskikkelser som martyren gifter seg med i det hinsidige. Martyrdomdyrkelsen er et viktig element i å overbevise unge menn om å delta i selvmordsaksjoner, og er en av jihadistbevegelsens aller viktigste aksjonsformer. Jihadkultur er et mangeartet fenomen og består også av poesi, drømmer, a cappella-musikk (nashid, anashid i flertall) og mye annet. Et paradoks er hvordan følsomhet og tårer gjennom poesi og a cappella-musikk blir et viktig element for samhold i ellers svært brutale og voldelige grupperinger. Jihadistrekrutter trår med andre ord inn i et nytt sosialt, kulturelt og ideologisk univers der tidligere oppfatninger og forestillinger forkastes til fordel for en ny, radikal verdensanskuelse.

GRUPPER, UTVIKLING OG TRENDER I NORGE

Jihadisme og ekstrem islamisme i Norge er i hovedsak et fenomen fra tiden etter 1990. Frem til demonstrasjonene mot Muhammad-karikaturtegningene i 2010–2012 fantes det svært få offentlige uttrykk for ekstrem islamisme i Norge. Man kan for enkelthets skyld oppsummere historien til norsk jihadisme som et historisk skifte. På 1990-tallet besto militante islamister i hovedsak av utenlandske aktivister, eksilpolitikere og forkynnere hvis tilhengerskare var etnisk homogene og fokusert om hjemlandets konflikter. Mens i perioden etter 2010 vokste det frem et landsomspennende nettverk av norsk-talende, multietniske ekstremister som fokuserte på saker som også involverte Norge, i tillegg til å la seg rekruttere som fremmedkrigere til Syria og Irak.⁵ I denne tidsperioden finner vi fem hovedtyper av islamistisk ekstremisme i Norge når det gjelder organisasjonsstruktur, aktivitet, hvor åpne de er, og hvordan de rekrutterer.

Den tidligste typen er de man gjerne kan kalle militante eksilpolitikere. Deres engasjement var rettet mot opprinnelseslandet der vedkommende gjerne hadde hatt en politisk eller militær rolle før han ble tvunget til å flykte. Disse hadde gjerne nettverk i

5 I perioden 2012–2015 var fremmedkrigerdeltakelsen fra Norge på et historisk rekordnivå med kanskje så mange som hundre fremmedkrigere i Syria og Irak. Deretter har rekrutteringen omtrent stoppet, mens det fremdeles er flere titalls av disse igjen i Midtøsten.

eksil i mange land i Europa, men hadde som oftest en relativt etnisk homogen tilhengerskare og gjorde lite av seg i norsk offentlighet. Unntaket er Mullah Krekar som var en typisk eksilpolitiker frem til 2002 da han for alvor ble kjent for offentligheten på grunn av påståtte forbindelser til Al Qaida-nettverket. Han hadde imidlertid spilt en meget sentral rolle som militær leder for en militant islamistgruppe i irakisk Kurdistan igjennom hele 1990-tallet, men det ble først kjent etter 2002.

En annen type islamistisk ekstremisme er det vi kan kalle diaspora-baserte støtte-nettverk. Disse består ikke nødvendigvis av prominente eksilpolitikere fra den muslimske verden, selv om det kan være tilfellet, men har som sin hovedoppgave å samle inn penger og drive propagandavirksomhet for en militant islamistisk opprørsgruppe eller opposisjonsgruppe i hjemlandet. Støttenettverkene i Norge og Skandinavia for den somaliske Al-Shabaab-geriljaen er et godt eksempel på denne type islamistnettverk. Sentrale personer i dette nettverket ble arrestert av norsk politi i 2007, men få år senere ble hovedpersonen i nettverket valgt inn i parlamentet i Somalia, noe som viser hvor vanskelig det kan være å skille mellom legitim politikk og ekstrem islamisme.

En tredje type islamistnettverk i Norge er kategorien «militante islamister på besøk». Dette er jihadister på flukt eller på reise, og hvor Norge er deres destinasjon for en kortere eller lengre periode. Slike tilfeller har vi hatt noen av i Norge, blant annet ble to algeriske jihadister satt under overvåkning etter tips fra italiensk politi på midten av 2000-tallet da de brått dukket opp i Oslo.

En fjerde kategori er jihadistiske angrepsceller. Denne kategorien har vi omtrent ikke hatt i Norge. Unntaket er den såkalte Davud-cellen, en Al Qaida-styrt celle på tre personer som ble arrestert sommeren 2010. Hovedmannen, norsk-ugurske Mikael Davud, var den eneste av de tre som hadde blitt trent og hadde vært i kontakt med Al Qaida-ledelsen i Pakistan. Cellen forsøkte å skaffe ingredienser til en bombe som skulle ramme Jyllandsposten, men ble stoppet etter omfattende overvåkning av cellen utført av PST.

PROFETENS UMMAH

Den siste type nettverk er det vi kan kalle «hjemmedyrkede ekstremister». Det omtrent eneste eksemplet på denne type islamistisk ekstremisme i Norge er Profetens Ummah og dets forløpere og rundtliggende nettverk. Til forskjell fra de andre fire hovedkategoriene er denne type nettverk langt mer kapabel til å organisere bredt og nå ut til ungdom utover etniske og språklige barrierer. Rekrutteringen av fremmedkrigere i etterkant av Profetens Ummahs fremvekst har som nevnt vært formidabel, og det er denne type nettverk som utgjør den største radikaliseringsutfordringen i Norge.

Det ekstreme islamistmiljøet rundt Profetens Ummah vokste frem i etterkant av en stor markering i Oslo mot trykningen av en karikaturtegning av profeten Muhammad i Dagbladet i januar 2010. Miljøet trådte for alvor frem i offentligheten to år senere i januar 2012 da de arrangerte en demonstrasjon utenfor Stortinget mot Norges militære deltakelse i Afghanistan. Senere på året fikk miljøet en fastere organisatorisk form

under navnet Profetens Ummah med Ubaydullah Hussain som leder. Miljøet var meget sammensatt. Her figurerte ledende personer med fartstid fra de tunge kriminelle gjengmiljøene på 1990- og 2000-tallet. Ett sentralt medlem var en middelaldrende algerisk statsborger som hadde sonet en 10 års fengselsstraff i Marokko for våpensmugling for islamistiske opprørere. Mange var unge menn med en forhistorie bestående av volds- og narkotikakriminalitet, noen var nyomvendte etnisk norske konvertitter, og et ikke ubetydelig mindretall var unge kvinner, gjerne i kjæresteforhold med mannlige medlemmer.

Etter januar 2012 engasjerte miljøet seg i demonstrasjoner, markeringer og gateforkynning, men etter hvert tok Syria-konflikten over som deres viktigste kampsak. En lang rekke personer i, eller i tilknytning til, miljøet dro til Syria som fremmedkrigere. Mange av disse sluttet seg til jihadistgrupper i Syria og Irak, særlig til Den islamske staten (IS eller ISIS). Denne fremmedkrigerrekrutteringen avtok helt i 2015 som resultat av blant annet intensiv straffeforfølgning av både hjemvendte fremmedkrigere og personer involvert i rekruttering og tilrettelegging og ikke minst at IS' tidlige militære seirer ble snudd til nederlag. Profetens Ummahs leder reiste selv aldri ut av Norge som fremmedkriger, men ble i 2017 dømt til ni års fengsel for rekruttering til fordel for IS.

Det norske «hjemmedyrkede» ekstreme islamistmiljøet har i dag en mye lavere profil. PST betrakter fremdeles ekstrem islamisme som den største terrortrusselen i Norge, blant annet på grunn av den høye angrepsaktiviteten fra denne type grupper på kontinentet. Det norske miljøet mangler imidlertid kampsakene og de karismatiske lederne som skapte så gode vekstvilkår for Profetens Ummah i 2012. Mer generelt er det liten grunn til å tro at Norge vil oppleve langvarige kampanjer med terroraksjoner slik som for eksempel Frankrike har hatt. Norge er et periferiland i Europa med liten befolkning, ingen stor fortid som koloni- og imperiemakt, relativt lav synlighet på den globale arena, og begrenset militær deltakelse i Midtøsten, Nord-Afrika og Asia. Sistnevnte faktor er imidlertid en av de aller viktigste faktorene når det gjelder hvilke land jihadistgrupper angriper i Europa. Høyprofilert deltakelse i «okkupasjon av muslimske land» vil føre til betydelig økning i terrortrusselen. Mål i Norge kan også bli rammet som en konsekvens av at det finnes interessante utenlandske mål i Norge for jihadistene, det være seg franske, britiske eller amerikanske politiske eller økonomiske interesser. Med åpne grenser i Europa er det også en viss sannsynlighet for at jihadistgrupper fra andre land vil kunne angripe mål i Norge.

OPPSUMMERING

Islamistisk ekstremisme er et sammensatt fenomen som ikke bare består av organiserte bevegelser, nedskrevne ideologier, internettpredikanter, gateaktivister og voldelige terrorister. Det består også av et ideologisk, moralsk og sosialt univers med et eget vokabular og egne begreper, moralkodekser, sosiale omgangsformer og kulturelle uttrykk. For å gi et lite innblikk i denne forestillingsverdenen har dette kapitlet forsøkt å forklare og definere begrep og uttrykk som islamske ekstremister ofte bruker. Samtidig er det viktig å understreke hva som skiller militante islamister fra muslimer flest, og her kan ordvalg og

begrepsbruk være en nyttig rettesnor for å forstå skillelinjene. Begreper, ord og uttrykk fra tradisjonell islam blir gjerne brukt og fortolket av ekstremistene til å bety noe annet enn hva muslimer flest legger i disse begrepene. Ordet «jihad» er et godt eksempel, og mange muslimske røster i dag forsøker å ta tilbake jihad-begrepet og fremholder at jihad er aktivisme i islams navn for det godes sak. Men grenselinjene mellom ekstremistene og omverdenen handler ikke bare om hvordan religiøse tekster forstås og tolkes. Det handler kanskje vel så mye om en generell aksept av voldelige og antidemokratiske virkemidler. Her har ekstreme islamister mye til felles med høyreekstremister.

Med unntak av 22. juli-angrepene har Norge i stor grad vært forskånet for store terroraksjoner. Landet vårt er således på mange måter et unntak fra det mønsteret som har avtegnet seg i mange europeiske land de siste 15 årene, der militante islamistgrupper, ikke høyreekstremister, har stått for de største terrorangrepene. I Norge har ekstrem islamisme eksistert i mange ulike former og har utviklet seg mye siden 1990-tallet. Fremveksten av Profetens Ummah og den store rekrutteringen av fremmedkrigere til Syria og Irak i 2012–2015 er noe helt nytt i norsk sammenheng og bærer bud om at islamsk ekstremisme er blitt en viktig og antakelig vedvarende samfunnsutfordring.

KAPITTEL 9

KONSPIRASJONSTEORIER OG RADIKALISERINGSPROSESSER

SAIRA H. BASIT

KONSPIRASJONSTEORIER OG RADIKALISERINGSPROSESSER

Saira H. Basit er forsker ved Senter for asiatiske sikkerhetsstudier, Institutt for forsvarsstudier.

Dette kapitlet tar utgangspunkt i kunnskapen om at konspirasjonsteorier har økende viktighet i en radikaliseringsprosess: fra motivasjon til indoktrinering, gruppetilhørighet og viljen til å bruke vold. Det henger sammen både med sårbarhetsfaktorer hos mot-takeren, og at det finnes en indre motivasjon som erverver og myndiggjør narrativer som konspirasjonsteorier og tolkninger av religiøse tekster. Konspirasjonsteorier blir ofte brukt i rekrutteringsfasen. Når tilhørigheten til en ekstrem gruppe er på plass, og bruk av vold opptrer som legitimt i det nye fellesskapet, bruker ekstremistledere konspirasjonsteorier, tolkede religiøse tekster og propaganda for å videre oppfordre til ønskede voldshandlinger.

Kapitlet er sentrert rundt tre hovedspørsmål: Hvilken rolle spiller konspirasjonsteorier i radikaliseringsprosesser? Hvilke er de viktigste konspirasjonsmiljøene i Norge? Og hvordan påvirkes disse konspirasjonsmiljøene av internasjonale miljøer og internasjonale konflikter?

Den første delen av kapitlet definerer begrepene konspirasjonsteorier og radikaliseringsprosesser og setter disse i sammenheng. Den andre delen omhandler de viktigste konspirasjonsmiljøene i Norge, og tar for seg disse miljøenes fremste internasjonale inspirasjonskilder i prosessen med å legitimere vold. Den tredje og avsluttende delen uthever kapitlets viktigste momenter.

KONSPIRASJONER OG RADIKALISERING

En konspirasjonsteori er en forklaringsmodell som dreier seg om at myndighetene og/eller andre mektige organisasjoner har en skjult agenda som de fremmer gjennom hemmelige sammensvergelse. Med et omfangsrikt og innfløkt sammensurium av fakta og spekulasjoner vil konspirasjonsteoretikeren ha som mål å bevise overordnede, ondskapsfulle sammensvergelse bak historiske hendelser, nåtidige tendenser og fremtidige scenarier. Et eksempel er konspirasjonsteorier om at mektige undergrunnsorganisasjoner

som Illuminatus, Frimurerne og Bilderberger-gruppen arbeider i all hemmelighet for å lage en ny verdensorden, hvor de rike og mektige kommer til makten ved å kuppe alle verdens stater.

En stor utfordring med konspirasjonsteorier er at de er særdeles vanskelige å bekjempe eller motbevise. Et hovedelement i de ulike teoriene er at konspiratørene anven-der alle midler for å holde sannheten skjult for offentligheten.¹ Forsøk på å argumentere mot konspirasjonsteoriene kan tvert imot føre til ytterligere bekreftelse på at de er sanne. Dersom man for eksempel ved å vise bilder eller referere til beretninger fra overlevende prøver å argumentere med at holocaust faktisk skjedde, overfor en holocaust-benektet, vil det være mest nærliggende for benektet å tenke at de som er ansvarlige for konspirasjonen, har plantet sterke misvisende dokumenter for å fremstille det på den måten: Ifølge denne konspirasjonsteorien er alle som mener at holocaust fant sted, del av en større jødestyrt sammensvergelse som har som mål å påvise løgnen om at jøder ble forsøkt utryddet.

Det eneste som av og til kan sies å ha virkning overfor dem som er sårbare for konspirasjonsteorier, er å synliggjøre store mengder med håndfaste og visuelle fakta over tid som bekrefter virkeligheten, og dermed avkrefter konspirasjonsteorien. Det at slike teorier er så vanskelig å avkrefte, er konstant hodebry for dem som forsøker å motarbeide radikale narrativer for eksempel på internett.²

Mange miljøer lener seg på slike teorier om hemmelige sammensvergelse uten å gjøre noe mer ut av det. Utfordringen oppstår når konspirasjonsteorier bidrar til å rettferdiggjøre bruken av vold ved å utgjøre en del av trossystemet til den radikaliser-te. Konspirasjonsteorier er en grunnleggende faktor i aggressive religiøse og ideologiske radikaliseringsprosesser, og er sentrale i forståelsen av slike prosesser. Radikalisering er her definert som en prosess hvor en person går fra et ikke-voldelig trossystem til et trossystem som inkluderer viljen til å aktivt forfekte, tilrettelegge for eller anvende vold som en metode for å påvirke sosial eller politisk endring.

Konspirasjonsteoriene kan dermed være historier og fiendebilder som bidrar til å legitimere voldsbruk gjennom et verdensbilde som ikke kan motbevise. De former den radikaliser-te syn på verden, og er en ekstern kilde til mening når mening ellers mangler. Det å akseptere voldsbruk til et politisk formål er en grunnleggende del av det å bli radikaliser-te, og da bidrar konspirasjonsteorier til å redusere usikkerhet om en kontroversiell holdning eller følelse, slik at bruk av vold blir et legitimt middel til et politisk og/eller religiøst formål.

Med andre ord kan konspirasjonsteorier både bidra til å motivere til søken etter andre som tenker like tanker, eller brukes av en rekrutterer til å overbevise sårbare individer om å adoptere en ideologi. Begge deler vil resultere i gruppetilhørighet og legitimering av ellers avvikende holdninger. Viktigheten av slike konspirasjonsteorier og fiendebilder forsterkes ytterligere i indoktrineringsprosessen. Konspirasjonsteorier brukes for å oppnå og forankre konformitet og forsterke engasjementet innad i gruppen.³

1 Store norske leksikon.

2 DHS (2017).

3 Tørrissen.

Radikale synspunkt og voldelige handlinger legitimeres gjennom konspirasjonsteorier om at alle er imot gruppen, i kombinasjon med offerrolle-tenkning om egen gruppe.

Paralleller kan dras mellom en som søker å rekruttere ekstremister, og et totalitært styresett. I sin bok *Totalitarismens opprinnelse* fra 1951 skrev den kjente filosofen Hannah Arendt at det ideelle for et totalitært styresett ikke er den overbeviste nazisten eller kommunisten, men folk som ikke lenger forholder seg til skillet mellom fakta og fiksjon og skillet mellom sant og falskt. Totalitære regimer appellerer så bredt fordi de fokuserer på ideologi, og prøver gjennom dette å mobilisere hele befolkninger for støtte til en offisiell statlig ideologi. De bruker bevisst løgn om utsatte grupper og terror for å indoktrinere folket. Ideologi gir enkle svar, trøst og mening relatert til gåtene i det som en gang har vært, er, og skal komme.⁴

PSYKOLOGISKE MEKANISMER OG SÅRBARHETSFAKTORER

Konspirasjonsteoriene appell forstås bedre ved å studere noen psykologiske mekanismer som ligger til grunn: både beskyttelsesmekanismer og sårbarhetsfaktorer, og det som kalles skyv- og trekkfaktorer (push and pull factors). Enkelte ting vil skyve den radikalisererte lenger vekk fra samfunnet, mens andre ting vil fungere som forlokkende i de gruppene de søker.

For å øke forståelsen av de psykiske mekanismene refererer psykiater Terje Tørrissen til følelsene som naturlig kan oppstå inni oss i forbindelse med vold og terrorangrep. Slike angrep kan føre til frykt og skepsis hos mange. For eksempel ble en norsk-somalisk mann i 2004 forundret over hvordan folk på bussen dro seg unna ham da han kom hjem fra en ukes ferie på Kypros. Han hadde under ferieturen ikke lest nyhetene om mannen med somalisk bakgrunn, som hadde knivstukket tilfeldige trikkepassasjerer i Oslo. Etter terrorangrepet mot regjeringsskvartalet i Oslo 22. juli 2011 antok mange at gjerningspersonen var en ekstrem islamist, og i de umiddelbare timene etter terrorangrepet opplevde mange uskyldige nordmenn hatefulle ytringer og handlinger av fremmede som antok hva deres religiøse tilhørighet var ut ifra ytre karakteristikker.

Allikevel, til tross for følelser som frykt, skepsis og usikkerhet prøver de fleste av oss å holde fasaden og regulere de vanskelige følelsene innenfor samfunnets aksepterte premisser. Grunnen til dette er at de fleste av oss har mekanismer innenbords som beskytter mot radikalisering. Dette kan være personlige faktorer som toleranse og vidsynhet og evnen til kritisk tenkning, og samfunnsmessige faktorer som opplevelsen av gode familieforhold, gode sosiale nettverk og et generelt stabilt miljø.

Hos andre kan utfordringer i samfunnet og familiestrukturen kombinert med spesifikke personlige egenskaper lede til sosial utilpasshet og utenforskap. Dette er noe av det som kan gjøre individer sårbare for radikalisering. Her er det nettopp følelser som frykt, skepsis og usikkerhet, og også stigmatisering, diskriminering, frustrasjon, krenkelse, mislykkethet, hjelpeløshet, dårlige økonomiske vilkår og vanskelige sosiale erfaringer som

4 Arendt.

kan bidra til utenforskapet. I tillegg kommer sårbarhetsfaktorer som psykisk sykdom eller personlighetsforstyrrelser, mangel på kritisk dømmekraft, intens jakt på meningen med livet, avvikende livssyn og en intoleranse for tvetydighet. Spesielt relevante er følelsene av å ha blitt behandlet urettmessig eller at andre har krenket noe som er meget kjært. Ved siden av personlige opplevelser kan følelser knyttet til urettferdig behandling og krenking spores til historiske kriger, massakrer, forfølgelser og konspirasjonsteorier, og således gå langt tilbake i tid.

Når sårbarhetsfaktorene veier tyngre enn beskyttelsesmekanismene, kan visse personer utvikle et forenklet verdensbilde preget av manikeisk moralsk dualisme i form av en «oss» mot «dem»-tankegang.⁵ Det vil si at det ikke finnes rom for det som ligger mellom svart og hvitt. Dette blir en etablert del av trossystemet, og i denne sammenheng blir konkurrerende forklaringer og synspunkt systematisk avvist.⁶ Det kan igjen føre til en søken etter andre som tenker på samme måte, og danne grobunn for radikalisering. Radikalisererte miljøer kan aktivt oppsøkes, eller sårbare personer kan bli eksponert for voldelige og radikalisererte miljøer på andre måter, men indre motivasjon er en forutsetning for å bli radikalisert.

Avstanden mellom «oss» og «dem», «de gode» og «de onde» øker, og verdenssynet innsnevres ofte til denne typen manikeisk moralsk dualisme. Tiltroen til systemet og autoritet undergraves. Videre kan samfunnet rundt bidra til å forsterke dette skillet gjennom å ta avstand fra gruppen.⁷ Denne avstanden kan både oppleves fra venner og familie, men også gjennom media og samfunnsdebatt. For de radikale gruppene ledere kan hensikten med å anvende konspirasjonsteorier være å demonisere og degradere fienden eller «dem» / «de onde» til noe nærmest umenneskelig for lettere å motivere til ekstreme og voldelige handlinger.

KONSPIRASJONSMILJØER I NORGE OG INTERNASJONAL INSPIRASJON

Det følgende tar for seg de viktigste konspirasjonsmiljøene i den norske settingen, og deres tilknytning til internasjonale miljøer og internasjonale konflikter. Knyttet til politisk motivert vold angir Politiets sikkerhetstjeneste (PST) i sin trusselvurdering for 2017 ekstreme islamister og høyreekstremister som miljøene med størst tilstedeværelse i Norge. Ekstreme islamister kan være norske fremmedkrigere som reiser til konfliktsoner, eller ISIL- og Al Qaida-inspirerte voldelige ekstremister på hjemmebane. På ytre høyre fløy er det oftest snakk om voldelige ekstremister som dyrker den såkalte hvite rases overlegenhet og aktivt motarbeider innvandring fra muslimske land. Terrorhandlinger fra venstreekstremister mot norske interesser ses på som svært lite sannsynlig, i og med

5 CPRLV.

6 For et eksempel på viktigheten av rendyrkede kategorier i ekstreme ideologier, se Flåten (2012).

7 Tørrissen.

at dette miljøet først og fremst har fokus på å bekjempe høyreekstremisme. Venstre-ekstremister kan være voldelige, men denne volden er rettet mot andre ekstremister og ikke mot majoritetssamfunnet med et ønske om å terrorisere.

EKSTREME ISLAMISTER

Antall nye personer som radikaliseres til ekstrem islamisme, er fortsatt lavt, men samtidig utgjør ekstreme islamister den største terrortrusselen mot Norge. Både Den islamske stat i Irak og Levanten (ISIL) og Al Qaida anser Norge som et legitimt, dog ikke prioritert, mål for terrorangrep. Få vil reise ut som fremmedkrigere. Allikevel vil ISILs og Al Qaidas oppfordringer om å utføre angrep i vestlige land vinne støtte også blant tilhengere i Norge, og blant fremmedkrigere som har returnert til Norge. Disse ekstreme islamistene kan bli inspirert av gjennomførte terrorangrep i andre vestlige land. Ekstreme islamister i Norge forholder seg først og fremst til konspirasjonsteorier om at vestlige land ønsker å undertrykke eller utslette islam og muslimer.⁸ Det er en kjent konspirasjonsteori at vestlig tilstedeværelse i Afghanistan er del av en større plan om å undertrykke den islamske verden, satt i gang av CIA og mektige jøder, og at dette vestlige inntoget må nedkjempes.⁹ Videre oppfordrer både ISIL og Al Qaida til å styrte muslimske lands ledere som allierer seg med vestlige land.

De såkalte medsammensvorne blir sett på som vantro, og omfatter også vanlige muslimer som omfavner det som blir definert som vestlige verdier, og dermed krenker islam. Innenfor disse miljøene blir ekstreme ledere som Osama bin Laden portrettert som frihetskjempere som bare har tatt opp kampen mot undertrykkelse av den islamske verden, nettopp med angrep som terroren mot tvillingtårnene i New York den 11. september 2001.

Som nevnt ovenfor er et av hovedformålene å bekjempe det vestlige inntoget i muslimske land, slik som Afghanistan. ISILs idé om å opprette et islamsk kalifat for rettroende virket tiltrekkende for mange radikale islamister. I Norge finnes det radikaliserte miljøer som sympatiserer med parter i regionale konflikter i Afghanistan, Somalia og Tsjetsjenia.¹⁰ I den somaliske konteksten er terrororganisasjonen Al-Shabaab en sentral inspirasjonskilde.

ISIL (også kalt ISIS, terrororganisasjonen Den islamske stat (IS) og Daesh) har spilt en særskilt stor rolle i de siste årenes radikaliseringsprosesser. Den viktigste grunnen til suksessen er et velutviklet engelskspråklig propagandaapparat med egenproduserte videoer og tidsskrifter, bilderapporter, radionyheter, offisielle uttalelser fra lederskikkelser og høy aktivitet på sosiale medier som Twitter og Telegram.¹¹ ISIL har også vist tilpasningsdyktighet og har stadig funnet nye kanaler for kommunikasjon. Al Qaida har ikke lyktes i like stor grad fordi de ikke har produsert store mengder med engelskspråklig

propaganda. Selv om ISILs hovedkonflikt er i Irak og Syria mot koalisjonsstyrkene, som Norge også er del av, har organisasjonens propaganda bidratt til å rekruttere ekstremister fra mange land. Disse er blitt en del av ISIL enten som fremmedkrigere som reiser til konfliktområdet i Midtøsten, eller som islamske ekstremister som planlegger terrorangrep i andre, også vestlige, land.

Andre har tatt på seg en rolle som rekrutterere. Den mest kjente i norsk sammenheng er Ubaydulla Hussain som i april 2017 ble dømt for å ha vært medlem av en terrororganisasjon og drevet terrorrekruttering. Samtidig som ISIL er blitt svekket i kampen mot koalisjonsstyrkene, har gruppens retorikk i rekrutteringsprosessen endret fokus fra statsbygging til den militære dimensjonen. Dette kan være en medvirkende årsak til lavere rekruttering av fremmedkrigere.¹²

ISIL har hatt samfunnets marginaliserte som målgruppe for sin retorikk, og har spilt på at islam og muslimer ikke er velkomne i vestlige hjemland. De har proklamert at Vesten har erklært krig mot muslimer, og samtidig vært meget inkluderende og hatt en sterk fellesskapsretorikk.¹³ Ofte har de radikaliserte ingen bakgrunn fra for eksempel islamske studier, men blir dratt inn fordi de søker etter tilhørighet og fellesskap, eller oppmerksomhet.

Spredning av propaganda er en viktig komponent i ekstremistatferd. For eksempel har afghanske Taliban gitt ut boken *Istishhad ke intihar* («Martyrdød eller selvmord») på lokalspråket pashto, som dreier seg om tolkning og legitimering av selvmord innenfor islamske tekster for å oppfordre til selvmordsangrep. Taliban har lenge vært den ledende selvmordsbomberorganisasjonen, og mye av litteraturen de publiserer, dreier seg nettopp om å rasjonalisere tematikken. Det som debatteres, er det muslimer flest kjenner fra Koranen – at det ikke finnes aksept for å ta sitt eget liv på grunn av lidelse i livet (intihar), fordi Gud er den rettmessige eieren av ditt liv. I denne litteraturen er det å søke martyrdøden (istishhad) i motsetning til intihar ikke selvmord, men begynnelsen på et gudsbestemt evig liv etter døden.¹⁴

Blant ekstreme islamister blir bruken av vold legitimert gjennom en blanding av reelle hendelser og propaganda, blant annet i form av konspirasjonsteorier og tolkning av religiøse tekster. I religiøse settinger kan tolkning av religiøse skrifter bidra til å legitimere vold, og løfter om en plass i paradiset og tilgivelse kan medvirke som en drivkraft for å gjennomføre ekstreme og voldelige handlinger. I tillegg har religiøse strider fra oldtiden ofte vært en kilde til moderne radikalisert konflikt. Et velkjent eksempel er den fortsatt gjeldende sekterske konflikten mellom sunnimuslimer og sjiamuslimer, som har opphav i uenigheter og vold rundt valget av hvem som skulle bli kalif av det islamske riket etter profeten Muhammads død i år 632.

Samtidig er det også viktig å kunne skille mellom religiøse overbevisninger og konspirasjonsteorier, selv om slike narrativer kan ligne hverandre og være overlappende – et eksempel er den bibelske overbevisningen om at Gud skapte jorden i løpet av seks dager. Skulle man diktet opp en passende konspirasjonsteori i denne settingen, kunne den hatt en ordlyd som at mektige materialistiske og antireligiøse grupper på 1800-tallet

8 PST (2017).

9 Se for eksempel Landes (2007) og Slackman (2006).

10 PST.

11 Reference Aid (2017b).

12 PST.

13 DHS, State Department, samtale, oktober 2017.

14 Ahmadzai (2017).

konspirerte med evolusjonsteoretikeren Charles Darwin for å frembringe en alternativ skapelsesberetning og ødelegge den kristne tro.

Videre kan historier fra både religiøse tekster og konspirasjonsteorier ha lignende effekt i en radikaliseringsprosess og legitimering av vold til et større formål. For en gruppeleder vil både konspirasjonsteorier og tolkning av fundamentale tekster være viktige verktøy for å oppnå engasjement blant medlemmene og legitimere bruken av vold.

HØYREEKSTREMISTER

Terrortrusselen mot Norge fra høyreekstremister er lavere enn fra ekstreme islamister, men det foreligger en bekymring knyttet til visse miljøers økte aktivitetsnivå, tilvekst og forbedrede organisering. Radikaliserings- og rekrutteringsvirksomheten har økt i disse miljøene. Europeiske, og især svenske, miljøer med tette bånd til høyreekstreme grupper i Norge har gjennomført voldelige demonstrasjoner. Slike demonstrasjoner vil kunne observeres også i Norge, ifølge PST. Enkelpersoner tilknyttet disse miljøene støtter, og er i stand til å gjennomføre, voldelige handlinger. Mye tilsvarende aktivitet kommer inn under rubrikken hatkriminalitet, og angrepene er ofte ikke planlagt god tid i forveien. Eksempler på høyreekstrem hatkriminalitet er brannpåsetting og bombing av asylmottak, og det rasistisk motiverte knivdrapet på 15 år gamle Benjamin Hermansen på Holmlia i Oslo i 2001, utført av nynazister.

Det som står sentralt i disse miljøenes fiendebilde, er å hindre innvandring, og spesielt muslimsk innvandring, som legitimeres gjennom konspirasjonsteorier.¹⁵ De regjerende konspirasjonsteoriene dreier seg i all hovedsak om at islam og innvandring truer det norske samfunnet, norsk kultur og «den hvite rase». Ut ifra dette synspunktet vil multikulturalismens inntog lede til den europeiske identitets fall. Måten å bekjempe det på er etableringen av en nasjonalsosialistisk stat, som arbeider for å unngå multikulturalisme og sosial likhet i den norske konteksten.

De som har gått god for innvandringen, det vil si regjeringen, de fleste politiske partier og andre myndighetspersoner, holdes ansvarlig og blir sett på som allierte av fienden. De blir beskyldt for med overlegg å la være å gjennomføre nødvendige tiltak for å begrense skaden.¹⁶ Videre blir de også av visse beskyldt for bevisst å importere innvandrere for å sikre flere stemmer ved valg. Derfor er arbeiderbevegelsen også et mål for høyreekstremister.

Norsk og europeisk høyreekstremisme har gjennomgått en reformasjon i moderne tid, og europeiske lands bevegelser søker kontakt med hverandre. Høyreekstremismen var tidligere sterkt forbundet med antisemittisme og nazisme. Nynazistiske miljøer er fortsatt sentrale, men med høyere innvandringstall fra muslimske land har islamfiendtlighet tatt over som hovedfokus. Noen høyreekstreme kjemper for «hvit makt», og parallelt identifiserer de seg med kristenkonserverative miljøer, også kristensionistiske Israel-venner.

15 PST.

16 PST (2017).

Vanlige konspirasjonsteorier er at Europa vil være under sharia-lov om tretti år, og at man går mot et Eurabia – en akse mellom Europa og arabiske land. Denne sammenlåingen har det påståtte mål å motarbeide Israels eksistens og islamisere kontinentet. Det kjente nettstedet Gates of Vienna er en forlengelse av dette fiendebildet, og her påstås det at islam er i krig med Europa, akkurat som da det muslimske osmanske riket prøvde å ta over kristne Europa ved slaget i Vienna (Wien) i år 1683. Bruce Bawer, en amerikaner bosatt i Norge, argumenterer i sin bok at radikal islam er i ferd med å ødelegge Europa fra innsiden – mens Europa sover. Bawers bok er populær blant internasjonale høyreekstremistiske miljøer.¹⁷ Slike miljøer viser også til høye fødselstall blant muslimer kombinert med en bevisst lav fødselsrate blant «innfødte» europeere som bevis på at islam tar over. De mener at politikere og andre mektige grupper bevisst gjennomfører slik politikk. På et overordnet nivå er konspirasjonsteoriene som råder i europeiske land, også knyttet til Samuel Huntingtons teori om sivilisasjonenes sammenstøt fra 1990-tallet (*The clash of civilizations and the remaking of the world order*). Økt islamistisk terror i vestlige land og ISILs inntog har spilt en vesentlig rolle i å forsterke inntrykket av at menneskeheten er på vei mot et slikt sammenstøt, blant konspirasjonsteoretikere.

En interessant sammenligning her er den amerikanske konteksten hvor fødselsrateteorien fortsatt er forbundet med jøder som skal overmanne hvite kristne.¹⁸ I den norske og europeiske settingen er altså bare konspiratøren blitt byttet ut med en annen som passer bedre i dagens kontekst med en pågående flyktningkrise. Dette er typisk for konspirasjonsteorier – de er ofte varianter av samme historie. Da en kvinnelig demonstrant i 2017 ble drept av en høyreekstremist i et bilangrep i Charlottesville i USA, utløste det en viktig forbedring i beredskapen og bekjempelsen av høyreekstrem propaganda på nett i landet. Den høyreekstreme aktiviteten på internett hadde blitt så høy i USA at amerikanske sikkerhetstjenester forventet et slikt høyreekstremistisk angrep.¹⁹ Det er også verdt å merke seg at amerikanske myndigheter har registrert økende systematisk aktivitet fra Russland rettet mot å oppfordre og øke aktiviteten blant høyreekstremister, spesielt rettet mot nye flyktninggrupper.²⁰

Anders Behring Breivik, hans ideologi og voldelige handlinger faller innunder høyreekstrem terrorisme, og det var i etterkant tydelig at han hadde en nær relasjon til konspirasjonsteorier. Den som styrte angrepsmålet, var teorien om at arbeiderbevegelsen er pådriver for islamisering av Norge. Det kom tydelig frem i rettssaken at høyreekstreme miljøer aktive online, enten gjennom partisk eller motivert assimilering, sannsynligvis hadde bidratt til hans radikaliserings.²¹ Internettmediet har en potensielt kraftfull rolle i radikaliseringsprosesser fordi det er enkelt å finne bekreftende argumenter. For eksempel hadde Breivik hentet ut materiale online fra hindunasjonalistiske høyreekstremister i India, som utgjorde over hundre sider i hans manifesto.²²

17 Silinsky (2017).

18 DHS (2017).

19 DHS (2017).

20 DHS og State Dept.

21 Bangstad (2014).

22 Flåten (2017).

Etter terrorangrepet sto også mange fra høyreekstreme miljøer frem med støtte til Breiviks ideologier. Selv om hans handlinger og ideologi knyttet til konspirasjonsteorier i et øyeblikk fremsto som en eksepsjonell engangssak eller en gal manns handlinger, har de siste årenes populistiske og nasjonalistiske strømninger i mange europeiske land, inkludert Norge, antydning at hans ideologiske forankring var del av en større utvikling. Det ironiske er at det også finnes konspirasjonsteoretikere som påstår at Breivik egentlig var en sionist som ville straffe regjeringen for støtten til å anerkjenne Palestina som en selvstendig stat. Dette kan ha hatt opphav fra hans manifesto.²³

SENTRALE MOMENTER

Dette kapitlet har vært en reise fra menneskesinnets indre til gruppetilhørighet, og videre fra nasjonale forhold til internasjonale miljøer og konflikter. Tverrfagligheten gjennomsyrrer studier av radikaliseringsprosesser, og her også har tematikken berørt elementer fra blant annet sosialpsykologi, sosiologi, sosialantropologi, retorikk og nasjonal og internasjonal sikkerhetspolitikk. En radikaliseringsprosess berører alle disse plan, og det samme gjør konspirasjonsteorier. På et overordnet nivå forholder både islamistiske ekstremister og høyreekstremister seg til en og samme antakelse: sivilisasjonenes sammenstøt – Vesten versus islam. Nivået under dette går også ut på en og samme svart-hvite logikk blant begge ytterfløyer: «De» vil prøve å tilintetgjøre «oss». Det finnes en avsky mot tvetydighet, og ikke rom for nyanser og det som faller mellom. Slike konspirasjonsteorier eller fiendebilder blir farlige når de anvendes for å legitimere vold. Vår tids verste eksempel er holocaust, som begynte med tyske nazisters overbevisning om den «jødiske sammensvergelsen» som utgjorde en trussel for den «rene ariske rase», og i deres syn legitimerende systematiske angrep på jødene.

I en radikaliseringsprosess har konspirasjonsteorier økende viktighet – fra motivasjon til indoktrinering, gruppetilhørighet og bruk av vold. Det er samtidig viktig å erkjenne at indre motivasjon må være til stede – det er nettopp det som erverver og myndiggjør narrativer som konspirasjonsteorier og tolkning av religiøse tekster. Man slutter å tenke og begynner å mene. Når gruppetilhørigheten er på plass, og bruk av vold til et større formål opptrer som legitimt blant det nye fellesskapet, brukes konspirasjonsteorier, tolkning av tekster og propaganda for å videre oppfordre til ønskede voldshandlinger. Sterke eksterne ideologiske pådrivere har stor makt i radikaliseringsprosesser, slik som ISIL og Al Qaida har for ekstreme islamister. Både konspirasjonsteorier og andre relevante narrativer kan utgjøre viktige deler av trossystemet eller ideologien den radikaliserende tilegner seg. Ved siden av ideologi er ervervelse av makt en fundamental drivkraft for ledere, og mange ressurser brukes for å verve sårbare individer til kamp. Foreløpig har miljøene rundt høyreekstreme i Norge vært preget av dårlig organisering og fravær av klare eksterne ideologiske pådrivere, og trusselen har dermed vært begrenset til mindre grupper og enkeltpersoner.

²³ Time (2011).

LITTERATURLISTE:

- Ahmadzai, A.: «Dying to live: a “love to death” narrative of Taliban’s suicide bombings». Paperpresentasjon, ISSS-ISAC-konferansen, Washington (D.C.), oktober 2017
- Arendt, H. 1968. *Totalitarianism: part three on the origins of totalitarianism*. Houghton Mifflin Harcourt. S. 172
- Bangstad, S. 2014. *Anders Breivik and the rise of Islamophobia*. Zed Books. London
- Department of Homeland Security (DHS). Samtale med avdelingsdirektør i Washington (D.C.), oktober 2017
- Flåten, L.T. 2012. Hindu nationalist conceptions of history: constructing a Hindu-Muslim dichotomy. *Journal of South Asian Studies*. DOI: 10.1080/00856401.2011.642794
- Flåten, L.T. Samtale, Oslo, januar 2018
- Landes, R.: The Jews as contested ground in postmodern conspiracy theory. Jerusalem Center for Public Affairs, 30. oktober 2007
- Nordbø, B.: Konspirasjonsteori. *Store norske leksikon*, 22. september 2017. <https://snl.no/konspirasjonsteori>
- «Reference aid: US violent white supremacist extremists». CVE Task Force, september 2017a
- «Reference aid: ISIS and al-Qa’ida English-language online messaging». CVE Task Force, september 2017b
- Silinsky, M. (høyreekstremist): «Europe and Islam: challenges and opportunities». Foredrag, ISSS-ISAC-konferansen, Washington (D.C.), oktober 2017
- Slackman, M.: Bin Laden says West is waging war against Islam. *New York Times*, 24. april 2006. www.nytimes.com/2006/04/24/world/middleeast/bin-laden-says-west-is-waging-war-against-islam.html
- «Trusselvurdering 2017». Politiets sikkerhetstjeneste (PST). http://www.pst.no/media/82444/PST_Trusselvurd-2017.pdf
- Tørrissen, T.: Radikalisering starter med «oss» mot «dem». Kronikk i *Aftenposten*, 5. oktober 2016. <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/aBr3A/Kronikk-Radikalisering-starter-med-oss-mot-dem--Terje-Torrisen>
- «Understand the process of radicalization». Center for the prevention of radicalization leading to violence (CPRLV), 2016. https://info-radical.org/wp-content/uploads/2016/08/PROCESSUS_EN_CPRLV_2016.pdf
- Why Norway terror accused Breivik says he loves Israel. *Time*, 26. juli 2011. <http://world.time.com/2011/07/26/norway-terror-accused-breivik-on-the-jewish-question/>

KAPITTEL 10

EKSTREME VEIVALG - EN «LØSNING» FOR SÅRBARE UNGE

BELINDA EKORNÅS

EKSTREME VEIVALG – EN «LØSNING» FOR SÅRBARE UNGE

Belinda Ekornås er ph.d. og psykologspesialist og jobber ved Regionsenter om vold og traumatisk stress og selvmordsforebygging, RVTS Øst.

Radikalisering kan beskrives som en prosess hvor noen gradvis aksepterer bruk av vold for å fremme sine politiske eller ideologiske mål. Radikaliseringsprosesser kan oppstå innenfor alle typer livssyn, politiske retninger og ideologier. For å kunne forebygge ekstreme veivalg må vi vite noe om hvem som er sårbare for å bli radikalisert. Det er viktig å forstå motivasjonen inn i ekstremisme for å hjelpe noen ut – uavhengig av om det er sosial tilhørighet, en vei ut av rus eller annen kriminalitet, eller en vanskelig barndom som leder til en «ekstrem løsning». Veien inn i ekstreme grupper er forskjellig fra person til person, men det sosial nettverket er sentralt i rekrutteringen.

«I didn't have many friends at school, I wanted to be a member of a group of people that had an aim, and I thought getting involved in that kind of thing would be comradeship.»

Sitatet er fra et intervju med Channel 4 News¹ hvor tidligere leder i National Front, Kevin Wilshaw, forklarte hvorfor han ble med i en høyreekstrem gruppe. I dette intervjuet beskriver han hvordan utenforskap og søken etter mening, tilhørighet og samhold er viktige elementer i rekruttering til ekstreme grupper. Dette kapitlet vil se nærmere på hva som kan gjøre mennesker sårbare for å bli radikalisert.

Det finnes noen fellestrekk i livshistoriene til de som er villige til å bruke vold for å fremme ideologiske, politiske eller religiøse synspunkter. Utenforskap er et begrep som blir brukt for å beskrive noen av de sentrale faktorene som gjør mennesker sårbare for radikalisering. Sårbarhetsfaktorene kan handle om dårlig familieøkonomi, å bli utsatt for vold eller overgrep, frafall fra skole eller arbeid, tilknytning til et kriminelt eller rusbelastet miljø, eller kriser og sosiale vansker som påvirker livskvalitet. Mange sårbarhetsfaktorer er like både for de som rekrutteres til islamsk ekstremisme, og de som går inn i høyreekstreme miljøer.

PST har undersøkt bakgrunnen til nordmenn som har søkt seg til ekstreme

¹ <https://www.channel4.com/news/neo-nazi-national-front-organiser-quits-movement-comes-out-as-gay-kevin-wilshaw-jewish-heritage>

islamistiske miljøer.² Noen av fremmedkrigerne som har reist ut, har vært sårbare fordi de har ruset seg, vært involvert i annen kriminalitet, strevd hjemme eller opplevd mangelfull omsorg. Deltakelse i ekstreme grupper kan paradoksalt nok være en måte å komme seg ut av et dårlig miljø for de som ruser seg eller begår kriminelle handlinger. I det ekstreme miljøet kan de finne en ny mening og tilhørighet.

REKRUTTERING OG SOSIALT NETTVERK

Venner og sosialt nettverk brukes i stor grad for å rekruttere nye medlemmer til ekstreme grupper. Rekruttering og propaganda for både høyreekstreme og ekstreme islamistiske grupper skjer i stor grad via internett og sosiale medier.³ Selv om mye av rekrutteringen foregår på sosiale medier med likesinnede, er det også et stort innslag av direkte kontakt via venner og bekjente. De fleste som oppfordrer til bruk av vold på forum for høyreekstreme på sosiale medier, kommer likevel ikke selv til å bruke vold for å fremme sitt syn. PST sier i sin trusselvurdering at det er lite sannsynlig at høyreekstreme vil gjennomføre en terrorhandling i Norge, fordi høyreekstremisme i Norge fortsatt består av uorganiserte og løst tilknyttede nettverk. Det er imidlertid økt bekymring rettet mot en mindre del av miljøet som er bedre organisert, har høyere aktivitet og som nå rekrutterer nye medlemmer. Direkte sosial kontakt er viktig og ofte nødvendig i rekrutteringsprosessen både for høyreekstreme og ekstreme islamistiske grupper. Dette gjelder også for fremmedkrigere, for selv om de var geografisk spredt og hadde bakgrunn fra ulike land, kjente mange av dem hverandre før utreise til Syria. I et nylig intervju (Skjærli 2014) uttalte lederen for Profetens Ummah med henvisning til syriafarerne: «Nå er ikke det muslimske miljøet i Norge så stort, så de fleste kjenner til hverandre på en eller annen måte.» Tilsvarende vurderinger fremkommer i Tangen og Misjes (2014) intervju med en ungdomsarbeider i Bærum i juni 2014. De kunne være brødre eller slektninger, fra samme by eller ha gått på samme skole. Syria-veteraner fortalte eksempelvis om sine erfaringer til venner, familie og bekjente via sosiale medier, telefon og ved personlige møter. De brukte bilde- og videomateriale fra Syria, og ga religiøse formaninger og reiseråd. Norske fremmedkrigere har også bidratt i kontaktetablering mellom nye rekrutter og støttenettverk i Tyrkia og Syria.⁴

Venner, bekjente og et sosialt miljø er derfor sentralt i radikaliseringsprosessen. Omtrent tre av fire som har sluttet seg til Al Qaida eller IS, har gjort det gjennom venner. Resten har blitt radikalisert i familien eller via bekjente de har møtt i et meningsfelleskap.⁵

En FN-rapport basert på 47 hjemvendte fremmedkrigere fra 3 europeiske land (blant annet Norge) og 4 afrikanske og arabiske land bekrefter at sosiale nettverk er

² PST-rapporten «Hvilken bakgrunn har personer som frekventerer ekstreme islamistiske miljøer i Norge før de blir radikalisert?» (2016).

³ Haanshuus & Jupskås (2017).

⁴ Alsen (2014).

⁵ El-Said & Barrett (2017).

viktig for valget om å dra til Syria.⁶ Blant europeiske fremmedkrigere oppgir 68 prosent at sosialt nettverk og vennepress er en viktig motivasjon. Selv om sosiale medier er en viktig del av rekrutteringen, så er ikke internett alene nok. Europeiske fremmedkrigere setter vennskap foran internettpåvirkning for valget om å bli fremmedkriger.⁷ Det er mye lettere å dra ut hvis du allerede kjenner én eller to som har reist. I 2014 reiste sju unge menn med tilknytning til Lislebygaten i Fredrikstad til Syria som fremmedkrigere. De som dro, kom ikke bare fra samme gate, men var bekjente fra lenge før Syria-konflikten startet i 2011.

Venners betydning for valget om å delta i terrorgrupper støttes av Marc Sagemans teori om terrorisme (2004). Ifølge ham er avgjørelsen om å delta i en terrorgruppe først og fremst basert på vennskap og allerede etablerte sosiale nettverk. En terrorgruppe kan derfor bedre forstås som en vennegruppe enn et veldefinert hierarki hvor deltakerne har klare arbeidsoppgaver. Sosial nettverksteori blir derfor ofte brukt for å forstå hvordan rekruttering til terrorgrupper skjer.

DÅRLIG FUNGERENDE FAMILIER

Familier som strever med økonomiske, sosiale eller psykiske vansker, utgjør en sårbarhetsfaktor for barna som lever i dem. Gode oppvekstvilkår er sentralt for at barn skal få en god utvikling psykisk, skolefaglig og sosialt. Norsk forskning har vist at i familier med dårlig økonomi hadde barna mer atferdsproblemer, var mer hyperaktive/uoppmerksomme, hadde større følelsesmessige problemer og mer vansker med venner enn barn fra familier med bedre familieøkonomi.⁸ I familier med dårlig økonomi sliter foreldrene også oftere med egne vansker (for eksempel psykiske vansker), og de bruker i større grad straff og kjefte i oppdragelsen.⁹ Ubehandlet rusmisbruk og psykiske vansker hos foreldre kan skape utrygge hjem. Dette kan igjen påvirke barnas mulighet til å føle seg trygge, bli sosialt inkludert og klare seg på skolen.

Mange av fremmedkrigerne i FN-studien fortalte at dårlige familieforhold var en av årsakene til valget om å dra.¹⁰ Flere kom også fra store familier med mange søsken, hvor de fikk lite av foreldrenes oppmerksomhet og tid. PST påpeker i sin rapport at vanskelige oppvekstforhold kan være en mulig forklaring på hvorfor noen velger å bli fremmedkriger. Mange av de norske fremmedkrigerne kom fra familier som migrerte til Norge mens de ennå var barn. De hadde derfor med seg vanskelige erfaringer, som sorg og traumatiske hendelser, fra krig i hjemlandet eller fra hendelser under flukten. Foreldrenes historier om tap og krenkelser kan også ha satt sine spor i barn som ikke har flyktet selv. Både foreldre og barn kan ha dårlig samvittighet fordi de reiste fra hjemlandet, eller for å leve i et trygt land når venner og familie ikke gjør det.¹¹ Migrasjonsstress kan

derfor ha påvirket hverdagen i mange av familiene. Flytting til et nytt land innebærer flere stressfaktorer som tap av sosial og økonomisk status, språk og kultur og rolleforandringer i familien, i tillegg til fysiske og psykiske reaksjoner.

ØKONOMISK STATUS OG UTDANNELSE

Det har lenge vært hevdet at det er sosialt marginaliserte med dårlig økonomi og høy arbeidsledighet som blir radikalisert, den sosiale marginaliseringshypotesen. En studie som undersøkte oppslutning om det høyre-radikale partiet Sverigedemokratene, støtter denne ideen. Den fant at i områder med dårligere økonomi og høyere arbeidsledighet fikk partiet større valgoppslutning.¹² Men forskningen er ikke entydig. En studie av anti-jihadist-bevegelser som English Defence League (EDL) viser at medlemmene i denne høyreekstreme gruppen ikke er arbeidsledige og politisk apatiske. De fleste EDL-tilhengerne er mannlige arbeidere med grunnutdanning fra skolen, som leser tabloide aviser og stemmer på ytre høyre-partier, men andelen arbeidsledige eller bomsatte i sosiale boliger er ikke høyere enn i befolkningen generelt.¹³ Dette står i kontrast til funnene fra FN-rapporten som viser at rundt 1/3 av fremmedkrigerne som dro til Syria, var arbeidsledige. Resten hadde lavtlønnede jobber eller studerte. Kun et par hadde fullført en yrkesutdanning eller hadde jobb med ordnede lønnsforhold. Dette stemmer overens med PSTs funn fra Norge om ekstreme islamister, samt med andre studier.¹⁴

En fellesnevner for mange fremmedkrigere er at de er marginalisert i sitt samfunn fordi de tilhører en minoritetsgruppe. Det er likevel ikke mangelen på ressurser i seg selv som gjør at noen blir fremmedkriger, men snarere manglende muligheter til å skape seg et bedre liv. Dette støttes av det faktum at land med liten økonomisk frihet opplever mer terrorisme. Selv om manglende økonomiske muligheter ikke er eneste faktor som presser (push-faktor) noen til å søke mot ekstreme grupper, så bidrar det til å øke sårbarheten for radikalisering. Dårlige økonomiske kår blir ofte brukt som forklaring på politisk vold. En studie fra Brookings Institute (2017) fant eksempelvis at arbeidsledighet øker sannsynligheten for radikalisering:

«while it seems to be true that unemployment on its own does not impact radicalization, unemployment ... leads to a greater probability of radicalization».

De som ikke har mulighet til å bedre sin økonomi og sosiale posisjon, har større risiko for å bli radikalisert. Dette kan være både de som er i lavlønnssyrker, og de som er arbeidsledige, som ikke har mulighet til å endre sin sosiale og økonomiske posisjon. Hvis nye studier støtter dette funnet, vil det ha stor betydning for hvordan vestlige land tenker om integrering. Vellykket integrering må i så tilfelle bygge på effektive kommunale programmer som kan øke migrantenes mulighet til å bedre egen økonomi og sosiale posisjon.

6 El-Said & Barrett (2017).

7 El-Said & Barrett (2017).

8 Bøe (2016).

9 Bøe (2016).

10 El-Said & Barrett (2017).

11 Lia & Nesser (2014).

12 Rydgren & Ruth (2011).

13 Goodwin, Cutts & Janta-Lipinski (2016).

14 El-Said & Barrett (2017).

Det store flertallet som rekrutteres både til høyreekstremer og ekstreme islamistiske miljøer, har også lav utdanning. Studier som har undersøkt sympatisører til høyreekstremer grupper, som EDL, har funnet at de fleste som støtter dem, har grunnutdanning og tilhører arbeiderklassen, kun et fåtall har høyere utdanning.¹⁵ Det var tidligere et fokus på at fremmedkrigere var ideologisk overbeviste, veletablerte og høyt utdannede. En studie av fremmedkrigere viser at de som reiste ut senere (følgere), var unge og hadde lite religiøs kunnskap og utdanning.¹⁶ Bare 16 prosent hadde bachelorgrad, og 73 prosent hadde ingen utdanning utover videregående skole. Førti prosent hadde kun fullført ungdomsskolen eller hadde droppet ut tidligere. Dette støttes av PSTs funn blant norske fremmedkrigere.

Det lave utdanningsnivået til «fotsoldatene» står i kontrast til jihadistlederne hvor nesten halvparten av hundre lederskikkelser har universitetsutdanning. Det at lederne har et relativt høyt utdanningsnivå, har ofte blitt generalisert og misforstått til at alle fremmedkrigere er velutdannede.

PSYKISKE VANSKER OG VOLD

«Å selv utøve vold kan hjelpe å regulere egne følelser, men er sosialt uakseptabelt. Å gi volden mening gjennom en ideologisk overbygning kan løse dilemmaet.»

Ane Simonsen, RVTS Øst – utveier.no

Krenkelser og voldsutsatthet er risikofaktorer for flere vansker, som psykiske lidelser, rusavhengighet og kriminalitet. De siste årene har også deltakelse i ekstreme grupper blitt et veivalg for sårbare unge. PSTs rapport viser at mange av dem som ble radikaliseret til ekstrem islamisme, hadde opplevd en krise før de ble voksne. Over halvparten innvandret til Norge i barne- og ungdomstiden, omkring én av fem har opplevd å miste én eller begge foreldrene i barne- og ungdomsårene. De høye tallene for migrasjon og traumatisk stress viser at de som ble radikaliseret, opplevde livsendrende kriser i ung alder. Mennesker som opplever kriser uten å få støtte til å forstå og mestre dem, kan bli sårbare for ulike typer vansker. En krise kan påvirke tenkning og innlæring, søvn og regulering av følelser. Manglende eller uheldige mestringsstrategier i kriser kan føre til rusavhengighet, sinne og utagering, og konsentrasjonsvansker kan påvirke skoleprestasjoner (psykososialberedskap.no). Dette kan føre til utenforskap i form av sosial ekskludering, skolefravall og voldelig atferd.

Unge som utsettes for vold og ydmykelser fra foreldre, jevnaldrende eller andre, har større risiko for selv å bruke vold eller begå kriminelle handlinger. En konsekvens av å ha blitt utsatt for vold er at det blir vanskelig å håndtere og forstå følelser. Noen av dem som blir radikaliseret, har vokst opp med familievold. Voldsutsatte har en høyere risiko for selv å bruke vold. Barn utsatt for vold kan snu følelsen av å være maktesløs til å føle seg mektig gjennom å utøve vold når de blir eldre. Mens de tidligere var redde eller

triste, kan de gjennom vold få kontroll over situasjonen og føle makt og styrke. Deltakelse i ekstremistiske grupper kan forsterke følelsen av kontroll og makt. Voldsutsatte kan derfor søke seg til gjengmiljøer, bruke vold i det offentlige rom, eller overfor kjærester og venner. En rapport fra ungdomsmiljøene i Skedsmo kommune viste at rusbruk, vold, bevæpning og gjengtendenser var utbredt.¹⁷ Rapporten viser at 15-åringene i Skedsmo er mer utsatt for trusler og vold enn tilfellet er blant 16-åringene i Oslo, Drammen, Kristiansand og Stavanger – fire byer hvor det har vært kjente problemer med ungdomsvold og gjenger. Selv om de fleste ungdomsskoleelevene i Skedsmo følte seg trygge, var det mange – 10 til 15 prosent – som opplevde utrygghet i ungdoms- og skolemiljøet.

- De fleste voldelige hendelsene skjedde i direkte eller indirekte tilknytning til skolen, spesielt i storefri og rett etter skoletid.
- På flere av skolene var det personer og grupper som ofte plaget og truet andre.
- Ved enkelte skoler kom det også personer utenfra for å true eller banke opp elever eller selge stoff.

Den største utrygghetsfaktoren kom fra den aggressive omgangstonen som fantes mellom en del av elevene – som gikk ut på å «være frekk» ved å fornærme for å fremprovosere enten en slåsskamp eller frykt og avmakt. Dette gjorde ungdommene for å få «respekt». Denne måten å få respekt på skapte aggresjon mellom ungdommene, som ledet til konflikter og vold.

Nyere forskning har funnet at terrorister som opererer alene – enten det dreier seg om soloterrorister, skoleskyting eller hatkriminalitet – har en del fellestrekk. Blant annet har mange av disse ikke en forhistorie med voldelig eller ekstremistisk atferd, og mange har kjente psykiske vansker.¹⁸ Motivasjonen for angrepet er ofte en blanding av hevn og en politisk/ideologisk/religiøs sak.¹⁹ De som opererer alene, har 13 ganger så stor risiko for å ha en psykisk lidelse som de som er medlemmer i en ekstremistisk gruppe. Studier viser at fire av ti som utfører ekstremistisk vold alene, har psykiske vansker.²⁰ Denne gruppen er vanskeligere å oppdage fordi de ikke tilhører et kjent ekstremistisk miljø, og fordi de ofte ikke har brukt vold tidligere. For å forebygge terror fra «ensomme ulver» er det viktig at psykisk helsevern er oppmerksomme og gjør risikovurderinger av pasienter som er sårbare.

Mennesker utsatt for voldsomme hendelser eller som er i en livskrise, kan også være ekstra sårbare for påvirkning. Dette blir ofte beskrevet som en «kognitiv åpning». En kognitiv åpning gjør oss mer mottakelig for ekstremistisk retorikk og budskap. Kriser kan gi en følelse av å være ved et veiskille, og bidra til at veien fra overbevisning til handling blir kortere (utveier.no). Livskriser, traumatiske hendelser eller krenkende opplevelser gjør oss spesielt sårbare for radikaliseringsprosessen. Slike hendelser er ofte sentrale i radikaliseringsprosessen, uavhengig av hvilken retning eller ekstremistisk gruppering det er snakk om. Hendelsene kan omfatte vold, mishandling, mobbing, ran eller diskriminering – enkeltstående eller gjentatte. Slike hendelser bidrar til å gi en opplevelse

15 Goodwin, Cutts & Janta-Lipinski (2016).

16 El-Said & Barrett (2017).

17 Bjørge & Haaland (2001).

18 Gill (2015).

19 Capellan (2015).

20 Gill (2015).

av utenforskap, meningsløshet eller frykt. Det er viktig at hjelpere vet at hendelser som hatkriminalitet, ungdomsran eller vold kan skape en sårbarhet for negativ påvirkning. Sårbare unge som ikke ivaretas og støttes, kan søke svar utenfor normalsamfunnet. Ekstreme ideologiske eller religiøse grupper kan gi svarene de trenger, et enkelt budskap med en retorikk som er svart og hvit. I disse miljøene kan sårbare unge få en opplevelse av tilhørighet, trygghet og mening.

For å forebygge at unge søker beskyttelse i ekstreme eller kriminelle miljøer, har politiet i Oslo utviklet et trygghetsprogram (Trygghetsprogrammet, SaLTo). Alle under 18 år som blir utsatt for kriminalitet, og alle som har vært utsatt for hatkriminalitet, uansett alder, får tilbud om en trygghetsguide og en trygghetssamtale. Samtalene skal hjelpe voldsutsatte til å føle seg trygge igjen og kan også virke forebyggende fordi mange som deltar i voldelig ekstremisme, selv har vært offer for kriminalitet. Trygghetssamtalen kan derfor bidra til at offeret får støtte i normalsamfunnet og ikke har behov for å gå til ekstreme grupper for å få trygghet og tilhørighet.

KRIMINALITET

Ifølge NRK kjenner de identiteten til hundre nordmenn som er medlemmer i Den nordiske motstandsbevegelsen, som hevder å være en «nasjonalsosialistisk kamporganisasjon». Da NRK kontrollerte 30 av medlemmene opp mot domsregistre, fant de at 17 av dem var dømt til sammen 24 ganger i norske domstoler de siste 10 årene.²¹ Seks av dommene gjaldt grove voldshandlinger, og tre var brudd på våpenlovgivningen. Resten var dommer for knivstikking, angrep med brannbomber, voldsbruk og narkotikaforbrytelser. Grunnleggeren av organisasjonen er tidligere drapsdømt. Selv om organisasjonen nå jobber mest mot rekruttering, og ikke har voldsbruk som sin fremste strategi, så viser dette at medlemmene har kapasitet til å bruke ekstrem vold. PST har i sin rapport om rekruttering til ekstreme islamistiske miljøer også funnet at mange av medlemmene tidligere har vært involvert i annen kriminalitet. De beskriver gruppen som preget av unge menn med frafall fra skole eller lav utdannelse, og hvor mange står utenfor det legale arbeidslivet. En rapport fra ungdomsmiljøene i Skedsmo kommune viste at ungdommer som ofte skulker skolen (minst to ganger siste to uker), er sterkt overrepresentert når det gjelder rusbruk, voldseksposering og gjengtilhørighet.²² Skoleskulk bør derfor være et kraftig varsel til skoler om at nødvendige tiltak må settes inn for å få ungdommene tilbake på rett spor. Rapporten beskriver at mange skoler i liten grad reagerer overfor elever som skulker. Manglende skoletiltak sender ikke bare uheldige signaler til elevene, men fører også til tapte muligheter til å hjelpe ungdommer tilbake på rett kjørl. En del av barna i Skedsmo begynte også svært tidlig med alkohol, og noen også med narkotiske rusmidler. De høye tallene for kriminalitet og frafall fra skole tyder på at utenforskap og en vanskelig oppvekst gjør unge sårbare for radikaliserings. Dette kan bli beskrevet som push-faktorer som presser noen til dårlige veivalg, men det finnes også faktorer som motiverer og trekker mot disse miljøene (pull-faktorer).

21 <https://www.nrk.no/dokumentar/xl/na-marsjerer-de-i-gatene-igjen-1.13394305>

22 Bjørge & Haaland (2001).

IDEOLOGI, RELIGION ELLER SOSIAL SAMVITTIGHET

Motivasjonen for hvorfor noen velger å bli med i en ekstremistisk gruppe, er individuell, men det går an å dele de vanligste grunnene inn i fire hovedkategorier: søken etter tilhørighet og trygghet, kamp for idealisme og mot urettferdighet, sosial frustrasjon og søken etter spenning og mening.²³

Sosial nettverksteori og studier som viser at venner er sentralt i rekruttering, bekrefter at sosial tilhørighet og trygghet er viktige motivasjonsfaktorer for manges veivalg. I propaganda for ulike ekstreme grupper spiller en ofte på den andre motivasjonsfaktoren – kamp for idealisme og mot urettferdighet – ved å vise bilder av «frigjøringshelter» og urettferdighet som ulike grupper blir utsatt for. Filmene kan vise alt fra muslimer som blir forfulgt, til bilder av minoritetsungdom som angriper norske eller svenske jenter, alt etter hvilke ekstreme grupper som rekrutterer. Mennesker som er marginalisert og ikke ser hvordan de kan bedre sin økonomiske eller sosial status, opplever en sosial frustrasjon. Det er ikke arbeidsledighet i seg selv som er frustrerende, men manglende mulighet til å kunne bedre levekårene for seg selv og familien. Sosial frustrasjon er den tredje motivasjonsfaktoren som bidrar til å føre enkelte inn i ekstremisme. Den fjerde motivasjonsfaktoren, som er spenning og muligheten til å gjøre en forskjell, har til alle tider lokket unge til deltakelse i radikale grupper og til å verve seg som fremmedkrigere.

Tone Faale jobber med kriminalitetsforebyggende arbeid (SLT-koordinator) i Sarpsborg og forteller at både fremmedkrigerne og høyreekstreme i Østfold har flere sammenfallende motivasjonsfaktorer (se utveier.no). Opplevelse av urettferdighet er sentralt, og mange har hatt et ønske om å gjøre en forskjell. De kan synes at muslimer eller «etnisk norske» behandles urettferdig og ønsker å skape en forandring. Urettferdigheten de opplever, kan gjøre dem sinte og sårbare for radikaliserings, som nettopp spiller på urettferdighet for å rekruttere dem inn.

Fremmedkrigerne som dro til Syria, var i ulik grad religiøst og ideologisk overbevist før de dro, og var på ulike stadier i radikaliseringsprosessen.²⁴ Noen av de første norske syriaferne ble ikke beskrevet som spesielt religiøse, for de fleste handlet det mest om idealisme og kamp mot urettferdighet. For noen var motivet moralsk eller religiøs plikt, mens andre dro ut på søken etter spenning og fellesskap og var motivert av et ønske om heder, status og anerkjennelse.²⁵ Dette er dokumentert på sosiale medier hvor de sympatiserer med krigerhelter og ikoniske lederskikkelser, og selv poserer med våpen i krigssoner. Jihadistisk propaganda spiller på dette og fremstiller ofte jihadlivet som actionorientert og heroisk. Sosiale prosesser, som gruppepress eller lojalitet til venner, var også sentrale i avgjørelsen om å dra.²⁶ For mange fremmedkrigere har lav økonomisk status og svak tilknytning og tilhørighet til «normalsamfunnet» gjort at de søker til ekstreme miljøer.²⁷ Men det finnes også enkelte eksempler på at ressurssterke unge tar et bevisst ideologisk valg om å søke status og anerkjennelse innenfor et radikalt islamistmiljø istedenfor å følge en tradisjonell karrierevei.

23 <https://www.fn.no/Tema/Konflikt-og-fred/Ekstremisme-og-terrorisme>

24 Alsen (2014).

25 Lia & Nesser (2014).

26 Lia & Nesser (2014).

27 Alsen (2014).

Når fremmedkrigerne i FN-rapporten ble spurt om hvilken rolle «jihad» (hellig krig) hadde for beslutningen om å dra til Syria, svarte kun 35 prosent at det var «svært viktig».²⁸ På tross av at mange mente reisen til Syria var en form for jihad, hadde veldig få kunnskap om islam og betingelsene som ligger til grunn for jihad. Svært få av fremmedkrigerne var veldig ideologisk påvirket. De fleste var opptatt av å forsvare andre sunnimuslimer eller medlemmer av sin religiøse gruppe mot urettferdighet. Eksempelvis sa nesten 40 prosent at motivasjonen bygget på deres plikt til å forsvare sunnier mot overgrep fra den syriske regjeringen og dens allierte. Dette viser at mange unge muslimer ser på konflikten i Syria som mer samfunnsrelatert enn religiøst motivert, uavhengig av hvor de selv kommer fra. ISIS og andre grupper som slåss i Syria, har klart å fremstille konflikten som sekulær, og kombinerer en religiøs plikt med sosial samvittighet.

Tanken om at ideologi er mindre viktig enn antatt for å bli rekruttert til en ekstrem gruppe, betyr ikke at ideologi ikke kan være en kraftfull grunn for å fortsette i gruppen. I krig kan partene bare holde gruppen samlet om de har en felles sak å kjempe for. Gruppens felles tolkning av ideologi eller religion, samme hvor ekstrem den er, blir derfor limet som holder dem sammen. Ideologi kan også bidra til å øke forpliktelsen til gruppen for dem som er på jakt etter mening eller ønsker å gjøre opp for seg.

FOREBYGGING

Forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme er tuftet på de samme grunnprinsipper som forebygging av annen kriminalitet. Det handler om å bygge kompetanse, samarbeide på tvers av instanser og tidlig oppdage problemer og iverksette tiltak. Kunnskap om veien inn i ekstreme miljøer og om hvem som er sårbare for radikaliserings, er sentralt for å utvikle gode forebyggende tiltak.

Søken mot ekstremistiske miljøer handler først og fremst om sosial tilhørighet og sterke følelser. Ideologi, politikk eller religion kommer ofte i andre rekke. Kunnskap om hva som trekker unge inn i ekstreme miljøer, er viktig både for å kunne forebygge radikaliseringsprosessen og exit fra ekstreme grupper. Ekstreme miljøer vokser og sprer seg gjennom sosiale nettverk. Kommuner og politi kan sammen arbeide for å forebygge at ekstremistiske grupper vokser frem i et lokalsamfunn.

Tone Faale, SLT-koordinator i Sarpsborg, har erfart at ekstremister fra ulike leire kan ha lignende sårbarhetsfaktorer (se utveier.no). Utenforskap i form av sosiale vansker og skolefravær og vansker med å få innpass i arbeidslivet går igjen. Det kan være ungdommer som ikke finner sin arena for å bidra, og som føler seg utenfor og mislykkede. De strever på skolen, og mangler kvalifikasjoner som gjør dem attraktive på jobbmarkedet. En rapport fra Skedsmo kommune viser at skoleskulk har sterk sammenheng med rusbruk, voldseksposering og gjengtilhørighet.²⁹ Skoleskulk bør derfor være et kraftig varsel til hjelpeinstansene i kommunen om at nødvendige tiltak må settes

²⁸ El-Said & Barrett (2017).

²⁹ Bjørge & Haaland, NIBR-notat 2001:103.

inn for å hjelpe ungdommer tilbake på rett kjøl. I kommunen kan SLT-koordinator, barnevernstjenesten, NAV, skole og helsestasjon både ha egne tiltak og samarbeide om tverretatlige tiltak for å forebygge radikaliserings i sårbare grupper. Skole, PPT og barneverntjeneste kan for eksempel samarbeide om å hjelpe unge tilbake til skolegang. Kommunen og NAV kan samarbeide om å igangsette sysselsettingstiltak. Instanser som jobber forebyggende mot barn og unge, kan tilby tilrettelagte fritidstilbud, støttekontakt og veiledning til foreldre. Politiet og SLT-koordinator kan være tett på sårbare miljøer og ha bekymringssamtaler som motiverer unge på vei inn i radikaliserings til å ta andre valg.

For å forebygge radikaliserings, og hjelpe medlemmer i ekstreme grupper tilbake, er det viktig å vite noe om sårbarhetsfaktorer og om hva som har trukket dem til gruppen. Uavhengig av om det er rus, kriminalitet eller en vanskelig barndom som ligger bak, er det viktig å se på motivasjonen til den du skal møte, når du skal prøve å gjøre en forskjell.

«Vi må vite noe om veien inn i ekstremistiske miljøer for å finne engasjementet som kan hjelpe ut.»

Lars Lyst
RVTS Øst

LITTERATURLISTE:

Alsen, S. 2014. *Norske fremmedkrigere i Syria*

Atran, S. 2016. The Devoted Actor: Unconditional Commitment and Intractable Conflict across Cultures. *Current Anthropology* 57(13), s. 192–203

Bøe, T. 2016. Dårlig familieøkonomi påvirker barna. *Helsesøstre* 2016 (2), s. 32–36

Global Economy & Development at Brookings. 2017. How do education and unemployment affect support for violent extremism? Evidence from eight Arab countries. Working paper 103, mars 2017

Capellan, J.A. 2015. Lone Wolf Terrorist or Deranged Shooter? A Study of Ideological Active Shooter Events in the United States, 1970–2014. *Studies in Conflict & Terrorism* 38:6, s. 395–413

Ekornås, B. & Lyster, L.H. (in press). *Hvordan forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme*

Gill, P. 2015. Lone-Actor Terrorists: A Behavioural Analysis. *Terrorism and Political Violence*. Routledge. London

Goodwin, M.J., Cutts, D. & Janta-Lipinski, L. 2016. Economic losers, protestors, islamophobes or xenophobes? Predicting public support for a counter-Jihad movement. *Political Studies* 64(1), s. 4–26

Haanshuus, B.P. & Jupskås, A.R. 2017. Høyreklikk! En analyse av ytre høyre på sosiale medier i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 58(02), s. 145–165

Lia, B. & Nesser, P. 2014. Norske Muslimske Fremmedkrigere. *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 4 (31), s. 399–416

Rydgren, J. & Ruth, P. 2011. Voting for the Radical Right in Swedish Municipalities: Social Marginality and Ethnic Competition? *Scandinavian Political Studies* 34(3), s. 202–225

Sageman, M. 2004. *Understanding Terror Networks*. University of Pennsylvania Press

Temarapport. 2016. Hvilken bakgrunn har personer som frekventerer ekstreme islamistiske miljøer i Norge før de blir radikalisert? Ekstern rapport fra Den sentrale enhet PST

Trygghetsprogrammet, en SaLTo-veileder

KAPITTEL 11

SAMSPILLET MELLOM SÅRBARHET, INDRE MOTIVASJON OG MANIPULASJON UNDER RADIKALISERINGSPROSESSEN

CATHRINE MOESTUE

SAMSPILLET MELLOM SÅRBARHET, INDRE MOTIVASJON OG MANIPULASJON UNDER RADIKALISERINGSPROSESSEN

Cathrine Moestue er psykolog, foredragsholder og spaltist. Hun er klinisk psykolog med privat praksis, men har de siste ti årene jobbet som organisasjonspsykolog og blant annet hatt fagansvar for forhandling og påvirkning ved Institutt for ledelse, Høyskolen Kristiania. Hennes engasjement handler om formidling av psykologisk forskning og spesielt innenfor temaene sosialpsykologi og beslutninger.

Mange unge mennesker er sårbare. Av disse er det svært få som radikaliseres, og enda færre som blir voldelige. I PSTs rapport «Hvilken bakgrunn har personer som frekventerer ekstreme islamistiske miljøer i Norge før de blir radikalisert?» så vi at mange kom fra ressursvake hjem, hadde en kriminell fortid og lav følelse av tilhørighet.³⁰ Noe av det samme mønsteret ser vi i høyreekstreme grupper som Den nordiske motstandsbevegelsen og den nå nedlagte ulovlige «borgerverngruppa» Odins soldater.

De to jentene som reiste til Syria, som Åsne Seierstad skrev om i sin bok *To søstre* (2017), hadde derimot en helt annen oppvekst og tilhørighet. De fikk gode karakterer på skolen, hadde venner, var sosiale og glad i familien sin. Ayan, den eldste søsteren, hadde en sterk rettferdighetssans og skrev feministiske stiler før endringsprosessen satte i gang. Det var ingenting ved dem som utstrålte «dårlige fremtidsutsikter». Likevel endte de opp som jihadi-bruder i Syria bare 16 og 19 år gamle.

«Det er ingenting i disse jentenes bakgrunn som sier at dette måtte skje, eller at dette var sannsynlig. Men jeg tror heller ikke at en sånn utvikling kan skje med hvem som helst. Det ligger noe i deres personlighet og at de er veldig initiativrike. Jeg tror også at disse jentene har opplevd et utenforskap. Selv om de klarte seg bra på skolen, så har de ikke stått på slalåm, seilt, eller vært på Sørlandet om sommeren, som de fleste av klassekameratene.»³¹

Dette forteller Seierstad i et intervju med Klassekampen. Hun kan ha rett i denne analysen, både personlighet og utenforskap er viktige faktorer som vi må studere i slike radikale endringsprosesser. Utenforskap kan være et nøkkelord, men ikke alltid en forklaring på ekstrem atferdsendring. Det er viktig å belyse *alle* veiene inn. Vi som skal forebygge, trenger flere perspektiver, og vår ungdom fortjener at vi er gode detektiver

³⁰ PST-rapport (2016) «Hvilken bakgrunn har personer som frekventerer ekstreme islamistiske miljøer i Norge før de blir radikalisert?».

³¹ *Klassekampen*, 24. desember 2016.

som er oppriktig nysgjerrige på dem og hvem de var *før* de ble radikalisert. Utenforskapet er også en svært begrenset forklaringsmodell og som mangler minst én viktig faktor: Det pågår en systematisk rekruttering av akkurat denne målgruppen. Og da mangler også forståelsen for samspillet mellom manipulasjon, indre motivasjon og sårbarhet hos enkelte.

I dette kapitlet vil jeg se nærmere på:

- 1) gjennomslagskraften til rekrutteringen og manipulasjon
- 2) hvordan allmennmenneskelige prinsipper kan ha påvirket søstrene fra Bærum
- 3) skyldfølelse som en indre motivasjon
- 4) resiliens og forebyggende tiltak

Politiets sikkerhetstjeneste (PST) definerer radikalisering som «en prosess der en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål». Slike prosesser kan skje innenfor *alle typer totalitære livssyn og politiske ideologier*, enten det er nynazisme, anarkisme eller ekstreme religiøse sekter.

Det som er typisk for en radikaliseringsprosess, er at den reflekterer en radikal endring av tidligere verdier, holdninger og atferd. Det virker som om valgene er tatt frivillig i øyeblikket – ingen holder en pistol mot hodet deres – men endringene involverer en stor kostnad for rekrutten: isolering fra familie og venner, negativ publisitet, brudd med tidligere forpliktelser, tid, penger, tapte muligheter og psykisk skade på en selv og pårørende.

TOTALITÆRT LIVSSYN

Det er begrepet «totalitært livssyn» som setter fingeren på kjernen av problemet og fenomenet radikalisering. Det handler i første omgang ikke om ideologien i de ulike gruppene, men om den totalitære strukturen som ledelsen krever av medlemmene i slike grupper, og de manipulerende metodene som medlemmene blir utsatt for.

Det totalitære kravet som søstrene har fått, blir også tydelig i den e-posten de sender hjem til sine foreldre en oktoberkveld for fire år siden.

«Det er nå slik at muslimene blir angrepet fra alle hold, og vi må gjøre noe. Den eneste måten vi kan virkelig hjelpe dem, er ved å være med muslimene i deres lidelser og gleder. Det er ikke lenger nok å sitte hjemme og sende penger. Med tanke på dette har vi bestemt oss for å reise til Syria og hjelpe til der nede med alt vi kan. Vi vet dette høres absurd ut, men det er sant, og vi måtte dra. Vi frykter hva ALLAH [lovpriset være Hans navn] vil si til oss på dommedagen.»

Når søstrene skriver dette, så er de helt besatt av tankene på være sammen med dem som lider i Syria, og er åpne for å dø for dem som lider, samtidig som de viser lojalitet mot IS sitt statsdannelsesprosjekt. I boken til Seierstad vektlegger hun søstrenes eget valg om å reise til Syria og peker mot en dyp religiøs overbevisning, men hun forklarer ikke *hvordan* de kom til å endre sitt virkelighetsbilde så fullstendig, eller *hvordan* den aggressive rekrutteringen kan påvirke ungdommenes valg.

Seierstad beveger seg ikke på innsiden av hvordan jentene har hatt det i sin radikaliseringsprosess. Hun har beskrevet det hun har funnet på overflaten, men har ikke hatt mulighet til å utforske deres indre motivasjon. Har de virkelig ønsket å bli denne totalitære utgaven av seg selv, den som snakker som et «ekko» fra IS sin propaganda-maskin? Eller har deres grunnleggende menneskelige behov (om å finne mening, tilhørighet og ha et godt selvilde) blitt manipulert i samspill med en av verdens verste terroristgrupper?

HVA ER DET VI IKKE SER I ANALYSEN?

Det som er viktig er å få øye på, er at deres endring går fra normal til radikal, søstrene hadde ikke en slik intens personlighet året før de reiste. Selv om søstrene kan ha søkt seg mot en dypere mening med livet og har vært idealistiske, som det å ville gjøre verden til et bedre sted, så har de ikke hatt noen form for registrert ønske om å dø. De har ikke hatt noen form for depresjon, ei heller virket de besatt av tanken på å bedre muslimers kår i Syria. Søstrene er tydelig glad i sin familie og søsken på tross av helt vanlige kommunikasjonsutfordringer som fremkommer mellom tenåringer og deres foreldre.

Det kan hjelpe oss å forstå både *hva som skjedde*, og *hvordan vi skal forebygge*, ved å ta inn over oss at forskere svarer på disse spørsmålene med forskjellige teoretiske briller. Vi kan oppsummere modellene slik:

1. Den frivillige modellen: hva en person tenker om en gruppe. Denne modellen er ofte favorisert av sosiologer og religionsforskere.
2. Den psykodynamiske modellen: hva en gruppe gjør for en person, spesielt når det gjelder å møte psykologiske behov som han/hun kan ha begrenset bevissthet til. Denne modellen er ofte favorisert av psykodynamiskorienterte forskere.
3. Indoktrineringsmodellen: hva en gruppe gjør mot en person – den sosialpsykologiske dynamikken til påvirkning og kontroll. Denne modellen er ofte favorisert av kognitive og sosialpsykologiske forskere.

Selv om jeg skiller teoriene fra hverandre her for å forklare kompleksiteten, så vil det i praksis være relevant å bruke alle tre i varierende grad for å forstå alle veier inn til ekstremistiske grupper. Ingen av disse har «sannheten». Forskere eller praktikere som ser på radikaliseringsfenomenet bare fra ett ståsted på en rigid måte, vil ha vansker med å se helhet og kompleksiteten.³² Seierstads modell befinner seg klart innenfor «den frivillige modellen», og mitt faglige ståsted har røtter både i den sosialpsykologiske og dynamiske modellen, men jeg utelukker ikke frivillighet av den grunn.

Det er viktig å se nærmere på det teoretiske bakteppet fordi disse tre modellene vil peke mot tre forskjellige måter å forebygge på. Men også fordi vi trenger en integrert modell som kan belyse personens historie, mål, utviklingsproblematikk og familiedynamikk.

Vi trenger også analyser av hvilken gruppe ungdommen er blitt medlem av, og

32 Michael Langone (1996).

hvordan dynamikken av kontroll og påvirkning er i akkurat denne gruppen. Kunnskap om hvordan «predisponerende faktorer» og «situasjonelle faktorer» samspiller i en dynamisk og kompleks prosess, vil hjelpe oss med å overkomme våre polariserende diskusjoner.³³

MANUALEN – EN PREDATORISK OPPSKRIFT PÅ FREMMEDGJØRING

IS har en målrettet strategi om å rekruttere akkurat denne målgruppen av unge jenter og gutter. Terrorforskerne Warius og Fishman ved Combatting Terrorism Center ved West Point har analysert rekrutteringsmanualen «A jihadist's course in the Art of recruitment». Den beskriver i detalj hvordan de bruker følelsesmessig manipulering for å endre atferd hos sårbare ungdommer. Det er en kynisk tone i rekrutteringsmanualen, og den beskriver hvordan de strategisk velger ut de yngste og mest sårbare for å overøse dem med kjærlighet.³⁴ Det er en skremmende oppskrift som gjør det mulig å studere hva de gjør og sier når de møter ungdom i sosiale medier.³⁵

Her er noen eksempler fra manualen:

Elever ved høyskoler er unge nå, men i morgen er de voksne, og hvis ikke du omvender dem, så vil noen andre gjøre det (men da for materialistiske mål). Ikke ha hastverk, fordi hastverk vil ødelegge rekrutteringen. Det som er bra med ungdommen, er at deres sinn er uskyldig, og det er trygt å snakke med dem fordi de er mest sannsynlig ikke spioner.

Vær forsiktig med å snakke om muslimske problemer fra starten av, fordi da kan du vekke mistanke om at du rekrutterer dem.

De har et profesjonelt nettverk og bruker kunnskap om atferdspsykologi for å rekruttere og forføre ungdommer inn i sine destruktive rekker.³⁶

For gruppene som driver slik kynisk rekruttering, er radikaliseringsprosessen målrettet mot å endre personens virkelighetsoppfatning og selvilde. Hensikten er få rekrutten til å underkaste seg rekruttereren og doktrinen i den ekstreme gruppen. Slike prosesser ligger under radaren for vår «våkne» bevissthet. Det er vanlig for en som er radikalisert, å selv starte rekruttering i eget nettverk av venner og familie. Dette fenomenet er ett av mange fellestrekk mellom sekter og terroristgrupper.

33 Randy Borum (2011).

34 Brian Fisman et al. (2009).

35 Rand (2010).

36 Marukh-Ali (2015).

HVA ER MANIPULASJON?

Når vi søker råd hos en ekspert som virker troverdig, være seg lege, forelder, lærer eller prest, så vil det de sier, påvirke oss og vår virkelighetsoppfatning. Når en «troverdig autoritet» veileder dem til apokalyptisk tenkning, så kan de i en tilstand av avhengighet komme til å akseptere dette bildet. Vårt moralske kompass kan vippe av pinnen når vi aksepterer en virkelighetsramme presentert av en ekspertkilde. Grethe Nordhelle skriver i sin bok om manipulasjon:

«Når man skaper et imponerende bilde av seg selv i andres øyne, inntar man en overlegen posisjon som kan gi mange fordeler man ellers ikke ville ha fått. Når dette bildet *skapes bevisst ved en falsk eller usaklig presentasjon der hensikten med det de vil oppnå, holdes skjult, er det manipulasjon.*»³⁷

Når vi tenker gjennom kostnadene de radikalisererte bærer, er det lettere å få øye på manipulasjonen. Forestill deg at en rekrutterer spør rett ut: «Hei, vil du droppe dine planer for fremtiden, bryte all kontakt med din familie og venner og underkaste deg totalt til å tjene vår sak og vår leder? Jeg vet ikke hvilken rolle du får, det kan være å vaske opp, samle inn penger, rekruttere andre, bli selvmordsbomber eller sexslave. Er du interessert i å bli med?» Ingen sier ja til dette. Men det er likevel konsekvensen av prosessen.

Vi vet at søstrene var i kontakt med «eksperter», både en koranlærer og organisasjonen Islam Net, hvor de også kom i kontakt med personer i Profetens Ummah som har vært aktive rekrutterere i Norge.

Hva har søkende ungdom, som de to søstrene, å stille opp med i slike situasjoner? Har de lært om manipulasjon? Har de lært å si nei, å bruke kildekritikk, å lytte til magefølelsen? Å yte slik motstand krever modenhet og kunnskap om hersketeknikker.

ISOLASJON OG GRUPPEPRESS

Endring er generelt skremmende for mennesker, selv om det er gode endringer. Når endringer skjer raskt, er de veldig disorganiserende for selvfølelsen og kan virke svært skremmende.³⁸ La oss se på listen som faren til de to søstrene legger frem, og hvordan atferden deres endret seg i tiden før de reiste.

Det første faren merket seg, var isolasjon. Familien var veldig sosial og åpen, men de begynte å isolere seg fra familien og fra sine venner. Han forteller at de fikk et «hemmelig» prosjekt: Døtrene begynte å prate mye på telefon, men gikk ut av rommet når samtalen fant sted. Hvis faren prøvde å se hva de gjorde på internett, ble de veldig sinte.³⁹ Hvordan kunne søstrene bli så overbevist? Når jeg spurte en av verdens fremste forskere på atferds- og holdningsendring, professor Robert Cialdini, forteller han:

«Modellen som passer best til å forklare hvordan mange terrorister blir rekruttert og overbevist nok til å utføre terrorhandlinger, tar ikke utgangspunkt i personlig karakter eller unike sårbarheter, men i en unik

*indoktrineringsprosess som bruker kraftfulle mekanismer for manipulasjon. Fordi de som rekrutterer, klarer å isolere rekrutten fra andre typer informasjon, vil sosial innflytelse virke mye sterkere.»*⁴⁰

Den typen gruppepress de kjenner på, er ikke bare konformitet, men mer en slags «super-konformitet»: Rekrutten lever i en klaustrofobisk tilværelse og tar sine beslutninger innenfor en svært begrenset virkelighet. De er ikke bare isolert fra samfunnet og familien sin, men også fra seg selv, sine egne følelser og egen tvil.

SKYLDFØLELSE SOM INDRE MOTIVASJON

Mia Bloom, professor ved Center for Terrorism and Security Studies (en avdeling på Universitetet i Massachusetts), har studert rekruttering av unge jenter til IS, og har notert seg at de først og fremst kommuniserer med noen som utvikler tillitt og bygger relasjon, veldig likt overgripere på nett. Hun tror at det er skyldfølelse som er den største faktoren for å overtale unge mennesker til å forlate sine hjem og reise til Syria.⁴¹ De bruker skyldfølelse ved å sammenligne deres gode liv med en som lider i Syria. De to søstrene kan ha reist for å redde familien fra dommedag, fordi de har skyldfølelse, en altruistisk mekanisme. Mennesker er sosiale vesener og ikke så rasjonelle som vi liker å tro. Den indre motivasjonen kan være en følelsesmessig manipulasjon av deres samvittighet.

Det er ingen hemmelighet at aktiv rekruttering skjer til slike ekstreme grupper, eller at det har vært en helt spesiell kynisk og effektiv strategi fra IS.⁴² Den prosessen vi er vitne til, bærer preg av en predatorisk fremmedgjøring. Også Mah-Rukh Ali skriver i sin bok *Trusselen fra IS* (2015): «De narrer mange vestlige kvinner og unge jenter til Syria fordi de er et viktig propagandamiddel. De selger dem drømmer, men i virkeligheten er kvinner bare objekter for IS [...] en IS-kvinnens liv er redusert til slaveri.»⁴³

Å selge noen drømmer når den egentlige hensikten er å ta kontroll over dem, er manipulasjon. Det gir ikke mening å snakke om syriafarerens indre motivasjon uten å se den i sammenheng med denne manipulasjonen. Drømmene og deres opprinnelige motivasjon kan ha vært det alle drømmer om, behovet for mening, tilknytning og en god selvfølelse. Men underveis i rekrutteringsprosessen skjer det en traumatisk endring i denne nye, men falske relasjonen, der den indre motivasjonen endres til å handle om skyld og skam. De har bitt på kroken (drømmen), men senere er det den som holder i snøret, som haler og drar dem ned til Syria. Drømmen ble lagt ut som åte.

MANIPULASJONSTEKNIKKER

Rekruttereren bruker teknikker for å manipulere og få viljen sin. De mest utbredte er:

⁴⁰ Robert Cialdini (2016).

⁴¹ Mia Bloom, *The Washington Post*, 9. oktober 2014.

⁴² Mah-Rukh Ali, *Trusselen fra IS* (2015).

⁴³ Ibid.

³⁷ Manipulasjon (2015).

³⁸ Diana Fosha (2018).

³⁹ VG, 17. desember 2015.

Grooming (en predatorisk atferd)

I begynnelsen er «kjærlighet» (også kalt for grooming eller lovebombing) den viktigste mekanismen. Rekruttereren later som om han/hun liker sine «radikaliseringsobjekter», som om de har samme interesser, og bygger raskt opp tillitt. Rekruttereren gir ros, positive forsterkninger, sender gaver, SMS og er sammen, uten å fortelle for mye om hvem han/hun er, eller hvilken organisasjon han/hun representerer. Det gir en intens følelse av å bli sett. Ofte er den følelsen så sterk at de ikke kan huske noen gang å ha følt slik kjærlighet. Senere, når den blir trukket tilbake, begynner rekrutten å jobbe hardt for å få den gode følelsen igjen. Han/hun har blitt avhengig.

Grooming i sosiale medier

Denne groomingen kan forsterkes i sosiale medier. Ekstreme grupper kan øke sin tilgjengelighet til rekruttens sinnstilstand. Slik kan de ha kontroll selv om rekrutten er hjemme hos familien sin. I rekruttering til ekstremisme er det dokumentert at internett og sosiale plattformer blir brukt for å muliggjøre radikaliseringsprosessen.⁴⁴ I filmen «Jihad – hellige krigere» viser den norske regissøren Deeyah Kahn at de unge ikke blir radikalisert fordi de hatet samfunnet, men at de blir radikalisert fordi noen elsket dem.⁴⁵

Behovet for en god selvfølelse

Skyldfølelse blir brukt i manipulasjon fordi vi har et behov for å ha en god selvfølelse. Denne selvfølelsen blir utfordret. Tenk om noen spør deg: «Hvis du kunne hjelpe barna som lider i Syria, ville du gjort det da?» Hvis du svarer ja på dette spørsmålet, har de som spør deg, påvirket deg til å ta et lite skritt i deres retning. De har satt sin «fot i døra». Med en gang vi forplikter oss til et valg eller tar stilling til noe, så er det som å etablere en bit av vår identitet. Det skaper et ønske om å være konsekvente med det vi har sagt, og den gode personen vi vil være. Måten vi ser på oss selv – vår identitet og vår selvfølelse – er nøkkelen til å forstå hvordan en beslutning kan manipuleres. Dette prinsippet heter indre konsistens.

Hvordan virker gruppepress stressende og traumatisk?

Når rekrutten har kommet lenger inn i prosessen, endrer manipuleringsmekanismene seg. Da er det frykt og gruppepress som gjelder. Først handler det om å rolig komme inn under huden på rekrutten, for at alarmklokken ikke skal gå. Det er et bevisst og intenst identitetsovergrep, der rekrutten må endre alt fra sine matvaner til kleskoder og hverdagsrutiner. Det radikale bruddet med hverdagens rutiner og tillit til foreldre og samfunn produserer en usikkerhetsfaktor som igjen gir en økt sårbarhet for andres veiledning. Når mennesker blir redde, kan de noen ganger bli handlingslammet, men en dyktig rekrutterer peker mot handlingsalternativet og viser til at det haster. Du vil miste veien til frelse eller din mulighet til å redde verden hvis du ikke handler nå. Det kan være en sterk motivator når rekruttens mentale tilstand er overbelastet med frykt og forvirring.

44 Hills (2015).

45 NRK Brennpunkt (2015).

IDENTITETSOVERGREP

Når en person etter en manipulasjon eller groomingprosess har fått en ny tilknytningsfigur (en falsk familie), er blitt isolert fra sitt ekte støtteapparat og familie, for så senere å bli truet med avvisning av denne nye relasjonen, så vil det skape stor redsel og true ens egen forståelse av seg selv. Bare det å være på innsiden i en terroristorganisasjon kan være skremmende nok, men avvisning er faktisk en form for privat terror. Vi kan forestille oss de ville være i sjokktilstand av typen «Dette er ikke mulig!» eller «Det kan ikke være sant at dette hender meg!». Når skremmende situasjoner oppstår (avvisning er skremmende fordi det betyr «å dø» følelsesmessig⁴⁶) og ingen andre personer er til stede for å trøste, regulere følelser eller beskytte dem mot fare, så kan hjernen ta et lynraskt valg om å komme vekk fra den skremmende følelsen ved å fjerne seg mentalt. Vi kaller det å dissosiere. Når vi ikke kan rømme fra situasjonen på en trygg måte, er ironisk nok det å paralysere seg selv like adaptivt som å sloss eller flykte. Det kalles også for en «frys»-reaksjon og er en mekanisme for overlevelse.⁴⁷ Mange kjenner til sin egen automatiske kamp eller flukt-reaksjon, men ikke alle er kjent med frys-reaksjonen vår. Når frys-reaksjonen slår inn og den skremmende situasjonen gjentar seg, så kan identitetsforvirringen bli værende over lang tid, til faren en over. Når en slik truende situasjon er iscenesatt og målbevisst (slik det fremgår av rekrutteringsmanualen), da kan vi kalle identitetsforvirringen for et identitetsovergrep.

Seierstad skriver:

«Det finnes ikke én forklaring, men flere faktorer, som søken etter identitet, mening, status, tilhørighet, innflytelse, spenning, opprørstrang og romantikk. I jentenes tilfeller har jeg også funnet elementer av en dyp religiøs vekkelse.»

Endringen av personlige vaner og identitet som vi kan observere hos søstrene, kan være en form for dissosiativ lidelse, og ikke et ungdomsopprør eller noe romantisk. Dissosiativ lidelse betyr at vi ikke er oss selv, og ikke er i kontakt med kroppens naturlige følelser. En dissosiasjon er kjernen i det vi kaller for traumer.⁴⁸ Diagnosesystemet i DSM 5 gjorde det klart under paragraf 300.15 punkt 2 (2013):

«Identity disturbance due to prolonged and intense coercive persuasion: Individuals who have been subjected to intense coercive persuasion (e.g. brainwashing, thought reform, indoctrination while captive, torture, long-term political imprisonment, recruitment by sects/cults or by terror organizations) may present with prolonged changes in, or conscious questions of, their identity.»

Identitetsforvirringen de opplever, er ikke et bevisst forsøk på å ape etter noen de ser opp til, men et forsøk på å beskytte seg mot en overveldende kraft.

46 Diana Fosha (2018).

47 Bessel van der Kolk (2014).

48 Modum Bad, *Tilbake til NÅTID* (2018).

HVORDAN LÆRE Å SI NEI

Vi må lære ungdom å tenke kritisk og stille spørsmål ved autoriteter. Vi må lære dem å si nei til ulike typer situasjonspress og å gjenkjenne slike situasjoner slik at de kan sette ord på ubehaget eller komme seg ut av situasjonen. Dette må læres på en praktisk måte, og det må øves på. Det er nok særlig denne tørrtreningen på livet som mangler i dagens skole.

Å være en søkende ungdom er ikke noe negativt og handler om våre menneskelige og grunnleggende behov, som er a) motivet for tilknytning, b) motivet for å ta gode valg, og c) motivet for å ha en god selvfølelse. Gode ungdommer kan bli radikale ungdommer når deres grunnleggende behov blir misbrukt.

a) Motivet for sosial aksept og tilknytning⁴⁹

Å velge riktig er ikke lett. En av grunnene er at rett valg har to betydninger: den ene er korrekthet som i et godt valg. Den andre måten å velge rett handler om å være sosialt korrekt eller sosialt akseptert. Trygghet kommer bare i relasjon til et annet menneske som ser og tar imot oss. Prinsippene som aktiverer tillitt hos oss, er:

Gjensidighet: En gave trigger forpliktelsen til å gi tilbake. Også psykologiske gaver som oppmerksomhet, smil og hjelp aktiverer den automatiske lysten til å gi tilbake. I rekrutteringsmanualen er det beskrevet hvordan den kan brukes som en hersketeknikk. De bruker minst tre uker på å godsnakke, gi komplimenter og skape tillitt før de snakker om radikale ideer. Også kalt «grooming» eller «lovebombing».

Hvordan si nei? Hvis vi opplever at noen gir oss noe for å få noe tilbake, så er det ikke en gave, men en manipulering. Ta imot kompliment uten å gi noe «mer» tilbake. Ta et mentalt steg tilbake, pust godt inn og spør deg selv: Er denne oppmerksomheten naturlig i situasjonen?

Like: Vi liker å si ja til dem vi kjenner og liker. Venner, vakre mennesker, kjendiser, rollemodeller og sleipe selgere/rekrutterere kan misbruke mekanismen. De gir oss komplimenter og spør om råd som smigrer oss.

Hvordan si nei? Sjekk om du liker noen veldig godt og veldig fort, da bør det ringe en bjelle. Det som virker for godt til å være sant, er ofte det.

b) Motivet for å velge riktig⁵⁰

Vi har alle et grunnleggende menneskelig behov for å ta gode valg og skape mening med tilværelsen. Dette motivet er grunnet i vårt mål om å mestre våre omgivelser og vårt behov for kompetanse. Problemet vi står overfor når vi skal velge en idé eller en retning i livet, er evnen til å kunne gjenkjenne om det er et godt valg eller ikke. Om vi snakker med en falsk profet eller en ekte ekspert. Det er spesielt to prinsipper som fungerer som beslutningstriggere når vi skal ta vanskelige valg:

Sosiale bevis: Når vi er usikre på hva vi skal tenke, føle og gjøre, så ser vi på hva andre som ligner oss, føler, tenker og gjør, for å bestemme hva vi selv skal gjøre. Jo større usikkerhet og frykt i situasjonen, desto mer øker den automatiske mekanismen. Ungdomstiden er en usikker tid, men spørsmål om hva man skal gjøre med krigen i Syria, kan forsterke usikkerheten og frykten. Det vil skape større gruppetenkning og mindre

kritisk tenkning. Ekstremt stressende situasjoner vil skape handlingslammelse som øker sårbarhet for veiledning til handling.

Hvordan si nei? Gitt at jeg vet at jeg følger venner automatisk, stopp opp for å sjekke om de har fått riktig eller god nok informasjon. Ikke bare ved handling, men sjekk også når de ikke er bekymret for noe du synes virker farlig.

Autoritet: Det er vanskelig å si nei til en ekspert, en autoritet, en som har større makt enn oss. Mekanismene virker også på uformelle autoriteter som en rollemodell. Vi tror ofte på det de sier, bare fordi de har en høyere rang, men det er en stor risiko ved å følge eksperter blindt. Fordi det er lett å jukse med status. Svindlere kan lett ta på seg en legefrakk, en polituniform eller en prestekappe uten at vi har sjekket om de er «ekte» eksperter. Oppblåst selvtilitt fungerer på samme måte som en uniform. Hvis vi tror de er eksperter og har «sannheten», så vil de få ekstremt stor makt over våre handlinger og gjøre oss lydige.

Hvordan si nei? En ekte autoritet vil aldri gi deg en bastant sannhet, men si «slik tenker jeg» og veilede deg til å utforske og tenke kritisk på egen hånd. En viktig måte å si nei på er å være årvåken på den enorme kraften til «ekspertmakt» og at vi ikke trenger å være dumme for å bli lurt av den. Vi kan pugge to spørsmål slik at de blir en del av vårt automatiske system: Er dette en ekte ekspert? Hva har han/hun selv å tjene på å be meg om eller si dette?

c) Motivet for å se oss selv i et godt lys⁵¹

Personlige forpliktelser er knyttet til vår identitetsopplevelse. Og vi foretrekker å være konsekvente med og har en sterk indre drivkraft til å se oss selv som mennesker som lever opp til våre egne løfter og forpliktelser. Prinsippene som er spesielt gode til å aktivere handling, er:

Indre konsistens: Vi liker å være konsekvente med egne verdier og ord. Svindlere vil få deg til å si ja til noe lite og uskyldig først før de ber deg om større tjenester i tråd med den første. Trikset blir kalt for «foten i døra»-teknikken. Eksempel: Samle inn penger til barn i Syria (foten i døra) slik at vi forplikter oss til å hjelpe, før de ber om noe større som er konsistent med den gode selvfølelsen av å være en som hjelper (å reise til Syria). Å påpeke at det vi gjør, ikke er «bra nok», skaper et indre ubehag i vår selvfølelse som igjen motiverer handlingen om å få tilbake den gode selvfølelsen.

Hvordan si nei? En måte å si nei på er å legge merke til hva som skjer i kroppen, og finne ut om vi er fanget inn i en indre konsistens (kognitiv dissonans). Føler du deg fanget til å si ja til noe du egentlig ikke vil? Når det skjer, så kan vi kjenne hvordan magen snurper seg sammen, og vi føler oss lurt. Snu deg vekk, kutt blikkontakt eller kom deg ut av situasjonen. Det går også an å sette ord på ubehaget en føler, og ta tilbake kontroll på denne måten.

Knapphet: Vi vil ha det som er vanskelig tilgjengelig. Jo mer eksklusivt, sjeldent eller hemmelig det er, desto mer vil vi ha det. Mekanismen spiller en stor rolle i handling, vi vil ikke miste muligheter eller friheten til å kunne velge. Derfor er en appell til at det haster ofte noe som aktiverer en handling. Når vi er redde og føler oss handlingslammet, vil prinsippet virke enda sterkere. «Du vil miste din plass i paradiset, eller din plass som en helt i revolusjonen, hvis du ikke handler nå.»

49 Kenrick et al. (2011).

50 Ibid.

51 Ibid.

Hvordan si nei? Vi må utfordre oss selv på hva vi egentlig ønsker fra en situasjon og fra livet. Når vi vil noe sterkt, tenk deg nøye om og se etter knapphetsprinsippet. Er det et fortrinn for den andre at du ønsker dette så sterkt? Hva har du selv å tjene på dette? Er det en sjelden og eksklusiv mulighet å få martyrstatus etter at vi er døde, eller finnes det ekte muligheter for å gjøre en forskjell i samfunnet mens vi lever?

Disse kreative teknikkene er umulig å bruke når vi er mentalt overbelastet, lammet av frykt eller forvirring. Derfor er det helt essensielt å tørrtrene på møte med ulike typer situasjonspress i form av «svindlere» og andre «sleipe selgere» før vi legger ut på livets reise.

HVA KAN FORELDRE OG VENNER GJØRE?

Det første vi kan gjøre, er å starte med en ikke-dømmende holdning. Det kan være svært vanskelig fordi den radikaliserte ofte opplever å ha fått tilgang til en «hemmelighet» som familie og venner ikke har, og kan oppleves arrogant. De føler seg utvalgte og har ofte fått beskjed om å ikke dele denne hemmeligheten med oss. Å møte slike personer med en ikke-dømmende holdning kan være en stor utfordring. Derfor kan det være lurt å samle en gruppe mennesker som er glade i ditt barn, gjerne med en psykolog eller annen fagperson som forstår ekstremisme og manipulasjon. Sammen kan dere planlegge en kommunikasjonsstrategi og handlingsplan. Forenklet kan vi si at det går ut på å elske barnet og minne dem på hvem de var. Der hvor rekruttereren bruker hundrevis av timer på «lovebombing», må vi bruke minst to hundre timer på å vise at vi elsker dem, og at det er en plass til dem, og at vi vil ha dem her hos oss.

Der rekruttereren bruker isolasjon for å begrense valgene deres, kan vi skape situasjoner som åpner opp valgmulighetene. Vi kan gi dem kunnskap og stille gode spørsmål. Der rekruttereren bruker skyldfølelse, kan vi fortelle dem at vi aksepterer dem akkurat slik de er, og hjelpe dem å se at de er gode nok, gi dem mestringsfølelse og en plass i vårt samfunn. Vise hvordan de kan hjelpe dem som lider, uten å ofre sitt liv, sin familie og sine venner.

Det er vanskelig nok for oss å slå opp med en kjæreste eller slutte i jobben. Å forlate en ekstrem gruppe er ekstremt mye vanskeligere. Ikke minst på grunn av skammen over at det å bli sett og elsket fikk dem til å gjøre ting de ellers aldri ville gjort. Men det er alltid håp om å få dem tilbake.

Foreldre blir bekymret med god grunn når de ikke helt kjenner igjen sine barn og opplever at de gjør ukarakteristiske ting, og hvis dette er din bekymring, så skriv ned en liste over den atferden som bryter med en tidligere identitet. Det kan være å lyve, forsvinne og isolere seg i lengre perioder, endre matvaner, miste interesse for skolen og fremtidsplaner, slutte å lese avisen og slutte å ringe gamle venner. Det kan også være at de vil «frelse» sine foreldre.

- Vi starter med å bygge tillitt og forsterke tilknytningene som finnes i personens naturlige nettverk.
- Steg to blir å samle informasjon, som alt den radikaliserte likte å gjøre og være før.

- Steg tre handler om å plante tvil i den sort-hvite tankegangen og inkludere dem i nye aktiviteter.

Metoder vi kan bruke, er motiverende intervju (se kapittel 14) eller kognitive teknikker for virkelighetsjekking sammen med mye omsorg, forståelse og lytting. Vi må være forberedt på å ta vanskelige politiske diskusjoner uten å gå i forsvar, men hele tiden hjelpe dem å finne frem til alle nyansene av grått slik at det ekstreme virkelighetsbildet slår sprekker. Da kan de begynne å tenke selv igjen.

Videre er undervisning om tilstanden, såkalt psykoedukasjon, viktig for radikaliserte, slik at de selv forstår hvordan gruppen klarte å endre deres virkelighetsoppfatning. Hvordan de klarte å forme personligheten deres slik at den ble nyttig for gruppens mål, hvordan de klarte å devaluere og de-humanisere alle andre kilder til informasjon og gjøre dem avhengige av gruppen, hvordan deres egen indre stemme ble undertrykt, og hvordan de klarte å etablere destruktive grenser mellom dem og verden utenfor. Det er viktig å huske at det er fullt mulig å snu en radikaliseringsprosess. Det er en vei inn, men det er også en vei ut, og vi er ikke hjelpeløse.

LITTERATURLISTE:

Abu 'Amr al-Qa'idi; Abu Mujahid & Abu Klialid (Overs.). 2010. A course in the art of recruiting. Hentet fra https://archive.org/stream/ACourseInTheArtOfRecruiting-RevisedJuly2010/A_Course_in_the_Art_of_Recruiting_-_Revised_July2010_djvu.txt

American Psychiatric Association. 2013. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5* (5th ed.). American Psychiatric Association. Washington (D.C.)

Borum, R. 2011. Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security* 4, no. 4 (2011), s. 7–36

Kenrick, D.T., Neuberg, S.L. & Cialdini, R.B. 2015. *Social psychology: Goals in interaction* (6th Ed). Pearson Education. Boston

Cialdini, R. 2011. *Påvirkning: Teori og praksis*. Abstrakt forlag

Dutton, D.G. & Painter, S. 1993. Emotional attachments in abusive relationships: A test of traumatic bonding theory. *Violence and Victims* 8(2), s. 105–120

Dixon, H.B., Jr. 2013. Human Trafficking and the Internet (and Other Technologies, Too) [notes], s. 36

Fosha, D. «Emotion Revolution». Doktoravhandling, Bergen, 19. april 2018

Hills, C. 2015. Here's what ISIS recruiters and sexual predators have in common. *PRI's The World*

Langone, M.D. Responding to Jihadism: A Cultic Studies Perspective. Editor, *Cultic Studies Review* 5(2) 2006, s. 268–306

Mah-Rukh Ali. ISIS and Propaganda: How ISIS Exploits Women. Reuters Institute Fellowship Paper

Mah-Ruk Ali. 2015. *Trusselen fra IS*

Moestue, C. 2015. Manipulert. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*

Moestue, C. 2016. You don't have to be a fool to be fooled. An Interview with Robert Cialdini. Oppdatert. *Icsa Today*, Vol. 7 No. 3

Moestue, C. 2016. Hva er radikaliserings? NPF videoarkiv

Nordhelle, G. 2009. *Manipulasjon: forståelse og håndtering*. Gyldendal akademisk

NRK Brennpunkt. 2015. Jihad – hellige krigere. Deeyha Kahn

Gerwehr, S. & Daly, S. 2010. Al-Qaida: Terrorist Selection and Recruitment. Kapittel fem. RAND

Warius, A. & Fishman, B. Februar 2009. A jihadist's course in the Art of recruitment. Combatting Terrorism Center ved West Point. Hentet fra [https://www.ctc.usma.edu/posts/a-jihadist's-course-in-the-art-of-recruitment](https://www.ctc.usma.edu/posts/a-jihadist-s-course-in-the-art-of-recruitment)

DEL 3: FOREBYGGING OG VEIER UT

KAPITTEL 12

HVORDAN JOBBE FOREBYGGENDE MOT EKSTREMISME I EN NORSK KOMMUNE?

ERIK LINDBÆK KRUSE

HVORDAN JOBBE FOREBYGGENDE MOT EKSTREMISME I EN NORSK KOMMUNE?

Erik Kruse er barnevernspedagog og arbeider nå som forebyggende koordinator / SLT i Fredrikstad kommune. Han har tidligere vært prosjektleder for Fredrikstad kommunes innsats mot radikaliserings og voldelig ekstremisme, arbeidet i Ungdomsteamet i Fredrikstad (tidlig intervensjon ved rus på ungdomsskoler), som miljøarbeider på skole og ved Utekontakten i Gamle Oslo. Han har videreutdanning i oppsøkende sosialt arbeid med ungdom og tar nå master i psykososialt arbeid.

Norske kommuner og kommuneansatte er sentrale i det forebyggende arbeidet mot radikaliserings og ekstremisme, det er de fleste enige om. Men hvordan skal vi egentlig gjøre det? Hvilke fallgruver finnes? Og hva virker egentlig?

I perioden mellom 2012 og 2016 reiste et knippe unge menn fra østlandsområdet til Syria og Irak for å slutte seg til ulike militante islamistiske bevegelser. Mange var fra Fredrikstad og ble utgangspunktet for at vi, som en middels stor kommune, fra 2014 og frem til i dag har gjort oss en del erfaringer på godt og vondt om hva som kan fungere i arbeid mot radikaliserings og ekstremisme. Utfordringene med å møte ekstremisme i form av militant islamisme har også blitt supplert de siste årene etter at nazistiske miljøer forsøkte å etablere seg i vår region.

Disse personene og miljøene er behørig beskrevet i media og i fag- og skjønnlitteratur de siste årene, så de blir ikke viet mye plass her. Jeg vil heller gjøre et forsøk på å sammenfatte erfaringer vi har gjort oss de siste årene, med utgangspunkt i noen få enkeltsaker, men også målrettet og systematisk utprøvingsarbeid på kommunal praksis. Erfaringene som presenteres her, er verken mer eller mindre enn erfaringer fra én norsk kommune. De kan ikke nødvendigvis generaliseres, og vil kanskje ikke gjelde tilsvarende situasjon andre steder. I tillegg spenner kapitlet over en lang rekke temaer som alle kunne vært behandlet mer omfattende og mer grundig. Samtidig kan kanskje en slik oppsummering være nyttig, særlig i kombinasjon med forskning, for å gjøre opp status på hvordan vi kan forebygge radikaliserings og ekstremisme enda mer og enda bedre.

Jeg vil her først forsøke å avgrense begreper som «ekstremisme» og «forebygging» for å bevisstgjøre ulike måter å jobbe på i dette feltet, og deretter beskrive noen av våre erfaringer med utgangspunkt i praktisk arbeid – både med kommunale systemer og i arbeid med enkeltpersoner. Utfordringen med å oppsummere praksiserfaringer fra en norsk kommune, er at erfaringene relativt sett er få – heldigvis. Der vi hvert år har erfaringer fra arbeid med hundrevis av brukere som for eksempel ruser seg, er antallet langt lavere når det gjelder radikaliseringsbekymring.

SÅ HVA ER EGENTLIG RADIKALISERING?

I den nasjonale veilederen for forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme beskrives radikaliserings som «en prosess der en person eller gruppe i økende grad aksepterer bruk av vold som virkemiddel for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål, og hvor voldelig ekstremisme kan bli en følge».

Radikaliseringsbegrepet har nok dukket opp fordi vi har et stort behov for å forstå hva som gjør at mennesker ender opp med et ekstremt tankegods, søker seg til ekstreme miljøer, og i ytterste konsekvens er villige til å bruke vold for å oppnå sine mål. Hvordan ender unge mennesker opp i grupper som aktivt utøver vold mot andre, ofte uskyldige mennesker? Det fremstår fort som så uforståelig at vi trenger en forklaringsmodell. Og der kan radikaliseringsbegrepet hjelpe oss.

Og hvis vi vet hva som har skjedd før «det smeller» – hva som har ledet frem til en terroraksjon eller annen bruk av vold – da vil vi jo kanskje ha muligheten til å intervensjonere tidligere for å forebygge eller avverge.

En vanlig fortelling om radikaliserings er ofte en litt rotløs og marginalisert ung mann på jakt etter mening, tilhørighet og identitet. Han har kanskje holdninger som skiller seg fra majoritetens – enten det handler om religion, politikk eller begge deler. Han deltar på sosiale medier, eksponeres for mer ekstreme meninger, og kommer kanskje i kontakt med andre som deler det samme verdensbildet. Etter hvert blir han en del av et ekstremt miljø, holdningene hardner til, og argumentene for vold som politisk virkemiddel dukker opp. Følelsen av å sitte med svaret og at alle andre tar feil, etablerer en polarisert svart-hvit tenkning om verden. Gradvis senkes eller forsvinner terskelen for bruk av vold, og i ytterste konsekvens er personen «blitt» en voldelig ekstremist.

Men er alle eller de fleste slik? Forskningen på radikaliserings som fenomen strever med å komme med entydige definisjoner og konklusjoner. Hvordan prosessen forløper, varierer veldig, det er (heldigvis) mange som gjennomgår en form for radikaliseringsprosess, som aldri ender opp som voldelige ekstremister, og mange som ender opp med å bruke politisk, religiøs eller ideologisk vold, har ikke egentlig gjennomgått en slik radikaliseringsprosess. Sammenhengen mellom ekstreme holdninger og ekstreme handlinger er i beste fall noe uklart.

Radikaliseringsbegrepet kan være en hjelp hvis vi skal forebygge voldelig ekstremisme. Men uklare begrep som folk legger forskjellige ting i, kan også risikere å rote det til for oss, særlig hvis vi bygger opp offentlige systemer og tiltak rundt begrepet.

I den nasjonale veilederen beskrives i sin tur *ekstremisme* som at man kun aksepterer egne meninger og samtidig mener det er legitimt å ty til vold for å få gjennomslag for meningene sine. Voldelig ekstremisme beskrives som *aktiviteten* til personer og grupper som er villige til å bruke vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål. En annen vanlig måte å beskrive ekstremisme på er at det er holdninger som skiller seg veldig mye fra flertallets – at man holdningsmessig plasserer seg utenfor majoriteten. Veilederen vektlegger imidlertid at det er «viktig å skille skarpt ved legitimering av vold».

Dette er en betimelig presisering – fordi den skiller på hva som er lovlig og ulovlig i Norge. Det er mange ekstreme holdninger som det i Norge er lov å ta til orde for, men trusler, oppfordring til vold og faktisk voldsbruk rammes av lovverket. Politi og etterretning er sentrale aktører i arbeidet mot radikaliserings og voldelig ekstremisme, og da er det sentralt å ha en bevissthet rundt lovverk og lovlighet.

Samtidig har de siste årenes praksis på radikaliseringsfeltet vist at det ikke er så lett å skille ved legitimering av vold i en kommunekontekst. Hvordan forholder vi oss til ekstreme grupper som enten aktivt tar avstand fra vold eller i hvert fall ikke selv gjør voldelige aksjoner, men som propaganderer ekstremt tankegods? Hvordan skal vi møte ungdommer som ikke har gjort noe ulovlig ennå, og kanskje aldri kommer til å gjøre det, men som «snuser» på ekstreme miljøer? Hvordan skal vi skille på ekstreme holdninger og ekstreme handlinger?

Målet med å problematisere disse begrepene er ikke å si at radikalisering og ekstremisme ikke finnes og er et problem i Norge. Det er heller ikke å argumentere for at vi ikke skal involvere oss eller gjøre noe med tematikken – snarere tvert i mot. Men vi må være klar over at begrepene som på mange måter danner grunnlaget for arbeidet, er både omstridte og uklare – og at vi derfor må være tydelige på hvordan vi vurderer dem, og hvordan de påvirker oss som profesjonelle hjelpere.

Hva bør vi gjøre da? Er det mulig å forebygge radikalisering og voldelig ekstremisme?

HVA ER FOREBYGGING AV EKSTREMISME?

Forebygging er også et begrep som ofte kan fremstå som uklart, men hovedinnholdet og målsettingen med å jobbe forebyggende er å avdekke og gjøre noe med en bekymring så tidlig som mulig, og kanskje også gjøre noe med rotårsakene til problemet.

Hvis en person har et etablert avhengighetsforhold til heroin, gir det mening å se på årsakene til at personen nå er rusavhengig, og kanskje også det vi antar er noen grunnleggende mangler i livet som rusen har kompensert for.

Det finnes utallige modeller for kommunal forebygging – for enkelthets skyld skal vi her skille mellom a) byggende arbeid, b) universell forebygging, c) selektiv forebygging, og d) indikativ forebygging.

Byggende arbeid handler om alt det en kommune gjør for at innbyggerne skal ha det så bra som mulig: gode barnehager, skoler og fritidsklubber, nærmiljø og kulturliv. Når vi snakker om forebygging av ekstremisme, er byggende arbeid det arbeidet som tar sikte på å kompensere for det som ofte omtales som rotårsaker til ekstremisme – ulike former for utenforskap, marginalisering og manglende mening med livet. Byggende arbeid handler ikke eksplisitt om ekstremisme – det tar utgangspunkt i en tanke om at jo flere mennesker som har det bra, desto færre vil være i risiko for å ende opp i ekstreme miljøer.

Universell forebygging av ekstremisme handler om alle tiltak vi retter mot hele befolkningsgrupper. Ett eksempel kan være undervisningsopplegg om radikalisering og ekstremisme i ungdomsskolen – der hele skoler eller skoleklasser er målgruppe. Universell forebygging bærer ofte preg av å være større kampanjer med opplysning eller undervisning, som ikke målrettes mot enkeltpersoner eller grupper som anses å være i risikozonen. Målene med universelle tiltak mot radikalisering og ekstremisme er ofte kunnskapsbyggende og bevisstgjørende og/eller tar sikte på å bygge ferdigheter som motstandskraft mot ekstremisme. Eksempler på dette kan være konflikthåndtering, dialogkompetanse, demokratiske kompetanser og kritisk tenkning.

Selektiv forebygging av ekstremisme handler om tiltak som retter seg mot definerte risikogrupper – med mål om å bedre livssituasjonen til disse for å forebygge ekstremisme. Dette kan også være systemer som fanger opp mennesker som i kortere eller lengre perioder trenger ekstra bistand, for eksempel NAV, barnevern og ulike helsetjenester. Selektiv forebygging er en komplisert affære – for hvordan kan vi forutsi hvem som er i risikogrupper?

I media uttales det stadig at vi i kommunene må fange opp dem som er sårbare for radikalisering – men hvem er det egentlig? Er det alle som har det vanskelig? Alle som har ekstreme holdninger? Alle som er villige til å bruke vold? Og hvilke konsekvenser får det for dem som inkluderes i risikogruppen, når vi definerer dem som risikogruppe – hvordan påvirker det vårt syn på dem, deres syn på seg selv og mulighetene for å «fange opp bekymringen» og gjøre noe med den?

Et helt konkret eksempel på dette er hvordan enslige mindreårige flyktninger som gruppe har blitt vurdert i radikaliseringskontekst i Norge de siste årene. PST-sjef Benedicte Bjørnland uttalte i 2016 at «De [enslige, mindreårige asylsøkerne] vil være svært sårbare for radikalisering. Alle vil ikke bli det. Men de vil ha en profil som gjør at de er sårbare». Sårbarhet for radikalisering er en relativt diffus affære. Det finnes eksempler på at enslige mindreårige asylsøkere i Europa har utført ekstremistisk vold – og det er ingen tvil om at mange av dem generelt er i en sårbar situasjon. Men det å etablere risikogrupper basert på såpass brede «profiler» i et svært betent og alvorlig problemområde er en utfordrende øvelse, særlig når antallet som faktisk er eller blir voldelige ekstremister, er så mye lavere enn antallet totalt i gruppen. Og blir sårbarheten noe mindre av at enslige mindreårige asylsøkere blir sett på og kanskje ser på seg selv som potensielle ekstremister?

Vi har vanskelig for å se for oss godt faglig selektivt forebyggende arbeid mot ekstremisme – til det er risikofaktorene for uklare og «risikogruppen» for store.

Den siste kategorien forebyggende arbeid mot ekstremisme er *indikativt arbeid* – rettet mot personer der radikalisering og/eller ekstremisme er etablert som bekymring. Dette kan være knyttet til ekstreme holdninger eller ytringer, ekstreme handlinger som hatkriminalitet, tilhørighet til et ekstremt miljø eller faktisk voldsutøvelse. Spennet i denne kategorien vil være stort, og vil kunne romme alt fra mentortiltak til arbeid for å bistå enkeltpersoner ut av ekstreme miljøer.

Kunnskap og bevissthet om forskjellige forebyggingsnivåer er viktig, for når radikalisering og ekstremisme omtales i media – og delvis også i fagmiljøer – blir forebygging ofte en slags sekkebetegnelse av forskjellige tiltak, mange gode intensjoner og antakelser. Samtidig er det vanskelig å utvikle god faglig praksis og jobbe kunnskapsbasert hvis man ikke har en struktur på arbeidet og bevissthet rundt hvilke begreper man bruker og hvorfor.

I en kommunal hverdag er det helt nødvendig å skille byggende og selektivt/universelt forebyggende arbeid (som ikke handler direkte om ekstremisme) fra indikativt forebyggende arbeid – både for å vurdere bekymringen riktig og for å sette inn riktige tiltak. Hvis en 14-åring blir tatt for å spraye rasistiske slagord på en moske, handler bekymringen om ekstremisme, og tiltakene må innrettes deretter. Dersom vi møter en 14-åring som sliter på skolen og har vært voldelig mot andre, handler det ikke om ekstremisme – og han er ikke nødvendigvis noe mer sårbar for radikalisering enn andre, med mindre vi avdekker andre bekymringsnivåer. Begge bør møtes med tiltak – men begge deler handler ikke om radikalisering eller ekstremisme.

Et annet interessant fenomen i denne sammenhengen er hva fokuset på radikalisering og ekstremisme gjør med fagmiljøer, tilskuddsordninger og andre offentlige systemer. Humera Khan i den amerikanske tenketanken Muffehun kaller det «re-labelling» når

programmer og tiltak som egentlig er byggende, universelle eller selektive, ender opp med å være «radikaliseringstiltak», enten fordi vi blir (for) ivrige som fagfolk, eller for å kunne søke og få økonomiske tilskudd. Dersom man setter i gang idrettsaktiviteter for enslige mindreårige asylsøkere på omsorgssentre, bør det være for å heve livskvaliteten til ungdommene, ikke for å forebygge radikalisering. Det finnes tjue grunner for å bygge fritidsklubber som er viktigere enn å forebygge radikalisering. Og hvis vi setter inn radikaliserings tiltak for å hjelpe ungdommer som i utgangspunktet kun er marginalisert på annet vis (rus, kriminalitet, utenforskap, dropout), risikerer vi å samtidig stemple dem som potensielle ekstremister.

HVA KAN VI GJØRE SOM KOMMUNE?

Hele den nordiske velferdsstaten og demokrati er i utgangspunktet gode forebyggende faktorer mot radikalisering og ekstremisme – og gir oss mange muligheter til å forebygge. Og det at den forebyggende innsatsen baserer seg på en tankegang som både inkluderer politi/rettsvesen og kommunal innsats, gjennom et pedagogisk, helse- og sosialfaglig perspektiv, gir oss etter min mening et bedre utgangspunkt enn mange andre steder i verden.

Tidligere har jeg nevnt at det kan være utfordrende å arbeide kunnskapsbasert på et felt der de fleste kommuner heldigvis har få erfaringer i enkeltsaker. Men det gjør det ikke noe mindre viktig å tilstrebe en praksis som så langt det lar seg gjøre, kombinerer forskning, praksiserfaringer og fortløpende etiske og faglige refleksjoner – for at vi skal yte så god faglig hjelp som mulig til dem som trenger det. Dette fordrer god kontakt mellom kommuner og akademia, og ydmyke og utforskende praktikere.

En del av dette er å ikke delta i «glansbilderacet» mellom kommuner, land, tenketanker og organisasjoner på radikaliseringsfeltet – der det viktigste er å «ta seg godt ut». Det er lett å se bra ut med fine brosjyrer og lange handlingsplaner, men det er den kommunale praksisen over tid som viser om man har fått til gode systemer og tiltak. Eksempler på dette kan være om man klarer å opprettholde kunnskap og kompetanse om ekstremisme blant kommuneansatte over år, til tross for utskifting av ansatte og mindre fokus på temaet i perioder, eller om man klarer å gjøre et undervisningsopplegg om hatkriminalitet til en årlig foreteelse i skolen.

I tillegg bør den kommunale innsatsen være helhetlig. Det betyr blant annet å ha et åpent blikk for *alle* former for voldelig ekstremisme, å jobbe langsiktig uavhengig av kortvarige trender og fokusområder, og å tilpasse innsatsen og systemene til den lokale situasjonen. Sist, men ikke minst, er det sentralt å hele tiden ha en bevissthet om rasisme, diskriminering, religions-/ytringsfrihet og maktrelasjoner mellom forebygger og privatpersoner i dette arbeidet.

Radikaliserings- og ekstremismediskursen er betent og følelsesladd, med relativt harde fronter og med mange sårbare grupper involvert. Da er fortløpende faglige og etiske refleksjoner helt nødvendig. Hvordan treffer tiltakene våre? Hvordan oppleves de av brukerne? Hvordan påvirker våre egne holdninger og fordommer arbeidet vårt? Hvordan påvirkes vi som fagpersoner av den politiske debatten om ekstremisme?

KOMMUNALE TILTAK OG SYSTEMER

Med utgangspunkt i den tidligere beskrivelsen av forebyggingsnivåer tar jeg ikke med alle gode tiltak og systemer som tar sikte på å sikre innbyggernes gode liv generelt – og som ikke har noe direkte med forebygging av ekstremisme å gjøre.

Selv om det er sentralt å skille tydelig på ekstreme holdninger og ekstreme handlinger som nevnt over, har vi fortsatt som kommune et ansvar for å forebygge fremvekst av gruppefiendtlighet, rasisme, konspirasjonsteorier og hat på holdningsnivå. Ikke bare for å forebygge fremvekst av ekstreme miljøer, men rett og slett for å sikre et lokaldemokrati som fungerer, og der alle kan delta – og for å sikre innbyggernes velferd og gode liv. Det finnes mange måter å jobbe for bevissthet og kompetanse på disse områdene – men jeg vil aller først slå et slag for skolen som forebyggende arena mot hat og gruppefiendtlige holdninger.

Skolen er universelle arenaer der alle ungdommer deltar, og der de inngår i et fellesskap som skal være trygt. På skolen er det profesjonelle voksne som kjenner elevene sine, og som har ferdigheter og kompetanse til å møte dem både i undervisning og utenfor. Hvis vi tar utgangspunkt i at dialog og felles undring er gode verktøy for å utforske egne og andres holdninger på kontroversielle tema, er klasserommet et godt sted å gjøre det (se også kapittel 14 og 15). Det å utvikle klasserommet som uenighetsfellesskap har en egenverdi knyttet til at elevene får utvikle seg som mennesker i møte med andre – og kan også fungere forebyggende på fremvekst av ekstremt tankegods. I tillegg er skolen en sentral arena for at elevene kan tilegne seg kunnskap om historie, samfunnsfag og religion – samt ferdigheter knyttet til kritisk tenkning og dialogkompetanse.

En lignende effekt kan oppnås ved å tilrettelegge for kunnskaps- og debattarenaer der ungdommer kan delta, bryne egne meninger mot andres og dykke inn i temaer som av ulike grunner ikke får like mye fokus i skolen. I Fredrikstad har vi gode erfaringer med etableringen av *Dyp debatt* – en møteplass i samarbeid mellom de videregående skolene, kommunen og Litteraturhuset Fredrikstad. Videregående skoleelever samles jevnlig på Litteraturhuset til debatter/møter med temaer som blant annet høyreekstremisme/nynazisme, 22. juli, norsk krigføring i Midtøsten, rasisme/fordommer og populisme. *Dyp debatt* suppleres med åpne møter og temaopplegg i og utenfor undervisningstid på skolene, gjennom midttimeaktiviteter, debatter og temamøter. Det finnes eksempler på lignende initiativ i bydeler i Oslo og andre kommuner. Et slikt arbeid kan også med hell koordineres med biblioteker.

Som utgangspunkt for både undervisningsopplegg og møteplasser for debatt ligger en antakelse om at også ungdommer i eller i utkanten av ekstreme miljøer har et genuint samfunnsengasjement og -interesse, og at det å tilrettelegge for kunnskap og debatt tar engasjementet på alvor samtidig som vi legger til rette for mer innsikt i kompliserte temaer, og gode meningsutvekslinger.

Vi henvender oss ofte til ungdom som målgruppe fordi de er lett tilgjengelige gjennom skolen. Foreldre og andre voksne i sivilsamfunnet er også viktige aktører – både som «påvirkere» og som «bekymrere» (mer om det lenger ned). Gjennom et tett samarbeid med sivilsamfunnet – idrettslag, trossamfunn, kulturlivet og alle andre som utgjør et lokalsamfunn – vil en kommune kunne bygge en bredere og bedre innsats mot ekstremisme og radikalisering.

ET SYSTEM FOR TIDLIG BEKYMRING

Hvis vi som kommune skal ta mål av oss til å forebygge fremvekst av ekstreme miljøer, må vi tidlig inn og involvere mange aktører. Vi må bygge kunnskap og kompetanse hos alle som deltar i arbeidet – og vi må sørge for at ungdommer, foreldre og fagfolk vet hva de skal gjøre hvis de blir bekymret for en enkeltperson eller gruppe.

Hvordan kan man bygge opp system for varsling av tidlig bekymring, som igjen kan gjøre det mulig å intervenere mot enkeltpersoner eller grupper som vekker bekymring? Dette er kompliserte spørsmål; først og fremst fordi tidlige «tegn» på potensielt voldelig ekstremisme ofte er innenfor rammene av ytrings- og religionsfrihet, men også vekker bekymring hos venner, foreldre eller profesjonelle. I tillegg risikerer vi gjennom profesjonelle intervensjoner økt marginalisering og stigmatisering av enkeltpersonen eller gruppen det er snakk om. Spørsmålet blir da hvordan vi kan fange opp tidlige tegn til bekymring og etablere intervensjoner på et tidlig tidspunkt uten å marginalisere personen ytterligere.

Norske bydeler og kommuner har valgt litt forskjellige tilnærminger i dette spørsmålet – i Fredrikstad har vi bygget opp et system som tar utgangspunkt i hvem som er potensielle «tidlige bekymrere», hvilken kunnskap de trenger, og hvor de skal si fra om en eventuell bekymring.

Venner, familie og profesjonelle utgjør de viktigste gruppene av tidlige bekymrere. De trenger kunnskap om ekstremisme (hvordan er situasjonen lokalt, hva kjennetegner voldelige ekstreme grupperinger, hvordan er veien inn i og ut av miljøene), de må være trygge på at bekymringer håndteres profesjonelt og i tråd med lovverket, og de må vite hvor de henvender seg hvis de er bekymret.

For å ivareta dette har vi i Fredrikstad de siste årene gjennomført nesten 150 bevisstgjøringsopplegg om voldelig ekstremisme lokalt, med ungdommer, foreldre, profesjonelle, trossamfunn, frivillige organisasjoner, idrettslag og andre som målgruppe. Oppleggene varer fra 45 minutter til 3 timer, og deltakerne er som oftest mindre grupper (10 til 30 personer) for å sikre mulighet til dialog, spørsmål og tilpasning til gruppens tilknytning til temaet.

I bevisstgjøringsoppleggene fokuserer vi på:

Å anerkjenne bekymring

Når venner, familiemedlemmer eller profesjonelle begynner å bekymre seg, er det ofte gode grunner til dette. Det handler ikke alltid om ekstremisme, men det kan fortsatt være riktig å være bekymret. Veiledning og oppfølgingsspørsmål er ofte gode verktøy videre.

Vi har ikke utarbeidet noen sjekkliste for bekymringstegn for radikaliserings og ekstremisme. Det er vanskelig å sikre at en slik sjekkliste er kunnskapsbasert, den vil kunne føre til marginalisering og stigmatisering, og en bekymringssituasjon knyttet til voldelig ekstremisme vil være for kompleks til å «passe inn» i en sjekkliste. En mer hensiktsmessig tilnærming for tidlig bekymring vil være å anerkjenne venners, familiers eller profesjonelles «magefølelse» om bekymring – kombinert med rutinerne fagfolks ekstremismekompetanse.

Det å legge til rette for spørsmål og diskusjon i opplegget er sentralt, siden temaet er såpass komplisert som det er. Ærlighet og åpenhet er gode tilnærminger.

Bevisstgjøringsoppleggene gjøres i samarbeid med lokalt politi der det er hensiktsmessig og mulig. Dette kan vise samarbeidet, men også tydeliggjøre forskjeller i mandat, samfunnsoppdrag og arbeidsmetoder mellom kommune og politi.

Det er viktig å informere deltakerne om lokale tiltak og programmer. Hvis mennesker er bekymret for noen de bryr seg om, må de være trygge på at bekymringen blir ivaretatt, og at det finnes hjelp å få.

Kontaktpunkt

Det må være lett for personen som er bekymret, å komme i kontakt med kommunen.

Sentrale arenaer for bekymring i kommunen har hos oss vært barnehage/skole, barnevern og NAV. Primærarenaer som barnehage og skole er sentrale, både fordi det er arenaer der alle deltar, men også fordi det er profesjonelle med nære relasjoner til barn og foreldre. Sivilsamfunnet gjennom blant annet frivillige organisasjoner, trossamfunn og minoritetsorganisasjoner er sentrale aktører, og også arenaer som kan fungere som kanal for å nå foreldre.

Målet med et system for tidlig bekymring vil være å avdekke alvorlige bekymringer for enkeltpersoner og fremvekst av ekstreme miljøer. Siden miljøene i mange tilfeller vil tilstrebe å «gå under radaren» og vi dermed aldri kan påberope oss å ha full oversikt, er det vanskelig å vite om et slikt system fungerer.

Samtidig har vi fått mange henvendelser, både fra privatpersoner og profesjonelle, med en klar hovedvekt på bekymringer på lavt nivå. Det tar vi som et tegn på at vi har nådd ut med informasjon, at folk ønsker å ta kontakt, og at de når frem med bekymringen. De aller fleste av disse bekymringene blir håndtert gjennom råd og veiledning, og fører ikke til noe mer fra kommunens eller politiets side.

Gjennom henvendelsene blir det tydelig at lærere, barnevernsansatte, NAV-veiledere og andre som møter mennesker i ekstreme posisjoner, trenger støtte og veiledning i at de skal involvere seg, og hvordan de skal gjøre det. Det å møte ekstreme holdninger og ytringer i jobbsammenheng er komplisert, og vi har god erfaring med å gi råd og veiledning til ansatte som står i slike situasjoner.

I tillegg har vi mottatt et lite antall varsler av mer alvorlig karakter, der det vil være naturlig å tilby mer omfattende tiltak, eventuelt i samarbeid med politiet.

Våre erfaringer med å engasjere både kommunalt ansatte, samarbeidspartnere og sivilsamfunnet er udelt positive. Både privatpersoner og offentlig ansatte ønsker mer kunnskap og forståelse om voldelig ekstremisme, og diskusjonene blir ofte livlige. Oppleggene har også ført til økt bevissthet om voldelig ekstremisme som fenomen og økt kompetanse på området.

De største hindrene eller vanskelighetene i arbeidet med et system for tidlig bekymring har vært at arbeidet er tidkrevende for dem som holder bevisstgjøringsoppleggene, særlig fordi vi har prioritert å gjennomføre dem i mindre grupper fremfor store konferanser og seminarer. I tillegg har mottakerne ofte tilsvarende travle hverdager – det er mange temaer både barneverns- og skoleansatte ønsker seg mer kunnskap om, men de har vanligvis nok å gjøre til å fylle opp arbeidsdagen uten bevisstgjøringsopplegg om ekstremisme.

Det er utfordrende å jobbe langsiktig med et system for tidlig bekymring. Man må sørge for at oppleggene blir en kontinuerlig innsats – slik at også nyansatte involveres, og at kunnskapen oppdateres og bevisstheten vedlikeholdes. Det å få tid og rom til å prioritere dette vil nok også bli enda mer utfordrende fremover, med et lavere fokus på voldelig ekstremisme.

Det er utfordrende å balansere behovet for at innbyggere er årvåkne og bekymret når det trengs, mot risikoen for å stigmatisere og marginalisere enkeltpersoner og grupper. Det samme gjelder hvordan man kommuniserer når vi skal være bekymret, og for hva. Risikoen for å forsterke gruppetenkning og alarmisme er absolutt til stede, samtidig som vi må kunne snakke om hva som bekymrer oss, for å klare å intervenere tidlig.

Sist, men ikke minst

Hvordan når vi ut med informasjon til dem som er i nær relasjon med en enkeltperson de er bekymret for, samtidig som vi trygger dem på viktigheten av å melde bekymring? I mange enkeltsaker viser det seg at det er søsken, mammaer, pappaer og venner som er og har vært bekymret, samtidig som de er ambivalente på bekymringen og usikre på hvor de kan søke hjelp. Et kontaktpunkt og veiledning fra profesjonelle med erfaring på feltet kan kanskje hjelpe.

SAMARBEID MED POLITIET

Radikalisering og ekstremisme handler i ytterste konsekvens om å forebygge kriminalitet, for eksempel hatkriminalitet, krigsforbrytelser og/eller terrorhandlinger. Dette er et anliggende for politi og etterretningstjeneste. Samtidig vil både det forebyggende arbeidet på holdningsnivå og tiltak rettet mot enkeltpersoner helt eller delvis være et kommunalt anliggende.

Norske kommuner og politi har en lang historie knyttet til felles forebygging av kriminalitet, både gjennom samarbeid i enkeltsaker og systemer som SLT-samarbeidet (Samordning av lokale rus- og kriminalitetsforebyggende tiltak). Det gjør at det i mange kommuner er etablert god praksis og fungerende systemer for samarbeid. Eksempler på dette kan være ulike former for tverrfaglige møteplasser for kompetanseheving og erfaringsutveksling, samt samarbeidsorganer der enkeltsaker diskuteres med samtykke.

Samtidig opererer kommune og politi etter forskjellig lovverk, og dermed også med forskjellige retningslinjer for utveksling av informasjon og taushetsplikt. I tillegg vil synet på bruker, bekymring og eventuelle tiltak kunne variere ettersom man har et strafferettslig eller helse-/sosialfaglig perspektiv som utgangspunkt. Kommunen tilbyr i hovedsak hjelp som baserer seg på frivillighet, mens politiet også besitter tvangsmidler.

Disse forskjellene kan by på utfordringer i et samarbeid for å forebygge radikalisering og ekstremisme. For å sikre et så godt samarbeid som mulig er først og fremst en avklaring av arbeidsoppgaver og roller helt sentralt, i en åpen, langsiktig og ærlig kommunikasjon mellom kommune og politi. Hva er de respektive etatenes felles oppgaver, og hva er for eksempel bare politiets ansvar? Hvilke rammer finnes for utveksling av informasjon – og hva kan man ikke gi av informasjon? Spørsmål knyttet til taushetsplikt og utveksling av informasjon mellom kommune og politi er for omfattende til å behandles ordentlig her, men åpen kommunikasjon og en konstruktiv tilnærming kombinert med rettsprinsipper og brukeren i fokus er et godt utgangspunkt for å få til et samarbeid (se kapittel 13 for mer om samarbeid mellom sosialtjeneste og politi, samt samtykke).

Kort sagt vil det være bekymringer for enkeltpersoner på lavt nivå som vil være utfordrende når det gjelder utveksling av informasjon.

Avvergelsesplikten i straffeloven åpner for å melde fra til politiet ved noen typer alvorlige bekymringer, og ulike former for særlovgivning for enkeltprofesjoner åpner for andre former for melding ved alvorlige situasjoner. Det finnes også unntak knyttet til situasjoner der informasjonen allerede er kjent, der parter i saken får informasjon, der informasjonen er nødvendig å gi for å «fremme avgiverorganets oppgaver» eller det meldes om lovbrudd.

Men hva med bekymringer på lavt nivå? Så lenge det ikke er gitt åpning i lovverket for å utveksle informasjon mellom politi og kommune, er dette bare mulig gjennom

anonymisering eller samtykke. Det kan vanskeliggjøre en avklaring av bekymring – der nettopp flere tverrfaglige samarbeidspartnere sitter på ulike «biter av puslespillet».

TILTAK MOT EKSTREMISME

Dersom vi som kommune blir kjent med enkeltpersoner der det er bekymring for ekstremisme, for eksempel gjennom tilhørighet til ekstreme miljøer, vil det være naturlig å tilby tiltak og bistand. Hvilken type oppfølging og tiltak vil selvfølgelig variere ut fra situasjon og kontekst.

I enkeltsaker der det er konkret bekymring for ekstremisme, har oppfølgingsarbeidet fokusert på to spor. Det ene er ordinært hjelpe- og støttearbeid knyttet til skole, arbeid, familiefunktering og psykisk helse – ordinære oppfølgingsområder med utgangspunkt i helse- og sosialfaglig kompetanse. Dette har i de fleste sakene vært det mest omfattende arbeidet. Å få på plass normal funksjon på ulike livsområder kan fungere forebyggende også på ekstremismebekymringen, både ved at livet fylles med andre aktiviteter, og at det sosiale nettverket utvides positivt. I tillegg har vi i en del av sakene brukt tid på oppfølging av den konkrete ekstremismebekymringen. Dette kan handle om hjelp til å komme ut av ekstreme miljøer, pårønderarbeid og dialog rundt ekstreme holdninger og ytringer.

En tilnærming som kanskje har fått for lite fokus, er veiledning og støtte til pårørende. Både som tidlige bekymrere, men også som viktige personer i en endringsprosess for personer som er i eller vil ut av ekstreme miljøer.

Som kommune har vi heldigvis relativt sett få enkeltsaker med konkret og alvorlig ekstremismebekymring, noe som ikke gjør det hensiktsmessig å generalisere ut fra våre begrensede erfaringer. Det er gjort mer omfattende erfaringer og forskning på dette i andre kommuner og land, eksempler på dette er blant annet evaluering av mentorinnsatser i Danmark, og støttenettverk og foreldrearbeid i Tyskland og Belgia.

Noen problemstillinger knyttet til dette arbeidet er i hvilken grad det skal baseres på eksisterende generelt innrettede kommunale tiltak (barnevern, NAV, utekontakt) eller om det bør bygges opp egne ekstremismetiltak, og i så fall om disse bør være kommunale, regionale eller statlige. I tillegg kan man også diskutere om det er lettere for frivillige organisasjoner eller stiftelser som er uavhengige fra det offentlige, å gjøre oppfølgingsarbeid i disse sakene, og hvilken rolle såkalte «formers» (altså tidligere ekstremister) kan ha i dette arbeidet.

VEIEN FREMOVER

Norske kommuner har de siste årene måttet forholde seg til bekymring for fremvekst av både voldelige islamistiske miljøer og nazistiske grupperinger. Den norske velferdsstaten gir oss et godt utgangspunkt for å bygge opp systemer og tiltak for forebygging, men det er ingen automatikk i at vi skal få det til.

Først og fremst er det nødvendig å tenke langsiktig. Fremmedkrigere og voldelige islamistiske miljøer har fått mye oppmerksomhet de siste årene – både i media og i politikken. Dette fokuset kommer ikke til å vare evig, og det samme gjelder forskning, faglig fokus og tilskuddsordninger. Da blir det viktig at kommunene klarer å bygge opp systemer og tiltak

som varer over tid – slik at ikke vi må «starte fra scratch» hver gang. Den geopolitiske situasjonen er usikker, og vi vet ikke nå hvordan fremtidens voldelige ekstremister og grupperinger ser ut.

Et tett samarbeid mellom norske bydeler og kommuner som har utfordringer knyttet til ekstremisme, er nødvendig – og også et samarbeid mellom forskningsmiljøene og praktikerne som arbeider på ekstremismefeltet. Det er mye usikker kunnskap og mange faglige antakelser, og for at vi skal klare å utvikle en kunnskapsbasert praksis, er vi nødt til å evaluere arbeidet vi gjør, utvikle ny metodikk og lære av gode og dårlige erfaringer.

Men først og fremst er vi i dette arbeidet, som i alt annet hjelpearbeid, nødt til å ha fokus på de menneskene vi skal hjelpe. En kommunal tilnærming til arbeid med ekstremisme tar utgangspunkt i pedagogiske, helse- og sosialfaglige perspektiver – med utgangspunkt i behovene til en enkeltperson og pårørende / nettverket rundt. I et komplisert fagfelt med mange vanskelige vurderinger vil det å sette disse personene i sentrum være et godt kompass for å finne retningen fremover.

KAPITTEL 13

SAMARBEIDET MELLOM EN SOSIALARBEIDER OG POLITI- BETJENT I SØNDRE NORDSTRAND – SALTO-MODELLEN

HEGE HANSEN
HANS MAGNUS GJERLAUG

SAMARBEIDET MELLOM EN SOSIALARBEIDER OG POLITIBETJENT I SØNDRE NORDSTRAND – SALTO-MODELLEN

Hege Hansen er utdannet barnevernspedagog og har over 15 års erfaring fra barnevernet. Hun har vært enhetsleder i bydelsbarnevernet, og i 2015 ble hun SaLTo-koordinator (Sammen lager vi et trygt Oslo) i Bydel Søndre Nordstrand. Barn og unge med alvorlige atferdsvansker, kriminalitet og rus har vært hennes primære arbeidsfelt. Hun sitter i nasjonale og internasjonale nettverk for å forebygge og forhindre radikalisering og voldelig ekstremisme, blant annet Radicalisation Awareness Network (RAN) som ble opprettet av EU-kommisjonen, og har representert Oslo kommune i nettverket Nordic Safe Cities etablert av Nordisk ministerråd.

Hans Magnus Gjerlaug er politibetjent ved forebyggende avsnitt på Enhet øst, tidligere Manglerud politistasjon, hvor han i hovedsak jobber med kriminalitetsforebygging blant barn og unge i Bydel Søndre Nordstrand. Han har tidligere jobbet som radikaliseringskontakt ved det samme avsnittet. Hans karriere innen forebygging ble motivert av erfaringene da han som nyutdannet ble involvert i arbeidet etter de store Gaza-demonstrasjonene i Oslo i 2009. Demonstrasjonene endte i opptøyer, vold og skadeverk, og mange av deltakerne ble tatt inn til bekymringssamtaler kort tid etter. Den positive effekten av disse samtalene og erfaringen de ga, dannet grunnlaget for Gjerlaugs videre virke som politimann.

Vi har en arv i vår bydel. Vi hadde Benjamin-drapet i 2001. Og vi mistet en ungdom i 22. juli-angrepet i 2011. Vi vet altfor godt hva konsekvensen av voldelig ekstremisme er. Når vi har jobbet med temaet, formidlet fenomenkunnskap og økt bevisstheten, har vi sjelden møtt holdninger som at «dette kan aldri skje her», verken fra ledelse, ansatte eller andre samarbeidspartnere. Det har blitt lagt til rette for forebyggingsarbeid, og skoler, barnevern, psykiatri, NAV og kriminalomsorgen har alle ønsket samarbeid.

Vi, Hege Hansen og Hans Magnus Gjerlaug, har i det forebyggende arbeidet utviklet et nært tverrfaglig samarbeid gjennom flere år. Det startet mens Hansen arbeidet i barneverntjenesten og Gjerlaug som forebyggende politi i Bydel Søndre Nordstrand. Siden har vi samarbeidet om forebyggende samtaler med ungdom, bekymringssamtaler hos politiet, mottakssamtaler hos barnevernet, hjemmebesøk, oppfølgingssamtaler, gjennomføringer av tvangsvedtak, oppfølging av ungdom på institusjon, og fengslinger for å nevne noen samarbeidspunkter.

I vårt daglige arbeid er våre ulike «fagbriller» en styrke. Noen ganger er sosialarbeiderperspektivet viktigst, mens andre ganger er politiinngangen uunnværlig. Gjennom å utvikle et konstruktivt samspill, og ha tillit til hverandre i krevende situasjoner, står vi godt rustet til å jobbe forebyggende og aktivt med radikalisering og voldelig ekstremisme.

SALTO-MODELLEN OG ANDRE STRUKTURER FOR SAMARBEID

Samarbeidet ble gjort mulig av SaLTo-modellen (Sammen lager vi et trygt Oslo), som er et samarbeid mellom Oslo politidistrikt og Oslo kommune om det kriminalitetsforebyggende arbeidet blant barn og unge i Oslo. Målgruppen for arbeidet er i hovedsak barn og unge fra 12 til 22 år som vokser opp i utsatte områder, men i arbeidet som omhandler forebygging og hindring av radikalisering og voldelig ekstremisme, opererer vi uten aldersgrenser. Det innebærer at SaLTo-modellen har måttet etablere både nye samarbeidsstrukturer, men også styrket allerede etablerte samarbeidsrelasjoner til de etater som opererer inn mot voksenverdenen. NAV, voksenpsykiatrien, kriminalomsorgen, fastleger og bydelsoverleger har blitt viktige samarbeidspartnere, i tillegg til de allerede godt etablerte, som blant annet barnevern, skoler og fritidstiltak.

Regjeringens handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme fra 2014 la vekt på flerfaglighet og innsats på tvers av samfunnssektorer. Hver bydel i Oslo har en egen SaLTo-koordinator med ansvar for å følge opp det forebyggende arbeidet. «Handlingsplan mot hatkriminalitet og voldelig ekstremisme i Oslo 2015–2018» var Oslos første handlingsplan for å forebygge og redusere rekruttering til voldelige ekstreme miljøer.⁵²

Om man skal få til et godt tverrfaglig samarbeid, er det viktig at det er forankret i ledelsen. Vi har blitt gitt tillit og fått et vidt mandat med lite detaljstyring, og som SaLTo-koordinator har Hansen direktelinje til både bydelsdirektør og assisterende bydelsdirektør. Gjerlaug har på sin side kort vei til stasjonsledelsen på Manglerud politistasjon, som var politienheten Gjerlaug jobbet ved frem til sammenslåing med Stovner politistasjon i politireformen mai 2017.

Det er bevilget penger til arbeidet med å forebygge radikalisering og voldelig ekstremisme. Det har gitt oss mulighet til å heve kompetansen både hos politiet og kommunalt ansatte, samt øke bevisstheten knyttet til bekymringstegn og symptomer blant viktige oppdagergrupper som blant annet skoler, fritidssektoren, NAV, barnevern og psykiatri, men også frivillige organisasjoner, idrettslag og trossamfunn.

Det har videre ført til en bevissthet og satsing hos bydelsledelsen, og bydelen har etablert det vi har døpt RADEX-mobiliseringsteam. Det er en struktur som er satt med SaLTo-koordinator, bydelsdirektør og assisterende bydelsdirektør, bydelsoverlege, bydelsjurist og bydelsledelse. Enhetsledere tas inn etter hva som er relevant fra sak til sak. Vi kan også mobilisere de to radikaliseringskontaktene hos politiet ved behov, og til slutt stasjons sjefen ved Enhet øst politistasjon, når vi trenger noen med stor beslutningsmyndighet. Vi har hatt kort responstid for å samles når det har vært hastesaker, og dette blir prioritert hos ledelsen både i bydelen og i politiet. Rutinene for arbeidet er forankret på ledelsesnivå.

Vi har et felles ansvar for å forebygge, oppdage, identifisere og forhindre voldelig ekstremisme før den når sin ytterste konsekvens: terrorisme. I det praktiske arbeidet med ungdom og unge voksne i risikozonen er målet med vår innsats å komme inn på et tidligst mulig tidspunkt når det foreligger en bekymring, for å kunne foreta en helhetlig og tverrfaglig vurdering av bekymringen og sette inn nødvendig tiltak for å forebygge eller begrense videre utvikling.

⁵² Den er nå erstattet av «Handlingsplan 2018–2021 – mot hatkriminalitet og voldelig ekstremisme i Oslo».

HVA KJENNETEGNER VÅRE SAKER

Sakene vi har arbeidet med, har variert fra en svak uro for en begynnende radikaliseringsprosess, til alvorlige bekymringer for voldelig ekstremisme. Omfanget av saker har ikke vært stort, men skadepotensialet kunne blitt betydelig dersom det forebyggende og avvergende arbeidet ikke hadde blitt prioritert og håndtert. Med få antall saker er det vanskelig å få mengdetrening, og derfor er det viktig at noen av de samme personene fra hver instans gis mulighet til å arbeide sammen i sakene som oppstår.

Menneskene vi i har arbeidet med, har hatt flere fellestrekk. Det er stort sett menn, de er mellom tjue og tretti år, mange har vært udiagnostiserte i psykisk helsevern, men når de kommer inn i behandlingsapparatet, så har de fått diagnoser som blant annet personlighetsforstyrrelser, psykoselidelser, schizofreni og skadelig bruk av rusmidler. I møter med oss viser en del tegn på kognitive vansker, mens andre viser tegn på traumelidelser etter sterke opplevelser enten tidlig i livet eller etter opplevelser knyttet til flukt og krig. De har falt ut av utdanning, og flere har startet tidlig med kriminalitet og rus. De har oftest ikke ønsket bistand fra psykisk helsevern i ungdomstiden og er derfor udiagnostiserte og ubehandlet. Det blir først når symptombildet blir alvorlig som unge voksne, at de blir utredet og diagnose satt.

Fellestrekkene har ofte vist seg etter at vi har jobbet med dem en stund, og vi kan se noen like mønstre. Men til tross for fellestrekk så er vi alltid opptatt av å avdekke ulike opplevelser og historier gjennom barndom og tidlig voksenliv, og finne mennesket som skjuler seg bak de ekstreme uttrykkene eller den voldsomme atferden. De har ulike oppveksthistorier og livssituasjon, og de har ulike veier inn i ekstreme tanker, holdninger og miljøer. På grunn av personlige egenskaper og forutsetninger for livet videre er det viktig at vi bruker «skreddersøm» i vår tilnærming, og for å lykkes med «skreddersøm» er et avgjørende element tverretatlig og tverrfaglig samarbeid.

Vi oppdager også i de fleste sakene at personen har en manglende systemforståelse som ofte gir rom for konspirasjonstanker, en svart-hvit retorikk og et mer eller mindre tydelig fiendebilde. Den svake systemforståelsen gjelder dem vi oppsøker for å snakke med, men det gjelder ofte i like stor grad de pårørende, og resultatet blir en holdning om at de ikke søker hjelp fra det offentlige, men heller forsøker å løse problemene selv. For eksempel kan vi møte en ung gutt med trøblete bakgrunn, en mor eller far med lav omsorgskompetanse, og der alle har en svak forståelse av hvordan den norske staten fungerer, det være seg rettigheter de har, plikter, utdanning og lovverk. Dette er kunnskap samfunnsborgere tilegner seg gjennom deltakelse i samfunnet og omgang med andre mennesker, så der denne deltakelsen mangler, så vil ikke forståelsen utvikle seg. Forakten for barnevernet og sinne ovenfor NAV handler også om systemforståelse. Det som egentlig ikke er urettferdig, blir oppfattet veldig urettferdig fordi de ikke kan systemet, og da kan de bli rasende. Derfor bruker vi mye tid på å bygge systemforståelse.

For eksempel helt enkle ting som å gi råd om å ta med legeerklæring når du går til NAV, så slipper du å bli avvist på grunn av manglende dokumentasjon. På dagtid er det en vanlig oppgave for politiet å bortvise aggressive folk fra NAV-kontorene i byen. Hvis vi da kan hjelpe folk til å forstå hva de bør ha med, *før* de går dit, så slipper de å bli avvist og frustrerte. Vi hadde en som var veldig redd for å miste barna sine til barnevernet, og da kunne Hansen lære vedkommende hva som skal til for å unngå at barnevernet skal rykke inn, og hva som vil medføre at barnevernet har plikt til å opprette en barnevernssak. Forelderen hadde ikke bruk for en trussel om at «Vi pågriper deg hvis du gjør det og det».

Vi går ikke inn med et mål om å skulle endre ideologien til folk. Vi ønsker å avverge vold, og da er det viktigere å avdekke hva som er «triggerne» som kan utløse frustrasjon, redsel, sinne og hevntanker. Det er så mange ting som former et menneske, og som gjør at noen velger en ideologi som fremmer hat. Å tro på en konspirasjonsteori kan skyldes et behov for å finne ut hvorfor man har havnet i en forferdelig situasjon, en forklaring som er lettere å leve med, og den enkleste løsningen er ofte å gi noen andre skylden. Mange har et behov for å legge forklaringen utenfor seg selv, utenfor mamma og pappa, og da vil hatideologi også gi deg et fellesskap med andre som støtter deg i det. Det er ikke alltid ideologien som er triggerpunktet. Dårlig økonomi, tap av jobb, opplevelsen av å mislykkes på skolen, at livet oppleves urettferdig, eller opplevelsen av diskriminering og rasisme kan få mennesker til å tro på konspirasjoner. Det kan også emosjonelle kriser som skilsmisse, tap av nære personer eller å miste omsorgsretten for egne barn.

De med mer rendyrket ideologi har vi ikke jobbet så mye med. Vi møter mest dem som har hatt en trøblete bakgrunn, ikke de som sitter på universitetet og leser seg opp, men de som strever på skolen, har opplevd vold i nære relasjoner, eller seksuelle overgrep som er tabubelagt å snakke om. Mange har også ulike diagnoser som foreldrene ikke vil snakke om, enten på grunn av tabu eller lite kunnskap.

POLITI OG SOSIALARBEIDER

Når vi skal møte et nytt menneske om voldelig ekstremisme, kommer Hansen med sosialarbeiderperspektivet og Gjerlaug med politiperspektiv. Vi har ulik kunnskap å spille på i møte med personen. Noen ganger kan det være at de ikke stoler på en sosialarbeider, og da får politiet et godt kort, mens andre ganger er det motsatt. Og vi er veldig tydelig på rollene våre, hva som er vår oppgave og vårt mandat. Vi vurderer nøye om Gjerlaug skal bruke uniform eller ikke, og Hansen har alltid et tydelig navneskilt med tittel og arbeidssted. Det er fint med å være SaLTo, da «hører man ikke til» noen steder, og da er det mulig å være en mellomperson mellom for eksempel NAV, barnevern eller andre helsetjenester. Vi viser at vi er interesserte i at de skal få rettighetene sine. Vi jobber etter prinsippet: Si hva du gjør, og gjør det du sier. Det er helt elementært.

I de fleste tilfeller vi har kjennskap til, har personene og familiene utfordringer som er sammensatte og krever innsats fra flere instanser. Det å tidlig få et tverretatlig samarbeid på plass, knyttet direkte opp mot den enkelte, har vært avgjørende for å begrense overlappende prosesser og dobbeltarbeid, fange opp og forflytte vesentlig informasjon, koble på relevant hjelpeapparat og iverksette nødvendig helsehjelp der det har vært nødvendig.

Utgangspunktet for de individuelle samtalene er å benytte kunnskap fra sosialt arbeid og politikunnskap sammen med fenomenkunnskap for å få en mer helhetlig forståelse av situasjonsbildet og vurdere behovene for og styrkene ved hjelpetilbud og innsatser.

SOSIALARBEIDERBLIKKET

I oppfølgingen av den enkelte tilstreber vi som nevnt en «skreddersømtilnærming». Tid, sted og innhold i samtalene tilpasses den enkeltes behov og muligheter, samtidig som

sikkerhetshensyn alltid vurderes nøye. I samtalerne er det viktig å være tydelige på våre profesjoners ulike roller og samfunnsmandat samt hva vi har mulighet til å bistå med.

Sosialarbeiderblikket i de tverrfaglige samtalerne skal være det undrende blikket. Samtalerne handler om å få kartlagt hvem personene bak atferden som har vekket bekymring, er, de ideologiske utsagnene eller den truende atferden som har medført bekymringen. Det å få personenes egne fortellinger, tanker, følelser og historier er viktige opplysninger knyttet til det vi allerede har av informasjon om sårbarhetsfaktorer og motivasjonsfaktorer.

Sosialarbeiderblikket handler om å se enkeltpersonens totale livssituasjon, og i samtalerne har sosialarbeideren fokus på den enkeltes livshistorie. Hvem er du? Hva har du opplevd? Hva gjør at du tenker slik du gjør? Hvordan tenker du om fortiden din? Hva ønsker du for fremtiden? Hvordan kan hverdagen din bli enklere her og nå? Gjennom den undrende tilnærmingen kartlegges blant annet livshistorien, familiebakgrunn, fysisk og psykisk helsesituasjon, utviklingsnivå, utdanning og arbeidssituasjon, nettverk, fritid og økonomisk situasjon.

Vi bruker mye tid på å få frem den enkeltes egenopplevde situasjonsbilde og vedkommendes fortelling for å få en innsikt i hvordan verdensbildet og fremtidsutsiktene ser ut fra den enkeltes synsvinkel her og nå. Gjennom samtaler og møter blir det viktig å forsøke å fange opp hendelser, følelser og tanker som vekker sterke emosjoner hos den enkelte. Opplevelser som vekker følelser som urettferdighet, sorg, savn, sinne og hevn, er ofte sterke drivkrefter i radikaliseringsprosesser. Tanker om hevn og rettferdiggjørelse kan trigge voldspotensialet. På samme måte blir temaer knyttet opp til konspirasjonsteorier og ekstreme standpunkt utfordret gjennom en spørrende tilnærming. Det er viktig å avklare kunnskap, forståelse og styrken i den ideologiske overbevisningen hos den enkelte og i hvilken kontekst denne måten å tenke på fikk en plass hos individet.

Siden flere av tilfellene er personer med mangelfull systemkunnskap, er det behov for kunnskap om stat og det kommunale arbeidet samt juridiske rettigheter og plikter. Det brukes god tid på å få på plass et reelt og godt samtykke til tverretatlig samarbeid (se mer om samtykke under). Sosialarbeideres kjennskap til ulike deler av hjelpeapparatet og systemkunnskap er vesentlig både for å forklare de ulike etaters samfunnsmandat, roller og muligheter til den enkelte, men også i samarbeidet opp mot enkelte instanser for å skape forståelse for behovet for tverretatlig og tverrfaglig innsats.

POLITIBLIKKET

Kriminalitetsforebygging er noe politiet har forankret allerede i de to første paragrafene i politiloven, men er også noe politiet aldri kan klare alene, derfor er tverrfaglig samarbeid og samspill de viktigste ingrediensene for å lykkes.

Noen i hjelpeapparatet har en forståelse for hva som er «normalt», og så behandler de alt annet som «ekstremt» og jobber med det som voldelig ekstremisme. Men som politi er vi opptatt av at det er et skille mellom det som er «unormale» utsagn og holdninger, altså utsagn og holdninger som skiller seg litt fra majoriteten, og over til utsagn og holdninger som egentlig er ekstremisme, og hvor det er fare for voldsutøvelse. Vi har mange som lever «unormale» liv og uttrykker seg «unormalt», men det skal ikke håndteres som voldelig ekstremisme, og da skal andre instanser inn. Mange av dem vi får bekymringsmeldinger om, ligger i det midtsjiktet som er «unormalt», men de er ikke over i voldelig ekstremisme.

Vi har jobbet hardt med å sortere i politiet. Er det ekstremisme, eller bare noe som «ser litt rart ut»? Vi jobber med ekstremister. Vi er lojale mot voldsdimensjonen knyttet til ideologi og politikk.

PST har definert ekstremisme som «vilje til å bruke vold eller trusler knyttet til religiøse, politiske eller ideologiske mål», og lokalt politi forholder seg til den samme definisjonen. Oslo politidistrikt har et ensartet forebyggende arbeid, faglig ledet av en koordinator ved avsnittet Forebygging av radikalisering og voldelig ekstremisme, ved Felles enhet forebyggende i politidistriktet.

Grunnutdanningen på Politihøgskolen, erfaring, tilleggskursing og videreutdanning gir forebyggerne en god evne til å forebygge vold og kriminalitet. Politiblikket gir en god forutsetning til å vurdere ulike situasjoner, kontekster og handlemåter, og kalkulere risiko for kriminalitet motivert av nettopp ideologi, religion eller politiske mål. I dette arbeidet ligger også både muligheten og gevinsten av å samarbeide med Manglerud politistasjons hatkriminalitetsgruppe, som er en ren etterforskningsgruppe som har sitt nedslagsfelt i hele Oslo politidistrikt. Hatkriminalitet kan være verste utfall og materialisering av radikalisering.

Politiblikket handler også mye om sikkerhetsaspektet, og da er det viktig å kjenne sosialarbeideren du samarbeider med, godt. Vi må avklare forventninger og legge noen planer i forhold til plassering i rom, og hvor lista ligger for når vi trekker oss ut, eller når vi må agere. Det kan bli høy temperatur, men skillet går der hvor folk blir så irrasjonelle at det kan bli farlig.

INNHEMTNING AV SAMTYKKER

Det krever samtykke fra den enkelte for å kunne tilby tverretatlig tilnærming og bistand fra oss i disse sakene. Det betyr at det er viktig å legge ned et betydelig arbeid for å få samtykke til å kunne snakke sammen og vurdere den enkeltes behov for tiltak og få på plass relevant behandlingsapparat, men også for å kunne vurdere om dette i det hele tatt omhandler radikaliseringssporet.

Vi benytter egne samtykkeskjemaer for vår tverrfaglige innsats, og i våre første samtaler er vi opptatt av hvem vedkommende tidligere har vært i kontakt med, og hvilke livsutfordringer i nåværende situasjon den enkelte selv mener det er viktig å ta tak i. Det er ikke noe poeng for oss å få til et samtykke som omhandler alle instanser på en gang. Samtykkene er «skreddersøm»: De er tilpasset den enkelte, og det viktigste er at vi opprettholder dialogen. Samtykkene kan være alt fra samtykke til at vi snakker sammen en gang til neste uke, til at det settes ned en tverretatlig gruppe over tid. Det kan også være samtykke til at det er spesiell informasjon som kan innhentes, eller at konkrete oppgaver skal løses. Poenget er at flere har et negativt syn på offentlige instanser – enten fordi de har dårlige erfaringer, eller de har en ideologi der offentlig ansatte eller etater er en del av fiendebildet. Det er derfor et viktig poeng at vi kun setter inn gjennomførbare oppgaver og tiltak fra uke til uke. Vi bruker god tid på å forklare og beskrive.

Det tverretatlige samarbeidet basert på samtykker har vært en vesentlig faktor, og flere av dem vi har møtt over kortere og lengre tid, har endelig fått et hjelpeapparat rundt seg eller knyttet kontakt med helt vesentlige etater for å bedre egen livssituasjon. Det har også spilt en sentral rolle i saker der voldsrisikoen har vært av en viss betydning, for å kunne sette inn tiltak for å dempe triggere på et tidlig stadium. Det å få koblet på rett hjelpeapparat, med kompetanse og juridisk handlingsrom, har vært sentralt.

I enkelte tilfeller er det krevende å få samtykke fra den det gjelder, enten fordi vedkommende ikke selv opplever å ha behov for hjelp eller ikke har noe ønske om endring, eller at familien ikke ønsker innblanding fra det offentlige. Mangelfull eller lav systemforståelse og konspirasjonsteorier og dårlig erfaring fra deler av hjelpeapparatet bidrar også til at flere ikke ønsker å samtykke til å være i dialog.

I noen av de mest krevende sakene er kravet om samtykke for å kunne dele informasjon mellom sektorer en risiko både for vedkommende selv der de har behov for omfattende hjelp, men også for samfunnets sikkerhet. Det å få muligheten til å foreta en flerfaglig vurdering om hjelpebehov og trusselvurdering medfører at man i flere saker kommer senere enn ønskelig, og det er svært ressurstappende når flere instanser arbeider parallelt og overlappende opp mot samme person.

UNDRENDE TILNÆRMING OG BRUK AV LIVSLINJE

Samtalene vi har, og arbeidet med samtykkene våre handler om å skape trygghet og forutsigbarhet og holde på kommunikasjonen og dialogen. Gjennom dialogen har vi erfart at både ytringer og tanker kan bli mer tøyelige etter hvert. Det er gjennom tøyøvelser på holdninger vi gjør gjennom dialogen, at vi ser at tankene og holdningene kan myke opp og sakte bli mer fleksible for noen.

Utgangspunktet i de første samtalene er å få en oversikt over vedkommendes livshistorikk, hendelser som han/hun drar frem, følelser og tanker knyttet til viktige hendelser i deres liv. Hendelser som har vært med på å forme de tankene som de nå ytrer, eller den situasjonen de er oppe i, eller hvordan de tenker om sin egen situasjon. Samtidig må vi avdekke hvilke instanser de har vært i kontakt med tidligere, hva som er forsøkt før, om det finnes nøkkelpersoner vi kan snakke med, og hvilke instanser som bør komme på banen. Det å tegne livslinje sammen er en fin måte å bli kjent på, samtidig som det hjelper til med å strukturere samtalen og skape en oversikt i en kaotisk hverdag. Sammen med livslinje tegnes det ofte også et nettverkskart for å se hvem som allerede er på banen, men også for å se hvem det er som mangler.

I samtalene, oppfølgingen og vurderingene er det sosialfaglige blikket på: Hva er motivet bak handlingen, tankene og følelsene. Gjennom en undrende tilnærming til utsagn og atferd lyttes det etter hvilke fordommer det er som kommer til syne, om de har rasistiske, fremmedfiendtlige eller homofobiske motiver, eller hva begrunner personen sin egen atferd, tankesett, verdisett og holdninger med. Og så må vi tenke på hvilke følelsesmessige prosesser de er et produkt av, og hvilke emosjonelle opplevelser eller følelsesmessig grunnstemning de er styrt av.

Når vi går inn i møtene, er våre refleksjoner knyttet til spørsmål som: Hatet ditt mot systemet – når begynte det, og når fikk det det fotfestet det har i dag? Hva er din kamp? Hva er dine egne opplevelser, og hva har du kopiert av andre? Hvordan kommer vi videre herfra?

Ofte virker hjelpeapparatet utrolig komplisert for folk. Ansatte bruker vanskelige begreper og snakker i vei på sitt fagspråk. Vi snakker til brukerne som om de skal forstå de mest komplekse ting, men dette er folk som kan være traumatisert og utenfor sitt toleransevindu. De kan ha kognitive vansker, lavt kunnskapsnivå, svake kommunikasjonsferdigheter og språkvansker og får samlet sett vansker med å forstå hva som blir formidlet her og nå. Vi

må gå inn i samtalene og bruke tid på å forstå hvem det er vi har med å gjøre, hva de har opplevd, og hvordan de forstår den informasjonen som gis.

ET CASEEKSEMPEL

Politiet innhentet i første halvdel av 2017 informasjon om en håndfull eldre ungdommer som vi fryktet kunne komme til å reise ut til konfliktområdene i Syria. Alle ungdommene hadde tilhørighet til Oslo, med bosted spredt rundt ulike steder i byen. Den primære relasjonen disse ungdommene imellom var vennskap.

Politiet og Gjerlaugs oppfatning var at det hastet å sette inn tiltak mot disse unge menneskene. Gjerlaug tok kontakt med Hansen, som etablerte RADEX-møte i løpet av veldig kort tid. I RADEX-møtet kartla vi raskt hva vi visste, og hvilken informasjon vi manglet, og drøftet ulike tiltak og konsekvenser av disse. Gjennom de neste døgnene brukte vi mye tid og benyttet et bredt metodespekter. Vi erfarte samtidig viktigheten av å kjenne sitt lokalområde: hva skjer hvor, når, hvor drar folk, hvem vet hva. Offentlig ansatte må kjenne det området de jobber i.

Vi kom i kontakt med samtlige vi ønsket kontakt med, i løpet av tre døgn. Dette fikk vi til gjennom kreativitet og med ulike metoder. Én av personene vi dro på hjemmebesøk til og ville snakke med, ble villig med til samtale. Vi stakk ut og kjøpte litt mat, og samtalen foregikk veldig rolig, trass ulike stemninger og følelser. Gjerlaug gikk inn i de tingene han var bekymret for og nysgjerrig på: spørsmål rundt billetter, våpen, språk og annen type kompetanse. Hansen gikk inn i hva han var redd for, og hva han tenkte om sin egen livssituasjon. Vi avdekket barnevernbakgrunn og ulike trøblete barndomsopplevelser og svik. Gjennom dialogen kom det frem en angst for å dra et sted og måtte bli der, å sitte fast uten retrettmulighet. Én uttalte: «Jeg har alltid bagen klar, uansett hvor jeg bor, for å raskt kunne komme meg unna.» Vår vurdering ble at de ikke ville ønske å sette seg i en situasjon hvor de ikke kunne dra videre. Det kom frem at det var aktive tiltak og oppfølging fra instanser, men det var dårlig kontakt med dem.

Vi laget et eget SaLTo-samtykke, som i mange saker har vært nøkkelen til å få til godt samarbeid mellom ulike etater. De fleste samtykker til at SaLTo-koordinatoren kan få lov til å veilede gjennom ulike systemer og etater og koordinere det som skal tilbys eller gjøres. Hansen er verken barnevern eller NAV, hun bare kjenner systemet, og en slik veiledning vil kunne senke stress. Vi kom ikke så langt som å si at vi var bekymret for den konkrete Syria-reisen. En særlig risiko for at de kunne reise, var blant annet mangel på bosted, og det var derfor viktig å få dette stabilt. Gjerlaug kjørte til barnevernet og NAV dagen etter og fikk blant annet på plass en jobb. Bekymringen sank, og vedkommende fortalte at de hadde vurdert å reise noen måneder tidligere. Personen sa: «Hadde politiet kommet alene med en konfronterende samtale tidligere, da hadde jeg reist.» Det endte med at ingen av ungdommene reiste ut, og det er ikke kommet nye bekymringer knyttet til disse som nå er unge voksne.

VEILEDNING OG OPPFØLGING AV SYSTEMET RUNDT

I det tverretatlig individorienterte arbeidet har vi tilbudt veiledning til dem som har en bekymring, foretatt hjemmebesøk for å avklare og vurdere bekymringer, hatt samtalerekker og familiesamtaler, deltatt i ulike ansvarsgrupper og samarbeidsmøter og bistått til reetablering av utdanning og arbeid. I flerfaglige møter har det blitt foretatt ulike risikoanalyser og iverksatt tiltak både for å dempe triggere for voldshandlinger, tilby behandlingstiltak og i noen tilfeller iverksette sikkerhets- og skjermingstiltak. Vi har tilbudt oppfølgingssamtaler både til hovedpersonen, familien og det hjelpeapparat som er i kontakt med vedkommende. Noen samtykker til dette, andre ikke, og omfanget av tilbudet varierer fra sak til sak både når det gjelder innhold og tidsperspektiv.

I det tverretatlige samarbeidet mellom politiet og sosialt arbeid på kommunenivå har vi tilbudt tverretatlig veiledning til dem som har en bekymring knyttet til radikaliserings og voldelig ekstremisme. Veiledningen har også omhandlet anonyme saker slik at de som er i kontakt med vedkommende, kan få veiledning på hvordan eventuelt ta opp sin uro og bekymring med den det gjelder, og vurdere sakene tverrfaglig. Økt fenomenkunnskap gjennom veiledning har i noen tilfeller dempet bekymringen eller senket frykten for voldsrisikoen, mens det i andre aktuelle saker har medført behov for å oppsøke vedkommende for å avklare bekymringen. Det er politiet som har muligheten til å vurdere behovet for og gjennomføre avklaringssamtaler, men det å invitere inn en med fagbakgrunn i sosialt arbeid har vist seg gunstig fordi flere av dem man snakker med, lever i krevende livssituasjoner både med tanke på helse, bolig og økonomi.

Vi har fulgt opp systemet rundt og hatt møter med blant annet helsesektoren for å motivere til at de skal jobbe videre med noen av sakene. Når noen offentlig ansatte har en bekymring eller uro om en person eller et miljø, så kan vi komme dit og drøfte det anonymt på et lavt nivå. Vi reiser ut og lytter til dem som er bekymret, og så kartlegger vi og gir tips om det er noe å være bekymret for, eller om det er et fenomen akkurat nå. Vi vil alltid oppfordre den eller de som er bekymret, til selv å ta den første samtalen med personen. Den som er nærmest, bør ta opp sin uro, og de kan få veiledning til dette.

Vårt samarbeid er også gunstig med tanke på kjønn. De fleste radikaliseringskontaktenes i politiet er menn, og det kan være utfordrende for dem å forholde seg til kvinner vi frykter skal reise ut eller slutte seg til en terrororganisasjon. Et team av menn kan også få problemer hvis det er behov for å snakke med en mor eller kvinne som er alene hjemme på dagtid og av religiøse eller kulturelle årsaker ikke ønsker eller kan slippe inn en mann i huset. Hansen og Gjerlaug ser at miksen mann og kvinne gir flere fordeler. Det samme gjør miksen sosialarbeider og politi. Det ikke kombinasjonen mannlig politi og kvinnelig sosialarbeider som er utslagsgivende, for Gjerlaug kunne likegodt vært sosialarbeideren og Hansen politi. Hansen kan ta «kvinnesamtaler» med sosialarbeiderbriller, snakke om å ha barn med alt det innebærer av plikter og økonomisk ansvar, om ønskene og kravene de stiller barna er realistiske, og om hvordan det er å leve med barn som har alvorlige diagnoser. Det må mødre ofte bruke god tid på å fordøye. Mens Gjerlaug gjerne snakker med fedre eller mannlige medlemmer av familien, eller oppholder seg strategisk i hjemmet for å ivareta sikkerhet slik at kvinnene kan snakke fritt og uforstyrret sammen med Hansen.

KONTINUITET OG SAMARBEID

Målsettingen er å treffe godt med tverrfaglige metoder, kunnskap og forståelse på et så tidlig tidspunkt som mulig i en trolig radikaliseringsprosess. Når ekstreme holdninger og ideologier har fått skikkelig feste i tankesett, verdier, normer og levesett, så er det en langt mer krevende prosess å endre holdninger og oppfatninger. Det vil også være vanskeligere å bryte med sosial tilhørighet til en gruppe man har vært deltaker i, derfor understreker vi alltid viktigheten av tidlig forebygging og innsats.

For å få samarbeidet til å fungere optimalt så må vi kjenne hverandre godt, og det kommer ikke av seg selv. Vårt råd er å bruke mye tid sammen, være snille med hverandre og stille opp når det er behov. Vær en god kollega selv om det er en annen etat. Vi får ikke et godt tverrfaglig samarbeid ved å møtes vilkårlig og si at «Nå skal vi inn og løse et oppdrag», vi må allerede ha et godt samarbeid og være godt forberedt. Dette forutsetter mengdetrening på krevende og sammensatte saker.

Vi får ofte spørsmål om hvordan vi lykkes i dette arbeidet, og vårt svar er at du må være genuint opptatt av denne jobben, du må være genuint interessert i fagfeltet, og du være interessert i menneskene. Vi er opptatt av nærmiljøet. Vi har et hjerte for dette arbeidet og en vilje til å strekke oss ekstremt langt. Om man investerer mye i starten, så får vi så utrolig mye igjen for det. Det blir jo mye dugnad, men vi tenker aldri at vi ikke får det til. Vi får være med og bety noe, og da orker man å gjøre mer, det blir det viktigste.

KAPITTEL 14

DIALOG SOM VERKTØY I DET FOREBYGGENDE ARBEIDET

JULIE RÆSTAD OWE

DIALOG SOM VERKTØY I DET FOREBYGGENDE ARBEIDET

Julie Ræstad Owe har en mastergrad i Peace and Conflict studies fra Universitetet i Oslo (UiO) med en oppgave om mediefremstillinger av kvinnelige syriaferere fra Europa, og hvordan dette kan påvirke forebyggende tiltak, sikkerhetsvurdering og reintegrering av returnerte fremmedkrigere. Hun er også utdannet Dialogpilot, etter å ha fullført en videreutdanning i dialogisk metode og kulturforståelse ved UiO. Julie jobber som nestleder i Minotenk.

Dialog kan høres ut som et ganske tannløst ord når temaet er radikaliseringsprosess, ekstremisme og terror. Når et terrorangrep planlegges og utføres, er det lite dialog som kan gjøre for å forhindre angrepet – og det vil aldri kunne erstatte overvåkning, etterretning og politi – men når vi skal jobbe med tidlig forebygging, så er dialog et svært viktig virkemiddel for å forhindre radikaliseringsprosess. Det er ikke uten grunn at dialog var tema for regjeringens nasjonale radikaliseringskonferanse i 2017.

Dialog betyr «gjennom ord». Det betyr altså ikke en samtale mellom to personer, som mange kanskje tror, og gjelder derfor mellom flere enn to parter.⁵³ Emmaus, senter for dialog og meditasjon på Grünerløkka i Oslo, definerer dialog på følgende måte: «Dialog er et møte ansikt til ansikt mellom likeverdige parter uten skjulte hensikter. Jeg går inn i en dialog, ikke for å forandre den andre, men for å ta del i den gjensidige forandringen som kan skje gjennom et møte.»⁵⁴ Målet er å forstå dem vi samtaler med, å møte dem, deres meninger og hva som ligger bak synspunktene av historier og følelser. Målet er ikke å bli enige.⁵⁵ En sentral del av dialogen er en vilje til å lytte, og til å være åpen for å bli forandret og beveget av dem vi samtaler med. Viljen til forandring fordrer at man kan tenke seg å sette sine egne synspunkter på prøve i møte med andre mennesker og andre synspunkter.

Dialogisk læring for unge og dialogisk metodikk i skolesammenheng bør være på plass fra barna rusler til skolen på sin aller første skoledag, men dialog kan også være effektivt når en konflikt har oppstått, når ytringene har tilspisset seg, eller når en ytterliggående gruppe har tatt form. Spesielt viktig er det i samtale med noen man er bekymret for at er på vei inn i en radikaliseringsprosess.

53 Helge Svare (2006) *Den gode samtalen*, Pax, Oslo.

54 Anne Hege Grung (2005) «Begrepet dialog i Emmaus. Noen refleksjoner om bruken av begrepet på grunnlag av erfaringer i et flerreligiøst landskap», Kirke og kultur 1.

55 Dag Hareide: Den fjerde samtaleformen, *Morgenbladet*, 24. november 2010.

DIALOG SOM VERKTØY I FOREBYGGING AV RADIKALISERING OG VOLDELIG EKSTREMISME

Radikaliseringsprosess defineres i regjeringens handlingsplan mot radikaliseringsprosess og voldelig ekstremisme som en prosess der en person i økende grad aksepterer bruken av vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål. Videre står det at en radikaliseringsprosess kjennetegnes av en kognitiv utvikling mot en stadig mer ensidig virkelighetsoppfatning, der det ikke er rom for alternative perspektiver, og en videre utvikling der virkelighetsoppfatningen oppleves så akutt og alvorlig at voldshandlinger er nødvendige og rettferdige.⁵⁶

Det er i definisjonen av radikaliseringsprosessens kjennetegn at dialogen får sin betydning. «Der det ikke er rom for alternative perspektiver» er nettopp det motsatte av dialogens forutsetning som innebærer en vilje til å teste sine synspunkter i møte med andre. En vilje til forandring. Gjennom å bruke og trene på dialog vil unge kunne øve opp tøyelighet og toleranse i livssyn, holdninger og virkelighetsforståelse, og det er nettopp der viktigheten av dialog i tidlig forebygging av radikaliseringsprosess blir tydelig: Den kan motvirke at synspunktene blir så steile at det ikke er rom for alternative meninger. Dialog kan også benyttes når noen er i en radikaliseringsprosess. Denne prosessen er ikke statisk med én fremgangsmåte som er lik for alle. Noen beveger seg så vidt inn i det mange kaller en radikaliseringsstunnel, noen beveger seg litt lenger. Noen tar noen raske skritt inn før de vender om, mens andre bruker tid i en mer møysommelig prosess. Det vi frykter mest, er dem som beveger seg hele veien gjennom, og som kan være villige til å begå voldshandlinger. I en radikaliseringsprosess kan dialogen muliggjøre en «test» og refleksjoner av og rundt egne synspunkter, som i beste fall kan medvirke til at en person beveger seg ut av eller modereres i en påbegynt radikaliseringsprosess. Dialogens potensial er med andre ord stort.

Så hvordan kan vi bruke dialog for å forebygge radikaliseringsprosess og voldelig ekstremisme?

VERDIEN AV Å FØLE SEG HØRT

Dialoggrupper kan opprettes på mange ulike arenaer som blant annet på skolen, på ungdomsklubben, i moskeen og kirken, i regi av barnevern og politi, eller i organisasjoner som jobber med og for ungdommen. Det er en fleksibel metode som kan iverksettes uten noen særlige midler. Men for å få til gode dialoggrupper er det viktig med kunnskap om dialogisk metode. Det innebærer å kunne skape et trygt rom for ytring, å kunne lede en god samtale der alle slipper til, og å kunne ta tak i og håndtere vanskelige temaer eller situasjoner som kommer opp. Dialog kan også være en sensitiv øvelse nettopp fordi den tillater mennesker som kanskje ikke føler seg hørt på andre arenaer, å ytre seg og bli lyttet til. Det ligger et enormt potensial i å gi flere en arena for å ytre sine meninger, bli hørt og tatt på alvor. I mangel på arenaer for å ytre bekymringer om utvikling i verden, utfordringer hjemme eller andre ting som opptar personen, kan frustrasjonen som ofte følger, bidra til isolasjon og låsing hva gjelder blant annet alternativ innsikt, kunnskap og dialog. Dialoggrupper tilbyr en slik arena og kan derfor bidra til å redusere negative mønstre og motivere for endring. Det er en mulighet man ikke må undervurdere. Det er viktig å presisere at de tipsene og metodene som skisseres under, ikke kun fungerer veiledende for gruppedialog, men også

56 Regjeringens handlingsplan mot radikaliseringsprosess og voldelig ekstremisme.

gjelder om man skal ha en én-til-én-dialog, eller en bekymringssamtale, med noen man tenker at står i fare for å radikaliseres.

DIALOGGRUPPER I TRYGGE ROM

Dialog kan fungere som en enkeltstående dialogøvelse, men aller helst burde dialogen pågå over tid. Med det menes ikke at dialogen skal strekkes ut over mange timer, men at dialoggruppen man har opprettet, eller klassen man leder, møtes jevnlig over en lengre periode, kun i dialogens ærend. Ved å vise til kontinuitet er man som leder av en dialoggruppe med på å skape et trygt rom. Deltakerne vet at dialogen ikke er over når klokken blir fire, og at man kan bruke tid på å reflektere og kjenne etter i seg selv før man begynner å snakke selv. Et sentralt ideal for dialogen er at alle skal komme til orde. Men det er også viktig å tenke over at noen trenger lengre tid enn andre for å prosessere og reflektere over de tingene som tas opp, før de er klare for å ytre sine meninger. Det er også viktig å huske på at selv om en deltaker ikke sier noe, så kan det likevel foregå en betydningsfull tankeprosess hos vedkommende.

To rammer for dialogen bør alltid gjelde: 1) Sitt i ring når dere ikke bruker øvelser som fordrer annen type aktivitet, og 2) dialoglederen bør tilbringe så lite tid som mulig på beina *foran* en sittende dialoggruppe, men heller delta i ringen på likefot. Disse to rammene er sentrale for å skape et trygt rom. Å sitte i ring, og å sitte på samme nivå som deltakerne, skaper en likeverdighet mellom alle i rommet. Å stå som en lærer foran en klasse vil fungere dårlig i en slik setting. Man møtes gjerne i ring i starten av dialogen, og man avslutter sittende i samme ring på slutten av dialogøkten.

Videre er det nyttig å etablere noen «kjøreregler» i forkant av dialogene. Disse vil være av typen rekk opp hånden, ikke avbryt andre når de prater, og legg bort mobil. Deltakerne kan også bli enige om måter å formulere seg på, som å begynne innspill med «Jeg mener ...», eller «Mitt perspektiv er ...», istedenfor ytringer som «Det du sier, er feil». Inkluder deltakerne når du som leder av gruppen utarbeider kjørereglene. Det gir deltakerne eierskap til hvordan dialogen skal foregå, og det ansvarliggjør dem, i tillegg til at man enkelt kan referere til reglene man sammen ble enig om på forhånd, dersom strukturen skulle skli ut underveis.

TEMATIKK

Det kan være greit at dialoglederen har bestemt seg for hvilke temaer det skal snakkes om, på forhånd, men at deltakerne får ta del i prosessen om hvilke spørsmål som skal føre dialogen, og også om det er noen andre temaer de ønsker å reise. Medbestemmelse gir eierskap i et felles prosjekt og medfører en ansvarsfølelse hos deltakerne. Foregår dialogøkten over tid, kan gruppen bevege seg gjennom ulike tematikk og bruke lengre tid på de temaene som dialoglederen merker at har behov for nøyere gjennomgang. Det går an å tilnærme seg dialog som forebyggende metode på ulike måter, og ofte kan en kombinasjon av ulike tilnærminger være en god idé.

En tilnærming til tematikk kan være allmennmenneskelige og filosofiske temaer som

for eksempel omsorg, regler, menneskelige grunnfølelser, samtale og enighet, ensomhet, familie og venner, identitet, religion, femininitet og maskulinitet, knyttet opp til normer og forventninger. Dette er tematikk som angår alle, og som kan bidra til økt innsikt i og forståelse for ulike perspektiver hos dem vi snakker med, det kan forene deltakere som er uenige om for eksempel politiske saker, på et annet plan, og det kan fungere godt som grunnlag for videre dialog om vanskeligere temaer. Disse allmennmenneskelige og filosofiske temaene kan gi deltakerne en bedre forståelse av hvor folk kommer fra, og hvorfor de mener og sier som de gjør. Det er som nevnt et mål for dialogen. Foregår dialogen i en gruppe der det allerede eksisterer en konflikt, kan det forenende aspektet være særlig viktig, og deltakerne kan oppleve å samtale om tematikk som ikke skaper konflikt. Det kan være en fruktbar erfaring for deltakerne å ta med seg videre, og dialogen får dermed en konfliktløsende effekt.

Den andre tilnærmingen tar for seg mer spesifikke temaer knyttet direkte opp mot radikalisering og voldelig ekstremisme som for eksempel kulturmøter og konflikt, religion, politikk, krig, fordommer, terrorisme, radikalisering, mobbing og vold. Dette er temaer som er tettere knyttet opp mot samfunnsdebatten som ofte viser steile fronter og polarisering. Dialogeksperter vil gjerne råde den som leder dialogen, til å ikke starte med de tøffeste samtalene først.⁵⁷ En god inngang kan dermed være å starte med de allmennmenneskelige og filosofiske temaene først, for deretter å bevege seg over til det som kan være tøffere tematikk. Det viktigste er å tilpasse tematikken til gruppen og formålet med dialoggruppen.

En viktig, men altfor lite brukt, del av dialogen er å drøfte innholdet i de begrepene vi bruker. Hva mener vi med respekt, rasisme eller likestilling? Legger vi det samme innholdet i begrepene? Ofte snakker vi forbi hverandre fordi vi har ulik forståelse av hva et ord faktisk betyr. Det kan medføre misforståelser og uenigheter som kunne vært unngått om vi først hadde drøftet hva vi legger i de ordene vi bruker. Gjør vi det, vil det ofte medføre økt innsikt i og forståelse for andre mennesker og deres synspunkter.

ØVELSER

Hvordan går en dialogleder frem? Utallige tilnærminger er mulig. Det kan føres filosofisk samtale, tas utgangspunkt i tekster, forumteater og så videre.⁵⁸ Deler av dialogen kan føres i plenum, mens andre deler kan føres i mindre grupper. Det finnes ikke én fasit. Like fullt tør jeg komme med noen generelle tips og noen konkrete forslag til øvelser som kan fungere godt. Dette er ment som en innførende hjelp for dem som ikke har ledet dialog tidligere, eller som ønsker innspill på nye metoder. Videre kan det anbefales å ta en titt i Kirkelig dialog-senter Oslos ressurshefte *Sier vi*⁵⁹ som består av veldig mange gode øvelser for religions-, livssyns- og kulturdialog.

57 Inge Eidsvåg (2015) «Tretten tips for en god dialog» i *Underveis. Vandringer i et landskap mellom tro og tvil*, Cappelen Damm, Oslo.

58 Guro Hansen Helskog (2012) «I retning av forsoning og et bedret læringsmiljø – en interaktiv konflikthåndteringsaksjon i videregående skole» i Jarle Sjøvoll (red.) *Pedagogisk entreprenørskap. Aksjonsforskning for endring av skolens kultur*, Tapir Akademisk forlag, Trondheim.

59 https://kirken.no/globalassets/kirken.no/aktuelt/filer-2015/siervi_a4_nedlastingsformat.pdf

4 hjørner

En dialogøvelse som brukes av Dialogpilotene⁶⁰, kalles «4 hjørner». Det finnes ulike varianter av denne øvelsen, men den som vil gjennomgås her, baserer seg på at deltakerne skal ta stilling til påstander ved å stille seg i hjørnene som henholdsvis symboliserer svaralternativene: Enig – Uenig – Vet ikke – Kanskje. En alternativ variant har ferdig formulerte svaralternativer i de fire hjørnene. Den som leder dialogen, lager selv påstander til øvelsen, og de vil avhenge av tematikken man ønsker å adressere, og gruppen man leder. Å bli god til å lage påstander tar tid og øvelse, men det er bare å prøve seg frem. Det er viktig å tenke over at påstandene ikke skal være stigmatiserende og ikke alltid negative. De skal verken være for generelle eller for spesifikke, og det er viktig å tenke gjennom hva som ønskes oppnådd med påstandene. Det er også viktig å huske på at påstandene skal medføre refleksjon der deltakerne skal begrunne valgene sine. Hvilke påstander kan få frem ulike synspunkter og videre skape en god dialog? Eksempler på påstander kan være «Norge er et kristent land» eller «Negativ sosial kontroll finnes i alle miljøer». Igjen, dette vil avhenge av tematikken dialoglederen ønsker å adressere, og gruppen vedkommende har med å gjøre. Består dialoggruppen for eksempel av unge gutter og man ønsker å adressere maskulinitet, forventninger, vold, mobbing og følelser, må dialoglederen forsøke å finne påstander som kan adressere nettopp disse tingene.

Først deler dialoglederen rommet inn i fire hjørner med lapper som signaliserer de ulike svaralternativene. Deretter samler lederen gruppen i midten av rommet i nøytral sone og leser høyt opp første påstand. Deltakerne går til det hjørnet de mener passer med det de tenker om påstanden. Når alle har valgt seg et hjørne, stiller lederen et spørsmål av typen: «Hva gjør at dere har valgt å stille dere i det hjørnet dere står?» Det er et åpent spørsmål til alle deltakerne. Ikke vær redd for den pinlige stillheten, bare la den være, for noen vil føle en trang til å bryte den og rekke opp hånden før eller senere. Svar nøytralt og på samme måte til alle som deler sine tanker, for eksempel så enkelt som «Takk for at du deler». Det blir opp til lederen å kjenne på hva som føles riktig for seg og gruppen. Lederen kan også oppsummere i korte trekk det deltakeren nettopp har sagt, for å repetere og bekrefte at ytringen er forstått riktig. Det kan også være en måte å gjøre et noe krast eller intolerant svar fra deltakeren mykere, ved å gjengi på en mildere eller mer nyansert måte, eller kanskje slik man oppfatter spørsmålet, om det potensielt ligger en mer forsonende tanke bak det som ble sagt, selv om det ikke kom godt frem der og da. Deltakeren har mulighet til å korrigere din oppfatning av spørsmålet. Videre kan man stille et oppfølgingsspørsmål i plenum dersom ingen andre rekker opp hånden. Som regel er det flere som har noe på hjertet, og da går man videre til dem.

Det er lov for deltakerne å bytte plass under samtalen. Faktisk er det kanskje til og med ønskelig. Da er det også mulig å spørre vedkommende som byttet plass, om de har lyst til å fortelle hva det var som gjorde at de byttet ståsted. Legg også merke til at spørsmålene ofte er av typen: «Hva gjorde at du ...» og «Hva gjør at dere står ...». Dette er bevisst brukt istedenfor «Hvorfor», fordi hvorfor-spørsmål kan oppfattes som mer pekende eller uthengende. Når du har gått gjennom de påstandene du ville, eller merker at gruppen mister konsentrasjonen, og at samtalen ikke vil være like fruktbar lenger, samles gruppen i en ring på stoler. Da er det fint å ta tak i ting som kom opp i øvelsen. Det er mulig å både adressere dialogens tematikk, men også hvordan det opplevdes å høre de andres argumenter.

Lytteøvelse

En annen type øvelse som ikke går direkte på dialogens tematikk, men som er vel så viktig for helheten i dialogen, er lytteøvelser. Én lytteøvelse innebærer at gruppene deles i to og står overfor hverandre med en meter i mellom. Den første rekken begynner å fortelle om noe de engasjerer seg for, til den som står overfor seg. Dette gjør de i ett til to minutter. Dialoglederen beveger seg på en linje bak den rekken som først prater. Når lederen står til venstre, skal lytteren være en ivrig og god lytter, og jo lenger til høyre lederen beveger seg, desto dårligere lyttere skal lytterrekken være. Etter omtrent to minutter bytter rekkene roller. Når de er ferdige med å fortelle, og å være både gode og dårlige lyttere overfor hverandre, samler lederen gruppen i ring og går gjennom hvordan øvelsen opplevdes, og om hvilken rolle de opplevde som vanskeligst. Var det å ikke bli lyttet til, eller det å være en dårlig lytter? En slik øvelse skaper bevissthet rundt viktigheten av å være en god lytter og danner et godt grunnlag for videre dialog.

Samholds- og bli-kjent-øvelse

Det finnes også mange gode eksempler på øvelser som kan skape samhold i en gruppe. For eksempel kan gruppen sitte i ring på stoler, men det er én stol færre enn antall deltakere. Én person begynner i midten og skal komme på en ting å si som gjelder for vedkommende, som han/hun tror gjelder flere i gruppen. Det kan være «Jeg spiller fotball». Alle i rommet som spiller fotball, må reise seg opp og finne en ny stol å sette seg ned på. Den som ikke fikk en stol, er nestemann til å finne på en ting vedkommende tror gjelder flere i rommet. Når gruppen har gjort dette noen runder, settes den siste stolen inn igjen i ringen. Alle setter seg ned, og en etter en i tur sier én ting de tror er unikt kun for vedkommende. For eksempel: «Jeg har vært i India.» Alle i ringen som har vært i India, går da og stiller seg bak og foran den som kom med utsagnet. La alle i ringen si én ting hver. En slik øvelse skaper bevissthet rundt de tingene som forener oss, og som vi har til felles. Runde to viser at selv de tingene vi tror vi er alene om, er det ofte flere som deler. Dette er også en god øvelse for å bli bedre kjent i gruppen.

Å runde av en dialog

Det er viktig at dialoglederen har forberedt seg på hvordan han/hun ønsker å avslutte dialogøkten. Det finnes ulike måter å gjøre det på. Som nevnt avsluttes alltid dialogen samlet i ring. Én måte å avslutte på er å ta en runde der alle skal si en ting de tar med seg fra dagen. Gruppen kan også ta en runde på hvilke følelser deltakerne sitter igjen med etter dialogen, og hva de gleder seg til å gjøre fremover i dialogøktene. Det er lurt å avslutte med noe som vekker positive følelser. Vi mennesker er ganske enkle på den måten; avsluttes en tilstelning med noe negativt, påvirker det sinnstilstanden vår og våre tanker om det som har skjedd, og det som kommer til å skje fremover. Derfor er det viktig at deltakerne sitter igjen med en god følelse på slutten. Kanskje kan du avslutte med å be deltakerne si en ting de setter pris på eller glad for i livet sitt? En annen metode kalles kjærlighetsrunden, en avrundingsøvelse brukt i Unge ambassadører-programmet, et initiativ av Michael Cruz som nå jobber i Politiets sikkerhetstjeneste (PST), og som har lang erfaring med dialog og forebyggende arbeid rettet mot ungdom. Den går ut på at deltakerne gir hverandre positive tilbakemeldinger og komplimenter i en avsluttende runde.⁶¹

60 <http://dialogpilotene.no>

61 Michael Cruz intervjuet av Linda Noor til *Radikalisering av unge muslimer i Norge – en antologi* (2014), Minotenk.

HÅNDBLING AVVANSKELIGE INNSPILL OG EKSTREME YTRINGER

Det kan være utfordrende å tilnærme seg sensitiv tematikk og ekstreme holdninger. Nøkkelen til å få til dette er god kommunikasjon og opparbeidelse av tillit mellom deltakerne og dialoglederen. Det er viktig å vise gruppen en fordomsfri holdning, og dermed er det viktig å ikke tillegge noen holdninger og meninger basert på ytre kjennetegn og stereotypier. Å være bevisst på egne fordommer gjør at du som dialogleder bedre kan unngå å la dem forme dialogen. Det kan også være fruktbart at en som leder en guttegruppe, er mann selv, og omvendt. Det er en avveining organisasjonen eller institusjonen må ta selv, og avhenger av gruppen og formålet med dialoggruppen. Inngående kjennskap til utfordringer som angår gruppen, og tematikken som skal diskuteres, gir også en bedre forutsetning for å skape god kommunikasjon og tillit.

Mange lurer på hvordan det er best å håndtere vanskelige eller hatske innspill i dialogen fra en av deltakerne. Én metode kan være å stille oppfølgingsspørsmål der dialoglederen stiller seg nysgjerrig til innspillet. Det er svært viktig å være spørrende og ikke belærende. Noen innspill er mindre fruktbare enn andre og kan være av typen «Jeg hater innvandrere». Lederen trenger ikke å si «Tak» til en slik ytring, men heller forsøke å finne ut hva det dreier seg om, stille oppfølgingsspørsmål og gå dypere inn i utspillet. Kanskje kommer det frem en vond historie, eller at vedkommende har plukket opp innspill fra en venn eller noen i familien. Det er mulig å grave dypere ved å stille ikke-konfronterende oppfølgingsspørsmål. Her er det alltid greit å vite både litt om gruppen sin og om tematikken som skal adresseres, på forhånd. Videre er det viktig å ikke sette opp de ulike ståstedene mot hverandre. Det kan utvikle seg til en uheldig konflikt, og ingen skal trenge å forsvare seg alene, særlig om man har innvandrerbakgrunn og dermed er direkte mottaker av den hatefulle ytringen. Det er uansett viktig å huske på at å forsøke å overbevise en ung person med en ekstrem holdning om at vedkommende tar feil, kan få stikk motsatt konsekvens av det man ønsker. Tilnærm deg den tøffe tematikken på andre måter, og forsøk heller å få deltakerne til å reflektere seg frem til andre synspunkter på egen hånd.

DIALOG ÉN TIL ÉN – MI, MOTIVERENDE SAMTALE

Ved bekymring om en begynnende radikaliseringsprosess er det mange som føler på usikkerhet rundt om og hvordan de skal gå inn i en dialog med vedkommende. Én teknikk som kan brukes, kalles for MI, en forkortelse for det engelske «motivational interviewing», som på norsk kalles motiverende samtale. MI passer i mange sammenhenger, og spesielt hvis du ønsker å motivere en person til selv å forandre synspunkter og atferd.⁶² Det følgende er hentet fra boken MI – motiverende samtale.

MI har røtter i sosial læringspsykologi og motivasjonspsykologi og vektlegger at mennesker skal bruke sine egne evner og erfaringer for å ta ansvar for hvordan de vil leve. «Hjelperens» oppgave er å motivere frem motivasjon og styrke. Metoden innebærer å unngå å være konfronterende, slik at man ikke aktiverer defensiv og rettferdiggjørende argumentasjon. På den måten kan personen selv formulere begrunnelser for endring. Metoden er

basert på aksept, medfølelse, samarbeid og å fremkalle det som kalles «endringssnak». Det er viktig å stille åpne, ikke lukkede, spørsmål:

Lukkede spørsmål	Åpne spørsmål
Har du det ikke bra?	Hvordan har du det?
Ville økonomien din blitt bedre om du ...?	På hvilken måte påvirker ... økonomien din?
Ønsker du å forandre på ...vanene dine?	Hva ønsker du å gjøre med ...vanene dine?

Hjelperen skal også reflektere eller speile personen de snakker med, ved å gjenta det som sies, både eksakt innhold med egne ord, og også følelses- eller meningsinnholdet i det som sies. Samtalen skal så oppsummeres, og til slutt bør personens kompetanse og initiativ bekreftes.

MI har også en strategi for hvordan hjelperen skal håndtere motstand og «disharmoni» i samtalen. Da bør hjelperen ha fokus på å skape et godt samarbeidsklima ved å lytte med respekt og empati, passe seg for å gå fortere frem enn personen er klar for, ikke komme med råd vedkommende åpenbart ikke vil ha, og ikke være konfronterende. Denne motstanden kan ha oppstått allerede forut for samtalen, og hensikten med MI er å utvide personens perspektiv, og da bør man «rulle med motstanden», det vil si å stoppe impulsen for motargumentasjon eller overtalelser. Istedenfor bør hjelperen vise at han/hun forstår budskapet, forstår hva som blir sagt, og stille åpne spørsmål slik at personen får «kontrollen» igjen. Avslutningsvis bør hjelperen forsøke å fremkalle en beslutning eller en forpliktelse, og deretter lage en plan fremover.

Michael Cruz jobbet tidligere som minoritetsrådgiver i Bydel Stovner, og han har i et tidligere intervju forklart hvordan han tilnærmet seg og samtalte med ungdommer. Han ga følgende kortfattede oppsummering for hvilke feller han alltid forsøkte å unngå:⁶³

- Ikke spør ungdommen «Hvorfor tenker du sånn?».
- Ikke kom med absolutte sannheter.
- Ikke sett etiketter som er nedverdiggende, på dem som har en annen oppfatning eller forståelse enn deg selv.
- Ikke skyldbelegg ungdommen for sine meninger.
- Ikke argumenter, konfronter eller forsøk å overbevise ungdommen.
- Det viktigste er å være fordomsfri og vise respekt, sette seg inn i hvordan vedkommende tenker, og vise interesse for å forstå.

VÆR EN GOD LYTTER OG BY PÅ DEG SELV

Både som leder for dialoggrupper og i én til én-samtaler så er det viktig å være en god lytter. Det er fort gjort å bli litt for opptatt av egne notater og spørsmål og glemme å lytte og stille oppfølgingsspørsmål på bakgrunn av det som kommer frem, og ikke egne forventninger til samtalen. Dette er noe som blir enklere med trening og jo tryggere man er i rollen, på gruppen og på tematikken. Gi også av deg selv som dialogleder og samtalepartner. Det innebærer ikke at du må dele mange personlige erfaringer og synspunkter, men hvordan

62 Barbro Holm Ivarsson, Liria Ortiz og Peter Wirbing (2015) *MI – motiverende samtale*, Gyldendal Norsk Forlag.

63 Michael Cruz intervjuet av Linda Noor til *Radikalisering av unge muslimer i Norge – en antologi* (2014), Minotenk.

kan man forvente at deltakerne eller personen skal dele av seg selv om du ikke byr på deg selv og din personlighet? Finn ut av hva du selv er komfortabel med å dele, og hvilken lederstil og samtaleform du ønsker å ha.

Og sist, men ikke minst, øvelse gjør mester! Du vil kun bli bedre med øvelse. Foregår dialogen over tid, har man også mulighet til å rette opp igjen noe som kan ha gått galt. Råd- før deg gjerne med andre før du går inn i en bekymringssamtale, både for å kunne få gode råd og for å ha en støttespiller dersom man skulle komme i en vanskelig eller ubehagelig situasjon.

Dialog *er* en god metode i arbeidet for å forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme. Dialogkunnskapen man bygger hos dem som deltar i dialog, medfører økt refleksjonsnivå, kritisk tenkning og forståelse for andre mennesker og synspunkter. Man får innsikt i nye synspunkter og får med det testet sine egne. Det er viktige egenskaper og kunnskaper som vil gjøre en person mindre sårbar for radikaliserings, og det har den gode bieffekten av å ruste oss alle til å bli gode samfunnsborgere.

LITTERATURLISTE:

Cruz, M. 2014. «Med hjerte for ungdommen». Intervju i *Radikalisering av unge muslimer i Norge – en antologi*. Minotenk

Dialogpilotene. 2018. <http://dialogpilotene.no>

Eidsvåg, I. 2015. «Tretten tips for en god dialog». *Underveis. Vandringer i et landskap mellom tro og tvil*. Cappelen Damm. Oslo

Grung, A.H. 2005. *Begrepet dialog i Emmaus. Noen refleksjoner om bruken av begrepet på grunnlag av erfaringer i et flerreligiøst landskap*. Kirke og kultur 1

Hareide, D.: Den fjerde samtaleformen. *Morgenbladet*, 24. november 2010

Helskog, G.H. 2012. «I retning av forsoning og et bedret læringsmiljø – en interaktiv konflikthåndteringsaksjon i videregående skole». I Jarle Sjøvoll (red.) *Pedagogisk entreprenørskap. Aksjonsforskning for endring av skolens kultur*. Tapir Akademisk forlag. Trondheim

Kirkelig dialogsenter Oslo. 2015. *Sier vi*. https://kirken.no/globalassets/kirken.no/aktuelt/filer-2015/siervi_a4_nedlastingsformat.pdf

Ivarsson, B.H., Ortiz, L. & Wirbing, P. 2015. *MI – motiverende samtale*. Gyldendal Norsk Forlag

Regjeringens handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme. https://www.regjeringen.no/contentassets/6d84d5d6c6df47b38f5e2b989347fc49/handlingsplan-mot-radikalisering-og-voldelig-ekstremisme_2014.pdf

Svare, H. 2006. *Den gode samtalen*. Pax. Oslo

KAPITTEL 15

HVORDAN FOREBYGGE RADIKALISERING I SKOLEN

MISHELL AKHTAR SHAKAR

HVORDAN FOREBYGGE RADIKALISERING I SKOLEN

Mishell Akhtar Shakar er utdannet pedagog, har jobbet som høyskolelektor på barnevernsutdanningen på OsloMet, og vært en del av det eksterne rådgivende organet til Oslo-politiet. I dag jobber hun som sosialpedagogisk rådgiver i Oslo-skolen og er en del av RAN education-nettverket.

Skolen blir ofte trukket frem som den viktigste arenaen for å forebygge radikaliserings- og ekstremisme. Skolen skal ikke bare fremme læring, men også være en fellesarena med et utdanningsløp som gir dannelse og tilhørighet til samfunnet. Skolen former våre barn og unge på godt og vondt, alt ettersom hvor godt vi lykkes i å skape et sunt og positivt læringsmiljø, og et inkluderende og sosialt oppvekstmiljø.

For skolen kan også bli en arena som bidrar til utenforskap, som ikke gir mestringfølelse til elever som sliter med det faglige, eller som har et dårlig samspill med andre elever og lærere. Ungdomsårene er en sårbar tid psykologisk, både med store indre forandringer og en følsom mottakelighet for ytre påvirkning.

Vi som jobber i skolen, spiller helt avgjørende roller i de unges liv. Vi skal fremme læring og utvikling i samråd med samfunnsmessige verdier, normer og regler. Hvordan vi møter elevene i en kritisk livsfase, har stor påvirkning på elevenes utvikling og syn på verden. Vi kan hanke inn elever som er på vei til å falle ut av samfunnet, men vi kan også uforvarende bidra til å fremmedgjøre dem ytterligere. Derfor er det viktig å ha gode retningslinjer for hvordan vi skal forebygge radikaliserings- og ekstremisme i skolen, samt møte elevers holdninger, tanker og spørsmål som kan virke utfordrende.

SKOLEN SOM SOSIALISERINGS- OG FOREBYGGINGSARENA

Gjennom samvær med andre blir vi sosialisert med omverdenen. Sosialiseringen skjer hele livet, i formelle og uformelle sammenhenger. Den uformelle sosialiseringen skjer blant annet i familien, med venner og naboer, mens den formelle sosialiseringen er planlagt og organisert. Den skjer gjennom institusjoner i form av undervisning, tilrettelagte aktiviteter eller veiledning, slik som skolen. Alle mennesker er i konstant interaksjon med andre fra vi blir født til vi dør. Vi ankommer denne verden helt hjelpeløse og forblir fullstendig avhengig av andre rundt oss i mange år for å overleve.

Sosial interaksjon er avgjørende for utviklingen av vår personlighet. Den bestemmer

hvilke verdier vi tar til oss, og vår væremåte. Å bli sosialt forankret i et trygt og stabilt oppvekstmiljø legger grunnsteinen for vår personlige utvikling og evne til å klare oss i samfunnet. Skolen former oss gjennom både formell og uformell sosialisering, og det er ofte i skolehverdagen at eventuelle kognitive og sosiale utfordringer hos eleven blir avdekket og fulgt opp.

I løpet av skolegangen utvikles tankesett og holdninger, interesser og preferanser. Det er essensielt at elevene møtes med respekt, tålmodighet, anerkjennelse og forståelse, for å kunne veiledes inn i voksenlivet som velfungerende samfunnsborgere. Ungdomstiden er preget av nysgjerrighet, men også sterke meninger. Mye kan oppleves som veldig nært og personlig, og det er mange som har vanskelig for å skille tanker og følelser fra ord og handling. Det er ikke bare hormonene som styrer handlinger og tankesett, men også de man omgås med. Som voksne må vi møte og veilede ungdommenes refleksjoner og nysgjerrighet, de trenger å føle seg verdsatt, sett og ønsket.

Det psykososiale miljøet er blitt en like viktig del av skolehverdagen som det faglige, og er nedfelt i opplæringsloven i § 9A.

§ 9A-1. Generelle krav

Alle elever i grunnskolar og vidaregåande skolar har rett til eit godt fysisk og psykososialt miljø som fremjar helse, trivsel og læring.

§ 9A-3. Det psykososiale miljøet

Skolen skal aktivt og systematisk arbeide for å fremje eit godt psykososialt miljø, der den enkelte eleven kan oppleve tryggleik og sosialt tilhør.

§ 9A-4. Systematisk arbeid for å fremje helse, miljøet og tryggleiken til elevane (internkontroll)

Skolen skal aktivt drive eit kontinuerleg og systematisk arbeid for å fremje helse, miljøet og tryggleiken til elevane, slik at krava i eller i medhald av dette kapitlet blir oppfylte. Skoleleiinga har ansvaret for den daglege gjennomføringa av dette. Arbeidet skal gjelde det fysiske så vel som det psykososiale miljøet.

Det psykososiale miljøet omfattar både følelser, tanker og læringsutbytte som fører til at eleven har det bra og trives på skolen. Skolen kan ses på som et universelt forebyggende tiltak. Skolens mål er å utdanne, utvikle og ruste barn til å bli gode samfunns- og verdensborgere, få styrket sin kulturelle kapital og bli gode bidragsyttere til samfunnet som helhet.

De universelle tiltakene i skolen er blant annet:

- Kunnskapsløftet – en reform som skal styrke grunnleggende opplæring og vektlegge tilpasset læring
- skolehelsetjenesten
- elevundersøkelser
- Skolefritidsordning (SFO) og Aktivitetsskolen (AKS i Oslo)
- rus- og kriminalitetsforebyggende tjeneste
- tverrfaglige team (samarbeid mellom ungdomsbasen, pedagogisk-psykologisk tjeneste, barnevern og politi)
- sosiallærer eller sosialrådgiver
- Kulturskolen – skapende læring som musikk, dans, teater og skapende skriving

SAMARBEID OG TAUSHETSPLIKT

Godt og smidig samarbeid mellom tjenestene som samarbeider med skolene – pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), barnevern og politi – er viktig for at det skal komme elevene til gode, og for at skolene skal få mulighet til å jobbe forebyggende til riktig tid og basert på riktig informasjon. Dette er ikke alltid enkelt.

Barnevernet og skolehelsetjenesten har strenge krav til taushetsplikt og hva de kan videreformidle til andre instanser. Alle som jobber i offentlige virksomheter, er underlagt generell taushetsplikt (forvaltningsloven § 13 om taushetsplikt), men ansatte i barnevernet har en strengere taushetsplikt enn ansatte på skolen (barnevernloven § 6-7). Barneverntjenesten kan derimot gi opplysninger til andre forvaltningsorganer når dette er nødvendig for å fremme barneverntjenestens oppgaver for å ivareta barnets beste (barnevernloven § 6-7 tredje ledd).⁶⁴

Taushetsplikt og personvern skal være et grunnleggende prinsipp for alle som jobber med mennesker, men i praksis kan taushetsplikten oppleves som utfordrende og hemmende for informasjonsflyt fra skolens side. Skolen er den arenaen barnet/ungdommen tilbringer mest tid på, og hvis livet for vedkommende er strevsomt, så vil skolen bedre kunne tilrettelegge for et konstruktivt arbeid med eleven, og lettere forebygge eventuelle uheldige situasjoner, dersom de tidlig kan få utfyllende kunnskap om vedkommendes situasjon og hjemmeforhold fra barnevernet. Dermed kan skolen være en trygg arena også når det er situasjoner hvor barnet har familiemedlemmer som er i eller har vært i utfordrende situasjoner.

Når skolen ikke har den relevante informasjonen om en elev, kan utfallet bli uheldig. Det kan være at skolen ikke klarer å fange opp eleven tidsnok, at de ikke gir eleven riktig oppfølging tilrettelagt til elevens/familiens problematikk, som kan føre til at eleven ikke opplever mestring i skolehverdagen og ikke greier å danne en trygg tilhørighet.

I mitt arbeid som sosialpedagogisk rådgiver har jeg sett at i de tilfellene hvor barnevernkontakter på eget initiativ har gitt utfyllende informasjon om en elev, så har skolen lettere for å sikre at eleven får den oppfølgingen han/hun trenger, ved å følge opp eleven på en mer helhetlig måte. Eleven opplever større faglig og sosial progresjon, som gir en generell opplevelse av å ha det bedre. Et lignende samarbeid med politiet er også ønskelig og nødvendig. Dette fordrer imidlertid at ansatte på skolene behandler disse sensitive opplysningene på en meget profesjonell måte, og som ikke setter den unges integritet i fare. En utfordring kan være at informasjonsdeling kan føre til at den unge ikke møtes på en fordomsfri og åpen måte.

Tverrfaglige møter rundt aktuelle elever så tidlig som mulig er gunstig, hvor det i disse møtene blir undertegnet samtykke av foreldre om at de godkjenner informasjonsflyt mellom de forskjellige instansene og aktørene. Med godkjenning fra foresatte vil det være mulig med informasjonsflyt fra andre instanser også, som for eksempel Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP). Slik vil skolen kunne innhente relevant informasjon dersom det er nødvendig, og eleven kan få den oppfølgingen vedkommende trenger, i tett dialog med foreldrene og eleven selv.

VED FARE FOR RADIKALISERING

Ved et tidligere jobbsted ble jeg en gang kontaktet av politiet angående en elev. Politiet hadde grunn til å tro at elevens søsken kunne være i en radikaliseringsprosess. Bekymringen gjaldt ikke at eleven skulle bli radikalisert, det var familieforholdene som vekket bekymring. Barn påvirkes av hjemmeforholdene, og i situasjoner hvor eleven har familiemedlemmer

som er i dårlig miljø, er det viktig at barnet får hjelp til å utvikle strategier for å ikke havne i samme situasjon. Informasjonen fra politiet var avgjørende for oppfølgingen av eleven, da eleven ellers ikke ville ha blitt fanget opp og fått tilpasningen vedkommende trengte.

De som allerede er radikaliserte, har alle familiemedlemmer som på en eller annen måte vil kunne være eller bli påvirket. Dersom en elev har radikaliserte søsken, er dette informasjon som er viktig for skolen å ha. Vanlig prosedyre er at radikaliseringskontakten hos politiet tar kontakt med skolen og forklare situasjonen. Det vil da oppfordres til å etablere et godt tillitsforhold mellom, i hovedsak, rådgiver eller sosiallærer og eleven, slik at eleven skal kunne ha én trygg person å forholde seg og betro seg til. Rådgiverne bør ha god kompetanse i samtaleteknikk og teknikker for å etablere godt forhold til elever, og eleven bør følges opp regelmessig. Det er viktig at rådgiveren har jevnlig samtaler med radikaliseringskontakten, slik at barnet kan bli beskyttet dersom det oppleves at han/hun er i fare for å selv bli radikalisert eller annet.

Som i alt annet sosialt arbeid så finnes det fallgruver. De vanligste er at rådgiver/sosiallærer ikke har god nok kompetanse i å se tegn på radikalisering, at de ikke greier å utvikle et godt tillitsforhold med eleven, eller at eleven får informasjon om familien som eleven ikke hadde fra før, og dermed risikerer å ødelegge både familieforhold og elevens familierealitet, samt ødelegge forholdet mellom eleven, elevens familie og skolen. Det er også viktig at rådgiver/sosiallærer videreformidler relevant informasjon til radikaliseringskontakten, slik at det ikke skjer en «ansvarspulverisering» fordi rådgiver/sosiallærer tror noen andre tar tak i det og derfor avventer for lenge.

Det er utarbeidet en nasjonal mal for hvordan offentlig ansatte skal opptre i saker der det er mistanke om radikalisering og voldelig ekstremisme.⁶⁵

Bekymring

Ansatte som er bekymret, vurderer mulige bekymringstegn / grunnlaget for bekymringen.

Drøft bekymringen

Drøft bekymringen med din nærmeste leder og kollegaer, og/eller med eksterne som har relevant kompetanse. Vurder om det er behov for å ta en nærmere samtale med den bekymringen gjelder. Det avtales eventuelt når og hvor dialogen skal foregå, og hvem som i tilfelle skal gjøre det. Slike drøftinger må skje innenfor gjeldende regler om taushetsplikt.

Gå i dialog

Gå i dialog med personen. Ved fortsatt bekymring etter samtalen kan du drøfte den med politi og/eller barnevern, og så ta stilling til hvorvidt en bekymringsmelding skal sendes til politi og barnevern.

Oppfølging

Klargjør hvem eller hvilken instans som er ansvarlig for den videre koordinering og oppfølging. Lag en plan for å jobbe helhetlig, der relevante tverrfaglige ressurser inkluderes i videre oppfølging. Det anbefales å inkludere foresatte tidlig i arbeidet.

⁶⁴ Bufdir.no

⁶⁵ Se regjeringens handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme (2014) på regjeringen.no

CASE: DIALOG OM FRUSTRASJON – Å SKAPE ET ROM FOR VENTILERING

Ungdommer kan ofte være impulsive, sensitive, irrasjonelle og emosjonelle, og kan bli veldig engasjerte i det som opptar dem. Det som skjer i samfunnet og resten av verden, kan til tider være vanskelig å forstå, ikke bare for de unge, men også for oss voksne, og mye kan oppfattes som urettferdig og skremmende. Med dette i bakhodet er det vesentlig å kunne snakke med ungdommen om situasjoner som opptar dem. Tidspunktet og måten å kommunisere med ungdommene/elevne på er avgjørende for videre utvikling av tankesett og deres opplevelse av hendelsen. Når det er hendelser i verden som de anser som urettferdige, uforståelige, skremmende eller ensidig fortalt, er det lærerens eller andre kompetente voksne ved skolen sin oppgave å ha en oppriktig og konstruktiv samtale om disse situasjonene med elevne. Her er tillitt et nøkkelord.

Eksempelvis etter terrorangrepet i Paris i 2015 viste det europeiske folk massiv støtte til det franske folk og Frankrike og fordømte terrorhandlingen i sin helhet. På Facebook florerte det av profilbilder med det franske flagget på. Flere av ungdommene jeg hadde kontakt med, i hovedsak etniske minoriteter og muslimer, viste frustrasjon rundt oppmerksomheten denne episoden fikk. De syntes det var urettferdig at Frankrike fikk så mye oppmerksomhet og mediedekning, mens den fatale terrorhandlingen som skjedde i Beirut på samme tidspunkt, knapt ble nevnt. Mange kom med utsagn og spørsmål som «Hvorfor skal alle være så innmari solidariske med Frankrike og samtidig ikke bry seg om ikke-vestlige land?», «Selvfølgelig er ikke svartingene like mye verdt som de hvite», «Ingen bryr seg om muslimene, for vi er jo ikke mennesker som fortjener å leve».

Irritasjon over den norske og europeiske befolkningen var tydelig. Det var i tillegg et underliggende sinne rettet mot de «hvite» medelevne. Det virket som de klandret sine egne venner og medelever for at mediene, folket og samfunnet ikke brydde seg like mye om «deres folk» som om franske, «sine egne». Så kom også ytringer som: «De fortjener det!» og «Hvorfor skal jeg bry meg om at de franske dør?». Flere lærere syntes denne holdningen og disse ytringene var veldig bekymringsverdige og ubehagelige, og var usikre på hvordan de skulle håndtere dette.

Selvfølgelig er det bekymringsverdig når en elev sier at folk fortjener å dø, og enda verre når noen aksepterer og blir glade for at en terrorhandling har rammet en gruppe mennesker. I akkurat dette tilfellet ble hendelsen tatt opp klassevis. Rådgiveren, med kompetanse på området, åpnet opp til dialog hvor elevne kom med spørsmål og fikk lov til å komme med ytringer og til å «eie» sine reaksjoner. Dette fordi det da fikk foregå i en skjermet omgivelse, i en trygg setting og med en ansvarlig voksen som de hadde tillit til, og som visste å stille de rette spørsmålene. Ytringene og spørsmålene til elevne ble tatt på alvor, men de ble også nødt til å reflektere og utdype sine tanker. De «hvite» medelevne fikk mulighet til å snakke og forklare hvorfor de valgte å vise støtte til Frankrike ved å blant annet sette på det franske flagget på profilbildet sitt, noe de også hadde stort behov for da de følte at de ble urettferdig hetset av de andre på grunn av det. Samtalen ble til tider litt amper, men ved å stille de riktige refleksjonsspørsmålene og ved å ta ytringene og ordene som ble brukt, seriøst, dempet det seg raskt igjen, og diskusjonen ble god. I etterkant av timen hadde rådgiveren noen oppfølgingsmøter med enkeltelever som vedkommende oppfattet at trengte mer veiledning.

I denne situasjonen er det mange elementer som spiller en viktig rolle for at samtalen ble god og ikke medførte at situasjonen eskalerte ytterligere:

- Rådgiveren har fulgt klassene i flere år og har hatt tett oppfølging med alle elevne. Vedkommende kjente derfor elevne godt og visste på forhånd noen reaksjonsmønstre man kunne møte på, og hvilke elever som potensielt ville spille hverandre opp.
- Elevne hadde et tillitsforhold til rådgiveren.
- Kontaktlærer/faglærer var til stede under samtaler, slik at de var forberedt dersom det ble mer diskusjoner når rådgiveren ikke var til stede.
- Rådgiveren hadde bakgrunnsinformasjon på alle elevne og kunne derfor stille riktige spørsmål for å få elevne til å forstå og reflektere ut ifra hver enkelt elevs ståsted.

Dette var en krevende øvelse, men det var mye som lå til grunn for at samtaler ble gode, noe det ikke alltid er mulighet å få til. Dette kommer helt an på hvordan de forskjellige skolens praksis er, og selvfølgelig også hvilken kompetanse og hvor mye kapasitet rådgiverne har.

Som vist ovenfor var det mange elementer som lå til grunn for at samtaler ble gode, og faren for et uheldig utfall var lav. Og noen ting bør ligge til grunn for at en skoleansatt skal ta slike samtaler:

- Personen må være komfortabel med situasjonen og samtaleemnet.
- Personen må ha kunnskap om emnet og kunne forstå hvorfor elevne reagerer, og unngå utilsiktet stigmatisering, bagatellisering eller generalisering.
- Personen må ha en viss autoritet og tørre å kreve elevnes oppmerksomhet selv midt i en opphetet diskusjon.
- Personen må ha satt av nok tid slik at samtalen ikke blir brutt på et ugunstig tidspunkt.
- Personen må ha kjennskap til, eller ha til stede en som har kjennskap til, elevne.
- Personen må kunne ha mulighet til å følge opp enkeltelever som har behov for det, i etterkant.
- Det er en fordel med kompetanse på dialogmetode (se kapittel 14).

SKOLE-HJEM-SAMARBEID

For å kunne jobbe best mulig med elever, enten det er elever med sammensatt problematikk eller ikke, er det viktig å ha et godt samarbeid med hjemmet. Av erfaring vet vi at elever vil kunne oppleve skolehverdagen som vanskelig dersom skolens og hjemmets verdier og interesser ikke sammenfaller. Dette er spesielt viktig med tanke på følelsen av tilhørighet og identitetsutviklingen, hvor det i verste fall kan føre til en versjon av skjermet sosialisering, det vil si når eleven ikke føler seg integrert verken i sin primære eller sekundære sosialiseringarena, hjemme eller storsamfunnet.⁶⁶ Det å føle tilhørighet er essensielt for å ikke falle utenfor.

På vår skole ser vi også i forlengelse av tilhørighetsaspektet viktigheten av mestringsfølelsen. Det å oppleve at man mestrer skolehverdagen, faget og/eller det sosiale, vil kunne føre til et håp om et godt og stabilt liv som velfungerende samfunnsborgere, samt en følelse av å tilhøre et fellesskap. Derfor har vi stort fokus på å hjelpe elevne våre med å nå sitt

⁶⁶ Hoem (1978).

faglige potensial, og legger ofte opp til alternativ skolehverdag for elever som kan oppleve skolehverdagen som vanskelig. Vi har sett hvor god effekt dette har hatt, både på det personlige plan, men også på motivasjonen for å jobbe med det faglige. Det gir en opplevelse av å bli sett og å få hjelp som er rettet spesifikt mot dem, og ikke bare bli behandlet innenfor en standardisert mal av tiltak for å få til forandring. Og da er det viktig at hjemmet og foreldrene støtter skolens arbeidsmåte og motiverer barnet.

For å få til en god utvikling og forebygge uheldige utfall er tidspunktet man går inn og hjelper, av stor betydning. Det er vanskeligere å få til forandringer dersom man venter for lenge. Dessverre ser man gjerne tendenser for dårlig utvikling mye tidligere enn ungdomsskolealder.

Barnehagene og barneskolene bør derfor gå både tidligere og sterkere inn i enkeltsaker for å forebygge, og melde bekymring til både politi og barnevern så tidlig som mulig. Derfor er det viktig at de ansatte i både barnehage og barneskolen får opplæring i hvordan man kan jobbe forebyggende. Det bør også være stort fokus på å legge opp til gode relasjoner med hjemmet fra starten av, slik at familiens opplevelse av skolen er god. Ofte er det slik at foresatte som er vanskelige å samarbeide med, har et anstrengt forhold til skolen grunnet hendelser fra barneskolen eller allerede barnehage.

Dersom dette er tilfellet, bør ungdomsskolen kalle foresatte inn til møte for å etablere et godt forhold tidlig. Av erfaring vil det alltid være mulig å kunne bedre forholdet mellom skolen og hjemmet. Det er viktig å la foresatte få fortelle om sin frustrasjon og tidligere erfaringer med skole–hjem–samarbeid. Skolen må ikke komme med unnskyldninger, men heller forklare og fokusere på hvordan de tenker at videre samarbeid kan bli bedre. Foresatte ønsker i de aller fleste tilfeller at barna deres skal bli sett og hørt, og ikke bli urettmessig dømt. Det er viktig å raskt etablere et felles grunnlag for hvorfor skolegangen er viktig, og hvilke ambisjoner og mål foresatte har for barnet. Skolen må også være ærlig om deres tanker om elevens forutsetninger og hva vedkommende trenger for å nå sitt faglige og sosiale potensial. Det er viktig å være positiv og optimistisk, men ærlig og realistisk.

I enkelte tilfeller kan det være viktig å bruke tid på å bygge en bedre systemforståelse av hvordan skolen skal fungere, og hvordan ulike tiltak fungerer, hvordan ulike etater samarbeider (se kapittel 13), og hvilke plikter og rettigheter en har som forelder. Skolen må følge opp avtalene som blir gjort, og ha regelmessig kontakt med foresatte. Vi har sett stor effekt av at kontaktlærere har ukentlige samtaler med foresatte, og ikke bare når eleven har oppført seg uheldig.

Det er også mulig å bruke ukonvensjonelle metoder, som for eksempel hjemmebesøk, involvere ressurspersoner fra nærmiljøet som kan bidra til å nå ut til foreldrene, oppfordre kommunen eller relevante aktører i sivilsamfunnet til å etablere foreldregrupper som adresserer spesifikke utfordringer som gjengriminalitet og radikalisering, og delta aktivt i eller etablere lokale samarbeidsgrupper, som foreldre også blir invitert inn i. Foreldre må ikke føle at skolen er en overvåkningsinstans for myndighetene, men bekymringstegn må alltid tas på alvor. Skolen må reagere, men ikke overreagere og i verste fall skape flere problemer enn det var i utgangspunktet.

DEMBRA – DEMOKRATISK BEREDSKAP MOT RASISME OG ANTISEMITTISME

Det er også utviklet noen konkrete verktøy skolen kan benytte seg av, gjennom Dembra (Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme), som er et kompetanseutviklingstilbud som hjelper skoler i arbeidet med å skape inkluderende fellesskap og å forebygge fordommer og gruppefiendtlighet. Dembra følger skoler gjennom et skoleår, og opplegget bidrar til bevisstgjøring og styrking av blant annet skolens planer og undervisningspraksis basert på den enkelte skoles lokale kontekst, ressurser og utfordringer.

Sentrale prinsipper i Dembra er demokrati og deltakelse, kritisk tenkning og interkulturell kompetanse. Utover dette har også Dembra utviklet læringsressurser som er tilgjengelig for alle skoler, og som finnes på nettstedet deres. Her finnes undervisningsopplegg, bakgrunnsstoff og tips til fordypning om en rekke aktuelle temaer, blant annet radikalisering og voldelig ekstremisme: www.dembra.no.

KAPITTEL 16

OM DIALOGGRUPPA I OSLO POLITIDISTRIKT

CHRISTINE ISØY

OM DIALOGGRUPPA I OSLO POLITIDISTRIKT

Christine Isøy er politioverbetjent og har jobbet i politiet siden 2004, 11 år ute på gaten ved ordensavdelingen på Majorstua og 3,5 år i Dialoggruppa. I 2017 jobbet hun med redningsarbeid på skipene Siem Pilot og Olympic Commander under flyktningkrisen i Middelhavet. Isøy har også studert radikalisering og ekstremisme ved OsloMet, i tillegg til studier i psykologi og sosialantropologi på Universitetet i Oslo.

I Oslo politidistrikt eksisterer det en liten gruppe som heter Dialoggruppa. Vi oppretter dialog med politiske og religiøse aktivister i Oslo, særlig knyttet opp mot demonstrasjoner og markeringer. Vi jobber med husokkupasjoner som vi anser å være et uttrykk for politisk aktivisme, i tillegg til såkalte risikosupportere innen fotball (casuals eller hooligans), som er den eneste målgruppen til dialogpolitiet som ikke er drevet av en ideologisk overbevisning.

Dialoggruppa er en del av et avsnitt på Enhet for forebygging i Oslo politidistrikt som heter EPO. Bokstavene står for «Etterretning Public Order». «Public order» betyr ro og orden i det offentlige rom, nærmere bestemt ro og orden i forbindelse med ansamlinger av menneskemasser, som regel i forbindelse med demonstrasjoner. «Etterretning» innebærer innsamling av informasjon samt strukturering og vurdering av informasjonen. Målet med etterretningen er å legge til rette for at våre ledere skal kunne ta så gode beslutninger som mulig på bakgrunn av en god situasjonsforståelse. Jeg skal utdype hva denne etterretningen består av, og hvorfor den er en viktig del av arbeidet vårt, senere i kapitlet.

EPO består i dag av fire politibetjenter som er dialogpoliti, to etterretningsanalytikere og en fagleder. Før nærpolitireformen trådte i kraft i 2017, var også Oslos ekstremismekoordinator en del av EPO. Ekstremismekoordinatoren koordinerer det forebyggende arbeidet opp mot ekstremisme i Oslo politidistrikt. I dag er han ikke lenger en del av EPO, men vi sitter i samme seksjon, Seksjon for kriminalitetsforebyggende politiarbeid, så vi samarbeider fremdeles tett.

I Norge er det kun Oslo politidistrikt som har en egen gruppe som EPO, som jobber dedikert og langsiktig opp mot religiøs og politisk aktivisme. Alle politidistrikt har imidlertid ekstremismekontakter. Ekstremismekontaktene jobber mer direkte opp mot personer som kan befinne seg i faresonen for radikalisering og voldelig ekstremisme. De tyngste sakene blir Politiets sikkerhetstjeneste (PST) involvert i.

Målet til EPO er å forebygge vold, trusler og skadeverk i forbindelse med politisk og religiøs aktivisme, samt å legge til rette for grunnlovfestede rettigheter som ytrings- og forsamlingsfrihet. Før jeg forteller litt om forutsetningene for Dialoggruppa og metoden vi bruker i vårt arbeid, så vil jeg skrive litt om hvorfor vårt arbeid er viktig i forbindelse med forebygging av voldelig ekstremisme.

DIALOGGRUPPA OG FOREBYGGING AV VOLDELIG EKSTREMISME

Dialoggruppas fagfelt og arbeidsområde er i utgangspunktet ganske snevert og inkluderer ikke forebygging av voldelig ekstremisme. Likevel er det flere fellesnevner. Vi kommer ofte i kontakt med mennesker som har sterke meninger og sterkt engasjement. De har ofte behov for at verden skal få øynene opp for deres budskap, og noen ganger mener de at det må tas i bruk sterke virkemidler for å få omverdenen til å reagere. I tillegg vil nok noen av menneskene som demonstrerer i Oslo (og andre steder), kunne være det som kvalifiserer for voldelige ekstremister på enten høyre- eller venstresiden eller på den islamistiske siden, fordi de er villige til å bruke vold for å oppnå sine ideologiske mål.⁶⁷

Dialogpolitiet arbeider heller ikke tradisjonelt forebyggende i den forstand at vi kontakter enkeltpersoner eller grupper og forsøker å få dem til å endre atferd eller holdninger. Voksne skal kunne ha ytterliggående meninger uten at politiet blander seg inn og er «meningspoliti». Politiet skal først på banen når folk begår, eller er i ferd med å begå, en straffbar handling. Hva som er straffbart eller ikke, skal det demokratisk valgte Stortinget bestemme, ikke den enkelte politibetjent, politiavdeling eller politimester. Når det gjelder voksne mennesker, er det derfor viktig at politiets inngripen er bestemt av konkrete lovbrudd, ikke av holdninger politiet måtte mene er uakseptable. Når det gjelder barn, har politiet noe utvidede fullmakter.⁶⁸

Holdningsskapende arbeid er selvfølgelig svært viktig, men spesielt når det gjelder politikk og ideologi, er det viktig at politiet som samfunnets utøvende maktapparat er tilbakeholdne. På disse områdene må holdningsskapende arbeid og påvirkning tilligge andre samfunnsaktører.

Har vi konkret mistanke om at noe ulovlig er i ferd med å skje, har vi som politi plikt til å forsøke å forhindre dette. I bekjempelsen av radikalisering og ekstremisme er det litt avhengig av alvorlighetsgrad og alder om det er de forebyggende enhetene rundt på politistasjonene med radikaliseringskontakten i spissen, eller PST vi kontakter. Det er da de som går inn og gjør det direkte forebyggende arbeidet mot enkeltpersoner i form av blant annet bekymringssamtaler.

Vet vi om at aktivistgrupper planlegger å begå lovbrudd i forbindelse med demonstrasjoner eller lignende, kan Dialoggruppa gå inn og forsøke å forebygge dette med dialog.

Dialoggruppas innsats i å forebygge voldelig ekstremisme ligger hovedsakelig i å sikre ytringsfriheten og deltakelsen i demokratiet for alle. Mange, deriblant Minotenk, har pekt på deltakelse i demokratiet og samfunnet som et viktig tiltak når det gjelder forebygging av radikalisering og ekstremisme. I dette perspektivet kommer vår forebyggende rolle kanskje inn tidlig i en eventuell radikaliseringsprosess. Kanskje har vi også en rolle på en eventuell vei ut, fordi ved å sikre at grupper kan ytre seg, kan radikalisererte personer kanskje finne et mer moderat felleskap de kan diskutere med. For dialogpolitiet er det en oppgave å sikre nettopp denne muligheten for at mange grupperinger, også de med kontroversielle standpunkt, skal få ytre seg så lenge det er innenfor lovens rammer.

⁶⁷ Det er mange måter å definere ekstremisme og voldelig ekstremisme på, men i denne sammenheng tar jeg utgangspunkt i definisjonen brukt i «Handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme»: «Voldelig ekstremisme forstås her som aktiviteten til personer og grupperinger som er villige til å bruke vold for å nå sine politiske, ideologiske eller religiøse mål.»

⁶⁸ Barn defineres som personer under 18 år.

Jacob Ravndal har avlagt en doktorgradsavhandling om høyreekstrem terror og vold.⁶⁹ I denne avhandlingen finner han noe støtte for «trykkokerteorien» som argumenterer for at hvis enkelte meninger blir holdt utenfor den offentlige debatten, vil aktørene kunne ty til ikke-demokratiske virkemidler. I et intervju i forbindelse med denne doktorgradsavhandlingen sier Ravndal: «Når folk opplever at de ikke har tilgang til å delta i debatten og ikke ser noen muligheter for å gå igjennom demokratiske kanaler, blir det lettere for ekstreme grupper å mobilisere.»⁷⁰ Ravndal peker her på hvorfor sikring av ytringsfrihet og retten til å demonstrere kan være viktig i et forebyggingsperspektiv når det gjelder ekstremisme.

Det er flere ekstremister som hevder at de har valgt å gå til voldelige skritt fordi de har blitt utestengt fra lovlige kanaler for å ytre sine meninger.

Samtidig er det ikke slik at enhver ytring skal kunne fremmes i det offentlige rom. Selvsagt vil ikke retten til å få hevde sine meninger offentlig forebygge enhver ekstremist. Det er her vi av og til beveger oss inn i vanskelige avveininger, både juridisk og moralsk. Disse vanskelige avveiningene ble tydeliggjort sommeren 2017 da den nasjonalsosialistiske organisasjonen Den nordiske motstandsbevegelsen søkte om å få demonstrere i Fredrikstad. Søknaden viste at det er en utfordrende balansegang å avgjøre hva som er lovlige ytringer, og hva som ikke er det. Finland har nylig gått til det skritt å forby organisasjonen Den nordiske motstandsbevegelsen. Om det er en konstruktiv vei å gå i forebygging av høyreekstremisme, vil være interessant å følge med på fremover.

EPOs mål er altså å forebygge vold, trusler og skadeverk i forbindelse med politisk og religiøs aktivisme. Som nevnt tidligere handler dette mer overordnet om å sikre ytringsfrihet og dermed deltakelse i demokratiet for alle. Det vil si at man skal kunne komme til orde uten å frykte for sin sikkerhet. Uansett kjønn, etnisk bakgrunn, seksuell legning osv.

Dette er en enormt viktig – og til tider vanskelig – samfunnsoppgave. Noen ganger kan budskapet i demonstrasjoner være en motsigelse til dette prinsippet. Folk i Norge skal blant annet kunne bruke sin demokratiske rett til å demonstrere for ikke-demokratiske samfunnsordninger. I tillegg skal vi sikre ytringsfriheten til dem som ønsker å ytre seg imot, nemlig eventuelle motdemonstranter. Som en tredje og vanskeliggjørende faktor kan politiets tilstedeværelse i seg selv forsterke vold og uro og dermed skape dårlige vilkår for den forsamlings- og ytringsfriheten vi er satt til å verne.

LÆRDOMMEN FRA GØTEBORG

På 1980 og -90 tallet hadde politiet en repressiv måte å takle demonstrasjoner på. Tanken var at «show of force» ville virke avskrekkende for dem som kunne tenkes å begå lovbrudd. Politiet møtte som regel opp i stort antall med skjold og køller, som en massiv, ansiktsløs mur, og fremsto som anonyme da de utførte det som kalles massetjeneste.

Denne taktikken ble brukt på mange typer uro i forbindelse med demonstrasjoner. Det var vanskelig å få til kommunikasjon, og det dannet seg raskt to fronter. Blant politiet rådet en frykt for at menneskemengder fort og uforutsigbart kunne omdannes til en «mob», der blant annet det å føle seg anonym i mengden visket ut den enkeltes ansvarsfølelse, og

massesuggesjon overtok. Det samme kan kanskje hevdes å ha skjedd i politiet som bekjempet demonstrantene, for gruppedynamikk og gruppepsykologi er prosesser som gjelder for oss alle, ikke bare demonstranter. Resultatet var en ond sirkel. Det dannet seg mistro, og til og med hat, mot politiet, som igjen hadde et til tider anstrengt forhold til enkelte aktivister. Små uroligheter eskalerte ofte raskt til større sammenstøt.

I 2002 skulle Oslo holde verdensbankmøte. Erfaringene fra andre land var at disse møtene medførte store, uhåndterlige og voldelige anti-globaliseringsdemonstrasjoner. Under demonstrasjonene mot EU-toppmøtet i Göteborg i 2001 ble mange skadet – både demonstranter og politi. Aller verst var det at politiet så det som nødvendig å løse skudd mot noen demonstranter. En aktivist ble truffet og såret. I Italia ble en aktivist drept av kulene til politiet. Når det går så langt som at politiet løsner skudd, så er det fryktelig mye som har gått galt. Aktivistene ønsket i utgangspunktet å demonstrere for en bedre verden, så hva gjorde at situasjonen eskalerte så voldsomt?

Politiet tok lærdom av det som skjedde i Göteborg, og Oslo politidistrikt la en alternativ strategi i forkant av verdensbankmøtet i Oslo i 2002. Parallelt med at ledelsen ved Oslo politidistrikt iverksatte og trente på en mer differensiert, målrettet og skalerbar form for massetjeneste, ble det satt et fokus på dialog med aktivistene. Politibetjenter med lang erfaring ble hentet inn med det ene mål for øyet å etablere en dialog i forkant av konferansen. Målet var å bryte en negativ spiral og å unngå unødvendig eskalering av situasjoner.

Strategien viste seg å fungere overraskende bra for alle parter, og demonstrasjonene ble gjennomført uten noen former for vold eller konfrontasjoner mellom demonstranter og politi. Dette ble starten på den nye måten å håndtere demonstrasjoner på for politiet i Oslo. I 2004 ble så Dialoggruppa offisielt opprettet med politifolk som utelukkende hadde dette som sitt arbeidsfelt. De bygget videre på erfaringene som ble gjort, og dialogmetoden ble videreutviklet til det den er i dag.

DIALOGPOLITIETS BAKGRUNN OG METODE

Det er noen grunnleggende premisser for vår arbeidsmetode. For det første jobber vi til forskjell fra mange andre i politiet i utgangspunktet med ikke-kriminelle. Politisk aktivisme er tvert imot en ønsket atferd i, og en forutsetning for, et velfungerende demokrati. Noen begår lovbrudd i forbindelse med aktivisme, men det er svært sjelden motivert av økonomisk vinning. Menneskene vi arbeider med, er som regel motivert av ideologi.⁷¹ Disse forutsetningene legger begrensninger på politiets hjemler for inngripen både juridisk og moralsk.

Mange er unge, har et sterkt engasjement og kommer fra et miljø med utbredt skepsis til politiet. I tillegg opptrer aktivistene i grupper, i et fellesskap, i forbindelse med demonstrasjoner. Dette gir en egen dynamikk som blant annet sosialpsykologien kan fortelle oss mye om. En siste faktor vi må ta hensyn til, er at menneskene vi arbeider med, er «gjengangere» i den forstand at de ofte har et langvarig engasjement. Mange personer og grupperinger vil vi i politiet måtte forholde oss til igjen og igjen. Dette gjør at det er fornuftig å tenke langsiktig når det gjelder valg av strategi for politiet. Disse forutsetningene ligger til grunn

⁶⁹ Ravndal, Jacob (2017) «Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe: A Comparative Analysis», UiO.

⁷⁰ <http://www.sv.uio.no/c-rex/aktuelt/aktuelle-saker/2017/mindre-hoyreekstrem-vold.html>

⁷¹ Risikosupportere ansees ikke for å være motivert av ideologi, men har likevel en del fellestrekk med aktivister som gjør at samme arbeidsfilosofi har vist seg å fungere godt. Selv om de ikke drives av ideologi, drives de ofte av en lidenskap.

når vi har utviklet vår arbeidsmetode. Hvordan jobber vi så konkret for å sikre ro, orden og trygghet rundt demonstrasjoner?

SOSIALPSYKOLOGISK FORSKNING SOM TEORETISK FORANKRING

For å unngå at politiet selv bidrar til å skape eller eskalere kollektiv konflikt har vi forsøkt å lære av forskning på feltet. Jeg nevnte tidligere i kapitlet at politiet i forkant av verdensbankmøtet begynte å trene på en mer differensiert, målrettet og skalerbar form for masse-tjeneste. Disse kriteriene har sin bakgrunn i forskning.

Sosialpsykologen Clifford Stott har samlet mye av forskningen på hvordan menneskemasser reagerer på politiets handlemåter.⁷²

Scott skriver at vitenskapelig litteratur har ført tungtveiende bevis for påstanden om at kollektiv konflikt kan oppstå i menneskemengder som en direkte konsekvens av vilkårlig og uforholdsmessig bruk av makt fra politiet. Dette oppstår på grunn av den uventede påvirkningen som politiets handlemåter kan ha på gruppepsykologi og dynamikk. Det finnes nå solide bevis for at den mest effektive metoden for å oppnå forholdsmessighet i politiets håndtering av menneskemasser er gjennom en strategi som fokuserer på tilrettelegging, og en justerbar, nyansert og kunnskapsbasert tilnærming til bruk av makt.

Noen av nøkkelordene i vår arbeidsmetode er derfor tilrettelegging, justerbar (dynamisk), nyansert (differensiert) og kunnskapsstyrt. Kort oppsummert er det viktig for å unngå konflikt at demonstrantene oppfatter politiets håndtering som *rettferdig*.

ETTERRETNING

Her kommer etterretningsrollen til Dialoggruppa og EPO inn. For å skalere/justere politi-innsatsen riktig, og ramme rette personer eller grupperinger (nyansert) med en eventuell maktutøvelse, trenger politiets innsatsledere og operative mannskaper en god situasjonsforståelse. Det er dette vi forsøker å gi dem med god etterretning før, under og etter en demonstrasjon.

Vi i Dialoggruppa tar ofte kontakt med arrangører av demonstrasjoner i forkant. Dette har mange fordeler, men én av dem er at vi får informasjon. Etterretningsanalytikerne samlar informasjonen, strukturerer og vurderer den, og utarbeider en såkalt «trusselvurdering» til dem som skal planlegge og lede politiinnsatsen. I en slik vurdering sier vi ofte noe om saken det demonstreres for eller imot, organisasjonen som vil demonstrere, og dialogen med dem, og om det finnes motdemonstranter, og deres synspunkter. Vi vil forsøke å anslå trusselnivået for en demonstrasjon slik at politiinnsatsen skal kunne være riktig skalert i forhold til trusselen.

Videre er vi i Dialoggruppa ofte til stede i menneskemassen under en demonstrasjon. På denne måten kan vi gi våre ledere gode tilbakemeldinger på hvordan stemningen er i

demonstrasjonen. Vi kan også videreformidle beskjeder fra innsatsledere direkte til arrangøren på en uddramatisk måte. Eventuelle misforståelser kan raskt avklares.

Det er som nevnt flere grunner til at vi går inn i forkant og snakker med mange av dem som vil holde demonstrasjoner i Oslo. På den måten blir vi også litt kjent. Politiet blir ikke anonyme for aktivistene, og de blir ikke anonyme for oss. Dersom det først «smeller» under en demonstrasjon, er det også mye lettere å kommunisere dersom man har bygget en relasjon i «fredstid».

Videre pleier vi å gjøre en avtale om at arrangøren ved større markeringer plukker ut noen egne vakter. Jeg skal forklare hva som er grunnen til det.

MAKTPYRAMIDEN/DIALOGMODELLEN

I politiet generelt har vi noe som kalles en maktpyramide. Det er en form for rangering av maktmidlene vi har til rådighet, fra muntlige pålegg til fysisk tvang, bruk av batong osv. Politiet kan ikke ta i bruk sterkere maktmidler uten at svakere maktmidler har vært forsøkt forgjeves, eller at situasjonen tilsier at slike må antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessige.⁷³ I Dialoggruppa har vi utviklet en egen «maktpyramide» som vi kaller dialogmodellen. Dialogmodellen bygger på sosialpsykologisk forskning. Vi ønsker at konflikter skal håndteres på lavest mulig nivå. Nederst i denne pyramiden ligger indrejustis. Forskning viser altså at det beste er om uønsket atferd i en gruppe blir regulert av indrejustis.

For de aller fleste av oss fungerer det bedre å bli irettesatt av «våre egne» enn av noen vi ikke kjenner. Man kan kjenne på det selv: Hva berører deg mest, om noen du kjenner, noen du vet kjemper for samme sak som deg selv, synes du oppfører deg dumt, eller om noen du overhodet ikke kjenner, noen fra en etat du i utgangspunktet ikke har noe til overs for, synes du oppfører deg dumt? Og hva setter i gang flest tankeprosesser og muligheter for varig atferdsendring?

Dersom indrejustisen ikke er nok til at uakseptabel atferd opphører, ønsker vi at det er arrangørens egne vakter som skal forsøke å håndtere situasjonen dersom det er mulig. Likt politiets maktpyramide ellers kan man hoppe over trinn dersom det er åpenbart at de lavere trinnene ikke vil føre frem. Vi ønsker derfor naturligvis *ikke* at arrangørens egne vakter skal gripe inn i situasjoner de ikke er komfortable med å gripe inn i.

Dersom dette ikke fører frem, er det slik vi ser det, mest ideelt at det er Dialoggruppa som griper inn. Vi jobber både i sivile vanlige klær og i uniform, ofte tilpasset arrangørens ønske. Mange ønsker at vi skal være sivile. Til slutt, dersom ikke noe annet fungerer, kommer uniformert politi. Som oftest i slike situasjoner kledd opp i massetjenesteutstyr. Også her er det viktig å tilpasse tilnærmingsmåten. Politiet legger vekt på å skalere utstyret i forhold til oppdraget. I det nye massetjenestekonseptet er skjoldene byttet ut med en beskyttelsesdrakt som man tar på under uniformen. Videre er politiet bevisste på om man trenger å gå inn i en situasjon med hjelm, eller om man kan sende inn noen få betjenter med den vanlige politicapsen på.

Som oftest er det slik at det er den som er nærmest konflikten, som ofte er best egnet til å løse den på laveste nivå. Det er derfor politiet ønsker at arrangøren har egne vakter som kan bidra til ro. Når vi sier egne vakter, tenker vi ikke på innleide vektere og lignende,

⁷² Dr. Clifford Stott, Crowd Psychology & Public order Policing. An overview of Scientific Theory and Evidence, University of Liverpool.

⁷³ Alminnelig tjenesteinstruks for politiet § 3-1.

men aktivister innen organisasjonen eller gruppen som ønsker å demonstrere, men som arrangøren kjenner og stoler på som «stødige» personer. Tanken er at disse ofte kan kjenne til konflikter innad i aktivistmiljøet, eller de kan kjenne til hva som kanskje provoserer og sårer personer innen deres egen gruppe ekstra mye. De kan også ofte kjenne til konflikter med andre aktivistmiljøer. Disse har ofte mye større forutsetninger enn politiet for å forstå hva som egentlig skjer når det blir uro. Politi uten noe kjennskap til gruppen har mye vanskeligere for å tolke og forstå slik uro. Faren for politiet er at man går ut for bredt, at man reagerer for hardt, eller at man skjærer for mange over én kam. Derfor er dette samarbeidet viktig.

Den ene måten av atferdskontroll handler om makt og tvang, og atferden endres kanskje midlertidig og kortvarig. Den andre måten setter kanskje i sving flere tanker og følelser og kan bli mer varig.

I tillegg har vi mennesker et sosialpsykologisk fellestrekk, nemlig at vi ikke liker å tape ansikt. Å bli irettesatt av en uniformert politimann eller politikvinne inne i en stor forsamling vil for de fleste føles som å tape ansikt og potensielt vekke lite konstruktive reaksjoner.

EPLER, PLOMME OG JORDBÆR-MODELLEN

Vi har laget en modell vi kaller eple, plomme og jordbær-modellen. Denne modellen er også basert på sosialpsykologisk forskning og handler om å forsøke å nyansere grupper av mennesker, for eksempel et aktivistmiljø.

Vi må forsøke å ikke definere hele grupper som enten risiko- eller ikke-risiko-miljøer. Her har også trusselvurderingen som jeg har snakket om tidligere, en betydning. Innen aktivistmiljøer vil det alltid være noen som er helt totalt utelukket at kan bli voldelige (f.eks. gruppen Bestemødre for fred), og så er det andre som har vold som et uttalt virkemiddel i kampen for det de tror på. Selv blant disse vil det være nyanser fra dem som har vist seg å bruke vold ved mange anledninger, til dem som ser det som en aller siste utvei. Midt imellom disse finner vi en gruppe aktivister som i utgangspunktet er imot vold for å fremme sin sak, men mange av disse er sterkt følelsesmessig engasjerte, mange er sterkt frustrerte over manglende interesse og oppmerksomhet rundt deres sak. Veien til vold eller annen ulovlig atferd kan være kort.

Vi pleier å visualisere dette med det store grønne eplet som er de som aldri skaper uro. De med vold på agendaen har vi vist som et lite jordbær. Skulle størrelsesforholdene være rett, kan vi se for oss jordbæret som et lite markjordbær. Så har vi de i mellomgruppa, de som – la oss si de er som en gul plomme.

Dersom politiet eller motdemonstranter representerer en ytre fiende for disse gruppene, vil ofte eplet trekke seg unna. Markjordbæret og plommen slår seg ofte sammen. Det vil være naturlig å tro at i en slik sammensatt gruppe vil man samles rundt et slags gjennomsnitt av gruppens totale holdninger, men en del forskning har vist at dette ikke er tilfellet. Cass Sunstein har forsket på hva som blant annet skjer i sosiale grupper når likesinnede samler seg mot en felles fiende.⁷⁴ Hovedfunnet er ikke at de samles rundt et gjennomsnitt, men derimot at hele gruppens holdninger blir mer ytterliggående eller ekstreme.

I vårt arbeidsfelt som er demonstrasjoner, vil dette si at når jordbæret og plommen samler seg fordi de opplever å bli «angrepet», er det jordbærets holdninger som blir rådende. De mest ytterliggående fikk rett – politiet var ute etter å ta oss. De mest ytterliggående fikk rett – det var fornuftig å putte brostein i sekken.

Derfor har vi fokus på å ikke fremstå som en massiv ytre fiende for demonstranter, men heller stimulere indrejustisen. Eplet vil alltid være størst. Plommen kan være både stor og liten. Markjordbæret vil som regel alltid være lite. Vi jobber derfor mest med eplet og plommen. Jordbæret vil ofte ikke snakke med oss uansett, men de snakker jo med både plommen og eplet.

Vi jobber derfor for å tilrettelegge for eplet og plommen. Det vil si å legge til rette for ytrings- og forsamlingsfrihet. Målet er at plommen beveger seg i retning av eplet i stedet for i retning av jordbæret. Og kanskje jordbæret beveger seg i retning av plommen.

Det er fremdeles slik at i noen situasjoner må politiet gripe inn og bruke makt. Det er mindre sannsynlig at politiet vil bli oppfattet som en ytre fiende dersom noen kriterier er oppfylt: Politiets maktbruk må oppfattes som passende i forhold til trusselen, og maktbruken bør ramme trusselen og kun denne. Udifferensiert maktbruk og en tanke om at «alle som befinner seg i nærheten av pøblene, kan takke seg selv», har vist seg å skape større problemer enn det løser. Derfor utgjør vi i Dialoggruppa viktige øyne og ører inn i folkemengden. Ved en aksjon kan vi forsøke å gi et så korrekt situasjonsbilde til innsatsleder som mulig for at jobben som politiet må gjøre, skal utføres så korrekt som mulig.

Dette er for at aktivistene ikke skal føle at de blir behandlet urettferdig. Følelsen av å bli urettferdig behandlet er en følelse som sitter dypt i oss alle, og som politiet ikke må bidra til. Tidligere tenkte politiet at en innbringelse kunne virke avskrekkende. Det kan nok være, i noen få tilfeller. I dag tenker vi heller at det i beste fall er en kortsiktig avskrekking. Det er dessuten svært viktig å tenke på at det å føle seg urettferdig behandlet av politiet kan bidra til å skyve folk videre inn i en radikaliseringsprosess. Dette er selvfølgelig en ekstremt vanskelig oppgave for politiet, for når det bryter ut kaos, uorden og opptøyer i menneskemengder, da er det vanskelig å holde oversikten. Har Dialoggruppa på forhånd skapt en god relasjon til noen av aktivistene, kan det hende vi får litt hjelp på veien til å oppfatte situasjoner riktigere.

Vi tar som regel kontakt med arrangøren igjen etter at en demonstrasjon er ferdig. Noen ganger, spesielt hvis politiet har vært nødt til å bruke makt, kan vi ha et møte i etterkant. Da kan vi oppklare dersom det er spørsmål eller misforståelser. Det er ikke alltid lett for folk som ikke jobber i politiet, å forstå politiets prioriteringer og handlemåter. Men ofte er det kun en liten forklaring som skal til for at folk skal forstå.

Et eksempel er terrorfaren som politiet er nødt til å forholde seg til. For veldig mange aktivister ligger ikke denne sikkerhetstankegangen langt fremme når de for eksempel ønsker å gjøre et «stunt» mot Stortinget. Ved at vi forklarer politiets ansvar og rolle opp mot dette, blir det lettere å forstå sikkerhetstiltakene som kreves. Vi unngår misforståelser som kan skape et unødvendig bilde av overdreven «show of force» eller maktbruk fra politiets side.

SAMARBEID FOR DEMOKRATIDELTAKELSE

Jeg har forsøkt å forklare litt av tankegangen bak Dialoggruppas og EPOs eksistens og arbeidsmetode. Hovedoppdraget vårt er å sikre ytringsfriheten, muligheten og retten for alle til å ytre sin mening og kjempe for sine saker på demokratiske vis. Uten frykt.

Vi mener at deltakelse i demokratiet og samfunnsdebatten kan være viktige brikker i bekjempelse av radikalisering og ekstremisme, og at det derfor er så viktig å beskytte den demokratiske rettigheten som meningsytring, markeringer og demonstrasjoner er. Videre mener vi det er viktig at maktapparatet i samfunnet oppfattes som en støttespiller og trygghetsskaper, ikke det motsatte. Vi er av den klare oppfatning at dersom politiske og religiøse aktører i samfunnet ser politiet som en støttespiller, så kan det i seg selv gi en opplevelse av tilhørighet i samfunnet og dermed også forebygge voldelig ekstremisme.

74 Cass Sunstein *Going to Extremes – How like minds divide and unite*.

KAPITTEL 17

MENTORPROSJEKTET: ET FOREBYGGENDE TILTAK MOT RADIKALISERING OG REKRUTTERING TIL VOLDELIG EKSTREMISME I KRIMINALOMSORGEN

GAZI MIKAIL

MENTORPROSJEKTET: ET FOREBYGGENDE TILTAK MOT RADIKALISERING OG REKRUTTERING TIL VOLDELIG EKSTREMISME I KRIMINALOMSORGEN

Gazi Mikail er utdannet sosionom og har jobbet i kriminalomsorgen i de siste 16 årene. Han har erfaring fra arbeid i overgangsbolig og friomsorgskontor, og har de siste tre årene jobbet i kriminalomsorgens mentorprosjekt, både som mentorprosjektmedarbeider på regionsnivå og fungerende prosjektleder i Kriminalomsorgsdirektoratet.

Vi lever i en urolig verden. Det pågår væpnede konflikter i mange land hvor stormakter og opprørsgrupper deltar. Selv om konfliktene foregår på andre kontinenter, har det også ført til nye og komplekse utfordringer i flere europeiske land. På grunn av terrorangrep og borgere som reiser for å delta i konfliktene, har sikkerhetssituasjonen endret seg. Det skaper frykt og truer samholdet i samfunnet. Demokratiske verdier som ytringsfrihet blir truet og begrenset, da samfunnsengasjerte mennesker ikke lenger kan si sin mening uten å ta hensyn til risikoen det innebærer. Terroren er uforutsigbar, og den har ingen definerte fiender, terror kan skje når som helst, og den kan ramme hvem som helst. Målet er å skape frykt og true til stillhet og kan føre til polarisering og fremvekst av andre ekstreme miljøer.

Terrorhandlinger og hatkriminalitet tvinger frem behov for å tenke nytt og ta i bruk nye metoder for å håndtere utfordringene. Det er allerede igangsatt en rekke tiltak i Europa for å motvirke radikaliserings og rekruttering til voldelig ekstremisme, og et av de sentrale tiltakene er bruk av mentorer i kriminalomsorgsenhetene. Fengsler har vist seg å være en arena der sårbare innsatte kan bli rekruttert til voldelig ekstremisme eller hente inspirasjon og ta til seg fiendtlige holdninger fra medinnsatte. Ekspertene tror blant annet at det er sannsynlig at gjerningsmennene fra terroren i Toulouse i 2012 og København i 2015 ble radikalisert under opphold i fengsel.

Norge er også berørt, og myndighetene har satt i gang en rekke tiltak for å håndtere de nye utfordringene. Regjeringen utarbeidet i 2014 en handlingsplan for å forebygge radikaliserings og rekruttering til voldelig ekstremisme. Kriminalomsorgen ble i den forbindelse tildelt ansvar for tre tiltak: 1) et 3-årig mentorprosjekt som ble påbegynt i november 2015, 2) å styrke kunnskapen blant kriminalomsorgsarbeidere ved at Kriminalomsorgens høyskole og utdanningssenter (KRUS) arrangerer kurs og seminarer for ansatte, og 3) etablere et livssynsteam bestående av representanter fra ulike trossamfunn for å komme i kontakt med innsatte i målgruppen under soningen. Det er understreket i handlingsplanen at nye tiltak ikke erstatter allerede eksisterende tiltak, men kommer i tillegg for å styrke det forebyggende arbeidet.

Dette kapitlet vil ta for seg mentorprosjektet, som skal bistå alle enhetene i kriminal-

omsorgen. Målet er å forhindre at innsatte og domfelte går inn i en radikaliseringsprosess. Tiltakene vil bidra til forsterket normdannelse for storsamfunnets verdier blant innsatte og domfelte, identifisere og fange opp dem som er i risikozonen, imøtekomme dem med adekvate hjelpetiltak og bevisstgjøringssamtaler, samt bidra til å opprette nettverk i ulike steder i landet i samarbeid med våre samarbeidspartnere.

FAREN FOR RADIKALISERING UNDER STRAFFEGJENNOMFØRING

Kriminalomsorgen har på bakgrunn av informasjon om muligheten for radikaliserings under straffegjennomføring fått oppmerksomhet i mediene. Fengslene blir nå sett på som en mulig arena for rekruttering av innsatte til voldelig ekstremisme, og det er ingen tvil om at det er en del innsatte i norske fengsler som kan være sårbare for rekruttering til voldelig ekstremisme. I norske fengsler har vi innsatte som av forskjellige grunner faller utenfor samfunnet og havner i kriminelle miljøer. Denne marginaliseringen kan dreie seg om mangelfull skolegang og utdanning, arbeidsledighet, rusproblemer, mangel på sosialt nettverk, økonomiske utfordringer, familieproblemer, psykiske belastninger eller kriser og vanskeligheter som inntreffer i en sårbar fase av livet. Innsatte med sammensatte utfordringer og som befinner seg i en vanskelig soningssituasjon, er mer sårbare for å la seg rekruttere inn i ekstreme miljøer.

Aktive medlemmer i ekstreme miljøer, også kalt radikaliserere, spesialiserer seg på å komme i kontakt med unge sårbare innsatte. I slike miljøer kan den innsatte få lovnader om beskyttelse, tilhørighet og status. Innsatte har i mange tilfeller lite å tape på å ta dette valget, og de har ofte heller ingen andre gode alternativer. Et av de sentrale elementene i denne prosessen er at marginaliserte innsatte mangler tillit til samfunnet og hjelpeapparatet: Hjelpeapparatet har sviktet, og de har ikke noen plass i samfunnet. Prosessen med å søke hjelp og komme i kontakt med riktig instans i det offentlige hjelpeapparatet oppleves krevende. I tillegg kan enkelte innsatte erfare at de ikke får den hjelpen og oppfølging som er nødvendig for å klare seg etter løslatelsen. Mangel på tillit til hjelpeapparatet gjør jobben til de ansatte i kriminalomsorgen vanskeligere. De ansatte er allerede i en komplisert arbeidssituasjon og innehar en dobbeltrolle overfor innsatte: De skal på den ene siden være gode hjelpere og veiledere, og på den andre siden skal de være systemets lojale kontrollører. For å avhjelpe denne dobbeltrollen er mentorprosjektet satt i gang. Mentorordningen er et hjelpetiltak i kriminalomsorgen der mentorene representerer det sivile samfunnet. Målet på sikt for mentorprogrammet er å ha mentorer i alle landets regioner, men i første omgang er det rekruttert dyktige mentorer der behovet er størst.

FORSKJELLIGE TYPER MENTORER

Mentorene har forskjellige typer kompetanse- og yrkesbakgrunn, relevant erfaring, ulike etnisk bakgrunn, kjennskap og tilhørighet til flere religioner og politiske retninger, og det er rekruttert både kvinnelige og mannlige mentorer. Det essensielle har vært å få til en god «mentormatch», altså at mentoren og den innsatte har en felles plattform og erfaringer, noe jeg vil komme tilbake til. Mentoren må være i stand til å korrigere, konfrontere og diskutere

temaer den innsatte er opptatt av. Målsetningen er at den innsatte gjennom dialog med mentoren kan oppleve personlig vekst og utvikling.

I tillegg til relevant kompetanse og arbeidserfaring får mentorene en opplæringspakke av kriminalomsorgen. Opplæringspakken inneholder blant annet gjennomgang av introduksjon av kriminalomsorgen, yrkesetiske retningslinjer, kurs i sikkerhet, taushetspliktsreglementet, radikaliseringsprosesser og kunnskap om forskjellige ideologier og radikale miljøer. Videre vil mentorene få del i erfaringer gjort i tilsvarende mentorprosjekter i andre europeiske land. De får opplæring i journalføring og rapportering samt varslingsrutiner. Under mentorforløpet vil mentorene få jevnlig veiledning. Mentorenes kunnskap om radikaliseringsprosesser og de radikale miljøene samt evne til å bygge relasjoner og skape tillit hos den innsatte vil være avgjørende i arbeidet med målgruppen.

Mentorene har ingen kontrolloppgave i sitt arbeid. Dette kan lette det tillitsskapende arbeidet mellom mentoren og den innsatte. Mentoren kan være i posisjon til å gjøre en viktig jobb for kriminalomsorgen ved å være med på å tilrettelegge for en trygg løslatelse og tilbakeføring til samfunnet. Mentorering er en metode for å overføre kunnskap fra ett menneske til et annet. Mentoren skal veilede, gi råd, motivere, stille spørsmål, lytte, utfordre og gi støtte. Gjennom dialog og veiledning skal mentoren bidra til at en annen person får personlig utvikling. Det finnes mange modeller for slik mentorering. Modellene er tilpasset målgruppen, men samtalen som verktøy er det sentrale i alle mentorordningene.

Målgruppen for mentorordningen er innsatte som er sårbare for rekruttering til voldelige ekstreme miljøer, personer som forstås å være radikaliseret eller tilbøyelig til å utøve vold for å fremme sine religiøse eller politiske synspunkter, personer som er straffedømt for hatkriminalitet, og personer som er straffedømt for å ha deltatt i væpnede kamphandlinger i utlandet. Antallet i målgruppen har økt i Norge de siste årene, men utgjør allikevel et meget begrenset antall. Erfaring fra Danmark og England viser at det er mulig å hjelpe innsatte ut av faresonen for rekruttering til ekstreme miljøer. Gjennom god kommunikasjon og samarbeid mellom kriminalomsorgsenhetene, radikaliseringskoordinatorer og mentorprosjektet vil det være mulig å forebygge og begrense radikalisering i norske fengsler.

REKRUTTERING AV INNSATTE OG BEKYMRINGSTEGN

Mentorordningen har som hovedmål å rekruttere de innsatte fra alle kriminalomsorgens enheter, dvs. fengsler, overgangsboliger, friomsorgskontorer og ND-sentre (narkotikaprogram med domstolskontroll). Det vil alltid være en utfordring både å identifisere målgruppen og se hvem som er motivert til å ta imot tilbudet om en mentor. Prosessen med rekruttering av kandidater til mentorprosjektet begynner med at det kommer en bekymringsmelding på en person som er under straffegjennomføring eller varetekt. Bekymringsmeldingene kan komme fra enhetene i kriminalomsorgen, politiet, PST eller andre instanser. Involverte parter i kriminalomsorgen blir holdt orientert om bekymringsmeldingen.

Så hva kan utløse en bekymringsmelding? Noen uttømmende liste over tegn på radikalisering finnes ikke, og man skal være varsom med å tolke tegnene for tidlig. Det å konkludere utfra ett tegn alene vil være uheldig, og det er viktig å se det ene tegnet i sammenheng med det totale inntrykket man får i kontakt med den innsatte, gjennom dialog og å være nysgjerrig. Videre kan det være nyttig å dele bekymringen med kollegaer og overordnede,

det kan være at andre også har lagt merke til faresignaler. Identifiseringen av kandidater er en oppgave som er tillagt hver enkelt enhet i kriminalomsorgen.

Bekymringstegn på radikalisering kan være uttalelser og ytringer som antyder intoleranse, skaper et fiendebilde, fremmer hatretorikk, konspirasjonsteorier og trusler om vold. Andre tegn kan være symbolbruk, nye interesser og endringer i utseende. Videre kan aktiviteter på sosiale medier og internett være tegn på radikalisering. Det er også vanlig at personer i en radikaliseringsprosess er tiltrukket av ekstreme miljøer, og at de mister interessen for sin tidligere vennekrets.

Innsatte som er dømt for hatkriminalitet, terror og terrorrelatert kriminalitet, er åpenbart i målgruppen. I slike tilfeller vil bekymringsmeldingen være en formalitet og en påminnelse. Tiltak vil uavhengig av bekymringsmeldingen bli vurdert i dialog med enheten.

Når bekymringsmeldingen er mottatt i Kriminalomsorgsdirektoratet, vil det bli vurdert hvorvidt mentortiltaket er et egnet tiltak i hvert enkelt tilfelle. Prosjektet begynner med kartleggingsarbeid som innebærer gjennomgang av dokumentene i saken samt innhenting av opplysninger fra involverte parter.

Deltakelse i mentorprosjektet er basert på frivillighet. Dette henger sammen med at man ikke tror på endringsarbeid under tvang. Deltakelse under tvang vil også påvirke forholdet mellom mentoren og den innsatte. Personer som ikke ønsker mentorering, faller derfor utenfor målgruppen for prosjektet. Likevel må kriminalomsorgen oppfordre og oppmuntre domfelte som befinner seg i målgruppen, til å ta del i ordningen. Det er av stor betydning at *andre* egnede tiltak settes inn hvis innsatte faller utenfor mentorordningen på grunn av manglende frivillighet og samtykke.

MØTE MED ENHETEN OG SAMTALE MED DEN INNSATTE

Møte med enheten er først og fremst for å få informasjon om på hvordan den innsatte takler soningssituasjonen, og om det er kommet ny informasjon som kan ha betydning i kontakt med den innsatte. Videre er det vesentlig å få informasjon om det er noen sikkerhetsmessige hensyn man må ta, konflikter rundt den innsatte, eventuell sysselsetting og aktiviteter den innsatte deltar i og fungering i miljøet blant innsatte. Sosialt nettverk, besøk av familie og venner, kontakt med hjelpeapparatet og opplysninger om helse som er kjent for enheten. Enhetene erfarer også, i enkelte tilfeller, utfordringer knyttet til samarbeid og kommunikasjon med innsatte i en radikaliseringsprosessen.

Mentorprosjektet på sin side informere representanter fra enheten om målgruppen for prosjektet, arbeidsmetoden, mentorene, rapportering, taushetsplikt med mer.

Den første samtalen med den innsatte, også kalt motiveringssamtalen, er helt avgjørende for om vedkommende takker ja eller nei til samarbeid med mentorprosjektet. Det er viktig at den eller de som presenterer prosjektet, er godt forberedt til samtalen og evner å vekke tillit hos den innsatte. Prosjektet møter hovedsakelig innsatte som er forberedt til samtalen og har mange spørsmål. En av utfordringene i begynnelsen av samarbeidet er at mange viser paranoide tendenser. Enkelte lurer på om mentoren jobber for PST, det er spørsmål om hvem mentorene er, taushetsplikt, rapportering fra samtaler, eller hvorfor prosjektet har valgt å kontakte akkurat ham/henne.

Vi er åpne om at det foreligger en bekymringsmelding og innholdet i den. Den innsatte får informasjon om prosjektet, målgruppen, mentorene og mentorenes oppgave, og

det vektlegges at det er et frivillig hjelpetiltak. Det blir også informert om at mentoren skriver logg fra samtaler, men at det er rom for å ha fortrolig samtale med mentoren uten at informasjonen deles med prosjektet eller andre. Fortrolig informasjon mellom mentoren og den innsatte gjelder ikke informasjon som berører sikkerhet, planlagt kriminalitet eller begått kriminalitet. Mentoren skal straks varsle kriminalomsorgen om den type informasjon, dette omfattes bl.a. av plikten til å avverge liv og helse.

Det blir også informert om at radikale ideer er lovlige i Norge, og at tiltaket er rettet mot radikaliseringsprosjekt som kan føre til voldelig ekstremisme. De fleste i målgruppen har ønske om å diskutere ideologi, og gjerne med noen som besitter kunnskap. Det er i denne sammenheng mentoren kommer til å spille en viktig rolle og dekke et behov som ellers er vanskelig å håndtere for enhetene. I tillegg er mentoren en nøytral person som ikke representerer fengslet og straffegjennomføringssystemet, og derfor vil mentorens argumenter for mange kunne være lettere å akseptere.

VALG AV MENTOR OG MENTORFORLØP

Med bakgrunn i bekymringsmeldingen, dokumentene i saken, møte med enheten og samtale med den innsatte blir det tatt en avgjørelse om hvorvidt vedkommende skal tilbys mentor. I tilfelle det blir besluttet å tilby den innsatte mentor, vil prosessen videre være følgende:

Kriminalomsorgen har allerede et mentorkorps bestående av kvinner og menn i alderen fra 25 til 60 år, med forskjellig kompetanse og arbeidserfaring. De har ulike etniske bakgrunn og religiøs tilhørighet. Mentorkorpsene skal speile fangebefolkningen. Poenget med et variert mentorkorps er å finne en mentor som kan passe de ulike kategoriene av innsatte i målgruppen. Vi skal kunne tilby en mentor for høyre- og venstreekstremer, ekstreme islamister og andre i målgruppen. Alle mentorene har levert uttømmende politiattest og blir kvalitetssjekket opp mot referanser og samarbeidspartnere. Dette er for å unngå at uegnede personer ender opp som kriminalomsorgens mentorer. Mentorene blir også spurt om de har relasjon med eller kjennskap til den innsatte fra tidligere, eller om mentoren har noen betenkeligheter med å påta seg det konkrete oppdraget.

Valg av mentor tas med bakgrunn i profilttest for å sjekke mentormatch. Profiltesten skrives etter samtale med den innsatte, og informasjon om mentorene foreligger allerede. En god mentormatch kan f.eks. dreie seg om hobbyer og fritidsinteresser, tilhørighet til samme by/bydel, samme fotballag, eller religiøs og etnisk tilhørighet, felles språk og andre temaer som kan knytte mentoren og den innsatte sammen. Mentoren må også ha tilstrekkelig kunnskap om den innsattes bakgrunn for å kunne forstå hvorfor den innsatte tenker som han/hun gjør. Det avgjørende er at de har noe felles de kan snakke om i tillegg til interesse og kunnskap om ideologi. Dette er viktig for å kunne bygge en relasjon og vinne tillit.

Før avtalen mellom den innsatte og mentoren signeres, blir det gjennomført en kort samtale dem imellom for å sjekke om kjemien fungerer. Den innsatte får i tillegg beskjed om å gi tilbakemelding om relasjonen med mentoren er vanskelig, også senere i løpet. Den innsatte trenger ikke å gi denne beskjeden direkte til mentoren, men til prosjektet via enheten. I de fleste av tilfellene har valg av mentor vist seg å være riktig, og kun i et par tilfeller har prosjektet måttet bytte mentor. Innsattes begrunnelse for bytte av mentor har bl.a. vært mentorens unge alder i forhold til den innsattes og erfaring med ekstreme miljøer på den andre siden enn innsatte selv tilhører.

Når mentoren og den innsatte møtes og kontakten ser ut til å fungere, vil det bli avtalt jevnlig møter, for eksempel en gang i uken eller hver fjortende dag. Prosjektet justerer samtalehyppigheten etter behov. Mentorprosjektet holder kontakt med enheten for å følge med på utviklingen og tilbakemeldingene fra den innsatte. Mentorprosjektet besøker enheten og den innsatte omtrent hver tredje måned.

Mentoren skriver logg fra samtaler, og loggene skal leveres prosjektet annenhver uke. Mentoren har i tillegg mulighet til å få veiledning av prosjektleder og prosjektmedarbeider ved behov. Ellers har mentorprosjektet flere erfaringssamlinger i året, hvor mentorene har mulighet til å diskutere utfordringer anonymt med andre mentorer og ansatte i prosjektet.

TO SAKER FRA MENTORPROSJEKTET

Under vil dere se to saker vi har arbeidet med i mentorprosjektet. Disse sakene er anonymisert. Den ene saken handler om en ung mann som er sårbar for rekruttering til et ekstremt islamistisk miljø i østlandsområdet, og den andre er en radikaliseret høyre-ekstrem innsatt som er en såkalt radikaliserer, dvs. at han prøver å rekruttere sårbare inn i sitt miljø.

Case 1: Avbryte Hassans radikaliseringsprosjekt

Hassan er i begynnelsen av tyveårene, bosatt i en urban bydel i en av storbyene på Østlandet sammen med mor, far og en eldre bror. Han sitter varetektsfengslet for alvorlige trusler mot offentlige tjenestemenn, ansatte i hjelpeapparatet og spesielt mot kvinnelige ansatte. Hans kvinnesyn er konservativt, og det er grunnen til at de fleste av truslene har vært rettet mot kvinner. Truslene kommer som regel når han møter motstand fra hjelpeapparatet og frustrasjonen ender opp med konflikter som igjen fører til trusler. Han har ennå ikke gjort alvor av truslene, men enkelte av truslene er av så alvorlig karakter at politiet har valgt å varetektsfengse ham.

Det er av betydning å nevne at Hassan fungerer dårlig sosialt og ikke har noe nettverk utover sin familie. Han har en god relasjon til sin mor. I barneårene ble han sendt til koranskole for å lære om islam, men hovedhensikten var å få ham inn i et miljø som han kunne føle tilhørighet til. Hassan opplyser selv at han har flere psykiske diagnoser, deriblant Aspergers syndrom, angst og depresjoner. Han har hatt flere opphold i psykiatrien og oppleves nå mer ustabil enn på lenge.

Det ble rapportert bekymring fra fengselet da Hassan åpenlyst snakket varmt om profilerte personer i ekstreme islamistiske miljøer i Norge. Videre hadde han omtalt terrorangrepene i Europa i positivt ordelag. Han mener krigføring i muslimske land der europeiske land deltar, legitimerer terror og drap i Europa.

Like fullt var Hassan nysgjerrig og ønsket å lære mer om islam. Han ønsket å diskutere temaer innen islam med folk som har kunnskap, var villig til å lære og virket usikker om sine uttalelser. Av ansatte ble Hassan vurdert som svært lett påvirkelig, men han hadde hørt om mentorprosjektet og etterlyste selv mentor via ansatte i fengslet.

Bekymringsmeldingen ble vurdert, og han ble funnet i målgruppen. Mentorprosjektet kontaktet fengselet og avtalte et møte med sikkerhetsinspektør, kontaktbetjent og avdelingsleder. Fengselet orienterte om soningssituasjonen til Hassan, bekymringen, konfliktene og utfordringene. Det var tydelig at det var mye å jobbe med. Prosjektleder og prosjekt-

medarbeider informerte representantene fra fengselet om mentorordningen, målgruppen og mentorene, samt mentorenes arbeidsmetoder.

Etter møtet med fengselet ble det gjennomført en samtale med Hassan. Samtalen var preget av hans vanskelige soningssituasjon og konflikter med medinnsatte og ansatte. Hassans positive uttalelser om ekstreme islamister i miljøet blant innsatte var ikke tatt godt imot, og flere medinnsatte hadde tatt til motmæle og tatt avstand fra uttalelsene. Dette hadde ført til konflikter, og han var av den grunn blitt flyttet til en mer restriktiv avdeling. Han var også i stadig konflikt med ansatte i den nye avdelingen, da han mente han var urettferdig behandlet. I tillegg var det viktig for Hassan å gi uttrykk for sine ekstreme holdninger, noe ansatte prøvde å korrigere ham på, eller å få ham til å ta avstand fra de mest ekstreme uttalelsene. Hassan var nå i konflikt med medinnsatte, ansatte i fengselet, hjelpeapparatet og til og med sin egen far.

Mentoren fikk her rollen som en nøytral samtalepartner, hvor kontakten er basert på frivillighet og ønsket av Hassan selv. At mentoren ikke representerte myndighetene og ikke trengte å forsvare dem kan lette på situasjonen. I tillegg var ikke mentoren en del av konflikten Hassan hadde rundt seg, og kunne hjelpe ham med å få ut frustrasjonen. Mentorens verktøy er samtale, hvor Hassan blir invitert til å diskutere temaer som er viktige for ham. Når Hassan er villig til å gå i dialog med mentoren, innebærer det at han kan være villig til å teste sine ideer og holdninger, og vi tror at dette over tid kan få ham til å reflektere over sine tanker og ideer. Refleksjonen vil kunne få ham til selv å korrigere seg og utvikle seg i en positiv retning.

Riktig valg av mentor var helt avgjørende for å hjelpe Hassan med å få svar på alle de spørsmålene han hadde, og mulighet til å diskutere sine synspunkter. Mentoren som ble valgt i dette tilfellet, var en voksen mann, tålmodig, rolig og med en vennlig personlighet og utstråling. Disse egenskapene var viktige for å unngå å komme i konflikt med Hassan. Mentoren hadde i tillegg høy formell kompetanse innen teologi og mange års erfaring med arbeid med mennesker i vanskelige situasjoner.

Mentoren og Hassan fant raskt tonen, og det var god kjemi ganske tidlig i prosessen. Den gode kontakten og relasjonen gjorde det mulig å diskutere, være uenig og samtidig ha respekt for hverandre. Mentoren besøkte ham to ganger i uken den første måneden for å bli kjent og bygge relasjon, deretter var det én gang i uken. Det ble rapportert om god relasjon, og samtaler med mentoren var et høydepunkt i Hassans hverdag, selv om han var tydelig på at han ikke alltid var enig med mentoren. Han valgte til og med å være ærlig på det at han på enkelte ting trodde mer på sine kontakter i de ekstreme islamistiske miljøene. Det positive var at han hadde beveget seg litt og nyansert sine synspunkter noe. Hassan virket ikke lenger så overbevist i sin ideologi, og det er sannsynlig at dialogen med mentoren hadde vært en positiv påvirkning. Hassan har nylig bedt mentorprosjektet om å intensivere samtalehyppigheten til to samtaler i uken.

Mentorprosjektet vil i samarbeid med Hassan kontakte bydelen for å kunne overføre mentortiltaket til bydelen ved løslatelse, slik at mentoren kan være med Hassan i den sårbare perioden rett etter løslatelse.

Case 2:

Per er en 30 år gammel mann fra et tettsted på Vestlandet. Han bor alene, men har en seks år gammel sønn fra et tidligere forhold. Sønnen betyr mye for Per, men han har kun begrenset kontakt med sønnen gjennom barneverntjenesten. Han soner en kortere dom for brudd på vegtrafikkloven og våpenloven, men er tidligere straffedømt for vold og trusler.

Planen er å flytte hjem til Vestlandet etter soning. Han har ikke arbeid eller annen form for sysselsetting etter løslatelsen, og har lite nettverk rundt seg.

Per legger ikke skjul på sin tilhørighet til et høyreekstremt miljø som har etablert seg i Skandinavia og Norge. Faktisk var han en av lederskikkelsene. Før soningen var han meget aktiv på sosiale medier og hadde egen hjemmeside der han publiserte høyreekstrem propaganda. Det kunne være lenker til tekster, YouTube-videoer, bilder eller informasjon om organisasjonen hans. Han hadde en god del følgere på hjemmesiden. Han deltok også aktivt i paneldebatter og høyreekstreme demonstrasjoner og lot seg intervju av mediene.

Per var veldig aktiv i fellesskapet i fengselet og ofte i diskusjoner med medinnsatte. De fleste var lei av samtaler med Per, og enkelte kunne bli kraftig provosert. Per og organisasjonen hans hadde utpekt jøder og homofile som fienden. I hans verden var all elendighet i verden forårsaket av jødene. Per kunne koble finanskrisen, flyktningkrisen, krigene rundt i verden, fattigdom, arbeidsledighet og alt annet til jødene og planene deres. Forklaringene hans var alltid konspiratoriske, og han kunne forklare det meste med YouTube-videoer og høyreekstreme tekster på nettet. Han var spesielt opptatt av å fortelle folk rundt seg at historien om holocaust var falsk, og at det var oppdiktet for få sympati og goder. Ifølge Per ble jødene internert i fangeleir og deponert til Palestina, men ikke drept, noe han mente var bevist gang på gang av forskere og noen jøder. Han refererte hele tiden til bøker, navn på forskere og dokumentarfilmer under samtaler.

Fengselet ble tidlig bekymret for disse uttalelsene og reagerte raskt med å sende en bekymringsmelding til regionen. Bekymringen ble vurdert av regionen og videresendt til Kriminalomsorgsdirektoratet. Mentorering ble vurdert som egnet tiltak, og saken ble fordelt mentorprosjektet.

Mentorprosjektet foretok en kartleggingssamtale der målet var å finne ut om han var i målgruppen. Per hadde flere ganger etterspurt tiltak i kriminalomsorgen rettet mot radikaliserings og var tydelig på at han ønsket å bli kontaktet. Under samtalen med mentorprosjektet fremsto han som vennlig, reflektert og ikke minst engasjert i samtalen. Han hadde mye på hjertet. Per uttrykte flere ganger under samtalen at han ønsket å delta i mentorordningen, samtidig som han fremsto som hundre prosent sikker på at han hadde rett i sine påstander, og var låst i konspiratoriske forklaringer på historie og samfunn. Han ble spurt direkte om hva han håpet på å få ut av et mentorforløp, og svarte da at han ønsket noen å diskutere med og forklarte: «Selv om jeg er helt sikker, så håper jeg jo at jeg tar feil, verden hadde vært et bedre sted om jeg tok feil.»

Mentorprosjektet vurderte saken og konkluderte med at det var hensiktsmessig å tilby Per en mentor. Det ble lagt vekt på at han ønsket dialog, og at han håpet på at det fantes en annen forklaring bak utfordringene verden sto overfor, enn den han hadde selv. I tillegg kunne Per være inspirasjon for unge sårbare innsatte som trengte et miljø og tilhørighet.

Mentoren som ble valgt, hadde lang erfaring med å snakke med høyreekstreme og var opptatt av å holde seg faglig oppdatert om emnet. Han er politisk og samfunnsmessig engasjert og interessert. Mentoren hadde blitt oppfordret av PST til å søke seg til kriminalomsorgens mentorkorps nettopp på grunn av sin kompetanse og erfaringen med høyreekstreme miljøer på Østlandet. I tillegg var han en person som kunne bygge en relasjon til Per og samtidig holde en balanse mellom det å så litt tvil og «rulle med motstand» i samtaler.

Mentoren og Per møttes, og mentorforløpet ble igangsatt da avtalene med mentoren og Per var underskrevet. Det ble rapportert om lange og intense samtaler. Mentoren og Per var for det meste uenige, men samtidig hadde de en glede av å diskutere og argumentere for sine synspunkter. Per ga uttrykk for at han var glad for å kunne diskutere med en som

hadde kunnskaper. Mentoren fikk som regel beskjed av Per om å lese en artikkel på nettet eller se på noen YouTube-videoer i forkant av samtalene, og mentoren kunne anbefale Per litteratur, og de ga hverandre hjemmelekser. Denne måten å jobbe på fungerte godt da begge visste hva temaet var, og stilte godt forberedt.

Samtalene med mentoren fortsatte i et par måneder, men så kom det beskjed om at Per ikke lenger ønsket besøk av mentoren. Beskjeden var overraskende, og få dager senere hadde han skrevet et brev for å begrunne sin beslutning. Det kom frem i brevet at han følte seg motarbeidet av kriminalomsorgen grunnet sin politiske tilhørighet. Han hadde fått avslag på søknad om overføring til en annen enhet. Han skrev til mentoren at han satte pris på dialogen og samtalene og skulle veldig gjerne ha fortsatt, men at han ikke kunne samarbeide med mentoren når kriminalomsorgen straffet ham hardere grunnet sin ideologi. Mentoren svarte på brevet og skrev blant annet at han ikke representerte kriminalomsorgen, men at han kun jobber i oppdrag, samt at han er velkommen til å ta kontakt på nytt hvis han skulle ombestemme seg. Per sendte nytt brev til mentoren lenge etter løslatelsen der han ønsket en avslutningssamtale. Mentorprosjektet ble orientert, og det ble besluttet å tillate en avslutningssamtale via Skype, til tross for at mandatet til mentorprosjektet avsluttes ved endt straffetid.

BETYDNINGEN AV KONSTRUKTIV DIALOG

Disse to casene over viser at det er mulig å ha en konstruktiv dialog med radikalisererte og sårbare innsatte. Så lenge den innsatte er villig til å ha en dialog om sin overbevisning og ideologi, er det mulig å drive påvirkningsarbeid og endringsarbeid. Det å være radikal er i seg selv både lovlig og ufarlig, men når innsatte blir rekruttert i ekstreme miljøer der vold, trusler om vold og oppfordring til vold er en del av miljøet, får saken en annen karakter. Formålet er å få den innsatte til å reflektere over konsekvensene av voldelige handlinger og avstå fra viljen til bruk av vold.

Det er mye som tyder på at behovet for tiltak rettet mot radikalisering og rekruttering til voldelig ekstremisme vil være til stede også fremover. Mentorprosjektet er et av de viktigste tiltakene som er rettet direkte mot sårbare og andre innsatte i målgruppen, og våre erfaringer så langt er positive. Tilbakemeldinger fra enhetene, mentorer og innsatte er hovedsakelig positive. Behovet for endringsarbeid og rehabilitering er ikke nødvendigvis borte etter endt soning, tanken er at mentorering skal kunne fortsetter etter løslatelse. Dersom behovet fremdeles er til stede, vil mentorering bli overført til kommunen, dersom den innsatte/domfelte samtykker til dette.

KAPITTEL 18

REINTEGRERING OG FAMILIESTØTTE TIL HJEMVENDTE SYRIAFARERE

NAVJOT KAUR SANDHU

REINTEGRERING OG FAMILIESTØTTE TIL HJEMVENDTE SYRIAFARERE

Navjot Kaur Sandhu jobber som rådgiver i Forsvaret. Hun er politiutdannet med spesialisering innen forebyggende arbeid og organisert kriminalitet. Sandhu satt i opptaksnemnda ved Politihøgskolen, har vært minoritetsombud i Oslo politidistrikt, prosjektleder for operativ utdanning ved Kabul universitet, og er i dag fagansvarlig for RAN POL (The Radicalization Awareness Network – Police and law enforcement Working Group).

Den massive rekrutteringen IS rettet mot ungdom og unge voksne, virket. Mer enn 42 000 personer fra 120 land reiste mellom 2011 og 2016 for å kjempe i Syria og Irak. Fra Norge har det reist rundt hundre.

En verden etter IS sitt fall vil, ifølge det europeiske nettverket Radicalization and Awareness Network (RAN), etterlate mellom fire og fem tusen europeere med tilknytning til den mest barbariske terrorgruppen i vår tid.⁷⁵ Dette stiller oss overfor en rekke utfordringer, og i denne teksten vil jeg kartlegge tiltak som må iverksettes fra førstelinjene for å imøtekomme utfordringer knyttet til returnerte europeere som har hatt tilknytning til IS, det være seg programmer for reintegrering, mentorordninger eller koordinert familiestøtte.

HJEMVENDTE SYRIAFARERE

IS har tapt territoriell kontroll på bakken og mistet sine forsyningsruter det siste året. Sentrale ledere er enten drept eller på flukt. Og når IS' «kalifat» enten beseires militært eller kollapse, forventes det en strøm av returnerte fra konfliktsonen til Europa. Spesielt gjelder dette land som Østerrike, Belgia, Danmark, Frankrike, Finland, Nederland, Sverige og Storbritannia. En masseutvandring av fremmedkrigere, som man tidligere fryktet, er usannsynlig, men en del vil ønske å vende tilbake til sine tidligere nærmiljøer, spesielt vil dette gjelde kvinner og barn.

De som lykkes med å vende tilbake til Europa, kommer langs flere ruter. De returnerte vil ha forskjellig bakgrunn, og en del av de tilbakevendte vil også komme hjem med barn.⁷⁶ Når syriafareren ankommer flyplassen, blir de hovedsakelig møtt av politi eller PST, som arresterer tilbakevendende for en risikoanalyse og en vurdering av psykisk og generell

helsemessig tilstand. De som lykkes med å vende hjem uten at myndighetene fanger det opp, vil ofte oppdages ved at lokale myndigheter, nærmiljøet eller familiemedlemmer selv melder i fra om dette. I et lite, transparent land som Norge er det betryggende at det sannsynligvis er ytterst få som vil lykkes med å vende ubemerket tilbake.

Noen vil bli fengslet, andre ikke. De fleste vil ha med seg traumer fra å ha påført andre vold eller selv opplevd vold. Noen er desillusjonerte og har vendt seg vekk fra sin tidligere ideologi, mens andre fortsatt vil ha voldelige ekstremistiske synspunkter og kan bli innflytelsesrike stemmer som kan påvirke sikkerheten hjemme. Selv om det er en ønsket situasjon at ytterst få vil vende hjem med den eksplisitte intensjonen å planlegge og utføre angrep, er trusselen reell i årene fremover.

ÅRSAKER TIL AT FREMMEDKRIGERE RETURNERER

Som et første skritt i å skreddersy tiltak for returnerte kan det være fordelaktig å vite når vedkommende reiste til konfliktsonene. Flere eksperter har delt fremmedkrigerne i to grupper. Den første gruppen var overveiende menn som var motiverte til å reise for å bidra humanitært i kampen mot Assad-regimet. Denne gruppen returnerte som mer desillusjonerte, lite voldelige, og sto relativt fritt til å forlate IS' territorium når de ikke lenger ønsket å delta. Sosialt og økonomisk utenforskap, psykiatri og eventyrlyst kjennetegnet dem.

Den andre gruppen dro senere, og kjennetegnes av at de var mer lystne på kamp og langt mer drevet av en brutal, voldelig ideologi. Disse kan antas å ha vært vitne til og deltatt i langt mer alvorlige brutaliteter. De er derfor mer ideologisk overbevist og mer herdet for vold. Utfordringen er at det er vanskelig å kartlegge hvilke motivasjoner de tilbakevendte hadde for å reise, og hvilke «bagasje» de har med seg tilbake.

Det er flere faktorer som kan sette i gang ønsket om å løsrive seg fra ekstreme grupper/miljøer. Følgende punkter er hentet fra rapporten «Hvordan håndtere hjemvendte fremmedkrigere og andre syriafarere», av Tina Wilchen Christensen og Tore Bjørgo fra Senter for ekstremismeforskning (C-REX):⁷⁷

- Etablering av familie med ansvar for ektefelle og barn, og ønsket om å gi dem et godt liv. Vi har eksempler på at en fremmedkriger fra Norge reiste hjem fra Syria med hele familien sin når barna ble alvorlig syke. Det er også eksempler på at personer som har meldt seg selv som selvmordsbombere, begynner å tvile når de venter eller får barn.
- En lengsel etter frihet, trygghet og muligheten for å leve et «normalt» liv uten farene, frykten og stresset som følger med å delta i voldelig ekstremisme eller krigshandlinger.
- Alder – på et tidspunkt føler de fleste deltakere i voldelige organisasjoner at de blir for gamle til å fortsette som en del av gruppen/miljøet. Noen føler de har gjort sitt.
- Frykten for at karrieremuligheter og personlige fremtidsutsikter er i fare.

⁷⁵ RAN Manual – Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families (2017).

⁷⁶ PST (2017).

⁷⁷ Christensen & Bjørgo (2017).

RAN-manualen «Responses to returnees: foreign fighters and their families» er spesielt utarbeidet for å gi praktikere veiledning i å håndtere hjemvendte ekstremister. Manualen inkluderer punktene:

- Frykten for rykte, ære og stigmatisering. Ofte blir spesielt kvinner som reiser ned, utsatt for kontinuerlig press fra familie og lever under frykt for ytterligere å ødelegge sitt rykte, etter flere mislykkede ekteskap under «kalifatet».
- Behov for medisinsk bistand – ikke alle som reiste, var i en fysisk tilstand til å takle de enorme påkjenningene som ventet. Mange blir følelsesmessig og fysisk utbrent, som ofte kan føre til posttraumatisk stress. Videre blir noen utsatt for krigsskader som krever større operasjoner, og de som blir gravide, ønsker kanskje å føde i sine hjemland.
- Flere deltakere som har flyktet fra IS, føler en moralsk avsky overfor den ekstreme volden gruppen har stått bak.
- Fremmedkrigere blir tatt til fange og returnert – den nåværende situasjonen med et tapt territorium og en «stat» som kollapser, har medført at vestlige styrker har tatt kontroll over flere fremmedkrigere og utlevert dem til EU.

PÅ TERROROPPDRAK I EUROPA

Det vi frykter mest når en fremmedkriger returnerer, er at vedkommende har en intensjon om å utføre angrep på norsk jord. Under en individuell kartlegging er det viktig at førstelinjen forstår at den returnerte vil medføre en sikkerhetsutfordring som må adresseres. Vi står overfor en cocktail av risikofaktorer. På et individnivå kan den returnerte lide av posttraumatisk stresslidelse (PTSD), som ofte følger med kampopplevelser og eventuelt å ha vært involvert i andre grusomheter. Dette kombinert med en følelse av ydmykelse, frustrasjon, traumer og tap kan medføre alvorlige psykiske lidelser som manifesterer seg i lav impulskontroll, angst, depresjon og aggresjon. Dette vil gjøre det svært krevende å vende tilbake til et normalt hverdagsliv. Og selv om de fleste ikke vil ha en intensjon om å utøve terror på norsk jord, kan en kombinasjon av våpen- og kamptrening medføre lavere terskel for å utøve vold generelt.

I Norge er det sikkerhetstjenesten, i samarbeid med påtalemyndighetene, som skal vurdere hvilke strakstiltak som bør iverksettes. Dette kan omfatte en rettssak, eller administrative tiltak og resosialisering. På et lokalt nivå bør det settes sammen et koordineringsteam som består av flere etater. I Norge består den av kriminalomsorgen, lokalt politi, NAV, i noen tilfeller barnevernet og PST. Dette lokalet teamet skal fokusere på å minimere de risikoer en tilbakevendende stiller samfunnet og seg selv overfor. Ved å samordne helhetlige strukturer og arbeidsprosedyrer står førstelinjen sterkere i å reintegrere og resosialiserer dem som ikke skal fengsles.⁷⁸

⁷⁸ Christensen & Bjørge (2017).

DERADIKALISERING – SKILLET MELLOM ATFERD OG HOLDNINGER

En risikovurdering av et individ krever at vi har en felles forståelse av de begrepene som legges til grunn for hvilke tiltak som iverksettes. Utfordringen er at radikaliseringsbegrepet brukes i en hel rekke sammenhenger, men ofte på svært forskjellige måter.⁷⁹ Ordets betydning endres etter hvilken kontekst det fortolkes ut fra. Dette har medført en løpende kritikk av betegnelsen, fra praktikere og forskere, fordi det er uklart og skaper forvirring om hva vi mener når vi snakker om radikalisering, eller at noen har blitt radikalisert og siden er deradikalisert.

«Handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme» (2014) definerer radikalisering som: «en prosess der en person i økende grad aksepterer bruk av vold for å nå politiske, ideologiske eller religiøse mål». Og en radikaliseringsprosess som leder frem til voldelige ekstremisme, kjennetegnes av: «en kognitiv utvikling mot en stadig mer ensidig virkelighetsoppfatning der det ikke er rom for alternative perspektiver [...] Derneft en utvikling der virkelighetsoppfatningen oppleves så akutt og alvorlig at voldshandlinger er nødvendige og rettfærdige».⁸⁰

Tidligere ble personen som ble betegnet som «radikalisert» eller «ekstrem», plassert inn i en større samfunnsmessig kontekst, som en del av et fellesskap, en aktør i grunnleggende politiske konflikter og tilhenger av en ideologi eller en gruppe. Etter 11. september 2001 endret det seg. Nå omtales «den radikaliserde» eller «ekstremisten» ofte som en psykososialt og sosioøkonomisk marginalisert person. Det er en individualisert forståelse, uten referanse til en bredere nasjonal eller internasjonal samfunnsmessig sammenheng, konflikt eller kamp.⁸¹

Noen av dem kan helt klart være marginaliserte og/eller ha psykososiale problemer, men disse faktorene bør ikke stå alene i forståelsen av hvorfor vedkommende har blitt en del av en ekstrem gruppe. Da er det ikke snakk om et individualisert fenomen, men derimot om en hel rekke av forhold på individnivå, samfunnsnivå, politisk nivå og sosialt nivå som spiller sammen på ytterst komplekse måter.⁸²

De ulike grunnene til at personen ble radikalisert, gjør det utfordrende å kartlegge om vedkommende er motivert til å søke seg ut av gruppen og kan betegnes som deradikalisert. På tross av mange uklare sammenhenger kan det være fruktbart å skille mellom deradikalisering og frikobling (eng. disengagement), altså mellom endring i holdning og deltakelse eller handling. Dette skillet kan bidra til å tydeliggjøre hva målsettingen for en intervensjon bør være.⁸³

Det er viktig å fastslå at deradikalisering ikke betegner en tilbakevending til en type «før-radikalisering», altså den tilstanden vedkommende var i før han eller hun ble en del av den ekstreme miljøet. Endring i atferd fører ikke nødvendigvis til endring i holdning, og det er umulig å måle hvorvidt en person er fullkomment deradikalisert.⁸⁴ Det er svært vanskelig å fastsette når noen ble radikalisert, og dermed også veldig utfordrende å si noe om når personen har blitt deradikalisert. Derfor er det kanskje mer nyttig å bruke begreper som reintegrering eller resosialisering, som vil være prosesser som enklere lar seg identifisere og er langt mindre kontroversielle å måle i et forebyggende perspektiv.

⁷⁹ Christensen & Bjørge (2017).

⁸⁰ «Handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme» (2014).

⁸¹ Christensen & Bjørge (2017).

⁸² Christensen & Bjørge (2017).

⁸³ Christensen & Bjørge (2017).

⁸⁴ RAN (2017).

REINTEGRERING AV RETURNERTE

Siden det er store ulikheter i den enkeltes vei inn i et radikalt miljø, er det viktig at tiltakene skreddersys. Tiltakene bør identifisere motivasjon for å reise og likeså motivasjonen for å vende tilbake. Det kan medvirke til langsiktige løsninger som omdirigerer den enkelte fra å fortsette sin aktivitet i ekstreme grupper. Selv om mange vil fortsette å være religiøst og politisk ekstreme, er det avgjørende at de i handling er tolerante overfor andre politiske meninger og trosretninger.

I rapporten «Hvordan håndtere hjemvendte fremmedkrigere og andre syriafarere» (2017) beskriver forfatterne Tina Wilchen Christensen og Tore Bjørge følgende fremgangsmåte for å kartlegge enkeltpersoner og reintegrere dem i det norske samfunnet:

- En åpen og ikke-dømmende dialog. Det kan være vanskelig for utenforstående å inngå i en positiv relasjon med en tidligere ekstremist på grunn av deres tidligere dehumanisering av andre og gruppens utøvelse av vold/terror og andre menneskerettsbrudd. På tross av dette er det viktig at den personen som inngår i dialog, har evne til å fastholde en åpen og ikke-dømmende holdning, ettersom det har stor betydning for om den som skal motiveres, våger å etablere en relasjon og åpne opp, noe som igjen er avgjørende for den enkeltes ønske om forandring (Christensen 2015).
- Åpen identitetsfortolkning. Identitet er en fleksibel størrelse. Derfor er det viktig å bruke strategier som ikke bekrefter eller forsterker identiteten som, i dette tilfellet, jihadist. I dialog med (tidligere) jihadister kan det ha betydning å være bevisst om å «snakke til» – både direkte og indirekte – andre deler av en persons identitet og selvforståelse.
- Handlingsrepertoar og kroppsliggjorte rutiner. Tidligere deltakere i ekstreme grupper kan ha vanskeligheter med å orientere seg utenfor gruppen/miljøet. De vet ikke (lenger) hva som er legitimt eller ikke i det vanlige samfunnet, på grunn av manglende innsikt i generelle sosiale normer og verdier. De kan derfor ha vanskeligheter med å forstå hvordan de skal opptre i sosiale situasjoner. Kunnskap om hvordan den enkelte bør oppføre seg for å bli en legitim aktør i en norsk middelklassekultur, er ikke medfødt, men en tillært atferdsnorm som er helt avgjørende å tilegne seg for at han/hun kan (re)integreres. Derfor kan hjemvendte syriafarere ha behov for hjelp til å innøve alternative handlingsrepertoarer som med tiden kan bli til kroppsliggjorte rutiner. Dette kan skje gjennom å få støtte til å oppdage andre måter å opptre på enn de som har vært en vanlig del av livet som deltaker i en ekstrem gruppe (Christensen 2015). Deltakelse i nye miljøer, med støtte fra en mentor, kan skape nye refleksjoner hos den enkelte. Dersom han/hun får mulighet til å etablere en tillitsfull relasjon som varer over tid, kan det også skape rom for dypere samtaler [...].
- Refleksjonsverktøy. Utover at det er viktig å igangsette refleksjon via dialog og deltakelse i nye sosiale samspill, kan det for noen også være betydningsfullt å få hjelp til å stille kritiske spørsmål – både til egen og andres antakelser. Det vil si – hvordan reflekterer man? Hvordan kan noe undersøkes nærmere med utgangspunkt i en kritisk undring?

- Kontekstuell kunnskap. Hjemvendte syriafarere kan ha en begrenset innsikt i nasjonale og internasjonale politiske forhold så vel som kunnskap om islam, fortolket og kontekstualisert av andre enn jihadister. Derfor bør enhver innsats fokusere på at den hjemvendte potensielt får en større selvinnikt, kontekstuell forståelse av islam og samfunnsforhold generelt, hvor det kan introduseres gråsoner i et svart-hvitt verdensbilde (ibid.). Kontekstuell kunnskap henger sammen med å skape bevissthet om betydningen av refleksjon og skal derfor ses i sammenheng med de ovennevnte punkter.
- Identifisering av nye eller gjenopplivning av gamle interesser og hobbyer kan være en måte å få den enkelte motivert til forandring. Hobbyer eller fritidsinteresser er lettere å engasjere seg i enn jobb og utdanning, og kan være inngangsvinkelen til gjenoppdagelse av følelser av glede, engasjement og lysten til deltakelse, noe som på sikt kan gi mot og lyst til jobb, utdanning og annet.
- Konkret praktisk hjelp til utdanning, jobb og bolig. Når det gjelder støtte av hjemvendte syriafarere, bør innsatsen også sikte på å få den enkelte engasjert i utdanning og/eller jobb samt å få hjelp til bolig. Det kan være nødvendig å bosette den enkelte et annet sted enn der hvor han/hun opprinnelig bodde. For enkelte kan det være risiko for represalier dersom han/hun har vist villighet til å samarbeide med myndighetene eller har brutt med jihadismen og nettverket. Videre er det ytterst viktig at overgangen fra fengsel til løslatelse planlegges, så den løslatte ikke havner i et tomrom uten plan for fremtiden eller ordnet boligforhold.

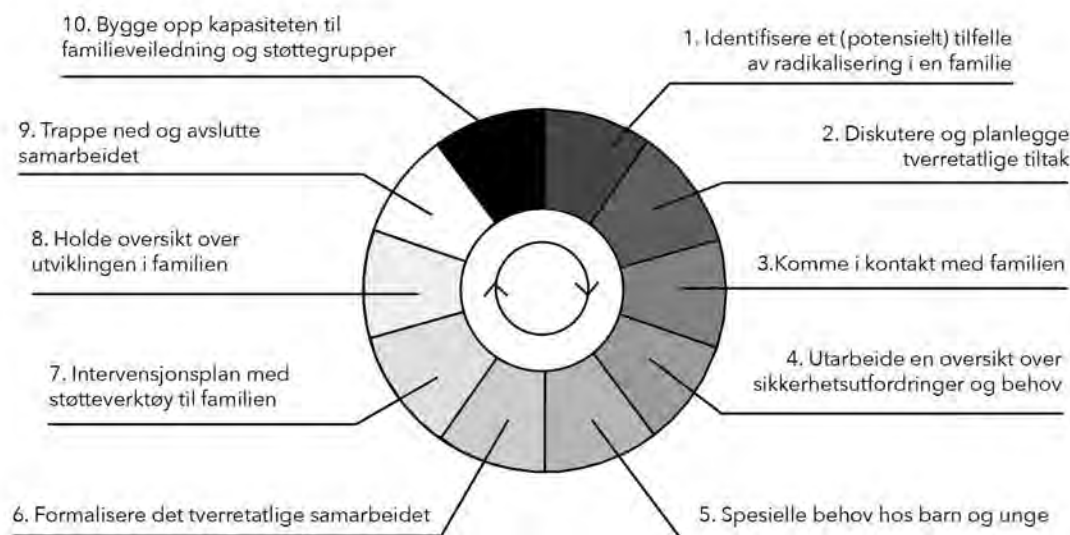
EN 10-TRINNS TILNÆRMING FOR FAMILIESTØTTE

Men den hjemvendte vil som regel ha noen å vende hjem til. Det kan være familie eller andre sosiale nettverk. En helhetlig tilnærming bør prioriteres, og RAN-manualen «Working with families and safeguarding children from radicalization. Step-by-step guidance paper» (2017) har utviklet en 10-trinns tilnærming til å jobbe med familiestøtte ved reintegrering.⁸⁵ Trinnene er angitt i grafikken på neste side. De er visualisert som en sirkel for å understreke den gjensidige påvirkningen. Trinnene kan skreddersys etter det enkelte tilfellet, og nedenfor trekkes sentrale momenter fra manualen for returnertes familier frem.

Trinn 1: Etter hvert som myndighetene vil få kontroll på antall returnerte, er det avgjørende å kartlegge hvilke familier og nettverk disse tilhører. Dette for å utføre en utvidet risikoanalyse og gi tilbud om støtte og veiledning til pårørende av returnerte.

Trinn 2: Når nye saker kommer inn til myndighetene, er det avgjørende at det etablerte tverretatlige samarbeidet er transparente i utveksling av informasjon for raskest mulig å sette i gang tiltak. Det må drøftes hvorvidt det er en hastesak, og hvilken etat som er best egnet til å opprette kontakt. Når det er en krisesituasjon (f.eks. at et familiemedlem potensielt

85 «Working with families and safeguarding children from radicalisation. Step-by-step guidance paper for practitioners and policy-makers» (2017).

planlegger et angrep) og/eller at sikkerheten til andre fagfolk kan være i fare, vil politiet ta kontakt. I andre tilfeller vil det være noen som allerede er involvert i familien. Fordi det er viktig å bygge tillit mellom familien og myndighetene, er det å etablere kontakt gjennom noen som allerede har et positivt forhold til familien, en god inngangsport. I noen tilfeller kan dette være en sosialarbeider eller familiearbeider, men det kan også være noen fra NAV.

Trinn 3: Det er ingen enkel prosess å utvikle konkrete tiltak for å bygge relasjon og tillit til familiene som blir rammet når deres nærmeste vender tilbake fra en krigssone. Dette krever tid, og rett personell bør settes sammen for hver enkelt familie. Her bør etnisk bakgrunn, kulturell kompetanse og faglig kompetanse kombineres. Et fokus på at fagpersonell gjen-speiler familien kan være verdifullt. Tilnærmingen avhenger av det estimerte risikonivået.

I høyrisiko- eller krisesituasjoner kan politiet bokstavelig talt bryte ned døren på jakt etter personer eller bevis. Dette er ofte en offentlig og traumatisk opplevelse for familier, og oppfølging av en sosialarbeider som tilbyr støtte, bør prioriteres. Det er tilrådelig for familier å forbli med samme kontaktpersoner slik at et tillitsforhold kan etableres. Det er viktig at det er full åpenhet rundt hvilken instans kontaktpersonen representerer, og hvorfor de besøker familien, og hva som skjer hvis de ikke samarbeider. Det kan også hjelpe å ikke fokusere på radikaliseringsproblemet med en gang, men å spørre om hvordan familien opplever situasjonen, og hvordan støtte kan tilbys. Det kan hjelpe dersom politiet ikke er i uniform, da dette gjør situasjonen mindre truende, og familien kan unngå skam eller stigmatisering fra nabolaget.

Når saken involverer mindreårige, må det avgjøres om den mindreårige skal være involvert i den første kontakten. Planlegg tidspunkt for besøk deretter. I de fleste tilfeller er familier villige til å samarbeide fordi de også har bekymringer og ønsker det beste for sine familiemedlemmer og for seg selv.

Trinn 4: Utarbeide en vurdering av risiko og behov. Det er ulike perspektiver på hvem som skal involveres i kontakt med familien: I noen tilfeller er personen som bekymringen er knyttet til, ikke informert om at familien har uttrykt bekymring. I slike tilfeller kan det være hensiktsmessig å holde den returnerte utenom samtaler. Hvis et familiemedlem ber om hjelp, men ikke ønsker at andre familiemedlemmer skal vite om det, er det ofte best å respektere denne beslutningen og i første omgang jobbe med personen som tok kontakt. Senere kan det avgjøres om det er åpninger for bredere kontakt med familien.

Foruten å ha fokus på søsken og andre familiemedlemmer som kan påvirkes av ideologien til den hjemvendte, er det avgjørende å vise omsorg og styrke de aktuelle familiene. Det finnes utallige eksempler på familier som ikke ønsker noen kontakt med sine egne barn når de vender tilbake. Dette kan skyldes en rekke ting, men stigma og ære er ofte to gjentakende faktorer. Det å motivere familiene til å gjenoppta kontakten med den returnerte kan derfor i seg selv være utfordrende. Men vi vet at kontakt med familien på sikt kan være avgjørende i å hjelpe den returnerte tilbake igjen i samfunnet.

Videre er det ingen selvfølge at alle familier eller miljøer vil være åpne for dialog med myndighetene. Enkelte minoritetsmiljøer har tatt totalt avstand fra de hjemvendte og ønsker ikke å knyttes til potensielle terrorister. Uansett hvilket ståsted de ulike miljøene og familiene har, er det viktig å se etter en mulighet for å opprette kontakt. Det er hensiktsmessig at én instans har hovedkontakt med familien. Etter opparbeidelse av tillit må familiens og personens behov kartlegges. Det bør gjøres parallelt med en risikoanalyse av muligheten for tilbakefall til et radikalisert miljø, retur til Syria, eller radikalisering av eksempelvis yngre søsken eller venner. Den faglige tilnærmingen og ansvarsfordelingen kan ofte være vippepunktet for hvorvidt en lykkes i arbeidet. Det bør foreligge en intervensjonsplan med konkrete verktøy for å styrke forholdet mellom familien og den returnerte, med en forlenget plan som skal kartlegge utvikling på lengre sikt.

Det må være klare avtaler og prosesser for informasjonsdeling. Åpenhet mellom de involverte partene kan bli nøkkelen for å engasjere mennesker som ikke ønsker hjelp. Her ligger det en rekke utfordringer, som grunnet ulik grad av sikkerhetsklarering eller taushetsplikt blant fagansatte, gjør det umulig å dele sensitiv informasjon uten å sanktifisere det.

Trinn 5: Spesielle behov hos barn og unge. En stor bekymring i dag er barn født og/eller bosatt i utlandet i en konfliktsone, f.eks. under IS i Syria og Irak. Da er det viktig at etatene er villige til å dele sensitive data, og om mulig oppretter en felles database med all nødvendig informasjon. Alle involverte må ta innover seg at barn som vender hjem, vil ha vært utsatt for alvorlige traumer forårsaket av å leve i en konflikt og ekstremt voldelige miljøer. Mange kan ha blitt tvunget til kamptrening, og kan ha vært vitne til drap av nære slektninger. Videre kan de ha vært utsatt for både fysisk, psykisk, seksuell og følelsesmessig vold. Barnevernet vil hovedsakelig lede arbeidet rettet mot barn.

Det kan være effektivt å arbeide med generelle forebyggende intervensjonsmetoder, for eksempel øvelser på identitet, tilhørighet, konflikthåndtering, kritisk tenkning, demokrati, familieforhold og lignende. Tidlig intervensjon, og å skape et trygt sted og en trygg atmosfære for tillit, er viktig for barn under 12 år for å maksimere sjansene for vellykket reintegrering. Og forskning på barnesoldater viser at det er tilrådelig å starte med å utføre normale daglige aktiviteter.

Kreative tilnærminger som er basert på musikk, teater, sport osv., kan også fungere godt med barn. Et eksempel er «levende (eller menneskelig) bibliotek», et likestillingsverktøy som forsøker å utfordre fordommer ved å legge til rette for en samtale mellom to personer.

For barn må det tas hensyn til at ideologien er deres identitet, den vil være med på å «beskytte» dem og påvirke hvordan de forstår verden. Bare nye erfaringer som ligger utenfor denne ideologien, vil gjøre det mulig for dem å tenke annerledes.

Trinn 6: Etter at de ulike involverte etatene har diskutert risiko og behov knyttet til å jobbe i et tverretattlig samarbeid, bør de skriftlig henvende seg til hverandre. Det bør i denne samhandlingen uttrykkes klart hvilke utfordringer de ulike etatene ser i forhold til taushetsplikt, rollefordeling og risikovurdering knyttet til casen. Etter at risikovurderinger og ulike behov er kartlagt, bør forslag til mulige løsninger legges frem. Som diskutert under trinn 2 er informasjonsdeling utfordrende på grunn av personvernregler og faglig konfidensialitet, samt av sikkerhetsmessige grunner.

Trinn 7: Intervensjonsplan. Etter at sikkerhetsmyndigheter som PST har tatt en sikkerhetsvurdering av den returnerte, kan de andre involverte etatene kartlegge følgende bakgrunnsinformasjon: personlige historier og hans/hennes familie / sosiale nettverk. Sammenhenger mellom personen, familien og andre sosiale kontakter, for eksempel i idrettsklubber, skole, religiøse sirkler og andre steder (nettverksoversikt). Praktiske problemer som familien og/eller utfordringer som arbeidsledighet, mangel på bolig og utdanningsutfordringer, og hvorvidt de trenger og ønsker hjelp og støtte. Andre hendelser i personens eller familiens historie som kan påvirke, for eksempel dødsfall, giftemål, skilsmisse, utroskap og annet.

Trinn 8: Holde oversikt over fremdriften. Når kontakt med familien er etablert, og en skreddersydd intervensjonsplan er på plass, er det viktig å følge opp på hvordan dette påvirker dagliglivet deres. Det kan være en utfordrende oppgave å holde oversikt over hva som skjer i familien, spesielt når familien selv ikke er åpen for å gi denne informasjonen. Det er derfor nødvendig å vedlikeholde kontakten regelmessig. Å bygge opp og opprettholde tillit og engasjement er også avgjørende for å sikre at negativ utvikling blir fanget opp tidlig.

I noen tilfeller kan familien trekke seg ut av intervensjonsplanen før de målene som ble avtalt på forhånd, er nådd. Suksess er betinget av familiens frivillige samarbeid, så det anbefales å følge familiens ønske om de vil avslutte samarbeidet. Det bør uansett fremgå i en kontrakt at familien kan gjenoppta dialogen når som helst.

Trinn 9: Avvikling av samarbeid. Engasjementet vil vanligvis ende når det i samarbeid med fagpersonell er enighet om at familien kan fungere som normalt uten nærmere oppfølging. Det bør ikke settes tidsfrister for et slikt samarbeid, og dersom nye hendelser skulle dukke opp, bør dialogen gjenåpnes. Sosialarbeidere har angitt at det er utfordrende å vurdere når et støtteprogram skal ende. Én årsak til dette er at enkelte personer bruker manipulasjon til å «lure» både fagfolk og familie / sosiale nettverk, slik at de tror at vedkommende er reintegrert i samfunnet.

Trinn 10: Bygge og utvikle familieveiledning og støttegrupper. For å kunne utføre de tiltakene som kreves i trinn 1 til 9, er det viktig å ha faglige resurser på plass som kan støtte familieveiledningen. Dermed blir det viktig å:

- etablere en mangfoldig gruppe sosialarbeidere (kjønn, kulturell bakgrunn, språkkunnskap og faglig bakgrunn)

- utvikle en kommunikasjonsstrategi for å informere publikum om hvordan familier kan få støtte til forebygging av radikalisering
- sikre engasjement fra psykisk helsesektor som støtte til sosialarbeidere, og unngå lange ventelister
- involvere, når det er mulig, engasjerte foreldre som har opplevd lignende erfaringer, og som vil dele sine refleksjoner med andre
- se på lovgivningen om personvern og gi muligheter til å utvikle spesifikt personvern og informasjonsdeling av protokoller for å muliggjøre enklere og mer effektiv deling av saker
- tillate videreutdanning og deling av beste praksis innen og mellom land for å forbedre profesjonell kapasitet samt ferdigheter for fagfolk
- sørge for at familiestøttepersonell føler seg støttet av egne organisasjoner og politiske lederskap (både lokale og nasjonale) slik at de føler seg bemyndiget og i stand til å håndtere vanskelige situasjoner med mye medieoppmerksomhet

I etablering av en støttegruppe for familier av returnerte er det viktig at klare retningslinjer etableres:

- Noen familier vil ha store utfordringer med å dele historier om sine nærmeste på grunn av stigma. I disse tilfellene kan det være nyttig å inkludere en psykolog, som kan fordrive tabuer og oppfordre dem til å snakke om disse problemene.
- Det er avgjørende at møtene foregår i lukkede rom, og at taushetsplikten blir respektert. Unngå å ta notater under økter med familiemedlemmer, for eksempel.
- «Institusjonell skyld» er ganske vanlig. Foreldre kan klandre sikkerhetstjenestene for å ikke hindre at barna blir involvert med kjente ekstremister. Det kan være nyttig å inkludere dem som det «skyldes» på, når de engasjerer seg, ved å invitere (villige) personer fra statlige avdelinger (sikkerhetstjenester eller utenrikspolitikk) til bilaterale møter eller støttegrupper.
- Å legge tolk til foredragene kan overvinne noen språkbarrierer, men kan ikke nødvendigvis skape den rette atmosfæren. Erfaring har vist at foreldre/familiemedlemmer også kan oversette for hverandre, og at de er mer aktivt engasjert og tillitsfulle om det ikke er tolk til stede.

Samarbeid med familien må som et sluttresultat ha en nedtrappingsperiode hvor det offentlige trekker seg gradvis ut, og familien med den returnerte kan forsøke å gå inn i det som er ønskelig måloppnåelse: en vellykket reintegrering inn til den trygghetssonen som en familie skal fungere som.

Til dags dato eksisterer det ikke noe spesifikt integrasjons- eller rehabiliteringsprogram for returnerte eller deres familier. Når det er sagt, finnes det andre verktøy, som bekymringsamtalen og familieveiledning, som har vist gode resultater også i denne sammenheng.

Vi har også noen eksempler på hjemvendte som har endret standpunkt, og noen som bruker sine erfaringer for å forebygge. Flere av dem som vendte tilbake til Storbritannia, Nederland og Danmark i 2015, har gitt sterkt uttrykk for at det de opplevde i Syria, var en ekstrem demonisk versjon av hvor barbariske mennesker kan bli i krig. De har siden tatt

total avstand fra ideologien til IS og ønsker å legge opplevelsen bak seg og gjenoppta sine gamle liv. Noen få returnerte fra Storbritannia kom også hjem med et brennende engasjement for å hindre andre i å begå samme feil. Disse holder forebyggende foredrag i dialog og samarbeid med myndighetene.⁸⁶

Selv om det ikke finnes felles praksis eller tiltak for de returnerte og deres familier i Norge per i dag, vil erfaring med oppfølging og veiledning bidra til å øke kompetansen til førstelinjen på sikt. I reintegreringsarbeidet vil det være avgjørende at vi har et fokus på ivaretagelse av fremmedkrigerne, deres familie og nærmiljø. Gjennom norske tiltak, i kombinasjon med erfaringsutveksling med andre europeiske land, står vi sterkere til å arbeide med å identifisere hvilke modeller som kan fungere forebyggende, og gi oss en ny mulighet til å gjenoppbygge tillit og trygghet.

LITTERATURLISTE:

Christensen, T.W. & Bjørge, T. 2017. «Hvordan håndtere hjemvendte fremmedkrigere og andre syriafarere». Rapport fra Senter for ekstremismeforskning C-REX

Forelesning av Truls Halleberg Tønnesen: «IS – status og framtidsutsikter». 15. mars 2018

Følgende manualer fra The Radicalisation Awareness Network, Police and law enforcement Working Group (RAN POL):

- «Working with families and safeguarding children from radicalisation. Step-by-step guidance paper for practitioners and policy-makers». 2017
- «Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families». 2017
- «Working with families and safeguarding children from radicalisation. Step-by-step guidance paper». 2017
- «Police, families and family Workers – How to foster closer engagement with families and family workers, and why». 2018
- Issue paper RAN POL 2017:
https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf

86 RAN (2017).

Hvorfor ble Tom Olsen nynazist? Hvorfor kjempet og døde norske ungdommer for terrororganisasjonen IS? Er det mulig å beskytte samfunnet fra voldelig ekstremisme, og kan vi i det hele tatt forstå ekstremistenes psykologi?

I denne boken beskriver Norges fremste eksperter og praktikere hvordan radikalisering foregår, og deler erfaringer fra arbeid i felt. De gir en oppdatert innføring i både islamistisk ekstremisme og høyreekstremisme, og tilbyr praktiske verktøy for hvordan vi best kan forebygge utenforskap og ekstremisme.

Tom Olsen, Tor Bach, Øyvind Strømmen, Linda Noor, Ellen Reiss, Lars Erik Berntzen, Brynjar Lia, Saira Basit, Belinda Ekornås, Cathrine Moestue, Erik Lindbæk Kruse, Hege Hansen, Hans Magnus Gjerlaug, Julie Ræstad Owe, Mishell Akhtar Shakar, Christine Isøy, Gazi Mikail, Navjot Sandhu.
Med intervju av PST-sjef Marie Benedicte Bjørnland.

FREKK FORLAG

9 788293 097488